

ΚΟΣΜΑ Κ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ ΚΑΙ ΣΧΕΔΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ Α'
ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΜΑΘΗΜΑ
['Ανάγνωσις καὶ 'Ορθογραφία]

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 — ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ — 38

ΤΥΠΟΣ
ΧΑΡΤΙΑ
ΒΙΒΛΙΑ

ΣΠΥΡΟΣ ΒΑΣΑΜΙΔΗΣ

Β. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ 16

ΤΗΛΕΦ. 42-762

ΠΕΙΡΑΙΕΥΣ

64
ΚΟΣΜΑ Κ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ
ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

ΔΙΔΑΚΤΙΚΕΣ ΟΔΗΓΙΕΣ
ΚΑΙ
ΣΧΕΔΙΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΩΝ

ΤΕΥΧΟΣ Α'
ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΜΑΘΗΜΑ
['Ανάγνωση και 'Ορθογραφία]

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 — ΟΔΟΣ ΤΣΩΡΤΣΙΑ — 38

Ἡ ὑπογραφή τοῦ συγγραφέως :

Γεώργιος Χαντζόπουλος

Τόποις : Π. Σαββίδη καὶ Ν. Βαφειοδάκη, Ἀθῆναι · Φαβιέρου 45, τηλ. 53.517

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Όκτώ περίπου χρόνια πέρασαν από τότε που επιχειρήσαμε, στο Βόλο, μιὰ δοκιμαστική έκδοσι τῶν Διδακτικῶν μας Ὁδηγιῶν (τ. Α') Ἡ έκδοσις ἐκείνη ἔγινε σὲ λιγοστὰ ἀντίτυπα καὶ κυκλοφόρησε μόνο μεταξὺ τῶν διδασκάλων τῆς Περιφέρειας Μαγνησίας. Ἀντίτυπα ἐστάλησαν σὲ διαφόρους παιδαγωγοὺς καὶ στοὺς Συναδέλφους μας - μετὴν παράκλησι νὰ εὐαρεστηθοῦν νὰ μᾶς εἰποῦν τὴ γνώμη τους γιὰ τὴν ἐργασία μας αὐτή. Οἱ ἀπαντήσεις ἦταν πολὺ ἐνθαρρυντικὲς γιὰ τὴν προσπάθειά μας: νὰ δώσωμε μιὰ πρακτικὴ Εἰδικὴ Διδακτικὴ στοὺς διδασκάλους μας - μετ' ἐπερχόμενο κάπως νεωτεριστικὸ καὶ συνταγισμένο μετ' τὴ σημερινὴ Ἑλληνικὴ πραγματικότητα στὴν λαϊκὴ μας ἐκπαίδευσι.

Μὲ τοὺς ἐπαίνους μαζὶ - μᾶς διατυπώθηκαν καὶ κάποιες, σὲ μερικὰ ζητήματα, ἀπόψεις, διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς ἰδικές μας. Πήραμε ὑπόψη ὅσες συμφωνοῦσαν μετ' τὴ γνώμη μας - σημειώνοντας ἐνίοτε καὶ τὶς ἀντίθετες, κ' ἐτοιμάσαμε τὴ δεύτερη τοῦτην έκδοσι τῶν Διδακτικῶν μας Ὁδηγιῶν (τ. Α'). Καί, παρὰ τὶς μεγάλες οἰκονομικὲς δυσχέρειες, τὴν ἐποχὴ αὐτή, γι' ἐκδόσεις, λόγῳ ἀκρίβειας τοῦ χαρτιοῦ κυρίως, εὐτύχησεν νὰ ἴδῃ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος τὸ ἔργο μας αὐτό - χάρις στὴν προθυμίᾳ τοῦ Ἐκδοτικοῦ Οἴκου Ἰ. Κολλάρου καὶ Σία, τὸν ὁποῖον εὐχαριστοῦμε θερμὰ καὶ δημοσίᾳ.

Οἱ Διδακτικὲς μας αὐτὲς Ὁδηγίαι προορίζονται πρῶτιστα γιὰ τὴ μεγάλη μᾶζα τῶν σημερινῶν διδασκάλων μας, πού δὲν μποροῦν νὰ ὀργανώσουν τὰ σχολεῖα τους καὶ νὰ διδάξουν κατὰ τὸ ὀρθόδοξο σύστημα τοῦ Σχο-

λείου Ἑργασίας. Ἀλλά καὶ γιὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς - δὲν θὰ εἶναι ἄνευ σημασίας. Γιατὶ καὶ οἱ μεμνημένοι τοῦ πνεῦμα καὶ τὶς βαθύτερες ἐπιδιώξεις τοῦ «Νέου Σχολείου», ὅπως αὐτὸ διαμορφώθηκε, π.χ. στὴν Ἀμερικὴ καὶ σὲ μερικὰ κράτη τῆς Εὐρώπης - δὲν ἔχουν τώρα, στὴν καταστραμμένη μας Ἑλλάδα, τὰ μέσα νὰ ἐφαρμόσουν αὐτοὺς τις βασικὲς ἀπαιτήσεις τῆς καινούργιας μεθόδου διδασκαλίας. Ἔτσι, κατ' ἀνάγκην, εὐτύχημα γιὰ τὴ Λαϊκὴ μας παιδεία πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἂν, ἀπομακρυνόμενοι ἀπὸ τὸ Ἑρβαρτιανὸ σύστημα καὶ γενικὰ ἀπὸ τὰ παλαιὰ συστήματα διδασκαλίας, πλησιάσωμε προοδευτικὰ στὸ πνεῦμα καὶ στὴν οὐσία τοῦ Σχολείου Ἑργασίας καὶ ἐθίσωμε τοὺς μαθητὰς μας σὲ βαθμὸ ἀνάλογο μὲ τὰ μέσα καὶ τὶς δυνάμεις τῶν σὲ γόνιμες - αὐθόρμητες πνευματικὲς καὶ χειροτεχνικὲς ἐργασίες, γιὰ τὴν πρόσκτησι γνώσεων καὶ δεξιοτήτων, ποὺ θεωροῦνται κοινῶς ἀπαραίτητες γιὰ τὴ σημερινή μας κοινωνικὴ ζωὴ.

Μὲ τὶς προϋποθέσεις αὐτὲς γραμμένο τὸ βιβλίον μας αὐτὸ - τὸ παραδίνομε θαρρετὰ στὴν εὐμενῇ κρίσι τοῦ Ἑκπαιδευτικοῦ μας κόσμου. Φυσικὰ δὲν νομίζομε, ὅτι «γλαῦκα εἰς Ἀθήνας» κομίζομε. Τὶς ἀναπόφευκτες σὲ τέτοια ἐργασία ἐλλείψεις τοῦ ἔργου μας - ἡμεῖς πρῶτοι τὶς διαισθανόμεθα καὶ γι' αὐτὸ μ' εὐγνωμοσύνη θὰ δεχθοῦμε κάθε φιλικὴ ὑπόδειξι γιὰ τὴ συμπλήρωσι τῶν ἐλλείψεων αὐτῶν, ὥστε ἄρτιώτερον νὰμποροῦμε νὰ παρουσιάσωμε τὸ βιβλίον μας σὲ νέα του τυχὸν ἔκδοσι. — Ἡ Παιδαγωγικὴ γενικὰ Ἐπιστήμη καὶ ἡ Διδακτικὴ εἰδικὰ - δὲν μᾶς εἶπαν ἀκόμα τὴν τελευταία τους λέξι στὰ ζητήματα μεθόδου διδασκαλίας. Ἐξελίσσονται - ἀκολουθώντας τὶς σύγχρονες κοινωνικὲς τάσεις καὶ ἀπαιτήσεις. Καὶ οἱ νέοι ἐκπαιδευτικοὶ προσανατολισμοὶ θὰ τροποῦν φυσικὰ, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐξάχρονη πολεμικὴ θύελλα, ποὺ πέρασε σὰν σίφουνας τρομερὸς πάνω ἀπὸ τὴν οἰκουμένην, σὲ καινούργιους δρόμους πρὸ βολικὸν καὶ πρὸ φωτισμένους. Τώρα ποὺ νέον πνεῦμα ἀρχίζει νὰ πνέῃ στὴν ὁργάνωσι τῶν μεταπολεμικῶν Κοινωνιῶν, μὲ τάσεις πρὸ φιλελεύθερες ἀπὸ τὰ προπολεμικὰ καθεστῶτα, μὲ βάσι τὴν ἀτομικὴν προσπάθειαν

καὶ τέρας τὸν παραμερισμὸ τῆς ἐγωπάθειας πρὸς ὄφελος τῆς ὁλότητος . . .

Γι' αὐτὸ χρειάζοταν τόλμη νὰ παρουσιασθῇ κανεὶς, στὴ σημερινὴ μεταβατικὴ ἀκόμα περίοδο, μὲ ὥρισμένη θέσι καὶ συγκεκριμένη κάπως ἄποψι σὲ ζητήματα μεθόδου διδασκαλίας. Κ' ἐτολήσαμε - μὲ τὴν πρόθεσι νὰ βοηθήσωμε τοὺς σημερινοὺς διδασκάλους μας στὸ ἐπίμοχθο ἔργο τους, προσφέροντας κ' ἑμεῖς ἀπὸ τὴν 25ετῇ Ἐπιθεωρητικῇ μας πείρα - ἓνα λιθάρι στὸ Ἐθνικὸ οἰκοδόμημα τῆς Ἑλληνικῆς παιδαγωγικῆς Ἐπιστήμης, ποὺ πυργώνεται, λίγο - λίγο, ἀθόρυβα - μὰ σταθερά, ἀνάμεσα σὲ ἀγωνιώδεις περιπέτειες τῆς πολύπαθης Φυλῆς μας. Μιὰ γρήγορη ματιὰ στὴν ἑκατοντάχρονη πορεία της ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ πρώτου μας Κυβερνήτη Καποδίστρια ὡς τὰ σήμερα - δείχνει ὀλοφάνερα τὸ ὕψος τοῦ ἀνηφορικοῦ της δρόμου, τὴν ἔκτασι ποὺ πῆρε καὶ τὴν τιμητικὴ θέσι ποὺ κατέχει ὄχι μόνον ἀνάμεσα στὰ γειτονικά μας κράτη - ἀλλὰ κοντὰ καὶ στὰ μεγάλα τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς, ποὺ ἔχουν πολύχρονη ἐλεύθερη ἐθνικὴ ζωὴ καὶ ποὺ διαθέτουν ἀφθονὰ ὕλικά μέσα γιὰ κανονικὴ κι ἀπρόσκοπτη πορεία πρὸς τὴν πρόοδο.

Ἀθῆναι, Ὀκτώβριος 1945

Κοσμάς Κ. Μιχαηλίδης

Ἐπιθεωρητὴς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως

[Απόσπασμα από την Έκδοσι Βόλου]

«... ὡς γνωστόν, εὐρισκόμεθα εἰς μίαν κρίσιμον κάμψην τῶν διδακτικῶν μεθόδων. Σημαντικὴ μερὶς τῶν ἐν ἐνεργείᾳ διδασκάλων μας ἐμορφώθη μὲ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ σύστημα τῶν Ἑρβαρτιανῶν ἀρχῶν. Πολλοὶ ἐξ αὐτῶν ὅμως δὲν ἐδυσκολεύθησαν νὰ προσαρμοθοῦν ἱκανῶς, παρακολουθοῦντες φιλοτιμῶς τὰς πρὸδους τῆς νεωτέρας διδακτικῆς, πρὸς τὰ διδάγματα τῆς Νέας Μεθόδου, σύμφωνα μὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ Σχολείου Ἑργασίας. Πάντως ἡ πλειονότης δὲν ἦτο εὐκολον ν' ἀπαρνηθῇ ἐντελῶς τὸ παλαιὸν σύστημα, ἐφ' ὅσον δὲν ἔσχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἴδῃ τὸ νέον ἐν ὅλῃ τοῦ τῇ πρακτικῇ ἐφαρμογῇ.

Τοιαύτη τις ἐφαρμογὴ — σποραδικῶς μόνον ἐπιχειρεῖται ἔτι. Οἱ ἐν τῇ ξένῃ μορφωθέντες παιδῶν γοῖ μας — διδάσκουν μὲν καὶ διακηρύττουν τὰς ἀρχὰς τοῦ Σχολείου Ἑργασίας, ἀλλὰ δὲν συμφωνοῦν μεταξὺ τῶν πλήρως εἰς τὸν τρόπον τῆς πρακτικῆς τῶν ἀρχῶν τούτων ἐφαρμογῆς. Πειραματίζονται εἰσέτι καὶ οὗτοι, καὶ ὅτι, ἔχει ἐπιτελεσθεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἰς τὰ πρότυπα τῶν Διδασκαλείων, Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν καὶ τῶν Πειραματικῶν Ἀθηνῶν — [καὶ φαίνεται, ὅτι σπουδαία καὶ ἐμπεριστατωμένη συντελεῖται ἐν αὐτοῖς ἐργασία] — δὲν ἐστάθη δυνατόν νὰ τεθῇ εἰς πρακτικὴν ἐφαρμογὴν, εἰμὴ εἰς ἐλάχιστον σχετικῶς ἀριθμὸν δημοτικῶν σχολείων τοῦ Κράτους. Τὸ εὐλόγιον μόνον σημειοῦν εἶναι τοῦτο, ὅτι αἱ «θεμελιώδεις ἀρχαί» τοῦ Νέου Σχολείου [τοῦ Σχολείου Ἑργασίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ παλαιόν, τῶν Γνώσεων], διαδίδονται ὀλίγον κατ' ὀλίγον εἰς εὐρύτερον κύκλον μεταξὺ τῶν πάσης προελεύσεως διδασκάλων μας καὶ ὑπάρχει ἡ βεβαιότης, ὅτι ἔνθός τῶν προσεχῶν ἐτῶν — [ὅσον πυκνῶνεται αἱ τάξεις τῶν ἐν τῇ Πανεπιστημιᾷ μετεκπαιδευομένων, ὡς καὶ τῶν ἀποφοίτων τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν] — θὰ ἔχουν εἰσαχθῇ αἱ ἀρχαὶ αὗται πλήρως εἰς τὴν Σχολικὴν μας πράξιν. Ὀλίγον τι βραδέως — ἀλλ' ἀσφαλῶς. Καὶ τοῦτο διότι οὕτε ἐν Εὐρώπῃ ἐπεκράτησεν ἔτι καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τὸ Νέον Σύστημα. Καὶ εἶναι φυσικὴ ἡ βραδύτης αὕτη. Συστήματα καθιερωμένα ἀπὸ μακροῦ χρόνου — δὲν εἶναι εὐχερὲς ν' ἀντικατασταθοῦν ἐν σπουδῇ καὶ μάλιστα παρ' ἡμῖν, ἐνθα ὁ δημοδιδασκαλικὸς κόσμος ποικίλῃν ἔχει τὴν προέλευσίν του, μορφωθείς ἀπὸ ποικίλων Σχολῶν Παιδαγωγούς, διδάσκοντας ἔτι οὐχὶ ἑνιαίον τι σύστημα διδακτικῆς. Θὰ εἰμεθα δὲ λίαν ἀπαιτητικοὶ ἂν εἴχομεν τὴν ἀξίωσιν, τὰ πάντα νὰ εἴχουν μεταμορφωθῇ ὡς διὰ μαγείας ἐντός ἐλάχιστων σχετικῶς ἐτῶν ἀφοῦ καὶ αὐτὸ τὸ ἀναλυτικὸν μας πρόγραμμα, τὸ συνταχθέν κατὰ τὸ ἔτος 1913, δὲν κατέστη δυνατόν ν' ἀναθεωρηθῇ, δὲν ἐπετεύχθη ἡ προσαρμογὴ του πρὸς τὰς παγκοίνως πλέον γενομένης ἀποδεκτὰς ἀρχὰς τοῦ Νέου Σχολείου καὶ πρὸς τὰς σημερινὰς ἀνάγκας τῆς ζωῆς....

Ἡ ἐφαρμογὴ συγχρονισμένων μεθόδων διδασκαλίας ἐν ποιᾷ τινι ὁμοιομορφίᾳ εἰς μίαν ἐκπαιδευτικὴν περιφέρειαν, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ἐποπτεύοντος Ἐπιθεωρητοῦ τῆς Ἐκπαιδεύσεως — προσκόπτεται, ἐκτός τῶν ἀνωτέρω καὶ εἰς τὸ ἑξῆς: Οἱ νεωτέροι τῶν διδασκάλων μας ἔχουν διδαχθῇ τὸ σύστημα τοῦ

Σχολείου Ἐργασίας κατὰ διάφορον ἑκάστος τρόπον... Τὰ πρότυπα εἰς τὰ ὁποῖα ἠσκήθησαν· εἶχαν μικρὸν ἄριθμὸν μαθητῶν κατὰ τάξεις, ἐπίσης τὰ κατὰλληλα ἐποπτικά μέσα διδασκαλίας, ἐλευθερίαν εἰς τὴν ἐκλογὴν τῆς διδασκτέας ὕλης, κ. ἄ. ὁμοίας φύσεως εὐνοϊκὰς συνθήκας διὰ μίαν, ἱκανῶς ἀποδοτικὴν ἐργασίαν. Διορισθέντες ὡς διδάσκαλοι· ἐβρέθησαν ὑπὸ ἄλλοις, δυσμενεῖς δὲ λίαν, συνθήκας καὶ τὰ «ἔχασαν» κυριολεκτικῶς. Ἐλάχιστοι τούτων, ἐξαιρετικῆς ἱκανότητος, ἐπιπλέον καὶ ἀγωνίζονται, μὲ ποίαν τινα ἐπιτυχίαν, νὰ ἐφαρμόσουν τὰς ἀρχὰς τοῦ Σχολείου Ἐργασίας. Οἱ λοιποὶ· ἢ τρέπονται, ἀσυναισθήτως, πρὸς τὴν παλαιὰν μέθοδον, ὡς ἐνθυμοῦνται ταύτην ἐν ἐφαρμογῇ ἐκ τῆς προδιδασκαλικῆς σχολικῆς ζωῆς των, ἢ παραποιοῦν καὶ παραμορφῶνουν τὴν Νέα ν Μέθοδον. Καλοῦνται δ' οἱ Ἐπιθεωρηταὶ νὰ θέσσουν τάξιν εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν ἀκαταστασίαν, τοῦ τε ἐμψύχου καὶ ἀψύχου ὀλικοῦ καί, παρουσιάζοντες εἰς τοὺς συνεργάτας των λειτουργοὺς τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἐν χειροπιαστὸν πῶς καὶ ἐφαρμόσιμον σύστημα· νὰ ὁδηγήσουν τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς δρόμους ἐπιτυχῶν ἀποτελεσμάτων καὶ πραγμάτων σποδῶν θετικῶν καὶ συγκεκριμένων, ἱκανοποιούντων τὴν τε Κοινωνίαν καὶ τὸ Κράτος.

Τοιοῦτον τι σκοπεῖ καὶ τὸ ἀνά χεῖρας μικρὸν πόνημα. Ἐν αὐτῷ παραθέτομεν τρία Σχέδια Διδασκαλίας Ἀναγνώσεως... Εἰς ἑκάστον Σχέδιον ἠκολούθησαμεν τὴν τριμερῆ λεγομένην πορείαν διδασκαλίας καὶ ἐπεμείναμεν περισσότερον εἰς τ' ἀφορῶντα τὸ 3ον Στάδιον διδασκαλίας, διότι τοῦτο συνηθέστατα παραλείπεται ἐκ μέρους τῶν περισσότερων διδασκάλων. Τὰ «σχέδια» μας δὲν εἶναι «καλούπια» στερεοτυπα, μὴ ἐπιδεχόμενα μεταβολὴν τινα. Τοῦναντίον μάλιστα. Ἀλλ' ὅπως δὴποτε ἔπρεπε νὰ παρουσιάσωμεν συγκεκριμένον τι σχέδιον, ἀπαραίτητον, ὡς εἶπομεν ἀνωτέρω, πρὸς ἐπίτευξιν ποῖας τινος ὁμοιομορφίας· σχέδιον τὸ ὅποτον νὰ δύναιτο, εἰς τὰς γενικάς του τοῦλάχιστον γραμμάς, νὰ ἐφαρμόζεται ἐξ ἴσου ἐπιτυχῶς καὶ ἀπὸ τοὺς παλαιότερους καὶ ἀπὸ τοὺς νεωτέρους, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς μὴ εὐτυχήσαντας νὰ τύχουν εἰδικῆς παιδαγωγικῆς μορφώσεως διδασκάλους.

[Εἰς τὰ τρία στάδια τοῦ συστήματος τῆς Τριμεροῦς πορείας· δίδονται αἱ ἐξῆς, παρὰ διαφορῶν, ὀνομασίαι:

1ον στ. Ἐποπτεία	2ον στ. Ἐπεξεργασία	3ον στ. Ἐφαρμογὴ
> > Παρατήρησις	> > Ἐξήγησις	> > Διατύπωσις
> > Ἐρέθισμα	> > Διανόησις	> > Ἀπεικόνισις
> > Γνώσις	> > Κατανόησις	> > Δεξιότης.]

Ὡς δὴποτε ὅμως ὀνομασίας καὶ ἂν δώσῃ τις εἰς τὰ στάδια τῆς διδασκαλίας· πρόκειται πάντοτε περὶ φυσικῆς πορείας πρὸς πρόσκτησιν γνώσεων καὶ δεξιότητων δι' αὐτενεργοῦ ἐν πολλοῖς ἐργασίας, τῇ βοηθείᾳ τοῦ διδασκάλου, ὁ ὁποῖος ὅμως περιορίζεται νὰ δίδῃ ἐκάστοτε τὴν «διδασκτικὴν ὠθησιν», ὅχι δὲ νὰ προσφέρῃ τὰς γνώσεις εἰς τοὺς μαθητὰς ἐτοιμούς.

Τὰ «κείμενα» πῶς ἐχρησιμοποίησαμεν διὰ τὰ Σχέδιά μας, δὲν θὰ τ' ἀπαντήσῃ, πιθανῶς, ὁ διδάσκαλος εἰς τὰ ἐν χρήσει Ἀναγνωστικά. Πῶς δ' ὅμως ἐν ταύτῃ περιπτώσει θὰ ἐπωφεληθῇ· θὰ ὁδηγηθῇ ἐξ αὐτῶν;

Κατὰ τοὺς ἐξῆς δύο τρόπους:

1 α'. Θὰ μελετήσῃ [δχι ἀπλῶς νὰ διαβάσῃ] ἐπισταμένως τὰ «κείμενα» καὶ τὴν «ἐπεξεργασίαν» των καὶ θὰ προσπαθῇ νὰ ἐφαρμόσῃ τὰς διαφόρους φάσεις καὶ ποικιλίας τῆς «ἐπεξεργασίας» ταύτης καὶ ἐπὶ τῶν «κειμένων» τῶν Ἀναγνωστικῶν τῶν μαθητῶν του.

η'

β'. Θα δώση εἰς τοὺς μαθητάς του αὐτὰ τὰ ἴδια «κείμενα» δακτυλογραφημένα καὶ θὰ προσπαθήσῃ νὰ τὰ ἐπεξεργασθῇ κατὰ τὸ δυνατόν πιστῶς. ὡς γίνεται εἰς τὸ ἀνά χεῖρας πόνημα. Ἐφαρμόζων δὲ καὶ τὰ τρία Σχέδια μετ' αὐτὰ κείμενα. θ' ἀποκτήσῃ πείραν ἱκανήν, ὥστε καὶ ἄλλα «κείμενα» παρεμφεροῦς περιεχομένου νὰ δύναται νὰ ἐπεξεργάζεται κατὰ τὸν αὐτὸν περίπου τρόπον.

Βόλος, Ἀπρίλιος 1938

Κ. Κ. Μ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

“ΑΝΑΓΝΩΣΙΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ,,

Α'. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στὸ βιβλίο αὐτὸ γίνεται λόγος πῶς: μὲ τὶς συνθήκες ποὺ λειτουργοῦν τώρα τὰ περισσότερα σχολεῖα μας καὶ μὲ τὸ διδακτικὸ προσωπικὸ ποὺ ἐργάζεται σ' αὐτά·μπορεῖ νὰ διεξαχθῇ μ' ἐπιτυχία τὸ μάθημα τῆς «ἀναγνώσεως καὶ ὀρθογραφίας», σύμφωνα μὲ τὶς βασικὲς ἀρχές τοῦ Νέου Σχολείου, τοῦ Σχολείου Ἐργασίας. Πρὸς τὸ σκοπὸ αὐτὸ παραθέτομε τρία σχέδια διδασκαλιῶν.Οἱ διαφορὲς τῶν εἶναι περισσότερο στὴν προπαρασκευὴ τῆς καθ' αὐτὸ ἀναγνώσεως. Γιὰ τὸ πρῶτο καὶ δεῦτερο σχέδιο χρησιμοποίησαμε τὸ διήγημα «ἡ Σημαία», σὲ κείμενο ἀπλῆς καθαρεύουσας, χωρισμένο σὲ δύο ἐνότητες, ἔχοντας ὑπόψη τὶς ἀνώτερες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου, καὶ γιὰ τὸ τρίτο σχέδιο: κείμενο Δημοτικῆς μὲ τὸ διήγημα «ὁ Π. βοηθεῖ ἓνα συμμαθητὴ του»· γιὰ τὶς μεσαῖες τάξεις. Ὅμως καὶ τὰ δύο πρῶτα σχέδια ἐφαρμόζονται, στὰ κύρια τοὺς σημεῖα, καὶ ὅτις λοιπὲς τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ· ὅπως καὶ σὲς κατώτερες τῶν Γυμνασίων.

Στὸ 1ο Σχέδιο· τὸ κείμενο εἶναι ἄγνωστο στοὺς μαθητὰς, δὲν ἔχουν ἀσχοληθεῖ δηλαδὴ οἱ μαθηταὶ «οὔτε κατ' ἰδίαν» στὸ σχολεῖο· οὔτε καὶ «κατ' οἶκον», καί, τὴν πρώτην ἀνάγνωσι τὴν κάμνει ὁ διδάσκαλος.

Στὸ 2ο Σχέδιο· τὸ κείμενο εἶναι ἀρκετὰ γνωστὸ στοὺς μαθητὰς. Τὸ ἔχουν ἐρευνήσῃ ἤδη καὶ τὸ ἔχουν σχολιάσει κατ' ἰδίαν (στὸ σχολεῖο) ἢ καὶ κατ' οἶκον. Ἔτσι παραλείπεται ἡ πρώτη ἀνάγνωσις τοῦ διδασκάλου καὶ τὸ μάθημα ἀρχίζει μὲ τὴν «κατὰ τμήματα» ἀνάγνωσι.

Στὸ 3ο Σχέδιο· εἶναι πάλιν ἄγνωστο τὸ κείμενο στοὺς μαθητὰς, ὅπως καὶ στὸ 1ο. Ἐδῶ ὅμως ἐπιδιώκομε ἄλλο σκοπὸ: νὰ

ώθησωμε τοὺς μαθητὰς νὰ διεισδύσουν στὸ νόημα μὲ τὴ «σιωπηλὴ ἀνάγνωσι».

Καὶ στὰ τρία αὐτὰ σχέδια· ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας εἶναι· ἡ φυσικὴ πορεία «τοῦ μανθάνειν ἢ τῆς προσκλήσεως γνώσεων»· πορεία τριμερῆς. Κατὰ τοὺς παιδαγωγοὺς¹: «εἶναι ἀπαραίτητο, κάθε μάθημα ποὺ ἐπιδιώκει κάποιον σκοπὸ, νὰ τελεῖται κατὰ σχέδιο. Πρὸ παντὸς ἐπιβάλλεται κατὰ τὴ διδασκαλίαν στὸ σχολεῖο· νὰ λαμβάνωνται ὑπόψη οἱ θεμελιώδεις λειτουργίαι ποὺ παρατηροῦνται σὲ κάθε φυσικὴ ἐνέργεια τοῦ μανθάνειν, δηλαδή:

α'. ἡ πρόσκτησις γνώσεων,

β'. ἡ βαθύτερη ἀνάπτυξις τῶν γνώσεων αὐτῶν, καὶ

γ'. ἡ ἀναπαράστασις καὶ ἐφαρμογὴ τους.

Ἀληθινά, κάθε φυσικὴ μάθησις, ὡς πρώτη ἐνέργεια ἔχει τὴν παρατήρησιν καὶ τὴν ἀπόκτησιν γνώσεων. Ἐπειτα προχωρεῖ στὴν κατανόησιν καὶ βαθύτερην ἐπεξεργασίαν καὶ τελειώνει μὲ τὴν ἐκτέλεσιν· ἐφαρμογὴ... Καὶ εἶναι δυνατόν, μὲ τὴν τήρησιν τῶν ἀρχῶν αὐτῶν, νὰ ἐπιτυγχάνεται καὶ εὐκίνησις διδασκάλου καὶ μαθητῶν στὴν ἐργασία τοῦ «μανθάνειν». Ἀνάλογα δηλ. μὲ τὴ φύσιν τοῦ «ὕπο ἐξέτασιν θέματος»· παίρνει μεγαλύτερη σημασίαν ἄλλοτε τὸ στάδιον τῆς προσκλήσεως γνώσεων, ἄλλοτε ἡ βαθύτερη ἐμβάθυνσις πάνω στὶς γνώσεις αὐτὰς (πλοκὴ σκέψεων, ἐξαγωγή κρίσεων καὶ συμπερασμάτων) καὶ ἄλλοτε ἡ ἐφαρμογὴ τῶν συμπερασμάτων αὐτῶν (ταξινόμησις, κατασκευὴ, ἐφαρμογὴ)».

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώσωμε καὶ τὴν ἀντίθετη γνώμη. Ἐγκριτος συνάδελφος² φρονεῖ, ὅτι ἡ «τριμερὴς πορεία» στὴ διδασκαλίαν δὲν διαφέρει καὶ πολὺ ἀπὸ τὰ πέντε εἰδολογικὰ στάδια διδασκαλίας τῆς Ἐρβартιανῆς σχολῆς καὶ συνεπῶς εἶναι καὶ τὸ σύστημα αὐτὸ ἄχρηστο, ἂν μὴ καὶ ἐπιζήμιον. Μὲ τὴν ἀντικατάστασιν, λέγει, τῶν ὄρων «προπαρασκευὴ, πρόσκτησις, σύγκρισις, σύλληψις, ἐφαρμογὴ» μὲ τοὺς ὁρους: «παρατήρησις, σύνδεσις,

1. Ν. Ἐξαρχοπούλου «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν» (σελ. 448-450).

2. Βλ. Περιοδικὸν «Ἑρμῆς», φύλλον Μαΐου 1945.

ἐκφρασις» (ἢ κι ὅπως ἄλλιωδς μποροῦν νά ὀνομάζωνται τὰ τρία αὐτὰ στάδια τῆς μαθήσεως) - δὲν ἐπιτυγχάνεται οὐσιαστικὴ ἀλλαγὴ... Ναι, ὅταν ὅμως, προσθέτομε κ' ἐμεῖς, οἱ ὄροι αὐτοὶ καταντοῦν ξεροὶ μόνον «τύποι», ἐνῶ ἰσχυρίζομεθα, ὅτι ἡ **τριμερὴς πορεία**, σύμφωνα μὲ τις βασικὲς ἀρχὲς τοῦ Σχολείου Ἑργασίας, εἶναι ἡ **φυσικὴ πορεία** γιὰ κάθε μάθησι καὶ γιὰ κάθε ἐπιστημονικὴ ἐρευνα. Στὸ **Ἑρβαρτιανὸ σύστημα**, τὸ κέντρο τῆς διδασκαλίας ἀποτελοῦσε ὁ διδάσκαλος. Αὐτὸς προλόγιζε, αὐτὸς προπαρασκεύαζε, αὐτὸς πρόσφερε τὴν ὕλη, αὐτὸς ρωτοῦσε, αὐτὸς προσπαθοῦσε νά ἐκμαιέσῃ τις γνώσεις ἀπὸ τὸ τρυφερὸ μυαλουδάκι τοῦ παιδιοῦ κ.ο.κ. Στὸ **Νέο Σχολεῖο** ἐγκαθιστοῦμε τὸ «παιδί» - ὅσο εἶναι δυνατόν αὐτὸ σήμερα, (δηλαδή: μὲ διδακτικὸ προσωπικὸ ἀπροπαρασκευάστο γιὰ ριζικὴ μεταρρύθμισι, μὲ ἀνῦπαρκτα σχεδὸν τ' ἀπαραίτητα σχετικὰ ὕλικά μέσα, μὲ πληθὸς μαθητὰς σὲ κάθε τάξι πὺ συνωθοῦνται σὰν σαρδέλλες σὲ στενοὺς χώρους...). Καὶ ἂν ἡ φύσις τῶν Γλωσσικῶν (καὶ τῶν Μαθηματικῶν) μᾶς προβάλλῃ περιορισμοὺς, στὰ Φυσιογνωστικὰ ὅμως μαθήματα κι ἀκόμα στὴ Γεωγραφία καὶ ἐν μέρει καὶ στὰ Ἱστορικά-ἡ «κυριαρχία τοῦ παιδιοῦ πρέπει ν' ἀπλώνεται ὅσο τὸ δυνατόν σ' εὐρύτερο πεδίο». Ποιὸς τ' ἀρνεῖται; Ἀλλὰ τὸ ἀπλωμα αὐτὸ σὴν πραγματικότητι, στὴ σχολικὴ πράξι, ἀπαιτεῖ καὶ τὸν ἀνάλογο ἀριθμὸ καὶ τὸ κατάλληλα μορφωμένο καὶ ἀσκημένο στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος διδακτικὸ προσωπικὸ. Πόσους τέτοιους διδασκάλους διαθέτει σήμερα ἡ Ἑλληνικὴ Πατρίδα; Πόσοι ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν 18 χιλιάδων διδασκάλων μας γνωρίζουν τις βασικὲς ἀρχὲς καὶ τις πραγματικὲς ἐπιδιώξεις τοῦ Νέου Σχολείου καὶ μποροῦν σύμφωνα μὲ αὐτὲς νά ὀργανώσουν τὰ σχολεῖα τους καὶ νά ἐπιχειρήσουν ὁμαδικὴ μόρφωσι τῶν μαθητῶν τους; Δέκα πέντε χρόνια τοῦλάχιστον πρὸ τῆς μαύρης Κατοχῆς γινόταν καὶ ἄρχισε τώρα πάλιν νά γίνεται ἡ σχετικὴ μῆσις στὰ «καινὰ διδακτικὰ δαιμόνια»: στὰ Διδασκαλεῖα, στὶς Παιδαγωγικὲς Ἀκαδημίες, στὴν Πανεπιστημιακὴ μετεκπαίδευσι· σ' ἓναν ἀριθμὸ 2 ἢ ἂν θέλετε 3 χιλιάδων διδασκάλων; Ἔστω. Ἐκτὸς ὅμως ἀπὸ μεμονωμένες «ἀπόπειρες» ἀπὸ ἐλάχιστο ἀριθμὸ τῶν διδασκάλων, ἀπόπειρες πὺ ξμειναν ὡς τέτοιες μονάχα, δίχως συνέχεια, τί ἄλλο κατορθώθηκε; Ἀπὸ σχολικὴ πρᾶξι «Σχολείου Ἑργασίας» εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος δύο σοβαρὲς ὀλοκληρωμένες ἐργασίες: τῶν παιδαγωγῶν Νικ. Καραχρίστου καὶ Εὐρ. Σούρλα (τῶν προτύπων τοῦ Μαρασλείου Διδασκαλείου καὶ τοῦ Διδασκαλείου Ἰωαννίνων), ὡς συνέχεια τῶν

«πρώτων προσπαθειών» τοῦ Ἀλ. Δελμούζου στο Μαράσειο; κα-
θώς καὶ τῶν ἐργασιῶν τοῦ Πειραματικοῦ Σχολείου Ἀθηνῶν. Στίς
προσπάθειες αὐτές πρέπει νά προσθέσωμε καὶ τή σχετική ἐρ-
γασία τοῦ συναδέλφου Γ. Σπετσιέρη, καθὼς καὶ μερικὲς προ-
σπάθειες εὐάριθμῶν μετεκπαιδευμένων διδασκάλων, δίχως ὁμῶς
καμιὰ συνέχεια. Καὶ ὅμως δὲν θά διαψευσθοῦμε-ἂν ἰσχυρι-
σθοῦμε, ὅτι κανένα σχεδὸν Δημότικὸ σχολεῖο ἀπ' ὅσα γνωρί-
ζομε ἢ μᾶς πληροφοροῦν πολλοὶ συνάδελφοι-δὲν ὀργανώθηκε
καὶ δὲν ἐδούλεψε συστηματικὰ κι ὀρθόδοξα κατὰ τὰ πρότυπα
τῶν Σχολείων Ἑργασίας Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς. Ἄν ἕνας
ἀριθμὸς ἀπὸ τοὺς παραπάνω 2-3 χιλιάδες διδασκάλους μπόρεσε
νὰ ἐφαρμόσῃ τὴν Ἑνιαία Διδασκαλία στὶς 2 ἢ τίς 4 κατώτε-
ρες τάξεις, ἢ τὴν Τριμερῆ πορεία στὶς λοιπές-εἶναι ἄξιος
πολλῶν συγχαρητηρίων, γιὰτὶ ἔκαμε ἓν' ἀποφασιστικὸ βῆμα
πρὸς τὸ Νέο Σχολεῖο, τὸ σχολεῖο Ἑργασίας. Πῶς λοιπὸν
τώρα, μέσα σὲ μιὰ τέτοια καθυστερημένη σχολικὴ μας κατά-
στασι, μποροῦμε ν' ἀπαιτήσωμε ἀπὸ τοὺς διδασκάλους μας, δί-
χως καμιὰ ἐξαίρεσι, «νὰ θραύσουν κ' ἄθε τύπο καὶ κ' ἄθε
σύστημα-πάνω στο βράχο ποὺ καλεῖται παιδικὸ ἐνδιαφέρον
καὶ ἀπὸ τίς διάφορες διδακτικὲς αἱρέσεις νὰ χρησιμοποιοῦν
μονάχα ἐκεῖνες ποὺ μποροῦν νὰ κορέσουν τὴν πνευματικὴ
δίψα τῶν μαθητῶν τους;» Τί νόημα ἔχει στὴν πλειονότητά τῶν
διδασκάλων μας ἡ ἐπαναστατικὴ αὐτὴ διακήρυξις; Μήπως ἡ
χρησιμοποίησις ἐνὸς ἀπλοῦ σχεδίου ἐργασίας ἐμποδίζει τοὺς
διδασκάλους νὰ θέσουν σ' ἐφαρμογὴ, στο μέτρον τοῦ δυνατοῦ,
τοῦ ἐπιτεκτοῦ, τίς βασικὲς αὐτὲς ἀρχές τοῦ Νέου Σχολείου; Ἡ
μήπως ἡ ἀχαλίνωτὴ ἐλευθερία τῆς σχολῆς Otto, ποὺ ὑποστήριξε
τὴν «ἀδέσμευτὴ ἐπ' εὐκαιρίᾳ διδασκαλία (Βλ. Εἰσαγ. εἰς τὴν Παι-
δαγωγικὴν Ν. Ἐξαρχοπούλου ἔκδ. Γ', σελ. 391) καὶ σύμφωνα μὲ
τὴν ὁποία κανένας φραγμὸς δὲν πρέπει νὰ περιορίζῃ τὸ παιδί στὴν
ἐκλογὴ τοῦ ὑποκειμένου τῆς ἀσχολίας του καὶ καμιὰ δέσμευσις
δὲν πρέπει νὰ τοῦ προβάλλεται στὸν τρόπο ἐπεξεργασίας τοῦ
θέματος ποὺ διάλεξε»-μπορεῖ νὰ καθιερωθῇ στὴν πατρίδα μας,
ἀφοῦ δὲν βρῆκε μιμητάς, ἀπ' ὅσα γνωρίζομε, καὶ στὶς χώρες
ποὺ συστηματικὰ ἐπιδιώκουν νὰ ὀργανώσουν τὰ σχολεῖα τους
σὲ «κέντρα αὐθόρμητης πνευματικῆς (καὶ χεירוτεχνικῆς) ἐργα-
σίας;» Παντοῦ, ὅσο εἴμεθα πληροφορημένοι, ἐξαίρεσις ἴσως τῆς
σχολῆς Otto, δίνουν στὴ διδασκαλία-κάποιο Σχέδιο, κάποιον
«τύπο», προσαρμοσμένο στὰ δεδομένα τῆς Ψυχολογίας, τῆς Γενι-
κῆς καὶ εἰδικῆς τῆς Παιδικῆς, ὅπως ἐξελίχθηκε ἡ ἐπιστῆμη
αὐτὴ στὰ τελευταῖα χρόνια. Παντοῦ προδιαγράφουν διάγραμμα

πορείας διδασκαλίας για τὸν πρωτόπειρο διδάσκαλο (καὶ σ' ἐμᾶς τὰ $\frac{9}{10}$ τῶν διδασκάλων μας μποροῦν νὰ ὑπολογισθοῦν στὴ σειρὰ τῶν πρωτόπειρων στὰ ζητήματα συγχρονισμένων διδακτικῶν μεθόδων). Καὶ ἡ τριμερὴς πορεία εἶναι ἓνα τέτοιο διάγραμμα, μέσα στὸ ὁποῖο μπορεῖ καὶ κινεῖται μὲ σχετικὴ ἄνεσι ὁ διδάσκαλος, δίχως νὰ χάσῃ τὰ «νερά» του, δίχως φόβο νὰ πελαγοδρομήσῃ. Ἡ «τριμερὴς πορεία» στὴ διδασκαλία, ἐνῶ παρουσιάζεται ὡς μία προχωρημένη ἐξέλιξις τῆς Ἑρβαρτιανῆς μεθόδου· ἐγγίζει τίς φωτεινὲς πύλες τοῦ Νέου Σχολείου: τῆς Ἑργασίας, τῆς Ζωῆς, τῆς Δράσεως, καὶ προβαίνει σταθερὰ καὶ μὲ ἀσφαλῆ βήματα στὴν κατάκτησί του... Πρὸς τί λοιπὸν ν' ἀνακόψουμε τὴν πορεία αὐτή; Γιατί νὰ ἐνσταλάξωμε στὴν ψυχὴ τῶν διδασκάλων μας τὴν ἀμφιβολία καὶ νὰ τοῦς ὠθησῶμε στὴ σύγχυσι μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀποτυχία; Εἶναι εὐκόλο νὰ κρημνίσῃ κανεὶς ἓναν «τύπο», ἓνα «εἶδωλο», ἀλλὰ γεννᾶται ἀμέσως τὸ ζήτημα: τί θὰ παρουσιάσῃ στὴν θέσι του, τί: τὸ ἀπτό, τὸ ὀρατό, τὸ νοητό, τὸ ἐφαρμόσιμο. Νὰ ἡ μεγάλη μας ἀπορία, τὸ μεγάλο πρόβλημα πάνω στὴ δουλειά μας ὡς Ἐποπτῶν τῆς ἐκπαιδεύσεως, φίλοι κύριοι. Συνάδελφοι.

Σ' ἐμᾶς, τὸ Νέο Σχολεῖο, τὸ Σχολεῖο τῆς αὐθόρμητης πνευματικῆς ἐργασίας· δὲν ἐπῆρεν ἀκόμα συγκεκριμένη μορφή, μὲ χειροπιαστὸ κάπως περιεχόμενο, κατανοητὸ ἀπὸ τὴ μεγαλύτερη μᾶζα τῶν ἐκπαιδευτικῶν μας, κ' ἐπειδὴ τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον μας πρὸς τὴ μᾶζα αὐτὴ διαρκῶς στρέφεται· τονίζομε τὸ συμπέρασμα μας, ὅτι: οἱ τύποι καὶ τὰ συστήματα εἶναι τίς περισσότερες φορές «μέτρα ἀνάγκης» καὶ ὅτι: «προτιμότερη μιὰ διδασκαλία μὲ κάποιο λογικὸ σχέδιο - παρὰ δίχως κανένα σχέδιο, ὁλότελα ἀχαλίνωτη, τυχαία καὶ μοιραία». Καὶ δυστυχῶς ὁ κάθε συνάδελφος βρίσκεται στὴν ὄχι εὐχάριστη θέσι νὰ διαπιστώνῃ στίς ἐπιθεωρήσεις του, ὅτι δὲν εἶναι μικρὸς ὁ ἀριθμὸς τῶν διδασκάλων, ποικίλης προελεύσεως ὅπως εἶναι, ποὺ διδάσκουν δίχως κανένα σύστημα, δίχως κανένα διάγραμμα πορείας διδασκαλίας καὶ μαθήσεως, ἔτσι στὰ στραβά... Ἐνας περιορισμένος πάλιν ἀριθμὸς ἀγώνιζεται νὰ διδάσκῃ μὲ κάποιο σύστημα ἀνάμεικτο - ἀκαθόριστης μορφῆς - σὰν βρεθῇ μπρὸς στὸν κ. Ἐπιθεωρητὴ, καὶ δίχως τὴν περίπτωσι αὐτὴ καὶ συνηθέστατα ἀπομιμείται ἀσυναίσθητα τὸν τρόπο τῆς διδασκαλίας τῶν καθηγητῶν του στὸ Γυμνάσιο ἢ τὸ Διδασκαλεῖο. Νὰ γιατί στὸ παρὸν ἔργον μας κάμνομε χρῆσι ἐνὸς ὠρισμένου Σχεδίου· τῆς «τριμεροῦς πορείας» στὴ διδασκαλία.

Ὡς συμπλήρωμα τῶν ἀπόψεών μας αὐτῶν - παραθέτομε καὶ

τῇ σχετικῇ γνώμῃ τοῦ παιδαγωγοῦ Σ. Καλλιάρου (σὺν ἔργῳ τοῦ «Πῶς πρέπει νὰ παρασκευάζεται τις εἰς τὸ διδάσκειν» Ἔκδ. Δ. Δημητράκου, 1930, σελ. 9): «...ἀπορριπτέα μὲν διδακτικὴ τις σχηματοκρατία - ὡσαύτως δὲ καὶ ἡ αὐθαίρεσις διδακτικῆς πράξεως ἐξ ὑποκειμένου. Μεταξὺ τῆς αὐστηρᾶς πρὸς τοὺς τύπους δεσμεύσεως - καὶ τῆς ἀμερίμνου ἀμορφίας, μεταξὺ τῆς χειρωνακτικῆς ἐφαρμογῆς τῶν εἰδολογικῶν σταδίων - καὶ τῆς μεγαλοφυῶς ἀσκομένης τέχνης τοῦ εἰς θυμοσοφίαν πεποιθότος διδασκάλου—πρέπει πολλῶ μᾶλλον νὰ τηρήσωμεν συνετὴν μέσῃν ὁδόν...»

Β'. ΠΟΡΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Ι. ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

1. Οἱ μαθηταὶ μὲ τὸ παράγγελμα¹ τοῦ διδασκάλου «τὰ τετράδιά σας τῆς ἀντιγραφῆς κειμένου»², βγάζουν τὰ τετράδιά τους, στὰ ὁποῖα ἔγραψαν «κατ' οἶκον» (οἱ μαθηταὶ τῶν πολυταξιῶν) ἢ «στὸ σχολεῖο» κατ' ἰδίαν (οἱ μαθηταὶ τῶν ὀλιγοταξιῶν) τὸ κείμενο, ποῦ εἶχεν ὀρισθῇ «γι' ἀντιγραφή» στὸ προηγούμενο μάθημά, τ' ἀνοίγουν στὴ σχετικὴ σελίδα καὶ τὰ παραδίνουν ἔτσι στοὺς «ἐπιμελητὰς»³ μαθητὰς. Οἱ Ἐπιμεληταὶ τὰ μαζεύουν «κατὰ σειρά» καὶ μὲ κάποια σπουδὴ, καὶ τὰ τοποθετοῦν πάνω στὴν Ἔδρα τοῦ διδασκάλου.

2. Οἱ μαθηταὶ μὲ τὸ παράγγελμα τοῦ διδασκάλου: «Γράψτε τὴν ὀρθογραφίαν σας»⁴, βγάζουν μὲ σπουδὴ, ἀλλὰ κι ἀθόρυβα, τὸ τετράδιον τῆς ὀρθογραφίας τοῦ ὁ καθένας καὶ γράφουν, σιωπηλὰ καὶ δίχως χρονοτριβή, τὸ «κείμενο» ποῦ εἶχεν ὀρισθῇ ἀπὸ τὸ προηγούμενο μάθημα ὡς «ὀρθογραφικὴ ἄσκησης». Ἀπαραίτητο ἴσως εἶναι, πρὶν ἀρχίσῃ ἡ γραφή, νὰ κληθῇ ἕνας μαθητὴς νὰ πῇ:

1. Βλ. Μέρους Β', Σημείωμα 8^ο «Τὰ βιβλία τους οἱ μαθηταὶ βγάζουν καὶ κρύβουν μὲ τάξι καὶ ρυθμό».

2. Βλ. Μέρους Β', Σημείωμα 3^ο «Τὰ τετράδια τῶν μαθητῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου».

3. Βλ. Νέον μας Πρακτικὸν Ὁδηγὸν Δημοδιδασκάλου. Τεῦχος Α' (1936) σελ. 204... «8. Κοσμητορες ἢ Ἐπιμεληταὶ τῶν τάξεων». Ἔκδ. Ι. Κολλάρου καὶ Σία, Ἀθῆναι.

4. Βλ. Μέρους Β', Σημείωμα 5^ο «Τὸ Ὀρθογραφικὸ Πρόβλημα στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο».

τί θά γράφουν, γιατί ένδεχόμενο νά λησμόνησε κανείς καμιά λέξι ή τή σειρά τών λέξεων. Οί μαθηταί «χρονολογούν» τό γραπτό, τό υπογράφουν καί παραδίδουν τά τετράδιά τους άνοιχτά στους Έπιμελητάς, οί όποιοι τά παραλαβαίνουν μέ σπουδή κι άθόρυβα καί τά τοποθετούν πάνω στην Έδρα τοῦ διδασκάλου.

Οί εργασίες πού έσημειώσαμε παραπάνω: α' τó μάζευμα τών τετραδίων άντιγραφής κειμένου καί ή τοποθέτησίς των στην Έδρα καί β' ή γραφή τής «όρθογραφίας», μάζευμα τετραδίων καί τοποθέτησις-πρέπει νά έχουν περατωθῇ μέσα σέ 5—6 τó πολύ λεπτά τής ώρας. Διδάσκαλος καί μαθηταί όφείλουν νά συνηθίσουν σέ «ταχύν ρυθμόν» εργασίας-δίχως όμως καί νευρική σπουδή, ώστε νά γίνεται θόρυβος καί σύγχυσις. Σπεύδουν βραδέως.

II. ΤΟ ΠΑΛΑΙΟ ΜΑΘΗΜΑ

3. «Έξετάζεται τó προηγούμενο μάθημα» (τó παλαιό - τó μαθημένο. Άπόδοσις τοῦ διδασκόμενου). Οί μαθηταί μέ τó σχετικό παράγγελμα τοῦ διδασκάλου βγάζουν άθόρυβα τά βιβλία τους, τά τοποθετούν, άθόρυβα έπίσης, πάνω στά γραφεΐα τών θρανίων κι άνοίγουν τή σελίδα πού θά διαβασθῇ. Καλό θά ήταν νά καθιερωνόταν τó σύστημα τής παρενθέσεως ένός φύλλου χαρτιοῦ, γιά νά μή δημιουργῆται θόρυβος καί χάνεται καιρός μέ τó ξεφύλλισμα τών σελίδων.

Ό διδάσκαλος έρωτᾷ: «Γιά τί πράγμα θά διαβάσωμε τώρα;» ή καλύτερα: «Άς μᾶς διαβάσῃ ένας νά δοῦμε τί άπόγινε αὐτό ή εκείνο - ή πώς φέρθηκεν ό τάδε... κ.ο.κ.». Ό ένας αὐτός όρίζεται ή από τόν διδάσκαλο, ή καλύτερα, από τούς ίδιους τούς μαθητάς-άλλά δίχως χρονοτριβή! Μερικοί θέλουν νά βγῇ ό μαθητής έξω από τά θρανία καί νά διαβάσῃ γυρισμένος πρός τούς συμμαθητάς του. Τό ίδιο γίνεται κι όταν πρόκειται γιά διήγησι ή άπόδοσι τοῦ περιεχομένου τοῦ κειμένου πού διαβάσθηκε. Έάν τó «κεφάλαιο» εΐναι έκτεταμένο-τήν άνάγνωσι τήν κάνουν 2—3—4 μαθηταί (όπότε φυσικά διαβάζουν αὐτοί από τίς θέσεις των, όχι όρθιοι - άλλα καθιστοί) καί ό διδάσκαλος τούς έναλλάσσει από-

1. Βλ. Μέρος Β, Σημείωμα δ^ο «Τά βιβλία τους οί μαθηταί βγάζουν καί κρόβουν μέ τάξι καί ρυθμό».

τομα καὶ γοργὰ στὸ «κατάλληλο σημείον» μὲ τὸ : ὁ (τάδε...), ὁ (τάδε...).

Ὑστερα ἀπὸ τὴν «ἀνάγνωσι» αὐτὴ (ποὺ πρέπει νὰ ἐπαναληφθῇ, ἂν δὲν ἔγινε καλὴ, ἀφοῦ διορθωθοῦν τὰ «ἐσφαλμένα») γίνεται, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο, ἡ «ἀπόδοσις» τοῦ περιεχομένου «σὲ συνεχῇ λόγῳ», ἐπίσης καὶ ἡ διατύπωσις τῆς περιλήψεως τῆς «κεντρικῆς ἰδέας» τοῦ κεφαλαίου ἢ τοῦ τμήματος. Ἦσως ἀνάγκη νὰ γίνουν καὶ μερικαὶ σύντομοι κρίσεις³, καθὼς καὶ χαρακτηρισμοὶ τῶν προσώπων τοῦ διηγήματος, ἂν πρόκειται γιὰ διήγημα. Πάντως φροντίζει ὁ διδάσκαλος νὰ μὴ διαρκέσῃ πολὺ ἡ ἐξέτασις αὐτὴ τοῦ διδαγμένου, γιατί ὁ περισσότερος χρόνος τῆς ὥριας (ἢ ἡμωριαίας) διδακτικῆς ἐργασίας (τῶν 50 ἢ 25 λεπτῶν τῆς ὥρας)· πρέπει ν' ἀφιερωθῇ στὴν «ἐπεξεργασία» τοῦ νέου μαθήματος.

Φυσικὰ θὰ ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις, ποὺ θ' ἀρχίζει τὸ μάθημα ἀμέσως ἀπὸ τὸ νέο, π. χ. ὕστερα ἀπὸ διακοπὲς μαθημάτων γιὰ ἑορτὰς ἢ καθε Δευτέρα. Ἀπαίτησις ψυχολογικὴ εἶναι: νὰ ἔχη ὁλοκληρωθῇ ἡ ἐβδομαδιαία ἐργασία κάθε Σάββατο — ὥστε ν' ἀρχίζει καινούργια ἐργασία ἀπὸ τὴν Δευτέρα, ἀφοῦ οἱ μαθηταὶ ξεκουρασθοῦν τὴν Κυριακὴ μὲ τὸ αἶσθημα τῆς ἠθικῆς ἱκανοποιήσεως, ὅτι κάτι σπουδαῖο καὶ ὠρισμένως: τὸ καὶ τό... ἔκαναν, ἔμαθαν, ἐπραγματοποίησαν — κατὰ τὴν ἐβδομάδα ποὺ πέρασε. Ἡ συνείδησις μιᾶς ὁλοκληρωμένης ἐργασίας κατὰ τίς προηγούμενες 6 ἡμέρες· θὰ τοὺς εἶναι σπουδαῖο κίνητρο γιὰ ἐντονώτερη ἐργασία καὶ κατὰ τὴν καινούργια ἐβδομάδα. Τὸ ἴδιο θὰ ἔχη κανεὶς νὰ παρατηρήσῃ καὶ γιὰ τὴν μηνιαία ἐργασία, τοῦ πρώτου πενταμήνου, ὁλόκληρου τοῦ σχολικοῦ ἔτους. Ἡ συνειδητοποίησις μιᾶς ὁλοκληρωμένης καὶ συγκεκριμένης σχολικῆς ἐργασίας στὸ τέρμα τῆς ἡμέρας, τῆς ἐβδομάδας, τοῦ μηνός, τοῦ πενταμήνου καὶ τοῦ σχολικοῦ ἔτους· πρέπει νὰ εἶναι μιὰ ἀπὸ τίς πρῶτες καὶ ἀπαραίτητες μέριμνες τοῦ διδασκάλου...³. Ἀλλὰ καὶ οἱ μορφωμένοι γονεῖς δὲν πρέπει νὰ παραλείπουν νὰ ρω-

1. Βλ. Μέρος Β', Σημείωμα 10^ο. «Ὁ συνεχὴς λόγος».

2. Οἱ κρίσεις καὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ θὰ γίνουν κυρίως καὶ συστηματικὰ στὸ 3^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας, ἀφοῦ περατωθῇ ἡ ἐπεξεργασία ὅλου τοῦ κεφαλαίου.

3. Ὁ ἀρχαῖος Πυθαγόρας ἀπαιτοῦσε ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του νὰ κάνουν κάθε βράδυ τὸν ἀπολογισμὸ τῆς ἡμερήσιας ἐργασίας των: «Πῇ παρέβην; Τί δ' ἔρρεξα; Τί μοι δέον οὐκ ἐξελέσθην;».

τοὺν τὰ παιδιὰ τους: τί καί τί ἔμαθαν στὸ σχολεῖο αὐτὴν τὴν ἡμέρα, τὴν ἐβδομάδα κ.ο.κ. καὶ νὰ μὴν ἀρκοῦνται σὲ ἀοριστο-
λογίες καὶ ἀνακοινώσεις ὅχι συγκεκριμένες...

III. ΤΟ ΝΕΟ ΜΑΘΗΜΑ (κατὰ τὸ 1^ο Σχέδιο διδασκαλίας).

Τὸ πρῶτο στάδιο τῆς διδασκαλίας

4. Ἀρχίζει ἡ καθαυτὴ ἐργασία τοῦ μαθήματος τῆς Ἀναγνώ-
σεως.

α'. Ὁ διδάσκαλος λέγει· (ἂν δὲν προηγήθηκε τίποτε τὸ
σχετικὸ γιὰ τὸ μάθημα ποὺ θὰ παραδοθῇ): «Σήμερα, παιδιά, θὰ
μάθουμε γι' αὐτὸ ἡ ἐκεῖνο τὸ ζήτημα... ἡ γεγονὸς ποῦ...», ἡ ἐρω-
τᾷ: (ἂν στὸ προηγούμενο μάθημα ἔγινε λόγος γιὰ τὸ νέο): «Τί
θ' ἀφορᾷ τὸ σημερινὸ μας μάθημα τῆς ἀναγνώσεως;»—Συνήθως
ἡ ἐπικεφαλίδα τοῦ ἀναγνώσματος τὸ φανερώνει· ἂν πρόκειται
γιὰ «ἀρχὴ κεφαλαίου». Ἐνὶ πάλιν πρόκειται γιὰ «συνέχεια»· ἤδη
ἀπὸ τὸ προηγούμενο (μαθημένο) τμήμα. ἔχει τεθῇ ὁ «σκοπὸς»
τοῦ νέου (τοῦ παρακάτω), ὁ ὁποῖος σκοπὸς καὶ ἐπαναλαμβά-
νεται τώρα. Ἡ ἐρώτησις τοῦ διδασκάλου πρέπει νὰ εἶναι τέτοια,
ὥστε νὰ διεγείρῃ τὸ «ἐνδιαφέρον» τῶν μαθητῶν καὶ νὰ τοὺς
γεννᾷ τὴν ἐπιθυμίαν γιὰ «αὐθόρμητη πνευματικὴ ἐργασία»¹.

1. Ἡ «αὐθόρμητη πνευματικὴ ἐργασία» ἀντιτίθεται στὴν «τυπικὴ ἢ μηχανικὴ
ἐργασία», κατὰ τὴν ὁποία ὁ μαθητὴς ἐνεργεῖ ἢ μᾶλλον εἰσδέχεται παθητικᾷ,
δίχως τὴν ἐνεργίαν καὶ σὲ σημαντικὸ βαθμὸ συμμετοχῆς τοῦ πνεύματός του.
Ἐργάζεται· γιατί ἐξαναγκάζεται νὰ ἐργασθῇ. Τοῦ ἀσκεῖται ἡθικὴ, τὸ λιγώ-
τερο, πῶς γιὰ δουλειά, γιὰ τὴν ὁποία δὲν τοῦ γεννήθηκε ἐνδιαφέρον καὶ
ἐπιθυμία. Τὸ σύστημα αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ τρωτὸ σημεῖο τοῦ «παλαιοῦ σχολείου»,
ποὺ πασχίζει νὰ παραγγεῖσῃ τὰ μυαλὰ τῶν μαθητῶν μὲ γνώσεις, γιὰ τίς ὁ-
ποῖες αὐτοὶ δὲν ἔχουν συνήθως ἐνδιαφέρον. Τότε μόνον ἐπιτυχαίνει μιὰ διδα-
σκαλία αἷ ὅταν ἔχει καλλιεργηθῇ κατάλληλα καὶ ἔχει ἐξεγερθῇ τὸ ἐνδιαφέ-
ρον τῶν μαθητῶν γιὰ τὸ νέο ποὺ θὰ μαθευθῇ (ἢ καλύτερά· θὰ ἐρευνηθῇ), καὶ
β) ὅταν τοὺς ἔχη ἀφεθῇ εὐρὸ περιθώριον γιὰ «αὐθόρμητη» ἐργασία κατὰ τὴν
ἐρευνα αὐτὴ—ὥστε, θέτοντας σὲ κίνησιν ὅλες τῶν τίς πνευματικὲς δυνάμεις, νὰ
φθάσουν στὸ τέρμα τοῦ σκοποῦ τοῦ μαθήματος μὲ τὴν ἐνδόμυχον ἱκανοποίησιν,
ὅτι «κάτι μπόρεσαν νὰ κάμουν» καὶ ὅτι τὸ κάτι αὐτὸ εἶναι μέγα στὴν
ἀντίληψιν τῶν μαθητῶν, γιατί εἶναι «δημιούργημα» δικό τους, τὸ «κέρδος» τοῦ
μᾶθους τῶν. Αὐτὸ τὸ κέρδος πρέπει νὰ εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς κάθε διδασκαλίας
καὶ τοῦ κάθε μαθήματος καὶ ὅχι τόσο τὸ ποσό τῶν γνώσεων, ποὺ νομίζει ὁ
διδάσκαλος, ὅτι μετὰδωσε στοὺς μαθητάς του. «Ὅπως μιὰ μητέρα (βλ. Εἰσά-

β'. (Τὰ βιβλία εἶναι κλειστά ἢ, καλύτερα, δὲν βρίσκονται κὰν ἐπάνω στὰ θρανία κι αὐτὸ γιὰ νὰ προληφθοῦν οἱ συνήθειες μικροαταξίες τῶν μαθητῶν καὶ ἡ ἀδημονία μερικῶν ν' ἀνοίξουν νὰ ἰδοῦν τὸ κείμενο ἢ τὴν εἰκόνα...). Ὁ διδάσκαλος στέκεται πᾶν στὴν Ἔδρα του ἢ μπροστὰ στὴν Τάξι (δίχως νὰ μετακινήται καὶ νὰ περιέρχεται ἀνάμεσα στὰ θρανία ἢ τοὺς διαδρόμους τῶν· γιατί τότε περισπᾶται ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν, καὶ οἱ ζωηρότεροι δὲν χάνουν τὴν εὐκαιρία ν' ἀτακτῆσουν· νὰ πειράζουν τοὺς γείτονές τῶν ἢ καὶ νὰ κοροϊδεύουν, δὲν εἶναι ἀσυνήθιστο τὸ πρᾶγμα, καὶ αὐτὸν ἀκόμη τὸν διδάσκαλό του) καὶ ἀναγινώσκει ὅλο τὸ κεφάλαιο (ἂν πρόκειται γιὰ μιὰ ἢ δυὸ σελίδες) ἢ ἓνα κάπως αὐτοτελὲς τμήμα του (ὅταν τὸ κεφάλαιο εἶναι ἐκτεταμένο ἢ «συνεχοῦς ὕλης»). Ἡ ἀνάγνωσίς του εἶναι ἀργή, ἔντονη καὶ χρωματισμένη ἀνάλογα μὲ τὶς ἔννοιες καὶ τὶς συναισθηματικὲς καταστάσεις τοῦ περιεχομένου τοῦ κειμένου (ὡς: χαρᾶς, λύπης, θαυμασμοῦ· ἐνθουσιασμοῦ, ἐρωτήσεων κ.ο.κ.). Προσέχει καὶ τονίζει σωστά τὴν κυριώτερη λέξι σὲ κάθε πρότασι, κάνοντας ὀρθή χρῆσι τῶν σημείων στίξεως. Τελειώνοντας μιὰ περίοδο· κάνει καὶ μεγαλύτερη παύσι, ὥστε οἱ μαθηταὶ, πὺ τὸν προσβλέπουν ἄλλως τε ἀτενῶν, νὰ ἔχουν τὸν καιρὸ νὰ συγκρατήσουν τὸ νόημα τῶν ὅσων ἄκουσαν. Τονίζουμε καὶ τοῦτο: ὁ διδάσκαλος τὴν ὥρα πὺ ἀναγινώσκει· δὲν ἀφαιρείται... ἀλλὰ μὲ τὸ ἓνα του μάτι στὸ κείμενο καὶ τὸ ἄλλο στοὺς μαθητάς· προσβλέποντάς τους ἤρεμα μέσ' στὰ μάτια — τοὺς συγκρατεῖ σὲ ἡσυχία καὶ προσοχή. Ταῦτόχρονα ὅμως σφυγμομετεῖ καὶ τὴν ἀντοχή τῆς Τάξεως στὴν ἐντατικὴ αὐτὴ προσοχή. Δὲν ἀδιαφορεῖ γι' αὐτὴ καὶ δὲν καταχράται τοῦ σεβασμοῦ τῶν μαθητῶν του στὸ ἀξίωμά του καὶ τὸ ἄτομό του. Μόλις ἀντιληφθῇ κάποια κούρασι· διακόπτει μὲ εὐλογο τρόπο τὴν ἀνάγνωσι ἢ προσέχει μήπως ὁ τόνος τῆς φωνῆς του δὲν εἶναι ὁ πρεπούμενος, δυνατὸς ἀνάλογα μὲ τὸ μᾶκρος τῆς αἰθούσης, ἐπίσης ἐπαγωγὸς καὶ εὐπρόσδεκτος, ἢ μήπως τὸ περιεχόμενο τοῦ κειμένου εἶναι ἀκατάλληλο πρὸς διέγερσι ἐνδιαφέροντος· καὶ ἐνερ-

γωγὴν εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν Ν. Ἐξαρχοπούλου, σελ. 385)· ἀγαπᾷ τὸ παιδί της ὅχι γιατί εἶναι ὁμορφὸ ἢ ἔξυπνο· ἀλλὰ γιατί εἶναι δικό της — ἔτσι καὶ ὁ ἐργαζόμενος ἀγαπᾷ τὴν ἐργασία του. Καὶ ὅπου κρατεῖ τέτοια ἀγάπη γιὰ τὸ ἔργον — ἀναπτύσσεται ἱκανοποίησις καὶ εὐαρέστησις». [Αὐτενέργεια σημαίνει τὴ συνειδητὴ χρῆσι ὅλων τῶν πνευματικῶν καὶ σωματικῶν δυναμῶν μας κατὰ τὴν ἐργασία. Γνώρισμά της ἡ ἀνεξαρτησία. Ἡ αὐθορμησία περιέχεται στὴν ἔννοια τῆς αὐτενεργείας].

γεί ανάλογα με την περίπτωση που διεπίστωσε, είτε με παρεμβολή ενός άστεϊσμοῦ, ενός τραγουδιού, άναβολή τοῦ μαθήματος με καμιά εὐλογη πρόφασιν κ.ο.κ. *Άλλως, ἄς εἶναι βέβαιος, ὅτι ἐπὶ ματαίῳ θά ἔχη κουρασθῇ καὶ θά ἔχη κουράσει καὶ τοὺς μαθητάς του.

Ὁ διδάσκαλος γιὰ νὰ εἶναι σὲ θέσιν νὰ κάμῃ ἀνάγνωσι καλὴ ἀπὸ κάθε ἄποψιν καὶ νὰ κυριαρχήσῃ στὴν Τάξιν (καὶ μάλιστα στὰ ὀλιγοτάξια σχολεῖα - ὅπου ἔχει νὰ συγκρατήσῃ τοὺς μαθητάς καὶ τῶν ἄλλων τάξεων) - πρέπει νὰ προσέρχεται παρασκευασμένος - νὰ μὴ καταπιάνεται διδασκαλία ἐκ τοῦ προχείρου. Προχειρολογία τοῦ χειρίστου εἶδους θά εἶναι τότε καὶ ἡ ἐργασία του καὶ ἀπώλεια πολὺτιμου χρόνου - ἡ διδασκαλία του.

γ'. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν (καθὼς εἶπαμε πρὶ πάντων) ὁ διδάσκαλος μένει σιωπῶν καὶ ἀκίνητος ἐπὶ 1-2 λεπτὰ τῆς ὥρας, ὥστε νὰ δροθῇ καιρὸς στοὺς μαθητάς ν' ἀναπολήσουν τὰ ὅσα ἄκουσαν, ν' ἀνακεφαλαιώσουν νοερά καὶ ν' ἀναπλάσουν τὸ διήγημα ἢ τὴν περιγραφή καὶ νὰ ἐπιχειρήσουν καὶ κρίσεις κατ' ἰδίαν . . . Μία τέτοια πνευματικὴ ἐργασία ἐνέχει μεγίστη σημασία γιὰ τὴν παρόρμησιν τῶν μαθητῶν καὶ τὸν ἐθισμό τους σὲ αὐτενέργεια καὶ αὐταγωγή. Πολλοὶ μάλιστα συνιστοῦν, τὰ παιδιὰ μὲ κλειστὰ μάτια νὰ κάμουν τὴ νοερὴ αὐτὴ ἐργασία. Κλείνουν τὰ μάτια τους μὲ τὰ δάχτυλα τοῦ ἑνὸς χεριοῦ, ἀκουμπῶντας τὸν ἄγκωνα στὸ γραφεῖο τοῦ θρανίου.

δ'. Μετά, ἐρωτᾷ ὁ διδάσκαλος: τί καταλάβετε, παιδιά, ἀπ' αὐτὸ ποὺ σὰς ἐδιάβασα; ¹ — Ὅριζεται ἓνας μαθητὴς ν' ἀπαντήσῃ. Ὁ μαθητὴς διηγεῖται ἢ ἐκθέτει ὅ,τι κατάλαβε - χωρὶς νὰ διακόπτεται. Οἱ λοιποὶ μαθηταὶ ὀφείλουν νὰ σέβωνται τὴ θέσιν τοῦ συμμαθητοῦ των καὶ νὰ μὴν τὸν ταρασσούν μὲ ἄκαιρες ἐπεμβάσεις (ἐπιφωνήματα ἀποδοκιμασίας ἢ ψιθυρισμοὺς γιὰ νὰ τὸν βοηθήσουν τάχα). Ἐὰν τὸ ἀναγνωσθὲν τμῆμα ἦταν ἐκτεταμένο - δεύτερος μαθητὴς συνεχίζει τὴ διήγησιν. Οἱ λοιποὶ προσέχουν νὰ συγκρατήσουν κατὰ νοὺν τὰ ὅσα τυχὸν παραλείπονται ἢ λέ-

1. Μερικοὶ παιδαγωγοὶ φρονοῦν, ὅτι: δὲν πρέπει νὰ κάμῃ τὴν πρώτη ἀνάγνωσιν ὁ διδάσκαλος (Σ. Σκαλισιᾶνος). Ἀντὶ τῆς ἀναγνώσεως - νὰ κάμῃ προδιήγησι (Νικ. Καραχρίστos). Ὅλοι οἱ διδάσκαλοι ὁμως θέν εἶναι ἱκανοὶ γιὰ μιὰ καλὴ, ὀρθὴ προδιήγησιν. Γι' αὐτὸ προτιμοῦμε τὴν ἀνάγνωσιν ἀπὸ τὸν διδάσκαλο μὲ κλειστὰ τὰ βιβλία. Ἡ τέτοια ἀνάγνωσις ἐπέχει θέσιν προδιήγσεως (κατὰ τὸ 1ο σχέδιον τῆς διδασκαλίας).

γονται εξασφαλμένα και, σε σχετική προτροπή του διδασκάλου, συμπληρώνουν τη διήγησι. Εάν τυχόν παρατηρηθοῦν πολλά χάσματα - κι ἄλλος μαθητὴς ἀποδίδει «ἐν συνεχείᾳ», ἀλλὰ καὶ με σχετικὴ συντομία ὅ,τι διάβασε ὁ διδάσκαλος. Όταν οἱ μαθηταὶ συστηματικὰ ἀσκηθοῦν σὲ μιὰ τέτοια ἐργασία - αὐτὴ διεκπεραιώνεται σὲ σύντομο χρονικὸ διάστημα. Αὐτονόητο, ὅτι ἡ ἀπόδοσις εἶναι πλούσια ἢ πενιχρά - ἀνάλογα με τὸ εὐκολονόητο ἢ δυσνόητο τῆς γλώσσας τοῦ κειμένου. Ὑποτίθεται ὅμως ὅτι ἡ γλώσσα τοῦ Ἀναγνωστικοῦ εἶναι προσαρμοσμένη στὴν ἀντιληπτικότητα τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως, γιὰ τὴν ὁποία ἔχει ἐγκριθεῖ, καθὼς καὶ τὸ ποσοδὸν τῶν γλωσσικῶν στοιχείων τοῦ νέου, ποὺ πρέπει ν' ἀφομοιώσουν οἱ μαθηταί. Ἀλλως, τὰ κεφάλαια ποὺ παρουσιάζουν πολλὰς γλωσσικὰς δυσχέρειες ἀφήνονται γιὰ τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους. Ἀπ' αὐτὸ γίνεται φανερὴ καὶ ἡ ἀνάγκη νὰ μὴν ἀκολουθῇ ὁ διδάσκαλος τῇ σειρά τῶν κεφαλαίων τοῦ Ἀναγνωστικοῦ, ὅταν τοῦτο ἔχῃ περιεχόμενο ποικίλης ὕλης - ἐκτὸς καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς διδασκαλίας «ἐπ' εὐκαιρίᾳ», δηλ. τῆς ἐπικαιρότητας.

Μιά θερμὴ σύστασις

Τὴν ὥρα ποὺ διηγεῖται ὁ μαθητὴς - παρακολουθεῖτε τον προσεχτικά: α', γιὰ νὰ δώσετε τὸ καλὸ παράδειγμα καὶ στοὺς ἄλλους μαθητάς, β', γιὰ νὰ ἐνθαρρύνετε τὸν μαθητὴ ποὺ διηγεῖται - με τὸ στοργικὸ σας βλέμμα καὶ νὰ τονώσετε τὴ φυσικὴ του δειλία, ποὺ εἶναι ἔμφυτη σὲ πολλὰ παιδιά (παθαίνουν τράκ), καὶ γ', γιὰ νὰ συγκρατήσετε μ' εὐγενικῶς, μὰ κ' ἐπιβλητικῶς κάπως τρόπο, τὴν ἀδημονία τῶν πιὸ ζωνηρῶν ποὺ ξεπετιοῦνται νὰ συμπληρώσουν κάτι ποὺ παράλειψε ἢ εἶπε λανθασμένα ὁ συμμαθητὴς των. Ἡ χαλαρὴ ἢ κι ἀδιάφορη στάσις σας στὴν περίστασι αὐτὴ - σκοτώνει κάθε ἐνδιαφέρον τῶν μαθητῶν γιὰ τὸ μάθημα, μ' ἐπακόλουθα θλιβερά καὶ γιὰ σᾶς καὶ γιὰ τὴν Τάξι. Στὸ ἴδιο ἀποτέλεσμα καταλήγει τὸ μάθημα - ἂν φέρεσθε με ὑπερβολικὴ αὐστηρότητα ἢ καὶ . . . βλοσυρότητα !

Κάμνομε τὴν παραπάνω σύστασι, γιατί βρίσκονται καὶ διδάσκαλοι, ποὺ γιὰ νὰ μὴ χάσουν καιρὸ (!) - διορθώνουν (ρίχνουν τάχα μιὰ ματιά!) τὰ γραπτὰ τῶν μαθητῶν ποὺ εἶναι στὴν Ἔδρα τους γιὰ ἔλεγχο καὶ ταυτόχρονα ἀκούουν (νομίζουν, ὅτι ἀκούουν!) τὸν διηγούμενο μαθητὴ. Κι ἂν βρεθῇ μαθητὴς ζωνηρὸς νὰ τὸν ἀνησυχῇ (καὶ λείπουν τέτοιοι μαθηταί !)

τὸ εὖλο ἢ ἡ διαταγὴ «σῆκω πάνω ! στάσου ὀρθίος !» συμπληρώνουν τὴ φιλεργία αὐτὴ τοῦ καλοῦ διδασκάλου . . .

Τὸ δεύτερο στάδιο τῆς διδασκαλίας

5. Ὁ διδάσκαλος παραγγέλλει: «Βγάλετε τώρα τ' ἀναγνωστικά σας, ἀνοίξετε τὴ σελίδα . . . καὶ προσέξτε στὸ κεφάλαιο . . . ποὺ σᾶς τὸ διάβασα πρωτύτερα. Τώρα θὰ τὸ διαβάσετε καὶ σεῖς, ἀλλὰ σὲ μικρὰ τμήματα. Θὰ ρωτᾶτε γιὰ ὅσα δὲν ἐνοήσατε καὶ θὰ λύνωμε μαζί τις ἀπορίες σας.»

Ἔτσι ἀρχίζει ἡ σπουδαιότερη ἐργασία τοῦ μαθήματος. Θὰ γίνη α) ἡ ἀνάγνωσις, β) ἡ ἐρμηνεία - κατανόησις καὶ γ) ἡ προφορικὴ ἀπόδοσις τοῦ κειμένου.

α) Ἀνάγνωσις.

Ἕνας μαθητὴς διαβάζει ἓνα, μικρὸ σχετικὰ ἀλλ' αὐτοτελὲς κάπως καὶ σὲ νόημα πλῆρες τμήμα. Ὁ διδάσκαλος ἔχει ἀπὸ πρὶν σημαδεύσει τὰ μερικὰ αὐτὰ τμήματα στὸ δικό του βιβλίον τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῆς τάξεως. Δὲν προχειρολογεῖ.

Ὁ μαθητὴς κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν δυνατόν νὰ ὑποπέσῃ σὲ λάθη:

1) Φραστικὰ (π.χ. τραυματίζεται ἀντὶ τραυματίζεται, λησμόνησε, ὅτι - ἀντὶ ἐλησμόνησεν, ὅτι κ.ο.κ.).

2) Ὁρθοῦς χρήσεως τῶν σημείων τῆς στίξεως καὶ μάλιστα στὴ διαφορὰ μετὰ τοῦ κόμματος καὶ τῆς τελείας «καὶ ὕστερα ἀπὸ τὸ κόμμα καὶ ὕστερα ἀπὸ τὴν τελείαν κόβομε τὴ φωνὴν μας γιὰ νὰ πάρουμε ἀναπνοή, μὲ τὴ διαφορὰ ὅμως: στὸ κόμμα ἀνεβάζομε τὴ φωνὴν μας, ἐνῶ στὴν τελείαν τὴν κατεβάζομε». Δὲν ἀρκεῖ νὰ δίνωμε στοὺς μαθητὰς μόνον τὴν ἐξήγησιν αὐτὴ - πρέπει καὶ νὰ ἐπιμείνωμε νὰ κάμουν σωστά τὸ κόμμα καὶ τὴν τελείαν. (Ἄλλοι θὰ δοῦμε πῶς γίνεται ἡ σχετικὴ ἄσκησις).

3) Τονισμοῦ.

4) Μὴ καταλλήλου χρωματισμοῦ τῆς φωνῆς στὴν κυριώτερη

1. Ἀπαραίτητο ὁ διδάσκαλος νὰ ἔχῃ δικά του βιβλία καὶ νὰ μὴ παίρνῃ τὴν ὥρα τοῦ μαθήματος τὰ βιβλία τῶν μαθητῶν του. Στὸ δικό του βιβλίον ποιεῖ νὰ γράφῃ καὶ σημειώσεις σύντομες καὶ συνθηματικὰ σημεῖα. Παίρνοντας τὸ ἀναγνωστικὸ τοῦ μαθητοῦ τὸν ἀναγκάζει νὰ μεταβάλῃ θέσιν καὶ νὰ προστρέχῃ στὸ βιβλίον τοῦ διπλανοῦ του, ὁπότε ἐκτός ἀπὸ τὴ στενοχώριαν καὶ τῶν δύο δίνεται ἀφορμὴ σὲ ἀπροσεξία καὶ κάποτε καὶ σὲ ἀταξίες.

λέξι μέσα στη φράσι, κ.ο.κ. Στην ανάγκη - επιτρέπομε στους μαθητάς νά σημαδεύουν τίς λέξεις αὐτές με μιὰ κουκκίδα με τὸ μολύβι τους, τὴν ὥρα ποὺ διαβάζει ὁ συμμαθητής τῶν.

Τὰ λάθη αὐτὰ καλεῖται νὰ διορθώσῃ ὁ ἴδιος ὁ μαθητής, ἂν μπορῇ, μέ μιὰ παρόρμησι τοῦ διδασκάλου, ἢ τὰ διορθώνουν οἱ συμμαθηταὶ του καὶ μόνο στὸ ἀπροχώρητο ἐπέμβαίνει ὁ διδάσκαλος. Ὁ μαθητής ὅμως ποὺ ὑπόπεσε στὸ λάθος - ὑποχρεοῦται νὰ ἐπαναλάβῃ ἀμέσως διωρθωμένη τὴν πρότασι ἢ τὴ φράσι. Αὐτὸ πρέπει νὰ θεωρῇται νόμος ἀπαράβατος. Ὁ διδάσκαλος λοιπὸν ἐπέμβαίνει μόνον ὅταν ἀντιληφθῇ, ὅτι οἱ μαθηταὶ δὲν θὰ μπορέσουν νὰ βροῦν τὴ σωστὴ λύσι. Ὅσο ὅμως πιὸ σπάνια εἶναι ἡ ἐπέμβασίς του αὐτῇ - τόσο πιὸ ἔντονα καὶ με μεγαλύτερη ἐμβρίθεια αὐτενεργοῦν οἱ μαθηταί, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀσκοῦνται νὰ συζητοῦν ἀναμεταξύ τους με ἡρεμία, ἐπίσης καὶ με σεβασμὸ καὶ ἀνεκτικότητα τίς γνώμες τῶν ἄλλων, ἕως ὅτου βροῦν λύσι στὴν ἀπορία ἢ τὴν ἀγνοία τοῦ συμμαθητῆ τους.

Ἡ συζητήσις αὐτὴ πολὺ εὐκόλα μπορεῖ νὰ καταλήξῃ σὲ ὁχλαγωγίαν - ἂν ὁ διδάσκαλος στερεῖται «διοικητικῆς ἱκανότητος», δηλαδὴ ἀπὸ ἐπιβολὴ ποὺ δὲν πιέζει καὶ συμπεριφορικὰ - λόκαρδη, πατέρα αὐστηροῦ μὰ καὶ στοργικοῦ μαζί, στὰ παιδιά του. Τὸ Σχολεῖο ἐργασίας - ξεχωριστὴ δίνει σημασίαν στίς «συζητήσεις τῶν μαθητῶν», γιατί πιστεύει, ὅτι με τὴν ἀνταλλαγὴ γνώμων ἐξευρίσκεται ἡ ἀλήθεια καὶ οἱ συζητηταὶ μαθαίνουν νὰ σέβωνται τίς γνώμες τῶν ἄλλων. Ἡ συζήτησις εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ποὺ ξεχωρίζουν τὸ σχολεῖο ἐργασίας ἀπὸ τὸ παλαιὸ σχολεῖο τῶν γνώσεων, ὅπου ἔτοιμες τίς χορηγεῖ τίς γνώσεις ὁ διδάσκαλος στοὺς μαθητάς του. Ὁ διδάσκαλος στίς μαθητικὰς αὐτές συζητήσεις ἀσκεῖ καθήκοντα ρυθμιστοῦ καὶ διαιτητοῦ (ἐπεμβαίνει δηλαδὴ τὴν κατάλληλην στιγμή, γὰ νὰ προλάβῃ κάθε παρεκτροπὴ, ποὺ εἶναι φυσικὸ ἐλάττωμα στὸ ζωηρὸ καὶ ἀσχημάτιστο ἀκόμα χαρακτήρα τῶν παιδιῶν, καὶ γιὰ ν' ἀποφύγῃ τὴν ἀερολογία καὶ τὴν ἀπώλεια πολύτιμου χρόνου) - ἱκανότητα καὶ τέχνη ποὺ ἀποκτᾶται μόνο με ἐπίμονη καὶ θεληματικὴ ἀσκήσι. Διδάσκαλος ποὺ δὲν ἀπόκτησε ἀκόμα τὴν ἱκανότητά αὐτὴ καὶ τὴν τέχνη δὲν πρέπει νὰ ἐπιχειρῇ νὰ διευθύνη «συστηματικὰς μαθητικὰς συζητήσεις». [Τέτοιοι ἀκριβῶς διδάσκαλοι γένηκαν αἱτίοι νὰ παρεξηγηθῇ ἀπὸ τὴν Κοινὴ γνώμη τὸ Σχολεῖο Ἐργασίας ὡς τόπος ἀερολογίας, ὅπου βρῆκε ἑδάφος πρόσφορον νὰ ἐκδηλωθῇ καὶ νὰ καλλιεργηθῇ τὸ ἐθνικὸ μας ἐλάττωμα τῆς ἐπιπολαιότητος καὶ τῆς ἀντιλογίας. . .].

(Βλ. και Σημείωμα 11°. «Ἡ τέχνη τοῦ διευθύνειν μιὰ συζήτησι» - ὁ ρόλος καὶ ἡ θέσις τοῦ διδασκάλου στὴ συζητοῦσα τάξι).

Σημ. Γιὰ τὶς διαφορὲς τῶν δύο σχολείων: τοῦ Παλαιοῦ - τῶν γνώσεων μόνον - καὶ τοῦ Νέου, τοῦ Σχολείου Ἐργασίας, ἔχει δημοσίευση ἀξιόλογη πραγματεία ὁ συνάδελφος κ. Δ. Μάγος (ἐκδ. Μ. Σαλιβέρου).

Πότε πρέπει νὰ διορθώνωνται τὰ λάθη; Ἐάν πρόκειται γιὰ λάθη τονισμοῦ, σημείων στίξεως καὶ ἐσφαλμένης προφορᾶς τῶν συλλαβῶν - ἀμέσως. Γιὰ τὸ «ἐσφαλμένο» εἰδοποιεῖται ὁ μαθητὴς ποῦ διαβάζει, εἴτε μὲ τὴ λέξι «λάθος» τῶν συμμαθητῶν του, ποῦ λέγεται σιγανὰ καὶ διακριτικά, εἴτε μ' ἐλαφρὸ χτύπο τοῦ διδασκάλου πάνω στὴν Ἑδρα του μὲ μολύβι ἢ κάτι ἄλλο τέτοιο. Ὅποτε ὁ μαθητὴς σταματᾷ καὶ ξαναδιαβάζει ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅλην τὴν πρότασι - κι ὅχι ἀπλῶς μόνο τὴ λανθασμένη λέξι. Σὲ περίπτωσι ἀδυναμίας του - διαβάζει τὴν πρότασι ἄλλος μαθητὴς (μὲ γοργὸ καὶ μονολεκτικὸ παράγγελμα τοῦ διδασκάλου: ὁ Κώστας π.χ., ὁ ἄλλος κ.ο.κ.) καὶ ἐν ἀποτυχίᾳ καὶ τούτου - ὁ διδάσκαλος. Ἀλλὰ κι ὁ πρῶτος μαθητὴς ὑποχρεώνεται νὰ διαβάσῃ ἐκ νέου τὴν ἴδια πρότασι - διορθωμένη τώρα πιά. Γιατὶ μόνον ἔτσι ἐκπληρώνεται ὁ σκοπός: ν' ἀναγνώσῃ σωστὰ ὁ μαθητὴς ἐκεῖνο, ποῦ στὴν ἀρχὴ τὸ διάβασε ἐσφαλμένα.

Ἐάν πάλιν τὸ λάθος ἀφορᾷ παράλειψι κανενὸς μορίου ἢ ἐσφαλμένο χρωματισμὸ τῆς φωνῆς - ἢ διόρθωσις γίνεται, ἀφοῦ ὁ μαθητὴς τελείωσεν τὴν ἀνάγνωσι τοῦ τμήματος καὶ τούτου ὠρίσθηκε νὰ διαβάσῃ. Γιατὶ πρέπει καὶ νὰ περιορίζωμε τὶς περικοπὲς συχνῆς διακοπῆς τοῦ μαθητοῦ ποῦ διαβάζει. Οἱ λοιποὶ μαθηταὶ συγκρατοῦν τὰ λάθη ποῦ γίνονται καὶ μόνον ὅταν προκληθοῦν - τ' ἀναφέρουν διορθωμένα. Στὸ τέλος καλεῖται κι ὁ μαθητὴς ποῦ ἔκαμε τὰ λάθη νὰ τὰ ἐπαναλάβῃ διορθωμένα, ὅπως εἶπαμε καὶ παραπάνω. Καὶ ἀσκεῖται συστηματικὰ ὅλη ἡ τάξις καὶ ὑποχρεώνονται ὅλοι ν' ἀναφέρουν τὰ σφάλματα αὐτὰ μὲ τὴ σειρά ποῦ ἔγιναν καὶ στὴ σειρά ποῦ βρίσκονται στὸ κείμενο ποῦ διαβάσθηκε. Ἐάν π.χ. παρατηρήθηκαν λάθη στὴν ἀρχή, στὸ μέσο καὶ στὸ τέλος τοῦ κειμένου - ἢ διόρθωσις πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ τὴν ἴδια σειρά καὶ ὅχι ν' ἀρχίσῃ ἀπὸ τὰ τελευταῖα λάθη ἢ τὰ μεσαῖα καὶ νὰ καταλήξῃ στὰ πρῶτα¹.

1. Ὡς πὼς μερικοὶ διδάσκαλοι, θιασῶτες τῆς ἄκρας ἐλευθερίας - βροῦν τὶς ὑποδείξεις μας αὐτὲς δεσμευτικὰς τῆς πρωτοβουλίας τῶν μαθητῶν, «τῆς

Ἡ διόρθωσις τῶν λαθῶν τοῦ δευτέρου εἶδους (βλ. πιό πάνω), εἶναι ἀνάγκη ἐνίοτε νά γίνη· ἀφοῦ ἐρμηνευθοῦν οἱ ἄγνωστες λέξεις καί ἀφοῦ διασαφηνισθῇ ἡ φράσις. Κι αὐτό· γιατί δὲν εἶναι δυνατόν νά κατορθωθῇ ἀνάγνωσις λογικὴ καὶ κατ' ἥθος, μὲ τὸν ἀνάλογο χρωματισμὸ τῆς φωνῆς, ὅταν τὸ περιεχόμενον τοῦ κειμένου δὲν εἶναι τελείως κατανοητὸ ἀπὸ τὸν μαθητὴ. Ἄλλως τε, ἀπὸ τὸ εἶδος καὶ τὸν τρόπο τῆς ἀναγνώσεως· καταλαβαίνομε ἀμέσως ἂν ὁ μαθητὴς πὺ διαβάξει, ἐννοεῖ ἢ ὄχι τὸ κείμενον. Τὸ δυσνόητον καὶ σκοτεινὸν κείμενον διαβάζουν οἱ μαθηταὶ μὲ συρτή, μονότονον καὶ κομμένη φωνή. Ὅπως μονότονον καὶ ψαλμωδικὴ εἶναι καὶ ἡ ἀνάγνωσις τῶν μαθητῶν πὺ ποτὲ δὲν ἀσκήθηκαν στὴ λογικὴ ἀνάγνωσι.

β) Ἑρμηνεία.

Ὁ μαθητὴς ἔκαμε τὴν ἀνάγνωσι τοῦ τμήματος πὺ τοῦ ὀρίσθηκε καὶ διωρθώθηκαν τὰ σφάλματα τονισμοῦ, στίξεως καὶ προφορᾶς. Τοῦ γίνεται τότε τὸ ἐρώτημα: Ποιῶν λέξεων δὲν ἐνόησε τὴν σημασίαν; Ὁ μαθητὴς ὀνομάζει τὶς λέξεις αὐτές, οἱ ὁποῖες καὶ ἐρμηνεύονται: ἀ' ἀπὸ τοὺς λοιποὺς μαθητὰς καί, ἐν ἀδυναμίᾳ αὐτῶν, β' ἀπὸ τὸν διδάσκαλον. Μετά, ἐρωτῶνται οἱ λοιποὶ μαθηταί: Μήπως ἔχετε νὰ κάμετε καμιά παρατήρησι· νὰ ἐρωτήσετε καμιά ἀπορία σας; Ἡ διασαφηνίζονται οἱ προβαλλόμενες ἀπορίαι ἀπὸ τοὺς λοιποὺς μαθητὰς

ἐλευθερῆς πνευματικῆς ἐργασίας! Ἄλλο ὅμως ἐλευθερία ἐνέργειας· κι ἄλλο τάξις καὶ λογίκευσις στὴν ἐργασία. Ἀπὸ μικρὸ πρέπει τὸ παιδί νὰ συνηθίσῃ νὰ ὑποτάσσῃ τὶς πνευματικὰς του δυνάμεις στὴ λογικὴ καὶ τὴν τάξι, ὥστε οἱ σκέψεις τοῦ νὰ ἔχουν εἰρμὸ καὶ ἀλληλουχία, γιατί μόνον ἔτσι ἀποκοτῶν κινητικότητα, καὶ οἱ προσπάθειές του καταλήγουν σὲ θετικὸ κέρδος. Μὲ ἀπλή σκέψι· κατανοεῖ ὁ κρθεὶς σὲ τί χάος καὶ σύγχυσι· ὀδηγεῖ ἢ ἀκαιρῇ καὶ ἀκατάστατῇ προβολῇ τῶν ἐσφαλμένων. Πολλὰς φορὲς ἐπανερχοῦνται οἱ μαθηταὶ στὰ ἴδια λάθη κι ὁ διδάσκαλος καταπονεῖται γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ ποιά λάθη ἐξελέγχθηκαν καὶ ποιά παραλείφθηκαν. Τὸ λιγώτερον χάνεται πολὺ· τιμὸς χρόνος.

1. Καταβάλλεται φροντίδα νὰ διορθωθοῦν πρῶτα οἱ παραλείψεις τοῦ μαθητοῦ πὺ διέβασε καὶ ὕστερα νὰ λυθοῦν οἱ ἀπορίαι τῶν ἄλλων μαθητῶν. Οἱ σχετικὲς ἐρωτήσεις ἀπευθύνονται ἀπὸ τοὺς μαθητὰς στοὺς ὁποῖους θὰ δώσῃ τὸ λόγο ὁ διδάσκαλος· στὸ μαθητὴ πὺ διέβασε. Ἐτσι ἀρχίζει μιὰ διαλογικὴ συζήτησι μετὰ τοὺς. Ἄν ὁ διδάσκαλος ἀντιληφθῇ, ὅτι ὁ μαθητὴς αὐτὸς κουράσθηκε· ὀρίζει ἕναν ἄλλον μαθητὴ, νὰ θέχεται τὶς ἐρωτήσεις, μαθητὴ γερὸ στὶς γνώσεις, εὐστροφὸ καὶ διαλεκτικὸ. Κι ὄχι φυσικὰ κάθε φορὰ τὸν ἴδιο μαθητὴ· γιὰ ἐνδόντους λόγους.

και ἐν ἀδυναμίᾳ αὐτῶν ἀπὸ τὸν διδάσκαλο. Ὁ διδάσκαλος ὅμως, ἔχοντας ὑπόψην τὸ ὅτι συνήθως οἱ μαθηταὶ νομίζουν ὅτι ἐννοοῦν τὴ σημασίαν πολλῶν λέξεων ἐνῶ ἀπλῶς τὴ διαισθάνονται ἀμυδρά, ὁ ἴδιος προβάλλει στοὺς μαθητὰς ἀπορίες: (τί θὰ πῇ αὕτῃ ἡ λέξις; ποῦ ἀναφέρεται; τί σημαίνει αὕτῃ ἡ φράσις; κ.ο.κ.) καὶ ζητεῖ σχετικὰς ἀπαντήσεις, ὡς ὅτου κατανοηθοῦν ὅλες οἱ λέξεις τοῦ κειμένου καὶ διασαφηνισθοῦν φράσεις μὲ δύσκολη πλοκὴ καὶ εἰκόνες μεταφορικὰς ἢ ἀλληγορικὰς.

Σύγχρονα μὲ τὴν τέτοια ἐρμηνευτικὴ καὶ ἀποσαφηνιστικὴ ἐργασία **γράφονται** (ἀπὸ τὸν διδάσκαλο)¹ στὸν πίνακα οἱ σπάνιες καὶ δύσκολες πολὺ στὸ νόημα λέξεις (καὶ φράσεις ἐνίοτε) μὲ τὴν ἐρμηνεία ἢ τὴ σημασίαν τους. Καὶ γιὰ τὴν ἀκριβέστερη ἀπόδοσι τῆς σημασίας τῶν λέξεων, γίνεται προσφυγὴ καὶ στὴν **παράγωγὴ** καὶ στὴ **σύνθεσι**· ἂν ἡ λέξις εἶναι παράγωγος ἢ σύνθετος, καθὼς καὶ στ' **ἀντίθετά** τους στὴν ἔννοια ἢ καὶ στὰ ταυτόσημα καὶ **συνώνυμά** τους. Ἀναφέρονται μάλιστα καὶ παραδείγματα (προτάσεις), στὰ ὁποῖα ἀπαντᾶται ἡ **κυριολεξία** τοῦ ἄγνωστου, ὡς τὰ τώρα, στοὺς μαθητὰς, στοιχείου. [Σχετικὰ παραδείγματα θὰ δῇ ὁ ἀναγνώστης στὴ β' φάσι ἐπεξεργασίας κειμένου (ἢ Σημαία), στὸ 3ο στάδιο διδασκαλίας στὴν παράγραφο: Ἀσκήσεις λεξιλογικὰς καὶ φραστικὰς].

Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀρκετὰ ἐξαντλητικὴ αὕτῃ διασάφισι τῆς σημασίας τῶν λέξεων καὶ φράσεων τοῦ κειμένου· διαβάζεται ἕκ νέου τὸ **τμήμα** ἀπὸ τὸν ἴδιον (τὸν πρῶτον) μαθητὴ, μὲ τέλειαν πιά ἀπόδοσιν: σὲ νόημα, ὀρθὴ χρῆσι τῶν σημείων στίξεως, τονισμό, χρωματισμό, κατάλληλον τῆς φωνῆς καὶ ἐντονώτερη προφορὰ τῆς κύριας λέξεως σὲ κάθε πρότασι.

γ) Ἀπόδοσις προφορικὴ τῆς ἐννοίας.

Ἀποδίδεται τὸ νόημα τοῦ **τμήματος** ποὺ διαβάσθηκε μὲ μιὰ σύντομην πρότασιν.

Ἔτσι τελειώνει ἡ ἐπεξεργασία τοῦ 1ου τμήματος.

6. Κατὰ παρόμοιον (§ 5) τρόπο γίνεται ἡ ἐπεξεργασία καὶ τῶν **λοιπῶν τμημάτων** τοῦ κειμένου. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τὸ ἕνα

1. Ἡ γραφὴ στὸν πίνακα ἀπὸ μαθητὴ δὲν ἐπιτυχαίνει συνήθως, ὅσο δυνατός κι ἂν εἶναι αὐτὸς στὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν καλλιγραφίαν, ἐκτὸς τοῦ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ λάβῃ μέρος στὴν ὁμαδικὴ ἐργασία τῆς Τάξεως.

τμήμα στο άλλο γίνεται με κατάλληλο έρωτημα του διδασκάλου ή μ' ένα συλλογισμό, που να παρορμήσει τους μαθητές σε αθόρμητη και πρόθυμη πνευματική εργασία. Οί μαθηταί που όρίζονται για την εργασία αυτή είναι από τους πιο ίκανούς της τάξεως, για να κρατιέται σε ύψηλό βαθμό ό έντονος ρυθμός της διδασκαλίας· ένω οί πιο αδύνατοι χρησιμοποιούνται κατά την εξέτασι των μαθημένων. Αυτόνόητο, ότι και σ' αυτούς, τους πιο αδύνατους, θ' άποτείνη ό διδάσκαλος έρωτήσεις κι όχι φυσικά σπάνια, γιατί άλλοιως θά περιπέση σε μονομέρεια, θ' άπασχολήται μεροληπτικά με τους λίγους ίκανούς, ένω εκείνοι, που για τόν ένα ή τόν άλλο λόγο βραδυπορούν, θά καταντήσουν, έφόσον παραμερίζονται έτσι κάθε φορά, στοιχεία άνίκανα για πρόοδο, στοιχεία άνησυχητικά στην τάξι· στοιχεία που μοιραία θά υποβιβάζουν τό πνευματικό επίπεδο της τάξεως. Και για την τέτοια, έλάχιστα τιμητική για τό σχολείο του κατάστασι· υπάιτιος θά είναι μόνος ό διδάσκαλος. Φυσικά ό λόγος μας δέν είναι για 1—2—3... μαθητάς, που δυνατόν να παρουσιάζουν πράγματι «πνευματική άναπηρία» και οί όποίοι έπρεπε να εκπαιδώνονται σε ειδικά σχολεία «άνωμάλων παιδιών», ή μαθητάς που κατατρύχονται από ασθένεια, ή όποία τους κάνει να είναι πάντα καθυστερημένοι. Οί τέτοιοι όμως μαθηταί, καθώς γνωρίζομε από την μακρόχρονη έπιθεωρητική μας πείρα, είναι σπάνιοι. Τούναντίον πολλοί μαθηταί, που από μερικούς, άνίδεους από «παιδική ψυχολογία» διδασκάλους, χαρακτηρίζονται ως «άνεπίδεκτοι μαθήσεως»· είναι, συνήθως, θύματα της άδιαφορίας του περιβάλλοντός των, και αυτών των ίδιων των διδασκάλων τους. Δέν τους προσέχουν στην αρχή, άργότερα τους παραμελούν όλότελα, τους περιφρονούν ή τους διαπομπεύουν πολλές φορές στην τάξι· και δικαιολογούμενοι για την άστοργη αυτή στάσι τους· τους κατατάσσουν στη σειρά των «άνεπίδεκτων μαθήσεως»! Είναι ή χαριστική βολή κατά των θυμάτων της άδιαφορίας και της άμάθειάς των. Και τό πιο έκπληκτικό είναι, ότι υπάρχουν και γονείς που συμμερίζονται τίς άπόψεις των τέτοιων διδασκάλων...¹. Πόσες φορές όμως μιá άλλης μορφής μεταχεί-

1. «Δυό κύριες δυνάμεις: τό περιβάλλον και ή άγωγή έξασκούν όριστική έπίδρασι στα κληρονομικά αγαθά ή κακά. Οί δυό αυτές δυνάμεις άλλοτε εύνοούν την άνάπτυξι τους και άλλοτε την παρακωλύουν. Ή άνάπτυξις ή ή παρακώλυσις των κληρονομικών αυτών αγαθών ή κακών προγονικών σπερμάτων—έξαρτάται από τίς περιστάσεις· με ποιόν τρόπο άσκοούν την έπίδρασί τους στη μόρφωσι του παιδιού. Ή άγωγή, που έργάζεται σύμφωνα με τίς

ρισίς τῶν μαθητῶν αὐτῶν, μιὰ θερμὴ ἐνθάρρυνσις τοῦ διδασκάλου μπρὸς στὴν τάξι γιὰ μιὰ ἀσήμαντη ἔστω ἐπιτυχία τους· δὲν μεταμόρφωσε ὡς διὰ μαγείας τέτοια ἀνεπίδεκτα τάχα μαθήσεως παιδιὰ καὶ παιδιὰ ἀπογοητευμένα γιὰ τὴν καθυστέρησί τους στὴν τάξι!

Δυνατὸν ὅμως κάποιο **τμήμα** τοῦ κειμένου νὰ περιέχῃ πολὺς ἄγνωστες λέξεις, δύσκολη πλοκὴ λόγου, ἑκφράσι ὑπερκαθαρεύουσα δυσανάλογη πρὸς τὴν ἀντιληπτικότητα τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως, καθὼς καὶ **μετοχές** ποὺ πρέπει ν' ἀναλυθοῦν. Αὐτὸ παρατηρεῖται ἀρκετὰ συχνὰ σὲ ἀναγνωστικὰ ποικίλης ὕλης. Οἱ συλλέκτες τῶν παίρνουν ἀποσπάσματα ἀπὸ διάφορα λογοτεχνικὰ ἔργα καὶ τὰ παραθέτουν αὐτούσια, δίχως καμιὰ προσαρμογὴ τοῦ λεκτικοῦ τῶν στὴ γραμματικὴ καὶ γλωσσικὴ ἱκανότητα τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως, γιὰ τὴν ὁποία προορίζουν τὰ βιβλία τους. Σὲ παρόμοιες περιπτώσεις ὁ διδάσκαλος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μὴ ἀρκῆται στὴν ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου καθὼς ὑποδείξαμε παραπάνω. Ὁφείλει νὰ προωθήσῃ τὴν ἐπεξεργασία καὶ πρὸς πέρα. Πρὸς τοῦτο ζητεῖ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς νὰ μεταφράσουν — ν' ἀπο-

ἀρχῆς τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας, κατορθώνει, σὲ πολλὰς περιστάσεις, ὥστε παιδιὰ ποὺ ἔχουν χαρακτηρισθῇ ὡς στερημένα ἀπὸ φυσικὰ προτερήματα— μὲ μιὰ **διαφορετικὴ μεταχείρισι**, ποὺ καλύτερα προσαρμόζεται στὴν ἰδιαιτέρή τους φύσι—νὰ μποροῦν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ κωλύματα καὶ νὰ μεταβληθοῦν σὲ ἱκανὰ, κατὰ μέσον ὁρο, παιδιὰ.

Παράδειγμα: "Ἐνα παιδί παρουσιάζει στὸ σχολεῖο μεγάλη ἀδεξιότητα στὸ μάθημα τῆς Ἱστογραφίας. Ἡ μητέρα του τὸ παρηγορεῖ: «Στὴν οἰκογένειά μας κανεὶς δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ ἱστογραφή καλὰ. Ὅλοι εἴμαστε ἀπὸ φυσικοὺ ἀδέξιοι στὴν Ἱστογραφία!» Ἡ μητέρα μὲ τὴν ἐπιπόλαιη αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνῃ, παρηγοριά· δίνει στὸ παιδί τῆς ἓνα ἔκτακτο μέσο: νὰ συγχωρῇ τὸν ἑαυτοῦ τῷ καὶ νὰ δικαιολογητῇ ἀπέναντι στὶς δυσχέρειες τοῦ μαθήματος. "Ἔτσι, τὸ παιδί αὐτὸ, δίχως καμιὰ τύψι συνειδήσεως, παραιτεῖται ἀπὸ κάθε συναγωνισμό μὲ τοὺς ἐπιμελεῖς, τοὺς πρὸς τολμηροὺς καὶ ἐπιδέξιους συμμαθητὰς του· καὶ δὲν φροντίζει νὰ καταβάλλῃ καμιὰ προσπάθεια νὰ βελτιωθῇ.

Εὐτυχῶς, σὲ λίγο, τὸ μάθημα αὐτὸ τὸ ἀναλαμβάνει στὸ σχολεῖο ἄλλος διδάσκαλος, διαφορετικὸς στὶς ἀντιλήψεις ἀπὸ τὸν πρῶτο, ποὺ δὲν παίρνει καθόλου ὑπόψιν του τὴν μητρικὴ δικαιολογία, ὅτι: «στὴν οἰκογένειά τους κανεὶς δὲν μπόρεσε νὰ ἱστογραφή καλὰ!» Μὲ τὴν ἐπιμονή του καὶ μάλιστα μὲ τίς στοργικὰς ἐνθαρρύνσεις του· κατορθώνει νὰ φέρῃ τὸ παιδί σὲ θέσι νὰ ἐκτελῇ, λίγο-λίγο, ἱστογραφικὰς ἐργασίας ἀπλὰς· μὰ ἀρκετὰ ἀξίες ἀναγνωρίσεως. Σιγά-σιγά τὸ παιδί αὐτὸ ἀποκτὰ ἐμπιστοσύνη στὶς δυνάμεις του. Γίνεται αὐτοσυνειδητό. Πρὸς ὕστερα ἀρχίζει ν' ἀνέχεται καὶ πραγματικὴ κριτικὴ τῶν ὧσων ἱστογραφεῖ καὶ τέλος γίνεται ἕνας καλοῦταικος ἱστογράφος.

"Ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τ' ἄλλα μαθήματα.

(Βλέπε μετὰφρασι: Δ. Ζήση «Ἐσὺ καὶ τὸ παιδί σου»).

δώσουν τὸ κείμενο στὴν ὁμιλούμενη γλῶσσα ἐν συνεχείᾳ. Οἱ μαθηταὶ δηλαδή, παρακολουθώντας τὸ κείμενο καὶ χωρὶς νὰ τὸ διαβάσουν (φανερὰ) — μετατρέπουν τίς λέξεις καὶ τὴν ὅλη φρασολογίαν στὴν ὁμιλούμενη (καὶ μὲ συνέχεια) σὲ τρόπον, ὥστε ὅποιος τοὺς ἀκούει, δίχως καὶ νὰ βλέπῃ στὸ κείμενόν, νὰ νομίσῃ, ὅτι ἡ ἀνάγνωσις γίνεται ἀπὸ κείμενο Δημοτικῆς.

Ἄν ὁ διδάσκαλος ἀντιληφθῇ, ὅτι οἱ μαθηταὶ θὰ σκοντάσουν κατὰ τὴ μετατροπὴ αὐτὴ καὶ ὅτι ἡ δυσκολία προέρχεται, ὡς συνήθως, ἀπὸ τὴ στρυφνὴ πλοκὴ τοῦ λόγου, τῆς φράσεως τῆς καθαρεύουσας, ἐπιχειρεῖ προηγουμένως μὲ τοὺς μαθητάς του τὴ **λογικὴ ἀνάλυσιν** τοῦ τέτοιου δυσνόητου κειμένου. Πρὸς τοῦτο: ἐξευρίσκεται **τὸ ρῆμα τῆς κύριας προτάσεως** καὶ μὲ τίς ἐρωτήσεις: ποίός, τί, πότε, γιατί, κ. ο. κ. γίνεται συντακτικὴ (λογικὴ) ἀνάλυσις τῆς περιόδου· τοποθετοῦνται δηλαδή οἱ λέξεις στὴ λογικὴν τοὺς σειρὰ καὶ στὴν κατάλληλῃ θέσιν μέσα στὴ φράσιν. Καὶ μόνο ὕστερα ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀνάλυσιν ἐπιχειρεῖται ἡ ἐξηγήσις καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ κειμένου στὴν ὁμιλούμενη γλῶσσα. Ἄλλως τε γνωρίζει ὁ διδάσκαλος, ὅτι καὶ ἡ Γραμματικὴ τῆς καθαρεύουσας πρέπει νὰ διδάσκηται μὲ **παραλληλισμόν** καὶ **συσχέτισιν** μὲ τοὺς τύπους τῆς Δημοτικῆς. Ἔτσι μόνο **ἐπιτυχαίνει ἡ τέλεια κατανόησις κειμένου καθαρεύουσας**, ὅταν τύχῃ αὐτὸ νὰ εἶναι πολὺπλοκόν καὶ δυσνόητον, μὲ τὴν ἀκριβῆ δηλαδὴ **ἀπόδοσίν του στὴ Δημοτικὴν**. Μιὰ τέτοια ὅμως ἐπιτυχία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συντελεσθῇ μὲ μόνην τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἄγνωστων στὴν ἐννοίαν λέξεων τοῦ κειμένου καὶ τὴν ἀπλὴν ἀπόδοσιν τοῦ περιεχομένου του σὲ ἀπλούστερην (!) γλῶσσαν. Ἄς προσέξουν πολὺ τὸ σημεῖον αὐτὸ οἱ διδάσκαλοι. Ἡ ἀπλή, τάχα, αὐτὴ γλῶσσα εἶναι πολλὰς φορές σύμφυρμα ἀνόμοιων στοιχείων δημοτικῆς καὶ καθαρεύουσας. Δὲν εἶναι ἡ **Σχολικὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα** μὲ τοὺς καθιερωμένους γραμματικούς της κανόνες (εἴτε Δημοτικῆς — εἴτε καθαρεύουσας). Καὶ ὁ μαθητὴς τῶν ἀνώτερων τάξεων πρέπει νὰ ἔχῃ σαφῆ ἀντίληψιν τῶν δύο αὐτῶν μορφῶν τοῦ ὀργάνου τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας. Ἀπὸ τὴν **προφορικὴν αὐτὴν ἀπόδοσιν** τοῦ περιεχομένου τοῦ κειμένου θὰ ὀδηγηθῇ ὁ μαθητὴς καὶ στὴ **γραφτὴν διατύπωσιν** τῶν ἰδεῶν του, τοῦ συναισθηματικοῦ περιεχομένου τῆς ψυχῆς του, στὴ **γραφὴν Συνθέσεων καὶ Ἐκθέσεων**. Καὶ θὰ ἐπιτύχῃ στὴν προσπάθειάν του αὐτὴν μόνον ἂν κάμῃ χρῆσιν ἑνὸς ὀρισμένου, κανονικοῦ, γλωσσικοῦ τύπου καὶ μάλιστα μόνον τῆς δημοτικῆς, γιατί μὲ τὸν τύπον τῆς καθαρεύουσας δὲν θὰ ἐπιτύχῃ **ποτέ**, τοῦλάχιστον, στὸ Δημοτικὸν σχολεῖον καὶ τίς κατώτερες τάξεις τῆς Μέσης, νὰ

έκθέση άβίαστα και καθαρά τὸ συναισθηματικό του κόσμο και τὰ προϊόντα τῆς παιδικῆς του φαντασίας.

7. Ἐπανερχόμεθα στὸ κύριο θέμα μας· τὴ διδασκαλία τῆς ἀναγνώσεως. Ἐτελείωσεν ἡ ἐπεξεργασία ὅλων τῶν τμημάτων τοῦ «ὕπὸ ἐξέτασιν» κεφαλαίου ἢ τῶν τμημάτων τῆς μεγάλης ἐνότητος ἀπὸ ἐκτεταμένο κεφάλαιο. Οἱ μαθηταὶ γνωρίζουν πιά τὴν ὀρθὴ ἀνάγνωσι τοῦ κάθε τμήματος, ἐνόησαν καλὰ τὸ περιεχόμενο τῶν τμημάτων αὐτῶν καὶ ἀπέδωκαν τὸ νόημα τοῦ καθενὸς τμήματος με συντομὴν· περιεκτικὴ πρότασι. Ἀνάγκη τῶρα νὰ γίνῃ ἡ **σύνθεσις**· ἡ σύνδεσις τῶν τμημάτων καὶ ἡ **ἐποπτεία** τους στὸ **σύνολο**, ὡς ἓνα ἑνιαῖο τι.

Πρὸς τοῦτο :

α) Καλεῖται ἓνας μαθητὴς νὰ πῇ, κοιτώντας στὸ κείμενο, τὴ σειρὰ τῶν σκέψεων, τοῦ συγγραφέως σὲ περιληπτικές, ἀλλὰ πλήρεις προτάσεις, τῶν ὁποίων ἡ καθεμίᾳ εἶναι **λογικὴ συνέπεια** τῆς προηγούμενης. Ἡ ἐργασία αὕτῃ εἶναι πολὺ σπουδαία, γιατί με τὸν τρόπον αὐτὸν ἀσκοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ παρακολουθοῦν τίς σκέψεις τοῦ συγγραφέως (τὴ σειρὰ δηλ. τῶν γεγονότων, τὴν κανονικὴ περιγραφή ἑνὸς ἀντικειμένου ἢ μιᾶς ἐργασίας...) με τάξι· με εἰρμό. Εἶναι σύνηθες σφάλμα τῶν μαθητῶν πού, ὅταν κληθοῦν νὰ μᾶς ποῦν **«τί λέγει τὸ μάθημά μας;»**· ἐκθέτουν τὰ γεγονότα «φύρδην· μίγδην», τὰ μεσαῖα πρῶτα, τὰ πρῶτα τελευταῖα κ.ο.κ. Ὁ τρόπος τῆς ἀποδόσεως τοῦ περιεχομένου, ὅπως ὑποδεικνύομε· ὑποβοηθεῖ τοὺς μαθητὰς καὶ στὴ σύνταξι καλῶν, με λογικὴ διάταξι, ἐκθέσεων καὶ ἐπιστολῶν.

β) Οἱ μαθηταὶ κλείνουν τὰ βιβλία τους καὶ καλοῦνται μερικοὶ ν' ἀποδώσουν τὸ περιεχόμενο τοῦ κεφαλαίου ἢ τῆς ἐνότητος ἐν **συνεχεῖ λόγῳ**, δίχως διακοπὴ μ' ἐρωτήσεις ἢ με φωνές: λάθος· λάθος! Οἱ λοιποὶ μαθηταὶ παρακολουθοῦν με ἄκρα σιγὴ καὶ προσοχὴ τὴν **ἀπόδοσι**, στὸ τέλος τῆς ὁποίας καλοῦνται νὰ συμπληρώσουν τὰ τυχόν χάσματα, σφάλματα, καὶ παραλείψεις. Ἄν παροῦσιασθοῦν τέτοια πολλὰ· ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου, πάλι σὲ **συνεχῇ λόγο**.

γ) Διατυπώνεται σύντομα, σὲ λίγες προτάσεις, τὸ **νόημα, ἡ κεντρικὴ ιδέα**, τοῦ ὅλου μαθήματος (τῆς ἐνότητος ἢ τοῦ κεφαλαίου), καὶ

δ) Κάμνει ὁ διδάσκαλος **ὑποδειγματικὴ ἀνάγνωσι** τοῦ μαθήματος. Οἱ μαθηταὶ τὸν παρακολουθοῦν στὰ βιβλία τους, δια-

βάζοντας και αυτοί, δίχως όμως και ν' ακούωνται. Το πολύ - ακούεται ένας ελαφρότατος ψίθυρος από τη σιγανή τους ανάγνωση. Κυριαρχεί όμως η φωνή του διδασκάλου και οι μαθηταί αντιλαμβάνονται τους χρωματισμούς της φωνής του διδασκάλου των, ο οποίος δέν βιάζεται καθόλου. Τούναντίον μάλιστα, και στα κόμματα και στις τελείες σταματᾷ περισσότερο χρόνο από όσο πρέπει κανονικά, κ' εμφαντικά τονίζει τις κυρίαρχες στην έννοια λέξεις της προτάσεως.

*Ετσι τελειώνει και το 2ο στάδιο της διδασκαλίας - ή κυρίως δηλαδή ανάγνωσης και αρχίζει ή έμβάθυνσις - το 3ο στάδιο της διδασκαλίας.

ΣΗΜ. Το 1ο στάδιο αντιστοιχεί στην Έποπτεία-παρατήρησι του συστήματος της τριμερούς πορείας διδασκαλίας, το 2ο στάδιο: στην Έπεξεργασία-κατανόησι και το 3ο στάδιο - στην Έφαρμογή και απόκτησι δεξιοτήτων (στο μάθημα της αναγνώσεως - δεξιοτήτων κυρίως πνευματικών). Το πράγμα γίνεται σαφέστερο στά Φυσιολογικά και τά Ιστορικά μαθήματα, καθώς και τά τεχνικά. Η φύσις του γλωσσικού μαθήματος τό καλεί - νά χωρίζεται τό 3ο στάδιο σέ δύο φάσεις, μέ συγκεκριμένο περιεχόμενο την καθεμιά.

Το τρίτο στάδιο της διδασκαλίας

[1η φάσις]

8. α'. Χαρακτηρίζονται τά πρόσωπα του διηγήματος: (πώς σᾶς φάνηκε ή πράξις του τάδε . . . , ποιά έλατήρια τόν έσπρωξαν νά κάμη αυτό ή εκείνο . . . , πώς μπορεί νά χαρακτηρισθῇ ό . . . ή ή πράξις του . . . , παρόμοια ένέργεια έκαμε και άλλοτε, ή και άλλος; κ.ο.κ.

β'. Δραματοποιείται ή υπόθεσις του μαθήματος κι αναπαριστάνεται - αν είναι δεκτική αναπαραστάσεως. Υποδύονται δηλαδή μερικοί μαθηταί τά διάφορα πρόσωπα, του διηγήματος, (αν είναι περισσότερα του ένός) και διαλογικά αποδίδουν τό περιεχόμενο. Πρέπει όμως οι φράσεις των και γενικά ή όμιλία τους νά έχουν τόν τύπο της φυσικής συζητήσεως, μέ λέξεις και φράσεις της όμιλούμενης γλώσσας κι όχι του κειμένου (όταν, βέβαια, πρόκειται για κείμενο καθαρεύουσας). Η άσκησις αυτή, προφορική στίς αρχές - μπορεί και πρέπει νά διατυπώνεται και γραπτά από ομάδα μαθητών. Δραματοποιείται δηλαδή όλο τό κεφάλαιο ή τμήμα του, διατυπώνεται γραπτά και, αφού θεωρηθῇ από τόν διδάσκαλο - ανακοινώνεται από

άντιπρόσωπο της ομάδας στην τάξη, διανέμονται τὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου στοὺς πιὸ κατάλληλους ἀπὸ τοὺς μαθητάς, ὅσοις ἔχουν κάποιο τάλαντο ἠθοποιίας καὶ παρίστανται τὴν καθωρυσμένη ἡμέρα καὶ ὥρα, εἴτε ἐνώπιον μόνον τῆς τάξεως ἢ καὶ τοῦ σχολείου ὅλου - εἴτε καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν γονέων - σὲ κάμια «συγκέντρωσι γονέων».

Ὁ ἔλεγχος τῆς δραματοποιήσεως, ἀντὶ ἀπὸ μόνον τὸν διδάσκαλο - μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ μὲ συνεργασία τῆς τάξεως, ὅταν αὐτὴ θὰ ἔχῃ ἀσκηθῇ ἀρκετὰ σὲ μιὰ τέτοια πνευματικὴ ἀπασχόλησι (κριτικὴ) ἢ τοῦλάχιστο — ἀπὸ δεύτερη ομάδα μαθητῶν μὲ τὴν καθοδήγησι τοῦ διδασκάλου τους. Οἱ σχετικὲς ἐπιδόσεις ἐκδηλώνονται πολὺ ἐνωρίς, ἀπὸ τὶς πρώτες ἀκόμα προσπάθειες τῆς τάξεως, ὅπως ἐκδηλώνονται καὶ ὅσοι ἔχουν φυσικὴ κλίσι στὴν ποίησι - κι ἄλλοι στὸ νὰ προσαρμόζουν τὰ ποιήματα σὲ γνωστά τους μέλη τραγουδιῶν. Τέτοιοι ἐξελιγμένοι τύποι μαθητῶν δὲν λείπουν ἀπὸ τὰ σχολεῖα καὶ μάλιστα ἀπὸ τὶς ἀνώτερες τάξεις - ἀρκεῖ νὰ τοὺς δοθῇ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκδηλωθοῦν.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ κειμένου ἐνίοτε ἀντὶ δραματοποιήσεως - εἶναι ἐπιδεκτικὸ νὰ πάρῃ μορφή κωμωδίας ἢ σατίρας. Καὶ τὸ εἶδος αὐτὸ μπορεῖ νὰ ἐπιχειρηθῇ ἀπὸ τοὺς μαθητάς. Τὸ ζήτημα εἶναι πῶς νὰ ζωντανεύσῃ ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἔργου (διηγήματος ἢ ποιήματος), γιατί τότε μόνον φωτίζεται ἐπαρκῶς τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν καὶ πλημμυρίζει ἡ ψυχὴ τους ἀπὸ τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη τῶν προσώπων τοῦ διηγήματος. Μόνον τότε δηλαδὴ καθίσταται σαφέστατα κατανοητὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ μαθήματος. (Βλέπε σχετικὰ στὸ Μέρος Β', τὸ Σημείωμα 12^ο «Δραματοποιήσεις»).

ΣΗΜ. "Ἄν ἡ δραματοποίησις παρουσιάσῃ πολλὰς (τεχνικὰς συνήθως) δυσκολίας - ἐπιχειρεῖται ἕνας ἀπλούστερος τρόπος : ξεχωρίζονται τ' ἀφηγηματικὰ μέρη τοῦ κεφαλαίου ἀπὸ τοὺς (μικροὺς) διαλόγους καὶ τὰ πρώτα διαβάζει ὁ διδάσκαλος (ἢ καὶ μαθηταὶ) καὶ τὰ δεύτερα μαθηταὶ ποὺ ὀρίζονται ἀπὸ τὴν τάξι, σύμφωνα μὲ τὶς ἱκανότητες τοῦ καθενός, νὰ ὑποδυθοῦν τὰ διὰ-φορα πρόσωπα τῶν διαλόγων αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετο μπορεῖ νὰ γίνῃ : οἱ μαθηταὶ νὰ διαβάζουν τ' ἀφηγηματικὰ μέρη καὶ τοὺς διαλόγους νὰ λέγῃ ὁ διδάσκαλος. Αὐτὸ φυσικὰ στὶς κατώτερες τάξεις - ὡς ὑπόδειγμα πῶς θ' ἀπαγγέλλονται οἱ ἐρωταποκρίσεις τῶν διαλόγων. [Βλ. καὶ Μέρος Β', Σημείωμα 12^ο «Δραματοποιήσεις ἐνὸς ἀναγνωστικοῦ κειμένου»].

γ'. Ὁρισμένα - χαρακτηριστικὰ σημεῖα τοῦ διηγήματος (ἂν πρόκειται γιὰ διήγημα) ἢ τῆς περιγραφῆς μιᾶς ἐργασίας (πῶς κατασκευάζεται . . . πῶς ἐργάζεται . . . ἢ λειτουργεῖ . . .) ἢ ἐνὸς γεγονότος (φυσικοῦ : ναυάγιο, ἔκρηξις ἡφαιστείου..)

ἀναπτύσσονται ἐκτενέστερα ἀπὸ μαθητὰς, στοὺς ὁποίους ἀνα-
θέτει ὁ διδάσκαλος μιὰ τέτοια ἐργασία. *Ἐτσι π.χ. ἂν πρόκειται
γιὰ τὸ θέμα: *Ἐπάνοδος ξενιτευμένων με πλοῖο . . .*, γίνεται
ἐκτενέστερη καὶ εἰδική περιγραφή τῆς μερικῆς περιπτώσεως:
«πὼς ἀγκυροβολεῖ ἓνα ἀτμόπλοιο» (ἰσοδος στὸ λιμάνι, σφυρίγ-
ματα, ἀγκυρα, δέσιμο τοῦ πλοίου, βάρκες, λιμενάρχης, ὑγειονο-
μικὴ ὑπηρεσία, ἐλεγχος ἀποσκευῶν κ.ο.κ.).

δ'. Συνήθως στὸ κείμενο θὰ ὑπάρχουν ὠραῖες φράσεις,
γνωμικὸ ἢ ρητὸ ἀξιωμακόμενον. Ἐξευρίσκονται αὐτὰ καὶ
καταγράφονται στὸ εἰδικὸ γι' αὐτὰ Σημειωματᾶριο.

Τὸ Σημειωματᾶριο εἶναι μικροῦ σχήματος, δεμένο στερεὰ καὶ
μὲ χαρτὶ ἐκλεκτό. Μὲ κοινὴ συνεννόησι οἱ μαθηταὶ μιᾶς τά-
ξεως διαλέγουν Σημειωματᾶριο ὁμοιόμορφο κατὰ τὸ δυνα-
τὸν καὶ προωρισμένο γιὰ ἓνα σχολικὸ ἔτος ἢ τὴν τάδε τάξι.
Ὁ κάθε μαθητὴς φυλάγει μὲ ἐπιμέλεια τὸ Σημειωματᾶριό του
καθαρὸ καὶ καλαισθητικὰ γραμμένο. Μέσα σ' αὐτὸ ἀποθησαυ-
ρίζει ὅ,τι ἐκλεκτὸ βρῇ στὴν ὕλη καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων,
καθὼς καὶ σὲ περιοδικὰ καὶ ἡμερησίδες: ἐκφράσεις ὠραῖες,
παροιμίες, γνωμικά, ρητὰ, ἀποφθέγματα, ὑποθῆκες, σύντομα
ἀνέκδοτα μεγάλων ἀνδρῶν, σημαίνουσες χρονολογίες, ἐπιστη-
μονικοὺς ὅρους σπάνιους καὶ νέους, καθὼς καὶ σύντομα ἐκλεκτὰ
ποιήματα . . . Τὸ Σημειωματᾶριο εἶναι ὁ «Θησαυρὸς» τῶν ἐκλε-
κτῶν καὶ ἀξιωμακόμενων γνώσεων τοῦ ἔτους.

*Ἐκτάκτως καὶ σὲ ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα ἐπιθεω-
ροῦνται τὰ Σημειωματᾶριά ἀπὸ τὸν διδάσκαλο, ὁ ὁποῖος
κάμνει στοὺς κατόχους τῶν παρατηρήσεις καὶ ὑποδείξεις
«κατ' ἰδίαν», δίχως νὰ παραλείψῃ νὰ ἐπαινέσῃ καὶ δημο-
σίᾳ τὸ πῶς καλὸ καὶ στὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνισι καὶ στὸ περιεχό-
μενό του Σημειωματᾶριο. Μὲ τὸ Σημειωματᾶριο αὐτὸ κα-
ταπολεμεῖ ὁ διδάσκαλος τὴ μανία μαθητριῶν μεγαλουπόλεων
νὰ κρατοῦν «Λεύκωμα» ἀμφίβολου ἠθικοῦ καὶ διδακτικοῦ περιε-
χομένου. *Ἄν ἡ ὀνομασία «Σημειωματᾶριο» δὲν ἱκανοποιεῖ τυ-
χόν τὸ γούστο τῶν μαθητῶν· εἶναι εὐκόλο νὰ βρῇ ἡ τάξις καὶ
ἄλλῃ ὀνομασίᾳ γιὰ τὸ τόσο πολῦτιμο αὐτὸ καθ' ἡμᾶς τετρα-
διο τοῦ μαθητοῦ, τῶν ἀνώτερων πρὸ παντὸς τάξεων.

ΣΗΜ. Παρεμφερῆ σκοπὸ ἐπιδιώκει καὶ τὸ «Ἡμερολόγιο», ἀτομικὸ τοῦ μα-
θητῆ ἢ κοινὸ τῆς τάξεως, στὸ «Σχολεῖο Ἐργασίας», ποὺ μπορεῖ νὰ πάρῃ καὶ
τὴν ὀνομασίᾳ *Ἔργα καὶ Ἡμέρες» τῆς Τάξεως. . . κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος. . .

Τὸ Σημειωματᾶριο καὶ τὸ Ἡμερολόγιο - μαζί με τὸ «πρόχειρο σημειωματᾶριο» ποὺ τὸ χρησιμοποιεῖ ὁ μαθητὴς κάθε μέρα καὶ μάλιστα στίς «διδασκτικές ἐκδρομές», εἴτε ὥριας εἴτε ἡμερήσιες ἢ ἡμιημερήσιες καὶ στὸ ὁποῖο σημειώνει τίς παρατηρήσεις του - εἶναι π ἡ γ ἡ ζωντανή γιὰ θέματα ἐκθέσεων¹.

ε'. Ἰχνογραφοῦνται καὶ πλάθονται ἀντικείμενα, σκηνές καὶ συνταρακτικὰ γεγονότα, ποὺ ἀπαντῶνται στὸ διήγημα ἢ τὸ κείμενο. Ἔτσι καλλιιεργεῖται τὸ ἐλεύθερο ἰχνογράφημα (τὸ σχέδιο) καὶ ἡ αὐθόρμητη χειροτεχνικὴ ἔργασία με τὸν πηλὸ (ἢ πλαστικὴ) καὶ με τὴ κοπτικὴ τοῦ χαρτιοῦ. Οἱ ἐργασίες αὐτὲς γίνονται στὰ πολυτάξια σχολεῖα «κατ' οἶκον» καὶ στὰ ὀλιγοτάξια - στὸ σχολεῖο. Ἡ χειροτεχνικὴ αὐτὴ ἀπασχόλησις στὸ σχολεῖο - ἀπαιτεῖ κάποια ἰδιαίτερη ὀργάνωσι καὶ φροντίδα ἀπὸ μέρος τοῦ διδασκάλου: (τραπέζια, ἐργαλεῖα, ὕλικά... κατάλληλη ἐπίβλεψι καὶ παρακολούθησι κ. ἄ. δ. - ζητήματα, ποὺ ἀνάγονται στὴ διδασκαλία καὶ τὴν ἀσκήσι στίς τεχνικὲς δεξιότητες).

ς'. Ἐπιδεικνύονται καὶ ἐξετάζονται σχετικὲς με τὸ περιεχόμενο τοῦ κειμένου εἰκόνες: ἀπὸ βιβλία, περιοδικὰ, δελτάρια... Κι ὁ διδάσκαλος φροντίζει νὰ ἔχη καλὴ συλλογὴ εἰκόνων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἀπαιτεῖ νὰ ἐρευνοῦν καὶ νὰ βρίσκουν τέτοιες εἰκόνες.

[2η φάσις]

ζ'. Τὴν ἴδια ἡμέρα (τῆς 1ης φάσεως) ἢ καὶ σὲ ἄλλη ἡμέρα (καλύτερα τὴν ἐπομένην) γίνονται ἀσκήσεις λεξιλογικὲς καὶ φραστικὲς, εἴτε σ' ὅλο τὸ κείμενο - εἴτε σ' ἓνα τμῆμα του. Οἱ ἀσκήσεις αὐτὲς σκοποῦ ἔχουν νὰ πλουτίσουν τὸ λεξιλόγιο καὶ τοὺς ἐκφραστικοὺς τρόπους τῶν μαθητῶν, νὰ τοὺς αἰσθητοποιήσουν τὴν κυριολεξία τῶν ταυτόσημων λέξεων (ἄρτος - ψωμί, μελετῶ - διαβάζω), τῶν ὁμόηχων (καινός - κενός)² κ. ο. κ. Ἐπίσης ἐπιχειροῦνται ποικίλες μετατροπὲς στὸν τρόπο τῆς διηγήσεως: ὁ εὐθύς λόγος μετατρέπεται σὲ πλάγιο ἢ ὁ πλάγιος σὲ εὐθύ, ὁ διάλογος σὲ πεζὸ ἢ καὶ τὸ ἀντίθετο (σὲ κα-

1. Βλέπε Ν. Καραχρίστου, «Διδασκτικὴ Σχολεῖου Ἐργασίας», Τεύχος Γ', σελ. 87 κ' ἐξῆς: «Μὲ ποιὸν τρόπο μαθαίνει τὸ παιδί νὰ κρατᾷ ὀρθὰ σημειώματα».

2. Στὸν «Πρακτικὸν Ὁδηγὸν Ἐκθέσεων» τῶν κ. κ. Μ. Μιχαηλίδου (Νουάρου) καὶ Μ. Τσούρη, στὸ Α' Μέρος, βλ. πολὺτιμες σχετικὲς ὁδηγίες.

τάλληλο κείμενο), παραλείπονται τὰ πρόσωπα, ἡ διήγησις ἢ ἡ περιγραφή γίνεται μὲ τὴν τροπὴ ὅλων τῶν ρημάτων τοῦ κειμένου στὸν ἴδιο χρόνον καὶ τὸ ἴδιο πρόσωπο (συνήθως στὸ γ' ἐνικὸ τῆς ὁριστικῆς). κ.ο.κ. Ἔτσι ἡ διήγησις ζωηρεύει περισσότερο καὶ τὸ μάθημα ἐπαναλαμβάνεται πολλές φορές καὶ κατὰ ποικίλους τρόπους (ἐσωτερικὴ ἐπανάληψις) δίχως νὰ προξενῇ κόρον στοὺς μαθητὰς. Εἶναι εἶδος γλωσσικῶν παιγνιδίων, τὰ ὁποῖα τόσο ἐπίμονα ἐπιδιώκει ἡ σχολὴ Ντέκρολυ.

η'. γράφονται Ἑκθέσεις, Ἐπιστολές, Ἀναφορές καὶ Αἰτήσεις, σχετικὲς μὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ κειμένου κ.ο.κ.

θ'. Ἐπισφραγίζεται ἡ ὅλη ἐξέτασις τοῦ κειμένου μὲ σχετικὸ καὶ κατάλληλον ποίημα καὶ τραγούδι.

ΣΗΜ. Ἄν καὶ δὲν κατατάσσεται στὰ γλωσσικὰ μαθήματα τὸ ποίημα καὶ τὸ ᾄσμα - ὅμως ἐπιβάλλεται ἡ ἐπισφράγισις τοῦ ὅλου μαθήματος μὲ ἀπαγγελία σχετικοῦ ποιήματος καὶ μὲ τραγούδι κατάλληλον. Τὸ ποίημα μπορεῖ νὰ βρεθῇ καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς καὶ μεταξὺ πολλῶν σχετικῶν - διαλέγεται καὶ προτιμᾶται τὸ καταλληλότερον.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ ἐπεξεργασία ἐνὸς κεφαλαίου ἐνδέχεται ν' ἀπασχολήσῃ τὴν Τάξιν ἐπὶ ἄρκετὲς ἡμέρας, ἴσως καὶ ὁλόκληρην ἑβδομάδα. Αὐτὸ δὲν πρέπει ν' ἀνησυχῇ τὸν διδάσκαλον. Μιά τέτοια διδασκαλία, ὅπως τὴν περιγράψαμε, κατ' ἀνάγκην προχωρεῖ ἄργά, τοὺς πρώτους μάλιστα μῆνες τοῦ σχολικοῦ ἔτους, ἐκτὸς ἂν οἱ μαθηταὶ εἶναι ἀσκημένοι σὲ παρόμοια ἐργασία ἀπὸ τὶς προηγούμενες τάξεις. Καὶ στὴν πρώτη τῆς ὁμοῦ ἐφαρμογῇ, ὕστερα ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνες, παίρνει ρυθμὸ γοργότερον, ὥστε ἐφεξῆς (κατὰ τὸ β' πεντάμηνον) ἡ ἐπεξεργασία ἐνὸς ἀναγνωστικοῦ κειμένου νὰ διεκπεραιώνεται σὲ σύντομον, σχετικὰ, χρονικὸ διάστημα. Τότε ὁ διδάσκαλος μπορεῖ ν' ἀκολουθήσῃ καὶ ἄλλη πορεία διδασκαλίας καὶ ἄλλο τρόπο ἐπεξεργασίας κειμένου (καθὼς θὰ δοῦμε στὰ ἐπόμενα κεφάλαια τοῦ παρόντος ἔργου). Τέλος ἀπὸ τὰ μέσα Ἀπριλίου (ὕστερα ἀπὸ τὸ Πάσχα συνήθως), δίδει ὁ διδάσκαλος στοὺς μαθητὰς τοῦ τὰ κεφάλαια ποὺ ἀπόμειναν - ὡς ἐλεύθερη ἀνάγνωσις. Οἱ μαθηταὶ δηλαδὴ ἐπεξεργάζονται κατ' οἶκον (ἢ καὶ στὸ σχολεῖο) ὁλόκληρον κεφάλαιον (ἀρκετῶν σελίδων) πρόκειται ἄλλως τε γιὰ μαθητὰς τῶν ἀνωτέρων τάξεων) καὶ καλοῦνται τὴν ἐπομένη ν' ἀποδώσουν ὅ,τι ἔμαθαν... Στὴν κατ' ἴδιαν αὐτὴν ἔρευνα-συμβουλευόνται τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς

μεγαλυτέρους των, κι αυτόν τόν διδάσκαλό τους ἂν εὐκολύνωνται, γιὰ τὴ λύσι τῶν ἀποριῶν τους, ἀφοῦ προηγουμένως καταγράψουν στὸ εἰδικὸ τετράδιο (τῶν δύσκολων λέξεων καὶ φράσεων) τίς ἀπορίες αὐτές. Φυσικὰ δὲν θὰ ἐνοχλοῦν τὸν διδάσκαλό τους τὴν ὥρα ποὺ αὐτὸς ἐργάζεται μὲ καμιὰ ἄλλη τάξι. Δὲν ἐπιτρέπεται διακοπὴ σχολικῆς ἐργασίας ἀπὸ κανένα . . .

Ἴσως ὅμως μᾶς προβληθῇ τὸ ἐρώτημα: τί θ' ἀπογίνει τὸ ζήτημα τῆς ὑποδειγματικῆς ἀναγνώσεως τοῦ κειμένου ἀπὸ μέρος τοῦ διδασκάλου, καθὼς καὶ τῆς ἀσκήσεως τῶν μαθητῶν στὴν κατ' ἥθος ἀνάγνωσι; Ἀπαντοῦμε: τέτοιο ζήτημα δὲν πρέπει νὰ προκύψῃ καὶ δὲν θὰ παρουσιασθῇ, γιὰτὶ ὑποτίθεται, ὅτι μέσα στὸ πρῶτο πεντάμηνο θὰ ἔχουν ἀποκτήσει οἱ μαθηταὶ (τῶν ἀνωτέρων τοῦλάχιστο τάξεων) τὴν ἀναγκαίαν ἀναγνωστικὴν ἱκανότητα καὶ δεξιότητα, τὴν εὐχέρεια τῆς καλῆς ἀναγνώσεως κ' ἐπάνω σ' ὁποιοδήποτε ἀγνωστὸ τους κείμενο, ὅταν αὐτὸ εἶναι, φυσικὰ, ἀνάλογο μὲ τὴν ἀντιληπτικὴν τους δύναμι. Καὶ ὁ διδάσκαλος ὅς εἶναι πολὺ ἱκανοποιημένος ἂν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ σχολικοῦ ἔτους μπορέσῃ νὰ ἐπεξεργασθῇ **δέκα κεφάλαια** σὰν τὸ ὑπόδειμά μας, μ' ὅλες τίς λεπτομέρειες ποὺ ὑποδεικνύομε. Ἐνὰ κατὰ 15/θῆμερο. Κι ὅς ἔχῃ ἥσυχη τὴ συνείδησί του, ὅτι «μέγα τι κατώρθωσε!»

Ἀνακεφαλαίωσις

[Διάγραμμα διδασκαλίας ἀναγνώσεως ἀπὸ κείμενο καθαρῶς ρεῦσας· στίς ἀνώτερες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου καὶ τίς ἀντίστοιχες τοῦ Γυμνασίου· κατὰ τὸ 1^ο Σχέδιο διδασκαλίας.]

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

1. Σύναξις τῶν τετραδίων «ἀντιγραφῆς κειμένου».
- [2. Γραφὴ ὀρθογραφίας· ἂν εἶναι ἡμέρα ὀρθογραφίας].

Διάρκεια 4'—6'

ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ (ΜΑΘΗΜΕΝΟΥ)

1. Ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου (κεφαλαίου ἢ τμήματος, ποὺ τυχὼν ἐξετάσθηκε στὸ προηγούμενο μάθημα).
- [2. Ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου του σὲ συνεχή λόγο, πάν-

τως με σχετική συντομία. Μπορεί και να παραλειφθῇ κατὰ τὴς περιστάσεις].

3. Ἡ κεντρικὴ ιδέα τοῦ περιεχομένου σὲ λίγες προτάσεις.

Διάρκεια 5'—10'

ΤΟ ΝΕΟ ΜΑΘΗΜΑ

Τὸ 1^ο στάδιο διδασκαλίας

1. Σκοπός. Παρόρμησις τοῦ διδασκάλου νὰ συνδέσουν οἱ μαθηταὶ τὸ παλαιὸ πρὸς τὸ νέο (ἂν πρόκειται γιὰ συνέχεια κεφαλαίου ἢ περὶ συνεχοῦς ὕλης κειμένου). Ἐξέγερσις ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ νέο.

2. Τὰ βιβλία κλειστά. Οἱ μαθηταὶ προσβλέπουν στὸν διδάσκαλο ἀτενῶς. Ὁ διδάσκαλος διαβάζει τὸ «νέο» (ἢ ὅλο τὸ κεφάλαιο, ἂν εἶναι σύντομο, ἢ ἓνα τμήμα ποῦ παρουσιάζει κάποια αὐτοτέλεια στὸ νόημα).

3. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσι αὐτῇ-ἐπικρατεῖ στὴν τάξι ἄκρα ἡσυχία ἐπὶ 1-2 λεπτὰ τῆς ὥρας. Κι ὁ διδάσκαλος ἐπίσης μένει ἀκίνητος. Τελεῖται μιὰ πολὺ σημαντικὴ νοερὴ ἐργασία ἀπὸ μέρος τῶν μαθητῶν γιὰ ὅσα ἄκουσαν. Μερικοὶ συνομίλουν νὰ ἔχουν οἱ μαθηταὶ κλειστά τὰ μάτια τοὺς στὰ 1 καὶ 2 αὐτὰ λεπτὰ τῆς ἀναπολήσεως.

4. Ἀποδίδεται ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τὸ περιεχόμενο σύντομα καὶ με συνεχῇ λόγῳ. Συμπληρώνονται τὰ ὅσα τυχόν παραλείφθηκαν ἢ δὲν εἰπώθηκαν σωστά.

Τὸ 2^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας

5. Ἀνοίγονται τ' ἀναγνωστικά. Οἱ μαθηταὶ διαβάζουν τὸ νέα κατὰ μικρὰ τμήματα (με αὐτοτελεῆς κάπως νόημα τὸ καθένα). Τῶν τμημάτων αὐτῶν γίνεται λεπτομερὴς ἐπεξεργασία :

α'. Στὴν ὀρθὴ ἀνάγνωσι.

β'. Στὴν ἐξήγησι τῶν δυσνόητων λέξεων, διασάφησι φρασέων, γεγονότων καὶ ἀντικειμένων, ἀνάλυσι μετοχῶν κ.ο.κ.

γ'. Ἐξευρίσκεται καὶ διατυπώνεται τὸ «νόημα» με σύντομη χαρακτηριστικὴ πρότασι.

6. Παρόμοια ἐργασία γίνεται καὶ γιὰ τὰ λοιπὰ τμήματα.

7. 'Επιχειρείται ἡ «σύνδεσις» τῶν τμημάτων. Πρὸς τοῦτο:

α'. Καλεῖται μαθητὴς νὰ εἰπῇ, συμβουλευόμενος τὸ κείμενο, τὴν σειράν τῶν νοημάτων τοῦ συγγραφέως ἢ τὴν σειράν τῆς περιγραφῆς (τί δηλαδὴ συνέβηκε πρῶτα, τί ὕστερα κ.ο.κ., ἢ μία ἔννοια ὡς συνέχεια καὶ συνέπεια τῆς προηγουμένης). Τὰ βιβλία τῆς τάξεως εἶναι ἀνοικτὰ καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ παρακολουθοῦν ἀπὸ τὸ κείμενο τὸ συμμαθητὴ τους.

β'. Κλείνουν τὰ βιβλία κ' ἓνας ἄλλος μαθητὴς ἐκθέτει σὲ συνεχῇ λόγο τὰ γεγονότα κατὰ τὴν σειράν ποῦ συνέβηκαν. Συμπληρώνονται τὰ ὅσα τυχὸν παραλείφθηκαν ἢ δὲν εἰπώθηκαν σωστά. [Ἡ κεκαθαρμένη ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου στὴν Ἑρβαρτιανὴ μέθοδο].

γ'. Διατυπώνεται ἡ «κεντρικὴ ἰδέα» τῆς ἐνότητος (ἢ τοῦ κεφαλαίου).

δ'. Ἐπακολουθεῖ «ὑποδειγματικὴ ἀνάγνωσις» ἐκ μέρους τοῦ διδασκάλου. Οἱ μαθηταὶ τὸν παρακολουθοῦν-διαβάζοντας καὶ αὐτοὶ μὲ σιγανὴ φωνή.

[8. Ὅρίζεται κείμενο γι' «ἀντιγραφή» καὶ «ὀρθογραφία»].

Τὸ 3^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας

[1^η φάσις]

9. α'. Χαρακτηρίζονται καὶ κρίνονται πρόσωπα καὶ πράγματα.

β'. Δραματοποιεῖται ἢ ἀναπαριστάνεται τὸ περιεχόμενο ὅλο ἢ ἓνα τμῆμα του, ἄν, ἐννοεῖται, ἐπιδέχεται μιὰ τέτοια ἐπεξεργασία τὸ κείμενο.

γ'. Ἀναπτύσσονται ξεχωριστὰ ὠρισμένα «χαρακτηριστικὰ σημεῖα».

δ'. Ἐξευρίσκονται ρητὰ, γνωμικά, ὠραῖες φράσεις (καὶ καταγράφονται στὸ εἰδικὸ γι' αὐτὰ Σ η μ ε ι ω μ α τ ᾱ ρ ι ο).

ε'. Ἰχνογραφοῦνται σκηνές καὶ πλάθονται ἀντικείμενα, ποῦ ἀπαντῶνται στὸ διήγημα.

ς'. Ἐπιδεικνύονται κ' ἐξετάζονται σχετικὲς εἰκόνες, εἴτε ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸν - εἴτε κι ἀπ' ἄλλου.

[2^η φάσις]

ζ'. Ἐπιχειροῦνται ἀσκήσεις «λεξιλογικὲς καὶ φραστικὲς» :

μετατροπή στον τρόπο της διηγήσεως : εϋθέος λόγου σέ πλάγιο, διαλόγου σέ πεζό κ.ο.κ. Παραλείψεις προσώπων κατά τη διήγησι. Διήγησις σέ ώρισμένο χρόνο και πρόσωπο (συνήθως στο γ' ενικό της όριστικής).

η'. Γράφονται έκθέσεις, έπιστολές και αναφορές· σχετικές με τό περιεχόμενο του κειμένου κ.ο.κ.

Φίλε διδάσκαλε,

1. Όποιαδήποτε μέθοδο κι αν πρόκειται ν' ακολουθήσης στη διδασκαλία αναγνώσεως· σου συνιστώ νά μην παραλείψης ποτέ τό 3^ο στάδιο της διδασκαλίας. Τό 1^ο και τό 2^ο στάδιο είναι δυνατόν και νά τά συγχωνέψης και νά τ' αναθέσης άκόμα άποκλειστικά στη φιλεργία και τη δυναμικότητα των μαθητών σου : γι' αϋτενεργό έργασία άτομική ή ομάδων. Σχολαστικά όμως νά επιμένης στην έκθεσι ένώπιον της τάξεως του περιεχομένου του κεφαλαίου σέ συνεχή λόγο και με τη σειρά των γεγονότων. Έπίσης και στη διατύπωσι της κεντρικής ιδέας. Μετά τά δυό αϋτά επιχειρείς με τους μαθητάς σου τό 3^ο στάδιο.

2. Ό συγγραφέας του <διηγήματος> έχει ύπόψη του ένα γεγονός, πραγματικό ή και φανταστικό, και γύρω άπ' αϋτό πλέκει τό διήγημα, πλασιώνοντάς το με διάφορα έπεισόδια δευτερεύοντα. Είναι πολύ σπουδαίο νά μπορούν οί μαθηταί σου νά βροϋν και νά καθορίσουν τό κεντρικό αϋτό γεγονός, την κεντρική ιδέα του διηγήματος. Και ύστερα άπ' αϋτό νά καθορίσουν και τό σκοπό, για τον όποιο γρόφτηκε τό διήγημα. Άπό διάφορες εικασίες· συζητώντας ή τάξις καταλήγει σέ συμπέρασμα θετικό· άναμφισβήτητο, όσο της είναι μπορετό, κι άποφαίνεται αν επέτυχε ή άπέτυχε ό συγγραφέας. Μιά τέτοια κριτική έργασία· μορφώνει άληθινά τους μαθητάς. Είναι τό μοναδικό αντίδοτο κατά της τάσεως προς την έπιπολαιότητα, τό γνωστό έθνικό μας ελάττωμα...

3. Πολλές φορές στα έγκεκριμένα Άναγνωστικά παρτίθενται κεφάλαια άφηγηματικά· διηγήματα διασκευασμένα άπό μεγαλύτερα λογοτεχνικά έργα. Και τυχαίνει συνήθως νά μην είναι και τόσο έπιτυχής ή διασκευή... Άν κανένα τέτοιο κεφάλαιο

σου τύχη για διδασκαλία· φρόντισε να βρής το πρωτότυπο και να το ανάγνωσης στην τάξη· ή και να το δώσεις ως ελεύθερο ανάγνωσμα. *Ετσι το πρωτότυπο θα υποβοηθήσει την κατανόησι του διηγήματος του 'Αναγνωστικού, αλλά και το αντίστροφο θα συμβή. Το κάλλος του πρωτοτύπου καμιά διασκευή δεν μπορεί να το αποδώσει...

4. *Αν το μάθημά σου άφορά μαθητὰς 5¹ τάξεως έξαταξίου δημοτικού σχολείου (ή και Γυμνασιακῆς τάξεως) προσπάθησε να συμπληρώσης το 3^ο στάδιο και με βαθύτερη καλλιλογική έπεξεργασία του κειμένου (π.χ. να βρεθούν οι μεταφορές, οι παρομοιώσεις, οι προσωποποιήσεις κ.ο.κ.). *Επίσης ν' άσκήσης τούς μαθητὰς σου να διακρίνουν τὰ κυριώτερα λογοτεχνικά είδη (π.χ. Λόγος πεζός (λόγος ρητορικός) και Ποίησις: έπική· λυρική· δραματική. *Ο πεζός λόγος ως Διήγημα: ιστορικό· ήθογραφικό· περιγραφή· βιογραφία. Πραγματεία, παραβολές, μύθοι, παροιμίες, αινίγματα. . .) [Βλέπε και το σχετικό έργο Π. Βαλάκη «Η διδασκαλία τῶν νέων 'Ελληνικῶν» (έκδ. Β'. 'Ι. Κολλάρου) και το άριστο για την περίστασι αυτή έργο τῶν κ.κ. Μ. Μιχαηλίδου (Νουάρου) και Τσουρή «Πρακτικός οδηγός έκθέσεων» έκδ. 1939. Φυσικά όλ' αυτά δεν θά τὰ διδάσκης συστηματικά, όπως διδάσκεται ή Γραμματολογία στα Γυμνάσια, αλλά πάντοτε έπ' ευκαιρία και με τρόπον έπαγωγό και δίχως να έχης την άξίωσι να σου τὰ ποῦν ύστερα οι μαθηταί σου ως μάθημα. . . *Η καταγραφή τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν στο Σημειωματάριό τους με συγκριμένα παραδείγματα· εἶναι το καλύτερο μέσο να τίς συγκρατήσουν οι μαθητές σου. *Άλλως τε ο λόγος μας έδῶ εἶναι κυρίως για τὰ παιδιὰ εκείνα, πού δεν θά έξακολουθήσουν σπουδές στη Μέση Έκπαίδευσι και δυστυχῶς ή ευτυχῶς αὐτοί αποτελοῦν τὰ 9/10 τῶν μαθητῶν σου κι αὐτοί δίκαιο εἶναι να μὴ μείνουν άπληροφόρητοι όλότελα για την πνευματική παραγωγή του *Έθνους των...

5. ['Η διδασκαλία τῆς 'Αναγνώσεως στο Μαράσειο.]

ΣΗΜ. Προς χάριν τῶν μελετηρῶν κι ανήσυχων στο έργο τους διδασκάλων· σημειώνουμε διάφορες πηγές σχετικές με το ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῆς άναγνώσεως. Καί πρώτα παραθέτομε τίς γνώμες πού έχουν διατυπωθῆ στο Μαράσειο Διδασκαλεῖο την εποχή, πού την Ειδική Διδακτική έδίδασκε σ' αὐτό ο κ. Νικ. Καραχρίστος 1.

1. Βλ. πρακτικά συζητήσεων του Προτύπου, δημοσιευμένα στο 2^ο (τῆς 15-10-36) φύλλο του περιοδικού «Σχολικός Ταχυδρόμος».

1) α'. Τό μάτι κατά την ανάγνωσι βλέπει μόνο μερικά γράμματα, τὰ κυριαρχοῦντα, κι ἀπ' αὐτὰ μαντεύει ὁ ἀναγνώστης τή λέξι καί τή φράσι— β'. Ἀνάμεσα στὰ διάφορα ἄτομα ὑπάρχει διαφορὰ μόνο στὸν ἀριθμὸ τῶν ὧσων παρατηροῦνται καί τῶν σχέσεων πού ὑπάρχουν μεταξύ τους. Οἱ πιο ἀσκημένοι βλέπουν περισσότερες λέξεις καί προτάσεις καί τις μαντεύουν γρηγορώτερα ἀπὸ ὠρισμένα γράμματα τους.

2) Ἀνάγνωσις στὶς κατώτερες τάξεις.

α) Λεπτομέρῃς προδιήγησις τοῦ κεφαλαίου. Κατὰ τὴν προδιήγησι τονίζονται ἐμφαντικὰ οἱ καινούργιες λέξεις, πού ἀπαντῶνται στὸ κείμενο. Τὴ διήγησι ἐπαναλαμβάνουν οἱ μαθηταί.

β) Διαβάζουν οἱ μαθηταί ἓνα τμήμα, εἴτε ἐν χορῷ¹ (πρόκειται γιὰ τὴ Β' τάξι) εἴτε ἕνας-ἕνας. Ἀποδίδουν τὸ νόημα καί προκαλοῦνται νὰ ξαναδιαβάσουν τὶς δύσκολες λέξεις καί νὰ τις ἐρμηνεύσουν.

γ) Ἀφοῦ διαβασθοῦν ὅλα τὰ τμήματα τῆς ἐνότητος γίνεται ἀνάγνωσις τοῦ ὅλου ἐν συνεχείᾳ καί, ὕστερα ἀπὸ σύντομη ἀπόδοσι τοῦ νοήματος, ἐπιχειρεῖται μικρὴ δραματικὴ παράστασις.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

α'. Ἡ προδιήγησις σκοπὸν ἔχει: νὰ προπαρασκευάσῃ τοὺς μαθητὰς νὰ μαντέψουν τὶς λέξεις καί τις προτάσεις κατὰ τὴν ἀνάγνωσι καί νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ προσέξουν μόνο στὴν ἀνάγνωσι καί ὄχι στὴν ἐρμηνεία.

β'. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἀναγνώσεως στὴ Β', Γ' καί Δ' τάξι εἶναι ὁ ἀναγνωστικὸς.

γ'. Στὴ Β' τάξι ἡ προδιήγησις εἶναι λεπτομερέστερη, ἡ ἀνάγνωσις κατὰ λέξεις, ἡ ἀπόδοσις τοῦ νοήματος ὄχι λεπτομερῆς καί ἡ δραματοποιήσις πολὺ μικρὴ. Στὴν Γ' τάξι: ἡ προδιήγησις πιο σύντομη, ἡ ἀνάγνωσις κατὰ προτάσεις, ἡ ἀπόδοσις λεπτομερέστερη καί ἡ δραματοποιήσις ὀλίγη. Στὴν Δ' τάξι: ἡ προδιήγησις ἐλαχίστη, ἡ ἀνάγνωσις κατὰ προτάσεις ἐπίσης, ἡ ἀπόδοσις τοῦ νοήματος λεπτομερέστατη καί ἡ δραματοποιήσις εὐρύτερη.

1. Τόσο δύσκολη ἡ ὀρθὴ ἐφαρμογὴ τοῦ τρόπου αὐτοῦ: τῆς ἐν χορῷ ἐπανλήψεως ἐνὸς νέου (κανόνος, ρητοῦ, περιλήψεως...) ἢ ἐμπεδώσεως καλῆς ἀναγνώσεως στὶς δύο κατώτερες τάξεις—ὥστε ὁλοτελὴ παραλείπομε νὰ κάμωμε λόγον γι' αὐτὸν στὸ ἔργον μας αὐτό.

καὶ ἐν ἀδυναμίᾳ αὐτῶν ἀπὸ τὸν διδάσκαλο. Ὁ διδάσκαλος ὅμως, ἔχοντας ὑπόψιν τὸ ὅτι συνήθως οἱ μαθηταὶ νομίζουν ὅτι ἐννοοῦν τὴ σημασίαν πολλῶν λέξεων ἐνῶ ἀπλῶς τὴ δια-
σθάνονται ἀμυδρά, ὁ ἴδιος προβάλλει στοὺς μαθητὰς ἀπο-
ρίαις: (τί θὰ πῇ αὐτὴ ἡ λέξις; ποῦ ἀναφέρεται; τί σημαίνει αὐτὴ
ἢ φράσις; κ.ο.κ.) καὶ ζητεῖ σχετικὰς ἀπαντήσεις, ὥς ὅτου κατα-
νοηθοῦν ὅλες οἱ λέξεις τοῦ κειμένου καὶ διασαφηνισθοῦν φρά-
σεις μὲ δύσκολη πλοκὴ καὶ εἰκόνες μεταφορικές ἢ ἀλληγορικές.

Σύγχρονα μὲ τὴν τέτοια ἐρμηνευτικὴ καὶ ἀποσαφηνιστικὴ
ἐργασία γράφονται (ἀπὸ τὸν διδάσκαλο) ὁ σὺν πίνακα οἱ
σπάνιες καὶ δύσκολες πολὺ στὸ νόημα λέξεις (καὶ φράσεις
ἐντοίμ) μὲ τὴν ἐρμηνείαν ἢ τὴν σημασίαν τους. Καὶ γιὰ τὴν ἀκρι-
βέστερη ἀπόδοσιν τῆς σημασίας τῶν λέξεων, γίνεται προσφυγὴ
καὶ στὴν παραγωγὴ καὶ στὴ σύνθεσιν· ἂν ἡ λέξις εἴ-
ναι παράγωγος ἢ σύνθετος, καθὼς καὶ στ' ἀντίθετά τους στὴν
ἐννοίαν ἢ καὶ στὰ ταυτόσημα καὶ συνώνυμά τους. Ἀναφέρονται
μάλιστα καὶ παραδείγματα (προτάσεις), στὰ ὅποια ἀπαντᾶται ἡ
κυριολεξία τοῦ ἄγνωστου, ὥς τὰ τώρα, στοὺς μαθητὰς στοι-
χείου. [Σχετικὰ παραδείγματα θὰ δῇ ὁ ἀναγνώστης στὴ β' φάσιν
ἐπεξεργασίας κειμένου (ἢ Σημαία), στὸ 3ο στάδιον διδασκαλίας
στὴν παράγραφο: Ἀσκήσεις λεξιλογικὰς καὶ φραστικὰς].

Υστερα ἀπὸ τὴν ἀρκετὰ ἐξαντλητικὴ αὐτὴ διασάφισιν τῆς
σημασίας τῶν λέξεων καὶ φράσεων τοῦ κειμένου διαβάζεται ἐκ
νέου τὸ τμήμα ἀπὸ τὸν ἴδιον (τὸν πρῶτον) μαθητὴ μὲ τέλειαν
πιά ἀπόδοσιν: σὲ νόημα, ὀρθὴ χρῆσιν τῶν σημείων στίξεως, τονι-
σμό, χρωματισμό κατάλληλον τῆς φωνῆς καὶ ἐντονώτερη προ-
φορὰ τῆς κύριας λέξεως σὲ κάθε πρότασιν.

γ) Ἀπόδοσις προφορικὴ τῆς ἐννοίας.

Ἀποδίδεται τὸ νόημα τοῦ τμήματος ποῦ διαβάσθηκε μὲ
μιά σύντομην πρότασιν.

Ἔτσι τελειώνει ἡ ἐπεξεργασία τοῦ 1ου τμήματος.

6. Κατὰ παρόμοιον (§ 5) τρόπο γίνεται ἡ ἐπεξεργασία καὶ
τῶν λοιπῶν τμημάτων τοῦ κειμένου. Ἡ μετάβασις ἀπὸ τὸ ἕνα

1. Ἡ γραφὴ σὺν πίνακα ἀπὸ μαθητὴ δὲν ἐπιτυχαίνει συνήθως, ὅσο δυ-
νατὸς κι ἂν εἶναι αὐτὰς στὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν καλλιγραφίαν, ἐκτός τοῦ
ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ λάβῃ μέρος στὴν ὁμαδικὴν ἐργασίαν τῆς Τάξεως.

τιμήμα στο άλλο γίνεται με κατάλληλο έρώτημα του διδασκάλου ή μ' ένα συλλογισμό, πού να παρορμήσει τους μαθητές σε αυθόρμητη και πρόθυμη πνευματική εργασία. Οί μαθηταί πού ορίζονται για την εργασία αυτή είναι από τους πιο ικανούς της τάξεως, για να κρατιέται σε ύψηλο βαθμό ο έντονος ρυθμός της διδασκαλίας· ενώ οί πιο αδύνατοι χρησιμοποιούνται κατά την εξέταση των μαθημένων. Αυτόνοήτο, ότι και σ' αυτούς, τους πιο αδύνατους, θ' αποτείνει ο διδάσκαλος έρωτήσεις κι όχι φυσιικά σπάνια, γιατί άλλοιως θα περιπέσει σε μ ο ν ο μ έ ρ ε ι α, θ' απασχολήται μεροληπτικά με τους λίγους ικανούς, ενώ εκείνοι, πού για τόν ένα ή τόν άλλο λόγο βραδυπορούν, θα καταντήσουν, έφόσον παραμερίζονται έτσι κάθε φορά, στοιχειά άνίκανα για πρόοδο, στοιχειά άνησυχητικά στην τάξι· στοιχειά πού μοιραία θα υποβιβάζουν τό πνευματικό επίπεδο της τάξεως. Και για την τέτοια, ελάχιστα τιμητική για τό σχολείο του κατάστασι· υπάιτιος θα είναι μ ό ν ο ς ο διδάσκαλος. Φυσικά ο λόγος μας δέν είναι για 1—2—3... μαθητές, πού δυνατόν να παρουσιάζουν πράγματι «πνευματική άναπηρία» και οί όποιοι έπρεπε να εκπαιδεύονται σε ειδικά σχολεία «άνωμάτων παιδιών», ή μαθητές πού κατατρώχονται από ασθένεια, ή όποία τους κάνει να είναι πάντα καθυστερημένοι. Οί τέτοιοι όμως μαθηταί, καθώς γνώρίζουμε από την μακρόχρονη επιθεωρητική μας πείρα, είναι σπάνιοι. Τούναντίον πολλοί μαθηταί, πού από μερικούς, άνίδεους από «παιδική ψυχολογία» διδασκάλους, χαρακτηρίζονται ως «άνεπίδεκτοι μαθήσεως»· είναι, συνήθως, θύματα της άδιαφορίας του περιβάλλοντός των, και αυτών των ίδιων των διδασκάλων τους. Δέν τους προσέχουν στην άρχή, άργότερα τους παραμελούν όλότελα, τους περιφροούν ή τους διαπομπεύουν πολλές φορές στην τάξι· και δικαιολογούμενοι για την άστοργη αυτή στάσι τους· τους κατατάσσουν στη σειρά των «άνεπίδεκτων μαθήσεως»! Είναι ή χαριστική βολή κατά των θυμάτων της άδιαφορίας και της αμάθειάς των. Και τό πιο έκπληκτικό είναι, ότι υπάρχουν και γονείς πού συμμερίζονται τις απόψεις των τέτοιων διδασκάλων...¹. Πόσες φορές όμως μιά άλλης μορφής μεταχεί-

1. «Δυό κύριες δυνάμεις: τό περιβάλλον και ή άγωγή έξασκούν όριστική επίδρασι στα κληρονομικά αγαθά ή κακά. Οί δυό αυτές δυνάμεις άλλοτε εύνουν την άνάπτυξι τους και άλλοτε την παρακώλουν. Η άνάπτυξις ή ή παρακώλυσις των κληρονομικών αυτών αγαθών ή κακών προγονικών σπερμάτων—έξαρτάται από τις περιστάσεις: με ποιόν τρόπο άσκει την επίδρασί τους στη μόρφωσι του παιδιού. Η άγωγή, πού εργάζεται σύμφωνα με τις

ρισίς τῶν μαθητῶν αὐτῶν, μιὰ θερμὴ ἐνθάρρυνσις τοῦ διδασκάλου μπρὸς στὴν τάξι γιὰ μιὰ ἀσήμαντη ἔστω ἐπιτυχία τοῦς - δὲν μεταμόρφωσε ὡς διὰ μαγείας τέτοια ἀνεπίδεκτα τάχα μαθήσεως παιδιὰ καὶ παιδιὰ ἀπογοητευμένα γιὰ τὴν καθυστέρησί τους στὴν τάξι!

Δυνατὸν ὅμως κάποιο τμήμα τοῦ κειμένου νὰ περιέχῃ πολὺς ἄγνωστες λέξεις, δύσκολη πλοκὴ λόγου, ἔκφρασι ὑπερκαθαρεύουσα δυσανάλογη πρὸς τὴν ἀντιληπτικότητα τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως, καθὼς καὶ μετοχές ποὺ πρέπει ν' ἀναλυθοῦν. Αὐτὸ παρατηρεῖται ἀρκετὰ συχνὰ σὲ ἀναγνωστικὰ ποικίλης ὕλης. Οἱ συλλέκτες τῶν παίρνουν ἀποσπάσματα ἀπὸ διάφορα λογοτεχνικὰ ἔργα καὶ τὰ παραθέτουν αὐτοῦσια, δίχως καμιὰ προσαρμογὴ τοῦ λεκτικοῦ τῶν στὴ γραμματικὴ καὶ γλωσσικὴ ἱκανότητα τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως, γιὰ τὴν ὁποία προορίζουν τὰ βιβλία τους. Σὲ παρόμοιες περιπτώσεις ὁ διδάσκαλος εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ μὴν ἀρκῆται στὴν ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου καθὼς ὑποδείξαμε παραπάνω. Ὁφείλει νὰ προωθήσῃ τὴν ἐπεξεργασία καὶ πρὸς πέρα. Πρὸς τοῦτο ζητεῖ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς νὰ μεταφράσουν — ν' ἀπο-

ἀρχές τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας, κατορθώνει, σὲ πολλὰς περιστάσεις, ὥστε παιδιὰ ποὺ ἔχουν χαρακτηρισθῇ ὡς στερημένα ἀπὸ φυσικὰ προτερήματα— μὲ μιὰ διαφορετικὴ μεταχείρισι, ποὺ καλὺτερα προσαρμόζεται στὴν ἰδιαίτερή τους φύσιν—νὰ μποροῦν ν' ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὰ κωλύματα καὶ νὰ μεταβληθοῦν σὲ ἱκανά, κατὰ μέσον ὅρο, παιδιὰ.

Παράδειγμα: «Ἐνὰ παιδί παρουσιάζει στὸ σχολεῖο μεγάλη ἀδεξιότητα στὸ μάθημα τῆς Ἰχθυογραφίας. Ἡ μητέρα του τὸ παρηγορεῖ: «Στὴν οἰκονομίᾱ μας κανεῖς δὲν μπόρεσε ποτὲ νὰ ἰχθυογραφή καλὰ. Ὅλοι εἴμαστε ἀπὸ φυσικὸ ἀδέξιοι στὴν Ἰχθυογραφία! Ἡ μητέρα μὲ τὴν ἐπιπόλαιη αὐτὴ, ἀλλὰ καὶ ἐπικίνδυνη, παρηγοριά - δίνει στὸ παιδί της ἕνα ἔκτακτο μέσο: νὰ συγχωρῇ τὸν ἑαυτοῦλη του καὶ νὰ δικαιολογῆται ἀπέναντι στὶς δυσχέρειες τοῦ μαθήματος. «Ἔτσι, τὸ παιδί αὐτό, δίχως καμιὰ τύφιν συνειδήσεως, παραιτεῖται ἀπὸ κάθε συναγωνισμό μὲ τοὺς ἐπιμελεῖς, τοὺς πρὸς τολμηροὺς κ' ἐπιδέξιους συμμαθητὰς του καὶ δὲν φροντίζει νὰ καταβάλλῃ καμιὰ προσπάθεια νὰ βελτιωθῇ.

Εὐτυχῶς, σὲ λίγο, τὸ μάθημα αὐτὸ τὸ ἀναλαμβάνει στὸ σχολεῖο ἄλλος διδάσκαλος, διαφορετικὸς στὶς ἀντιλήψεις ἀπὸ τὸν πρῶτο, ποὺ δὲν παίρνει καθέλου ὑπόψιν του τὴν μητρικὴ δικαιολογία, ὅτι: «στὴν οἰκονομίᾱ τους κανεῖς δὲν μπόρεσε νὰ ἰχθυογραφή καλὰ! Μὲ τὴν ἐπιμονή του καὶ μάλιστα μὲ τίς στοργικὰς ἐνθαρρύνσεις του - κατορθώνει νὰ φέρῃ τὸ παιδί σὲ θέσι νὰ ἐκτελῇ, λίγο-λίγο, ἰχθυογραφικὰς ἐργασίας ἀπλὰς - μὰ ἀρκετὰ ἀξίες ἀναγνωρίσεως. Σιγά-σιγά τὸ παιδί αὐτὸ ἀποκτὰ ἐμπιστοσύνη στὶς δυνάμεις του. Γίνεται αὐτοσυνειδητό. Πρὸ ὕστερα ἀρχίζει ν' ἀνέχεται καὶ πραγματικὴ κριτικὴ τῶν ὄσων ἰχθυογραφεῖ καὶ τέλος γίνεταί ἕνας καλοῦταικος ἰχθυογράφος.»

Ἔτσι συμβαίνει καὶ μὲ τ' ἄλλα γνήματα.
(Βλέπε μεταφράσι: Δ. Ζήση «Ἐσὺ καὶ τὸ παιδί σου»).

δώσουν τὸ κείμενο στὴν ὁμιλούμενη γλῶσσα ἐν συνεχείᾳ. Οἱ μαθηταὶ δηλαδή, παρακολουθώντας τὸ κείμενο καὶ χωρὶς νὰ τὸ διαβάσουν (φανερὰ) — μετατρέπουν τὶς λέξεις καὶ τὴν ὅλη φρασολογίαν στὴν ὁμιλούμενη (καὶ μὲ συνέχεια) σὲ τρόπον, ὥστε ὅποιος τοὺς ἀκούει, δίχως καὶ νὰ βλέπῃ στὸ κείμενο, νὰ νομίσῃ, ὅτι ἡ ἀνᾶγνωσις γίνεται ἀπὸ κείμενο Δημοτικῆς.

Ἄν ὁ διδάσκαλος ἀντιληφθῇ, ὅτι οἱ μαθηταὶ θὰ σκοντάψουν κατὰ τὴν μετατροπὴ αὐτὴ καὶ ὅτι ἡ δυσκολία προέρχεται, ὡς συνήθως, ἀπὸ τὴν στρυφνὴ πλοκὴ τοῦ λόγου, τῆς φράσεως τῆς καθαρεύουσας, ἐπιχειρεῖ προηγουμένως μὲ τοὺς μαθητὰς τοῦ τῆς **λογικῆς ἀνάλυσι** τοῦ τέτοιου δυσνόητου κειμένου. Πρὸς τοῦτο: ἐξευρίσκεται τὸ **ῥῆμα τῆς κύριας προτάσεως** καὶ μὲ τὶς ἐρωτήσεις: ποιὸς, τί, πότε, γιατί, κ. ο. κ. γίνεται συντακτικὴ (λογικὴ) ἀνάλυσις τῆς περιόδου· τοποθετοῦνται δηλαδή οἱ λέξεις στὴ λογικὴν τοὺς σειρὰ καὶ στὴν κατάλληλῃ θέσιν μέσα στὴ φράσι. Καὶ μόνο ὕστερα ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀνάλυσι ἐπιχειρεῖται ἡ ἐξηγήσις καὶ ἡ ἀπόδοσις τοῦ κειμένου στὴν ὁμιλούμενη γλῶσσα. Ἄλλως τε γνωρίζει ὁ διδάσκαλος, ὅτι καὶ ἡ Γραμματικὴ τῆς καθαρεύουσας πρέπει νὰ διδάσκεται μὲ **παραλληλισμὸ καὶ συσχέτισι** μὲ τοὺς τύπους τῆς Δημοτικῆς. Ἔτσι μόνο ἐπιτυχαίνει ἡ τέλεια κατανόησις κειμένων καθαρεύουσας, ὅταν τύχῃ αὐτὸ νὰ εἶναι πολύπλοκο καὶ δυσνόητο, μὲ τὴν ἀκριβῆ· δηλαδή ἀπόδοσιν τοῦ **στὴ Δημοτικῇ**. Μιὰ τέτοια ὅμως ἐπιτυχία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συντελεσθῇ μὲ μόνῃ τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἄγνωστων στὴν ἔννοια λέξεων τοῦ κειμένου καὶ τὴν ἀπλὴ ἀπόδοσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ σὲ ἀπλούστερη (;) γλῶσσα. Ἄς προσέξουν πολὺ τὸ σημεῖον αὐτὸ οἱ διδάσκαλοι. Ἡ ἀπλή, τάχα, αὐτὴ γλῶσσά εἶναι πολλὰς φορὲς σύμφυμα ἀνόμοιων στοιχείων δημοτικῆς καὶ καθαρεύουσας. Δὲν εἶναι ἡ **Σχολικὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα** μὲ τοὺς καθιερωμένους γραμματικούς της κανόνες (εἴτε Δημοτικῆς — εἴτε καθαρεύουσας). Καὶ ὁ μαθητὴς τῶν ἀνώτερων τάξεων πρέπει νὰ ἔχη σαφῇ ἀντίληψιν τῶν δύο αὐτῶν μορφῶν τοῦ ὄργανου τῆς γλωσσικῆς διδασκαλίας. Ἀπὸ τὴν **προφορικὴν** αὐτὴ ἀπόδοσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ κειμένου θὰ ὁδηγηθῇ ὁ μαθητὴς καὶ **στὴ γραπτὴ διατύπωσιν** τῶν ἰδεῶν του, τοῦ συναισθηματικοῦ περιεχομένου τῆς ψυχῆς του, **στὴ γραφὴν Συνθέσεων καὶ Ἐκθέσεων**. Καὶ θὰ ἐπιτύχῃ στὴν προσπάθειά του αὐτὴν — μόνον ἂν κάμῃ χρῆσιν ἑνὸς ὀρισμένου, κανονικοῦ, γλωσσικοῦ τύπου καὶ μάλιστα μόνον τῆς δημοτικῆς, γιατί μὲ τὸν τύπον τῆς καθαρεύουσας δὲν θὰ ἐπιτύχῃ **ποτέ**, τοῦλάχιστο στὸ Δημοτικὸν σχολεῖον καὶ τὶς κατώτερες τάξεις τῆς Μέσης, νὰ

ἐκθέση ἀβίαστα καὶ καθαρά τὸ συναισθηματικό του κόσμο καὶ τὰ προϊόντα τῆς παιδικῆς του φαντασίας.

7. Ἐπανερχόμεθα στὸ κύριο θέμα μας· τὴ διδασκαλία τῆς ἀναγνώσεως. Ἐτελείωσεν ἡ ἐπεξεργασία ὅλων τῶν τμημάτων τοῦ «ὕπο ἐξέτασιν» κεφαλαίου ἢ τῶν τμημάτων τῆς μεγάλης ἐνότητος ἀπὸ ἐκτεταμένο κεφάλαιο. Οἱ μαθηταὶ γνωρίζουν πιά τὴν ὀρθὴ ἀνάγνωσι τοῦ κάθε τμήματος, ἐνόησαν καλὰ τὸ περιεχόμενο τῶν τμημάτων αὐτῶν καὶ ἀπέδωκαν τὸ νόημα τοῦ καθενὸς τμήματος μὲ σύντομη· περιεκτικὴ πρότασι. Ἀνάγκη τῶρα νὰ γίνη ἡ **σύνθεσις**· ἡ σύνδεσις τῶν τμημάτων καὶ ἡ **ἐποπτεία** τοὺς στὸ **σύγολο**, ὡς ἓνα ἐνιαῖο τι.

Πρὸς τοῦτο :

α) Καλεῖται ἓνας μαθητὴς νὰ πῇ, κοιτώντας στὸ **κεῖμενο**, τὴ σειρά τῶν σκέψεων τοῦ συγγραφέως σὲ περιληπτικές, ἀλλὰ πλήρεις προτάσεις, τῶν ὁποίων ἡ καθεμίᾳ εἶναι **λογικὴ συνέπεια** τῆς προηγούμενης. Ἡ ἐργασία αὕτη εἶναι πολὺ σπουδαία, γιατί μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν ἀσκοῦνται οἱ μαθηταὶ νὰ παρακολουθοῦν τίς σκέψεις τοῦ συγγραφέως (τὴ σειρά δηλ. τῶν γεγονότων, τὴν κανονικὴ περιγραφή ἐνὸς ἀντικειμένου ἢ μιᾶς ἐργασίας...) μὲ τάξι· μὲ εἰρμό. Εἶναι σύνθηρες σφάλμα τῶν μαθητῶν πού, ὅταν κληθοῦν νὰ μᾶς ποῦν **«τί λέγει τὸ μάθημά μας;»**· ἐκθέτουν τὰ γεγονότα «φύρδην· μίγδην», τὰ μεσαῖα πρῶτα, τὰ πρῶτα τελευταῖα κ.ο.κ. Ὁ τρόπος τῆς ἀποδόσεως τοῦ περιεχομένου, ὅπως ὑποδεικνύομε· ὑποβοηθεῖ τοὺς μαθητάς καὶ στὴ σύνταξι καλῶν, μὲ λογικὴ διάταξι, ἐκθέσεων καὶ ἐπιστολῶν.

β) Οἱ μαθηταὶ κλείνουν τὰ βιβλία τοὺς καὶ καλοῦνται μερικοὶ ν' ἀποδώσουν τὸ περιεχόμενο τοῦ κεφαλαίου ἢ τῆς ἐνότητος ἐν **συνεχεῖ λόγῳ**, δίχως διακοπὴ μ' ἐρωτήσεις ἢ μὲ φωνές· λάθος· λάθος! Οἱ λοιποὶ μαθηταὶ παρακολουθοῦν μὲ ἄκρα σιγὴ καὶ προσοχὴ τὴν **ἀπόδοσι**, στὸ τέλος τῆς ὁποίας καλοῦνται νὰ συμπληρώσουν τὰ τυχόν χάσματα, σφάλματα, καὶ παραλείψεις. Ἄν παρουσιασθοῦν τέτοια πολλὰ· ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου, πάλι σὲ **συνεχῇ λόγο**.

γ) Διατυπώνεται σύντομα, σὲ λίγες προτάσεις, τὸ **νόημα**, ἡ **κεντρικὴ ιδέα**, τοῦ ὅλου μαθήματος (τῆς ἐνότητος ἢ τοῦ κεφαλαίου), καὶ

δ) Κάμνει ὁ διδάσκαλος **ὑποδειγματικὴ ἀνάγνωσι** τοῦ μαθήματος. Οἱ μαθηταὶ τὸν παρακολουθοῦν στὰ βιβλία τοὺς, δια-

βάζοντας και αυτοί, δίχως όμως και ν' ακούωνται. Το πολύ· ακούεται ένας ελαφρότατος ψίθυρος από τη σιγανή τους ανάγνωση. Κυριαρχεί όμως η φωνή του διδασκάλου και οι μαθηταί αντιλαμβάνονται τους χρωματισμούς της φωνής του διδασκάλου των, ο οποίος δεν βιάζεται καθόλου. Τούναντιον μάλιστα, και στα κόμματα και στις τελείες σταματᾷ περισσότερο χρόνο από όσο πρέπει κανονικά, κ' εμφαντικά τονίζει τις κυρίαρχες στην έννοια λέξεις της προτάσεως.

Έτσι τελειώνει και το 2ο στάδιο της διδασκαλίας· ή κυρίως δηλαδή ανάγνωσης και αρχίζει ή έμβάθυνσις· το 3ο στάδιο της διδασκαλίας.

ΣΗΜ. Το 1ο στάδιο αντιστοιχεί στην Έποπτεία-παρατήρησι του συστήματος της τριμερούς πορείας διδασκαλίας, το 2ο στάδιο: στην Έπεξεργασία-κατανόησι και το 3ο στάδιο· στην Έφαρμογή και άπόκτησι δεξιοτήτων (στο μάθημα της άναγνώσεως· δεξιοτήτων κυρίως πνευματικῶν). Το πράγμα γίνεται σαφέστερο στα Φυσιогνωστικά και τα Ιστορικά μαθήματα, καθώς και τα τεχνικά. Η φύσις του γλωσσικού μαθήματος τό καλεί· νά χωρίζεται τό 3ο στάδιο σε δύο φάσεις, με συγκεκριμένο περιεχόμενο την καθεμιά.

Το τρίτο στάδιο της διδασκαλίας

[1η φάσις]

8. α'. Χαρακτηρίζονται τα πρόσωπα του διηγήματος: (πώς σᾶς φάνηκε ή πράξις του τάδε ..., ποιά έλατήρια τὸν έσπρωξαν νά κάμη αυτό ή εκείνο ..., πώς μπορεί νά χαρακτηρισθῇ ό ... ή ή πράξις του ..., παρόμοια ένέργεια έκαμε και άλλο· τε, ή και άλλος; κ.ο.κ.

β'. Δραματοποιεῖται ή υπόθεσις του μαθήματος κι άναπαριστάνεται· άν εῖναι δεκτική άναπαραστάσεως. Υποδύονται δηλαδή μερικοί μαθηταί τα διάφορα πρόσωπα, του διηγήματος, (άν εῖναι περισσότερα του ενός) και διαλογικά άποδίδουν τό περιεχόμενο. Πρέπει όμως οι φράσεις των και γενικά ή όμιλία τους νά έχουν τὸν τύπο της φυσικής συζητήσεως, με λέξεις και φράσεις της όμιλούμενης γλώσσας κι όχι του κειμένου (όταν, βέβαια, πρόκειται για κείμενο καθαρεύουσας). Η άσκησης αυτή, προφορική ή στίς άρχές· μπορεί και πρέπει νά διατυπώνεται και γραπτά από όμάδα μαθητῶν. Δραματοποιεῖται δηλαδή έλο τό κεφάλαιο ή τμήμα του, διατυπώνεται γραπτά κάί, άφοῦ θεωρηθῇ από τὸν διδάσκαλο· άνακοινώνεται από

άντιπρόσωπο τῆς ομάδας στὴν τάξι, διανέμονται τὰ πρόσωπα τοῦ διαλόγου στοὺς πιὸ κατάλληλους ἀπὸ τοὺς μαθητάς, ὅσους ἔχουν κάποιο τάλαντο ἡθοποιίας καὶ παριστάνεται τὴν καθ' ὡρισμένη ἡμέρα καὶ ὥρα, εἴτε ἐνώπιον μόνον τῆς τάξεως ἢ καὶ τοῦ σχολείου ὅλου· εἴτε καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν γονέων· σὲ καμιά «συγκέντρωσι γονέων».

Ὁ ἔλεγχος τῆς δραματοποιήσεως, ἀντὶ ἀπὸ μόνο τὸν διδάσκαλο· μπορεί νὰ γίνῃ καὶ μὲ συνεργασία τῆς τάξεως, ὅταν αὐτὴ θὰ ἔχῃ ἀσκηθῇ ἀρκετὰ σὲ μιὰ τέτοια πνευματικὴ ἀπασχόλησι (κριτικὴ) ἢ τοὐλάχιστο — ἀπὸ δευτέρη ομάδα μαθητῶν μὲ τὴν καθοδήγησι τοῦ διδασκάλου τους. Οἱ σχετικὲς ἐπιδόσεις ἐκδηλώνονται πολὺ ἐνωρὶς, ἀπὸ τὶς πρῶτες ἀκόμα προσπάθειες τῆς τάξεως, ὅπως ἐκδηλώνονται καὶ ὅσοι ἔχουν φυσικὴ κλίσι στὴν ποίησι· κι ἄλλοι στὸ νὰ προσαρμόζουν τὰ ποιήματα σὲ γνωστὰ τους μέλη τραγουδιῶν. Τέτοιοι ἐξελεγμένοι τύποι μαθητῶν δὲν λείπουν ἀπὸ τὰ σχολεῖα καὶ μάλιστα ἀπὸ τὶς ἀνώτερες τάξεις· ἀρκεῖ νὰ τοὺς δοθῇ ἡ εὐκαιρία νὰ ἐκδηλωθοῦν.

Τὸ περιεχόμενο τοῦ κειμένου ἐνίοτε ἀντὶ δραματοποιήσεως· εἶναι ἐπιδεκτικὸ νὰ πάρῃ μορφή κωμωδίας ἢ σάτιρας. Καὶ τὸ εἶδος αὐτὸ μπορεί νὰ ἐπιχειρηθῇ ἀπὸ τοὺς μαθητάς. Τὸ ζήτημα εἶναι πῶς νὰ ζωντανεύσῃ ἡ ὑπόθεσις τοῦ ἔργου (διηγήματος ἢ ποιήματος), γιατί τότε μόνο φωτίζεται ἐπαρκῶς τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν καὶ πλημμυρίζει ἡ ψυχὴ τους ἀπὸ τὰ αἰσθήματα καὶ τὰ πάθη τῶν προσώπων τοῦ διηγήματος. Μόνον τότε δηλαδὴ καθίσταται σαφέστατα κατανοητὸ τὸ περιεχόμενο τοῦ μαθήματος. (Βλέπε σχετικὰ στὸ Μέρος Β', τὸ Σημείωμα 12^ο «Δραματοποιήσις»).

ΣΗΜ. Ἐὰν ἡ δραματοποίησις παρουσιάσῃ πολλὰς (τεχνικὰς συνήθως) δυσκολίας· ἐπιχειρεῖται ἕνας ἀπλούστερος τρόπος: ξεχωρίζονται τ' ἀφηγηματικὰ μέρη τοῦ κεφαλαίου ἀπὸ τοὺς (μικροὺς) διαλόγους καὶ τὰ πρῶτα διαβάζει ὁ διδάσκαλος (ἢ καὶ μαθηταὶ) καὶ τὰ δευτέρω μαθηταὶ ποὺ ὀρίζονται ἀπὸ τὴν τάξι, σύμφωνα μὲ τὶς ἱκανότητες τοῦ καθενός, νὰ ὑποδυθοῦν τὰ διάφορα πρόσωπα τῶν διαλόγων αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίθετο μπορεί νὰ γίνῃ: οἱ μαθηταὶ νὰ διαβάζουν τ' ἀφηγηματικὰ μέρη καὶ τοὺς διαλόγους νὰ λέγῃ ὁ διδάσκαλος. Αὐτὸ φυσικὰ στὶς κατώτερες τάξεις· ὡς ὑπόδειγμα πῶς θ' ἀπαγγέλλονται οἱ ἐρωταποκρίσεις τῶν διαλόγων. [Βλ. καὶ Μέρος Β', Σημείωμα 12^ο «Δραματοποιήσις ἐνὸς ἀναγνωστικοῦ κειμένου»].

γ'. Ὁρισμένα· χαρακτηριστικὰ σημεῖα τοῦ διηγήματος (ἂν πρόκειται γιὰ διήγημα) ἢ τῆς περιγραφῆς μιᾶς ἐργασίας (πῶς κατασκευάζεται... πῶς ἐργάζεται... ἢ λειτουργεῖ...) ἢ ἐνὸς γεγονότος (φυσικοῦ: ναυάγιο, ἔκρηξις ἡφαιστείου..)

ἀναπτύσσονται ἐκτενέστερα ἀπὸ μαθητὰς, στοὺς ὁποίους ἀναθέτει ὁ διδάσκαλος μιὰ τέτοια ἐργασία. Ἔτσι π.χ. ἂν πρόκειται γιὰ τὸ θέμα: «Ἐπάνοδος ξενιτευμένων μὲ πλοῖο...», γίνεται ἐκτενέστερη καὶ εἰδική περιγραφή τῆς μερικῆς περιπτώσεως: «πὼς ἀγκυροβολεῖ ἓνα ἀτμόπλοιο» (εἴσοδος στὸ λιμάνι, σφυρίγματα, ἄγκυρα, δέσιμο τοῦ πλοίου, βάρκες, λιμενάρχης, ὑγειονομικὴ ὑπηρεσία, ἐλεγχος ἀποσκευῶν κ.ο.κ.).

δ'. Συνήθως στὸ κείμενό θὰ ὑπάρχουν ὠραῖες φράσεις, γνωμικὸ ἢ ρητὸ ἀξιωμακτικόν. Ἐξευρίσκονται αὐτὰ καὶ καταγράφονται στὸ εἰδικὸ γι' αὐτὰ Σημειωματᾶριο.

Τὸ Σημειωματᾶριο εἶναι μικροῦ σχήματος, δεμένο στερεὰ καὶ μὲ χαρτὶ ἐκλεκτό. Μὲ κοινὴ συνεννόησι οἱ μαθηταὶ μιᾶς τάξεως διαλέγουν Σημειωματᾶριο ὁμοίομορφο κατὰ τὸ δυνατόν καὶ προωρισμένο γιὰ ἓνα σχολικὸ ἔτος ἢ τὴν τάδε τάξι. Ὁ κάθε μαθητὴς φυλάγει μὲ ἐπιμέλεια τὸ Σημειωματᾶριό του καθαρὸ καὶ καλαισθητικὰ γραμμένο. Μέσα σ' αὐτὸ ἀποθησαυρίζει ὅτι ἐκλεκτὸ βρῆ στὴν ὕλη καὶ τῶν λοιπῶν μαθημάτων, καθὼς καὶ σὲ περιοδικὰ καὶ ἡμερησίδες: ἐκφράσεις ὠραῖες, παροιμίαι, γνωμικά, ρητά, ἀποφθέγματα, ὑποθήκες, σύντομα ἀνέκδοτα μεγάλων ἀνδρῶν, σημαίνουσες χρονολογίες, ἐπιστημονικοὺς ὅρους σπάνιους καὶ νέους, καθὼς καὶ σύντομα ἐκλεκτὰ ποιήματα... Τὸ Σημειωματᾶριο εἶναι ὁ «Θησαυρὸς» τῶν ἐκλεκτῶν καὶ ἀξιωμακτικῶν γνώσεων τοῦ ἔτους.

Ἐκτάκτως καὶ σὲ ἀραιὰ χρονικὰ διαστήματα ἐπιθεωροῦνται τὰ Σημειωματᾶρια ἀπὸ τὸν διδάσκαλο, ὁ ὁποῖος κάμνει στοὺς κατόχους τῶν παρατηρήσεις καὶ ὑποδείξεις «κατ' ἰδίαν», δίχως νὰ παραλείψῃ νὰ ἐπαινέσῃ καὶ δημοσιάζῃ τὸ πῶς καλὸ καὶ στὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνισι καὶ στὸ περιεχόμενό του Σημειωματᾶριο. Μὲ τὸ Σημειωματᾶριο αὐτὸ καταπολεμεῖ ὁ διδάσκαλος τὴ μανία μαθητῶν μεγαλουργεῖν ὑφ' ἑαυτοῦ «Λεύκωμα» ἀμφίβολου ἠθικοῦ καὶ διδακτικοῦ περιεχομένου. Ἄν ἡ ὀνομασία «Σημειωματᾶριο» δὲν ἱκανοποιεῖ τυχόν τὸ γούστο τῶν μαθητῶν, εἶναι εὐκόλο νὰ βρῆ ἡ τάξι καὶ ἄλλη ὀνομασία γιὰ τὸ τόσο πολύτιμο αὐτὸ καθ' ἡμᾶς τετράδιο τοῦ μαθητοῦ, τῶν ἀνώτερων πρὸ παντὸς τάξεων.

ΣΗΜ. Παρεμφερῆ σκοπὸ ἐπιδιώκει καὶ τὸ «Ἡμερολόγιο», ἀτομικὸ τοῦ μαθητῆ ἢ κοινὸ τῆς τάξεως, στὸ «Σχολεῖο Ἐργασίας», ποῦ μπορεῖ νὰ πάρῃ καὶ τὴν ὀνομασίαν «Ἔργα καὶ Ἡμέρες» τῆς Τάξεως... κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος...

Τὸ Σημειωματᾶριο καὶ τὸ Ἡμερολόγιο· μαζί μὲ τὸ «πρόχειρο σημειωματᾶριο» ποὺ τὸ χρησιμοποιεῖ ὁ μαθητὴς κάθε μέρα καὶ μάλιστα στὶς «διδασκτικὲς ἐκδρομές», εἴτε ὠριατὲς εἴτε ἡμερήσιες ἢ ἡμιημερήσιες καὶ στὸ ὁποῖο σημειώνει τίς παρατηρήσεις του· εἶναι πηγὴ ζωντανὴ γιὰ θέματα ἐκθέσεων¹.

ε'. Ἰχνογράφουνται καὶ πλάθονται ἀντικείμενα, σκηνές καὶ συνταρακτικὰ γεγονότα, ποὺ ἀπαντῶνται στὸ διήγημα ἢ τὸ κείμενο. Ἔτσι καλλιεργεῖται τὸ ἐλεύθερο ἰχνογράφημα (τὸ σχέδιο) καὶ ἡ αὐθόρμητη χειροτεχνικὴ ἐργασία μὲ τὸν πηλὸ (ἢ πλαστικὴ) καὶ μὲ τὴ κοπτικὴ τοῦ χαρτιοῦ. Οἱ ἐργασίες αὐτὲς γίνονται στὰ πολυτάξια σχολεῖα «κατ' οἶκον» καὶ στὰ ὀλιγοτάξια· στὸ σχολεῖο. Ἡ χειροτεχνικὴ αὐτὴ ἀπασχόλησις στὸ σχολεῖο· ἀπαιτεῖ κάποια ἰδιαίτερη ὀργάνωσι καὶ φροντίδα ἀπὸ μέρος τοῦ διδασκάλου: (τραπέζια, ἐργαλεῖα, ὕλικά...· κατάλληλη ἐπίβλεψι καὶ παρακολούθησι κ. ἄ. ὅ.· ζητήματα, ποὺ ἀνάγονται στὴ διδασκαλία καὶ τὴν ἀσκήσιν στὶς τεχνικὲς δεξιότητες).

ς'. Ἐπιδεικνύονται καὶ ἐξετάζονται σχετικὲς μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ κειμένου εἰκόνες: ἀπὸ βιβλία, περιοδικὰ, δελτάρια...· Κι ὁ διδάσκαλος φροντίζει νὰ ἔχη καλὴ συλλογὴ εἰκόνων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς ἀπαιτεῖ νὰ ἐρευνοῦν καὶ νὰ βρίσκουν τέτοιες εἰκόνες.

[2η φάσις]

ζ'. Τὴν ἴδια ἡμέρα (τῆς 1ης φάσεως) ἢ καὶ σὲ ἄλλη ἡμέρα (καλύτερα τὴν ἐπομένη)· γίνονται ἀσκήσεις λεξιλογικὲς καὶ φραστικὲς, εἴτε σ' ὅλο τὸ κείμενο· εἴτε σ' ἓνα τμῆμα του. Οἱ ἀσκήσεις αὐτὲς σκοποῦ ἔχουν νὰ πλουτίσουν τὸ λεξιλόγιο καὶ τοὺς ἐκφραστικoὺς τρόπους τῶν μαθητῶν, νὰ τοὺς αἰσθητοποιήσουν τὴν κυριολεξία τῶν ταυτόσημων λέξεων (ἄρτος· ψωμί, μελετῶ· διαβάζω), τῶν ὁμόφωνων (καινὸς· κενὸς)² κ. ὅ. κ. Ἐπίσης ἐπιχειροῦνται ποικίλες μετατροπὲς στὸν τρόπο τῆς διηγῆσεως: ὁ εὐθύς λόγος μετατρέπεται σὲ πλάγιο ἢ ὁ πλάγιος σὲ εὐθύ, ὁ διάλογος σὲ πεζὸ ἢ καὶ τὸ ἀντίθετο (σὲ κά-

1. Βλέπε Ν. Καραχρίστου, «Διδασκτικὴ· Σχολεῖο· Ἐργασίας», Ἐυχὸς Γ', σελ. 87 κ' ἐξῆς: «Μὲ ποιὸν τρόπο μαθαίνει τὸ παιδί νὰ κρατᾷ ὀρθὰ σημειώματα».

2. Στὸν «Πρακτικὸν Ὁδηγὸν Ἐκθέσεων» τῶν κ. κ. Μ. Μιχαηλίδου (Νουάρου) καὶ Μ. Τσοῦρη, στὸ Α' Μέρος, βλ. πολὺτιμες σχετικὲς ὁδηγίες.

τάλληλο κείμενο), παραλείπονται τὰ πρόσωπα, ἡ διήγησις ἢ ἡ περιγραφή γίνεται μετὰ τὴν τροπὴ ὄλων τῶν ρημάτων τοῦ κειμένου στὸν ἴδιο χρόνον καὶ τὸ ἴδιο πρόσωπον (συνήθως στὸ γ' ἐνικὸ τῆς ὀριστικῆς) κ.ο.κ. Ἔτσι ἡ διήγησις ζωηρεύει περισσότερο καὶ τὸ μάθημα ἐπαναλαμβάνεται πολλές φορές καὶ κατὰ ποικίλους τρόπους (ἐσωτερικὴ ἐπανάληψις) δίχως νὰ προξενῇ κόρον στοὺς μαθητὰς. Εἶναι εἶδος γλωσσικῶν παιγνιδιῶν, τὰ ὁποῖα τόσο ἐπίμονα ἐπιδιώκει ἡ σχολὴ Ντεκρολύ.

η'. γράφονται Ἑκθέσεις, Ἐπιστολές, Ἀναφορές καὶ Αἰτήσεις, σχετικὲς μετὰ τὸ περιεχόμενον τοῦ κειμένου κ.ο.κ.

θ'. Ἐπισφραγίζεται ἡ ὅλη ἐξέτασις τοῦ κειμένου μετὰ σχετικὸ καὶ κατάλληλον **ποίημα** καὶ **τραγούδι**.

ΣΗΜ. Ἄν καὶ δὲν κατατάσσεται στὰ γλωσσικὰ μαθήματα τὸ **ποίημα** καὶ τὸ **ᾄσμα** - ὅμως ἐπιβάλλεται ἡ ἐπισφράγιξις τοῦ ὅλου μαθήματος μετὰ ἀπαγγελία σχετικοῦ ποιήματος καὶ μετὰ τραγούδι κατάλληλον. Τὸ **ποίημα** μπορεῖ νὰ βρεθῇ καὶ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς καὶ μεταξὺ πολλῶν σχετικῶν - διαλέγεται καὶ προτιμᾶται τὸ καταλληλότερον.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ ἐπεξεργασία ἐνὸς κεφαλαίου ἐνδέχεται ν' ἀπασχολήσῃ τὴν Τάξιν ἐπὶ ἀρκετὰς ἡμέρας, ἴσως καὶ ὁλόκληρην ἑβδομάδα. Αὐτὸ δὲν πρέπει ν' ἀνησυχῇ τὸν διδάσκαλον. Μιὰ τέτοια διδασκαλία, ὅπως τὴν περιγράψαμε, κατ' ἀνάγκην προχωρεῖ ἀργά, τοὺς πρώτους μάλιστα μῆνες τοῦ σχολικοῦ ἔτους, ἐκτὸς ἂν οἱ μαθηταὶ εἶναι ἀσκημένοι σὲ παρόμοια ἐργασία ἀπὸ τὶς προηγούμενες τάξεις. Καὶ στὴν πρώτη τῆς ὁμοῦ ἐφαρμογῇ, ὕστερα ἀπὸ τοὺς πρώτους μῆνες, παίρνει ρυθμὸ γοργότερον, ὥστε ἐφεξῆς (κατὰ τὸ β' πεντάμηνο) ἡ ἐπεξεργασία ἐνὸς ἀναγνωστικοῦ κειμένου νὰ διεκπεραιώνεται σὲ σύντομον, σχετικόν, χρονικὸ διάστημα. Τότε ὁ διδάσκαλος μπορεῖ ν' ἀκολουθήσῃ καὶ ἄλλη πορεία διδασκαλίας καὶ ἄλλο τρόπο ἐπεξεργασίας κειμένου (καθὼς θὰ δοῦμε στὰ ἐπόμενα κεφάλαια τοῦ παρόντος ἔργου). Τέλος ἀπὸ τὰ μέσα Ἀπριλίου (ὕστερα ἀπὸ τὸ Πάσχα συνήθως), δίδει ὁ διδάσκαλος στοὺς μαθητὰς τοὺς τὰ κεφάλαια ποὺ ἀπόμειναν ὡς **ἐλευθερὰ ἀνάγνωσι**. Οἱ μαθηταὶ δηλαδὴ ἐπεξεργάζονται κατ' οἶκον (ἢ καὶ στὸ σχολεῖο) ὁλόκληρον κεφάλαιον (ἀρκετῶν σελίδων) πρόκειται ἄλλως τε γιὰ μαθητὰς τῶν ἀνωτέρων τάξεων) καὶ καλοῦνται τὴν ἐπομένη ν' ἀποδώσουν ὅ,τι ἔμαθαν... Στὴν κατ' ἰδίαν αὐτὴν ἔρευνα - συμβουλευόμενοι τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς

μεγαλυτέρους των. κι αὐτὸν τὸν διδάσκαλό τους ἂν εὐκολύνονται, γιὰ τὴ λύσι τῶν ἀποριῶν τους, ἀφοῦ προηγουμένως καταγράψουν στὸ εἰδικὸ τετράδιο (τῶν δύσκολων λέξεων καὶ φράσεων) τὶς ἀπορίες αὐτές. Φυσικὰ δὲν θὰ ἐνοχλοῦν τὸν διδάσκαλό τους τὴν ὥρα ποὺ αὐτὸς ἐργάζεται με καμιά ἄλλη τάξι. Δὲν ἐπιτρέπεται διακοπὴ σχολικῆς ἐργασίας ἀπὸ κανένα....

Ἴσως ὅμως μᾶς προβληθῇ τὸ ἐρώτημα: τί θ' ἀπογίνει τὸ ζήτημα τῆς ὑποδειγματικῆς ἀναγνώσεως τοῦ κειμένου ἀπὸ μέρος τοῦ διδασκάλου, καθὼς καὶ τῆς ἀσκήσεως τῶν μαθητῶν στὴν κατ' ἥθος ἀνάγνωσι; Ἀπαντοῦμε: τέτοιο ζήτημα δὲν πρέπει νὰ προκύψῃ καὶ δὲν θὰ παρουσιασθῇ, γιὰτὶ ὑποτίθεται, ὅτι μέσα στὸ πρῶτο πεντάμηνο θὰ ἔχουν ἀποκτήσει οἱ μαθηταί, (τῶν ἀνωτέρων τοῦλάχιστο τάξεων) τὴν ἀναγκαίαν ἀναγνωστικὴν ἱκανότητα καὶ δεξιότητα, τὴν εὐχέρεια τῆς καλῆς ἀναγνώσεως κ' ἐπ' αὐτῇ ὅποιοδήποτε ἀγνωστὸ τους κείμενο, ὅταν αὐτὸ εἶναι, φυσικὰ, ἀνάλογο με τὴν ἀντιληπτικὴ τους δύναμι. Καὶ ὁ διδάσκαλος ὅς εἶναι πολὺ ἱκανοποιημένος ἂν κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ σχολικοῦ ἔτους μπορέσῃ νὰ ἐπεξεργασθῇ δέκα κεφάλαια σὰν τὸ ὑπόδειγμά μας, μ' ὅλες τὶς λεπτομέρειες ποὺ ὑποδεικνύομε. Ἕνα κατὰ 15/θῆμερο. Κι ὅς ἔχῃ ἥσυχῃ τὴ συνείδησί του, ὅτι «μέγα τι κατάρθωσε!»

Ἀνακεφαλαίωσις

[Διάγραμμα διδασκαλίας ἀναγνώσεως ἀπὸ κείμενο καθαρῶς ῥέουσας· στὶς ἀνώτερες τάξεις τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου καὶ τὶς ἀντίστοιχες τοῦ Γυμνασίου· κατὰ τὸ 1^ο Σχέδιο διδασκαλίας.]

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ

1. Σύναξις τῶν τετραδίων «ἀντιγραφῆς κειμένου».
- [2. Γραφὴ ὀρθογραφίας· ἂν εἶναι ἡμέρα ὀρθογραφίας].

Διάρκεια 4'—6'

ΕΞΕΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΑΛΑΙΟΥ (ΜΑΘΗΜΕΝΟΥ)

1. Ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου (κεφαλαίου ἢ τμήματος, ποὺ τυχὸν ἐξετάσθηκε στὸ προηγούμενο μάθημα).
- [2. Ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου του σὲ συνεχῆ λόγον, πάν-

τως με σχετική συντομία. Μπορεί και να παραλειφθῇ κατὰ τις περιστάσεις].

3. Ἡ κεντρικὴ ἰδέα τοῦ περιεχομένου σὲ λίγες προτάσεις.

Διάρκεια 5'—10'

ΤΟ ΝΕΟ ΜΑΘΗΜΑ

Τὸ 1^ο στάδιο διδασκαλίας

1. Σκοπός. Παρόρμησις τοῦ διδασκάλου νὰ συνδέσουν οἱ μαθηταὶ τὸ παλαιὸ πρὸς τὸ νέο (ἂν πρόκειται γιὰ συνέχεια κεφαλαίου ἢ περὶ συνεχοῦς ὕλης κειμένου). Ἐξέγερσις ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ νέο.

2. Τὰ βιβλία κλειστά. Οἱ μαθηταὶ προσβλέπουν στὸν διδάσκαλο ἀτενῶς. Ὁ διδάσκαλος διαβάζει τὸ «νέο» (ἢ ὅλο τὸ κεφάλαιο, ἂν εἶναι σύντομο, ἢ ἓνα τμήμα ποὺ παρουσιάζει κάποια αὐτοτέλεια στὸ νόημα).

3. Ὑστερὰ ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσι αὐτῆ· ἐπικρατεῖ στὴν τάξι ἄκρα ἡσυχία ἐπὶ 1-2 λεπτά τῆς ὥρας. Κι ὁ διδάσκαλος ἐπίσης μένει ἀκίνητος. Τελεῖται μιὰ πολὺ σημαντικὴ νοερὴ ἐργασία ἀπὸ μέρος τῶν μαθητῶν γιὰ ὅσα ἄκουσαν. Μερικοὶ συνιστοῦν νὰ ἔχουν οἱ μαθηταὶ κλειστά τὰ μάτια τους στὰ 1 καὶ 2 αὐτά λεπτά τῆς ἀναπαύσεως.

4. Ἀποδίδεται ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τὸ περιεχόμενον σύντομα καὶ με συνεχῇ λόγῳ. Συμπληρώνονται τὰ ὅσα τυχόν παραλείφθηκαν ἢ δὲν εἰπώθηκαν σωστά.

Τὸ 2^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας

5. Ἀνοίγονται τ' ἀναγνωστικά. Οἱ μαθηταὶ διαβάζουν τὸ νέο κατὰ μικρὰ τμήματα (με αὐτοτελὲς κάπως νόημα τὸ καθένα). Τῶν τμημάτων αὐτῶν γίνεται λεπτομερὴς ἐπεξεργασία :

α'. Στὴν ὀρθὴ ἀνάγνωσι.

β'. Στὴν ἐξήγησι τῶν δυσνόητων λέξεων, διασάφησι φράσεων, γεγονότων καὶ ἀντικειμένων, ἀνάλυσι μετοχῶν κ.ο.κ.

γ'. Ἐξεύρισκεται καὶ διατυπώνεται τὸ «νόημα» με σύντομη χαρακτηριστικὴ πρότασι.

6. Παρόμοια ἐργασία γίνεται καὶ γιὰ τὰ λοιπὰ τμήματα.

7. Ἐπιχειρεῖται ἡ «σύνδεσις» τῶν τμημάτων. Πρὸς τοῦτο:
α'. Καλεῖται μαθητὴς νὰ εἰπῇ, συμβουλευόμενος τὸ κείμενο, τὴ σειρά τῶν νοημάτων τοῦ συγγραφέως ἢ τὴ σειρά τῆς περιγραφῆς (τί δηλαδὴ συνέβηκε πρῶτα, τί ὕστερα κ.ο.κ., ἢ μία ἔννοια ὡς συνέχεια καὶ συνέπεια τῆς προηγουμένης). Τὰ βιβλία τῆς τάξεως εἶναι ἀνοικτὰ καὶ οἱ λοιποὶ μαθηταὶ παρακολουθοῦν ἀπὸ τὸ κείμενο τὸ συμμαθητὴ τους.

β'. Κλείνουν τὰ βιβλία κ' ἓνας ἄλλος μαθητὴς ἐκθέτει σὲ συνεχή λόγῳ τὰ γεγονότα κατὰ τὴ σειρά πού συνέβηκαν. Συμπληρώνονται τὰ ὅσα τυχὸν παραλείφθηκαν ἢ δὲν εἰπώθηκαν σωστά. [Ἡ κεκαθαρμένη ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου στὴν Ἑρ. βαρτιανὴ μέθοδῳ].

γ'. Διατυπώνεται ἡ «κεντρικὴ ἰδέα» τῆς ἐνότητος (ἢ τοῦ κεφαλαίου).

δ'. Ἐπακολουθεῖ ὁποδειγματικὴ ἀνάγνωσις ἐκ μέρους τοῦ διδασκάλου. Οἱ μαθηταὶ τὸν παρακολουθοῦν· διαβάζοντας καὶ αὐτοὶ μὲ σιγανὴ φωνή.

[8. Ὁρίζεται κείμενο γι' «ἀντιγραφὴ» καὶ «ὀρθογραφία»].

Τὸ 3^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας

[1^η φάσις]

9. α'. Χαρακτηρίζονται καὶ κρίνονται πρόσωπα καὶ πράγματα.

β'. Δραματοποιεῖται ἢ ἀναπαριστάνεται τὸ περιεχόμενο ὅλο ἢ ἓνα τμῆμα του, ἂν, ἐννοεῖται, ἐπιδέχεται μιὰ τέτοια ἐπεξεργασία τὸ κείμενο.

γ'. Ἀναπτύσσονται ξεχωριστὰ ὁρισμένα «χαρακτηριστικὰ σημεῖα».

δ'. Ἐξευρίσκονται ρητὰ, γνωμικά, ὠραῖες φράσεις (καὶ καταγράφονται στὸ εἰδικὸ γι' αὐτὰ Σ η μ ε ι ω μ α τ ᾱ ρ ι ο).

ε'. Ἰχνογραφοῦνται σκηνές καὶ πλάθονται ἀντικείμενα, πού ἀπαντῶνται στὸ διήγημα.

ς'. Ἐπιδεικνύονται κ' ἐξετάζονται σχετικὲς εἰκόνες, εἴτε ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ - εἴτε κι ἀπ' ἄλλου.

[2^η φάσις]

ζ'. Ἐπιχειροῦνται ἀσκήσεις «λεξιλογικὲς καὶ φραστικὲς»:

μετατροπή στον τρόπο της διηγήσεως : εὐθέως λόγου σὲ πλάγιο, διαλόγου σὲ πεζὸ κ.ο.κ. Παραλείψεις προσώπων κατὰ τὴ διήγησι. Διήγησις σὲ ὠρισμένο χρόνο καὶ πρόσωπο (συνήθως στὸ ὑ-
ἐνικὸ τῆς ὀριστικῆς).

η'. Γράφονται ἐκθέσεις, ἐπιστολὲς καὶ ἀναφορὲς σχετικῆς
μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ κειμένου κ.ο.κ.

Φίλε διδάσκαλε,

1. Ὅποιαδήποτε μέθοδο κι ἂν πρόκειται ν' ἀκολουθήσης
στὴ διδασκαλία ἀναγνώσεως· σοῦ συνιστῶ νὰ μὴν παραλείψης
ποτέ τὸ 3^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας. Τὸ 1^ο καὶ τὸ 2^ο στάδιο εἶναι
δυνατὸν καὶ νὰ τὰ συγχωνέψης καὶ νὰ τ' ἀναθέσης ἀκόμα ἀπο-
κλειστικὰ στὴ φιλεργία καὶ τῇ δυναμικότητι τῶν μαθητῶν σου :
γι' αὐτενεργὸ ἐργασία ἀτομικὴ ἢ ὁμάδων. Σχολαστικὰ ὅμως
νὰ ἐπιμένης στὴν ἔκθεσι ἐνώπιον τῆς τάξεως τοῦ περιεχομένου
τοῦ κεφαλαίου σὲ συνεχῆ λόγῳ καὶ μὲ τὴ σειρὰ τῶν γεγονότων.
Ἐπίσης καὶ στὴ διατύπωσι τῆς **κεντρικῆς ἰδέας**. Μετὰ τὰ δυὸ
αὐτὰ ἐπιχειρεῖς μὲ τοὺς μαθητὰς σου τὸ 3^ο στάδιο.

2. Ὁ συγγραφεὺς τοῦ «διηγήματος» ἔχει ὑπόψιν τοῦ ἑνα-
γεγονός, πραγματικὸ ἢ καὶ φανταστικόν, καὶ γύρω ἀπ' αὐτὸ
πλέκει τὸ διήγημα, πλασιώνοντάς το μὲ διάφορα ἐπεισόδια δευ-
τερεύοντα. Εἶναι πολὺ σπουδαῖο νὰ μποροῦν οἱ μαθηταὶ σου νὰ
βροῦν καὶ νὰ καθορίσουν τὸ **κεντρικὸ αὐτὸ γεγονός**, τὴν **κεν-
τρικὴ ἰδέα** τοῦ διηγήματος. Καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὸ νὰ καθορίσουν
καὶ τὸ **σκοπὸ**, γιὰ τὸν ὁποῖο γράφτηκε τὸ διήγημα. Ἀπὸ διάφορες
εἰκασίαις· συζητώντας ἢ τάξις καταλήγει σὲ συμπέρασμα θετικὸ·
ἀναμφισβήτητο, ὅσο τῆς εἶναι μπορετό, κι ἀποφαίνεται ἂν ἐπέ-
τυχε ἢ ἀπέτυχε ὁ συγγραφεὺς. Μιὰ τέτοια **κριτικὴ ἐργα-
σία**· μορφώνει ἀληθινὰ τοὺς μαθητὰς. Εἶναι τὸ μοναδικὸ ἀντι-
δοτὸ κατὰ τῆς τάσεως πρὸς τὴν ἐπιπολαιότητα, τὸ γνωστὸ
ἔθνηκό μας ἐλάττωμα...

3. Πολλὲς φορές στὰ ἐγκεκριμένα Ἀναγνωστικὰ παρατίθεν-
ται κεφάλαια ἀφηγηματικὰ· διηγήματα διασκευασμένα ἀπὸ με-
γαλύτερα λογοτεχνικὰ ἔργα. Καὶ τυχαίνει συνήθως νὰ μὴν εἶναι
καὶ τόσο ἐπιτυχῆς ἢ διασκευή... Ἄν κανένα τέτοιο κεφάλαιον

σοῦ τύχη γιὰ διδασκαλία· φρόντισε νὰ βρῆς τὸ πρωτότυπο καὶ νὰ τὸ ἀναγνώσῃς στὴν τάξι· ἢ καὶ νὰ τὸ δώσῃς ὡς ἐλεύθερο ἀνάγνωσμα. *Ἔτσι τὸ πρωτότυπο θὰ ὑποβοηθήσῃ τὴν κατανόησιν τοῦ διηγήματος τοῦ Ἀναγνωστικοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίστροφο θὰ συμβῇ. Τὸ κάλλος τοῦ πρωτοτύπου καμιά διασκευὴ δὲν μπορεῖ νὰ τὸ ἀποδώσῃ...

4. Ἄν τὸ μάθημά σου ἀφορᾷ μαθητὰς Γ' τάξεως ἐξαταξίου δημοτικοῦ σχολείου (ἢ καὶ Γυμνασιακῆς τάξεως) προσπάθησε νὰ συμπληρώσῃς τὸ 3^ο στάδιο καὶ μὲ βαθύτερη καλλιλογικὴ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου (π.χ. νὰ βρεθοῦν οἱ μεταφορές, οἱ παρομοιώσεις, οἱ προσωποποιήσεις κ.ο.κ.). Ἐπίσης ν' ἀσκήσῃς τοὺς μαθητὰς σου νὰ διακρίνουν τὰ κυριώτερα λογοτεχνικὰ εἶδη (π.χ. Λόγος πεζὸς (λόγος ρητορικὸς) καὶ Ποίησις: ἐπικὴ· λυρική· δραματική. Ὁ πεζὸς λόγος ὡς Διήγημα: ἱστορικὸ· ἠθογραφικὸ· περιγραφὴ· βιογραφία. Πραγματεία, παραβολές, μῦθοι, παροιμίαι, αἰνίγματα...) [Βλέπε καὶ τὸ σχετικὸ ἔργο Π. Βαλάκη «Ἡ διδασκαλία τῶν νέων Ἑλληνικῶν» (ἔκδ. Β'. Ἱ. Κολλάρου) καὶ τὸ ἄριστο γιὰ τὴν περίστασιν αὐτὴ ἔργο τῶν κ.κ. Μ. Μιχαηλίδου (Νουάρου) καὶ Τσουρῆ «Πρακτικὸς ὁδηγὸς ἐκθέσεων» ἔκδ. 1939. Φυσικὰ ὅλ' αὐτὰ δὲν θὰ τὰ διδάσκῃς συστηματικά, ὅπως διδάσκεται ἡ Γραμματολογία στὰ Γυμνάσια, ἀλλὰ πάντοτε ἐπ' εὐκαιρίαν καὶ μὲ τρόπον ἐπαγωγὸν καὶ δίχως νὰ ἔχῃς τὴν ἀξίωσιν νὰ σοῦ τὰ ποῦν ὕστερα οἱ μαθηταὶ σου ὡς μάθημα... Ἡ καταγραφὴ τῶν σχετικῶν πληροφοριῶν στὸ Σημειωματῆριό τους μὲ συγκριμένα παραδείγματα· εἶναι τὸ καλὺτερον μέσον νὰ τίς συγκρατήσουν οἱ μαθητές σου. Ἀλλως τε ὁ λόγος μας ἐδῶ εἶναι κυρίως γιὰ τὰ παιδιὰ ἐκεῖνα, ποὺ δὲν θὰ ἐξακολουθήσουν σπουδὲς στὴ Μέση Ἑκπαίδευσι καὶ δυστυχῶς ἢ εὐτυχῶς αὐτοὶ ἀποτελοῦν τὰ 8/10 τῶν μαθητῶν σου κι αὐτοὶ δίκαιο εἶναι νὰ μὴ μείνουν ἀπληροφόρητοι ὁλότελα γιὰ τὴν πνευματικὴ παραγωγή τοῦ Ἑθνους τῶν...

5. [Ἡ διδασκαλία τῆς Ἀναγνώσεως στὸ Μαράσειο.]

ΣΗΜ. Πρὸς χάριν τῶν μελετηρῶν καὶ ἀνήσυχων στὸ ἔργο τους διδασκάλων· σημειώνουμε διαφορὰς πηγὰς σχετικὰς μὲ τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῆς ἀναγνώσεως. Καὶ πρῶτα παραθέτομε τίς γνώμες ποὺ ἔχουν διατυπωθῇ στὸ Μαράσειο Διδασκαλεῖο τὴν ἐποχὴ, ποὺ τὴν Εἰδικὴ Διδακτικὴ ἐδίδασκε σ' αὐτὸ ὁ κ. Νικ. Καραχρίστου¹.

1. Βλ. πρακτικὰ συζητήσεων τοῦ Προτύπου, δημοσιευμένα στὸ 2^ο (τῆς 15-10-36) φύλλο τοῦ περιοδικοῦ «Σχολικὸς Ταχυδρόμος».

1) α'. Τὸ μάτι κατὰ τὴν ἀνάγνωσι βλέπει μόνο μερικά γράμματα, τὰ κυριαρχοῦντα, κι ἀπ' αὐτὰ μαντεύει ὁ ἀναγνώστης τὴ λέξι καὶ τὴ φράσι— β'. Ἀνάμεσα στὰ διάφορα άτομα ὑπάρχει διαφορὰ μόνο στὸν ἀριθμὸ τῶν ὄσων παρατηροῦνται καὶ τῶν σχέσεων ποὺ ὑπάρχουν μεταξύ τους. Οἱ πιὸ ἀσκημένοι βλέπουν περισσότερες λέξεις καὶ προτάσεις καὶ τὶς μαντεύουν γρηγορώτερα ἀπὸ ὠρισμένα γράμματά τους.

2) Ἀνάγνωσις στὶς κατώτερες τάξεις.

α) Λεπτομερὲς προδιήγησις τοῦ κεφαλαίου. Κατὰ τὴν προδιήγησι τονίζονται ἐμφαντικὰ οἱ καινουργεῖες λέξεις, ποὺ ἀπαντῶνται στὸ κείμενο. Τὴ διήγησι ἐπαναλαμβάνουν οἱ μαθηταί.

β) Διαβάζουν οἱ μαθηταί ἕνα τμήμα, εἴτε ἐν χορῶ (πρόκειται γιὰ τὴ Β' τάξι) εἴτε ἕνας-ἕνας. Ἀποδίδουν τὸ νόημα καὶ προκαλοῦνται νὰ ξαναδιαβάσουν τὶς δύσκολες λέξεις καὶ νὰ τὶς ἐρμηνεύσουν.

γ) Ἀφοῦ διαβασθοῦν ὅλα τὰ τμήματα τῆς ἐνότητος- γίνεται ἀνάγνωσις τοῦ ὅλου ἐν συνεχείᾳ καί, ὕστερα ἀπὸ σύντομη ἀπόδοσι τοῦ νοήματος, ἐπιχειρεῖται μικρὴ δραματικὴ παράστασις.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

α'. Ἡ προδιήγησις σκοπὸν ἔχει: νὰ προπαρασκευάσῃ τοὺς μαθητὰς νὰ μαντέψουν τὶς λέξεις καὶ τὶς προτάσεις κατὰ τὴν ἀνάγνωσι καὶ νὰ τοὺς ἀναγκάσῃ νὰ προσέξουν μόνο στὴν ἀνάγνωσι καὶ ὄχι στὴν ἐρμηνεία.

β'. Ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ἀναγνώσεως στὴ Β', Γ' καὶ Δ' τάξι εἶναι ὁ ἀναγνωστικὸς.

γ'. Στὴ Β' τάξι ἡ προδιήγησις εἶναι λεπτομερέστερη, ἡ ἀνάγνωσις κατὰ λέξεις, ἡ ἀπόδοσις τοῦ νοήματος ὄχι λεπτομερὲς καὶ ἡ δραματοποιήσις πολὺ μικρὴ. Στὴν Γ' τάξι: ἡ προδιήγησις πιὸ σύντομη, ἡ ἀνάγνωσις κατὰ προτάσεις, ἡ ἀπόδοσις λεπτομερέστερη καὶ ἡ δραματοποιήσις ὀλίγη. Στὴν Δ' τάξι: ἡ προδιήγησις ἐλαχίστη, ἡ ἀνάγνωσις κατὰ προτάσεις ἐπίσης, ἡ ἀπόδοσις τοῦ νοήματος λεπτομερέστατη καὶ ἡ δραματοποιήσις εὐρύτερη.

1. Τόσο δύσκολη ἡ ὀρθὴ ἐφαρμογὴ τοῦ τρόπου αὐτοῦ: τῆς ἐν χορῶ ἐπαλήψεως ἐνὸς νέου (κανόνος, ρητοῦ, περιλήψεως...) ἢ ἐμπεδώσεως καλῆς ἀναγνώσεως στὶς δύο κατώτερες τάξεις— ὥστε θλότιστα παραλείπομε νὰ κάμωμε λόγῳ γι' αὐτὸν στὸ ἔργον μας αὐτό.

3) Ανάγνωσης στη Ε' και Σ' τάξι.

Ο κυριώτερος σκοπός: ο λογικός και ταυτόχρονα ο της συνεργασίας των μαθητών. Οι λοιποί σκοποί: (ανάγνωστικός, φρονηματοιστικός και καλαισθητικός) είναι δευτερεύοντες.

Πορεία διδασκαλίας.

α) Ορίζεται το θέμα από την προηγούμενη ημέρα και παραγγέλλονται οι μαθηταί να το διαβάσουν καλά στο σπίτι και να καταγράψουν στο τετράδιό τους τις περιλήψεις των νοημάτων, και κάτω απ' αυτές: τις λέξεις και τις φράσεις που δεν τις έννησαν.

β) Κατά την ώρα του μαθήματος δηλώνουν ποιοι θέλουν να διαβάσουν στην τάξι τις περιλήψεις των. Πάνω σ' αυτές γίνονται παρατηρήσεις (παρέλειψε τοῦτο ἢ ἐκεῖνο, ἀντὶ περιλήψι ἔκαμε ἔκθεσι, ἢ τάδε φράσεις εἶναι δυσνόητη ἢ ὄχι κανονικὴ κ.ο.κ.) καὶ μὲ τὴ συνεργασία τῆς τάξεως ξεκαθαρίζονται οἱ περιλήψεις καὶ συγκεντρώνονται.

γ) Ἐπακολουθεῖ συζήτησις γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῶν ἀγνώστων λέξεων καὶ φράσεων. Ὁ διδάσκαλος ἐρμηνεύει μόνον, ὅσα δὲν μπόρεσαν νὰ ἐξηγήσουν οἱ μαθηταί.

δ) Διαβάζεται ὅλο τὸ κεφάλαιο ἀπὸ δύο μαθητάς. Καί, τέλος

ε) Γίνεται μικρὴ ἠθικὴ καὶ καλαίσθητικὴ ἐμβάθυνσις. Καλοῦνται δηλαδὴ οἱ μαθηταί νὰ δηλώσουν τί τοὺς ἄρεσε καὶ τί δὲν τοὺς ἄρεσε καὶ γιὰτί.

ΣΗΜ. 1. Τ' ἀνωτέρω πρακτικὰ περιορίζονται σὲ γενικότητες. Οἱ λεπτομέρειες τῆς ἐφαρμογῆς ἀφήνονται σὴν ἐφευρετικότητι καὶ τῇ δεξιότητι τοῦ διδασκάλου.

ΣΗΜ. 2. Ἄλλες ἐκτενέστερες πληροφορίες θὰ βρῇ ὁ φιλαναγνώστης διδάσκαλος στοὺς τόμους τῆς «Ψλῆς καὶ Διδακτικῆς τῶν μαθημάτων τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου» (Ἐκδόσις οἴκου Π. Δημητράκου)—διατυπωμέναι ἀπὸ τοὺς παιδαγωγούς Χ. Σκαλιεσιάνου καὶ Ν. Κακούρη κ.ἄ. Ἐπίσης καὶ στὰ σχετικὰ ἔργα τῶν παιδαγωγῶν Ν. Καραχρίστου «Εἰδικὴ Διδακτικὴ», δακτυλογραφημένη καὶ «Διδακτικὴ Σχ. Ἐργασίας» τευχ. 3, Σπ. Καλλιὰ «Τρία ζητήματα Διδακτικῆς» καὶ «Πῶς πρέπει νὰ παρασκευάζεται τις εἰς τὸ διδάσκειν», Ἰ. Γεωργοπούλου «Πρόγραμμα καὶ μέθοδος ἐν τῇ Δημοτικῇ καὶ Μέσῃ ἐκπαιδεύσει», Μ. Μιχαλοπούλου «Ἐφηρμοσμένη Διδακτικὴ», Βασ. Τσίριμπα «Εἰδικὴ Διδακτικὴ» ἐκδ. Γ' 1940 κ. ἄ., καθὼς καὶ στὶς σχετικὰς ἐργασίας τῶν συναδέλφων: Γ. Σπετσιέρη «Τὸ σύγχρονον Δημοτικὸν σχολεῖον μας», Τρ. Παπαθανασίου «Υποδειγματικὰ διδασκαλίας» 1934 καὶ ἄλλων στὰ ἐκπαιδευτικὰ περιοδικὰ «Ἐκπαιδευτικὰ Χρονικὰ» καὶ «Ἐρμῆς».

Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς «κεντρικῆς ἰδέας» καὶ τὸν τρόπο ἐπεξεργασίας λογοτεχνικῶν κειμένων, βλέπε τὸ ἔργο τῆς Λίζας Κόττου «Ἡ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία» ἐκδ. Σιδέρη 1933, σελ. 69—77.

Σεφεύγει τὸ σκοπὸ τοῦ παρόντος νὰ παραθέσωμε πλήρη σχετικὴ βιβλιογραφία.

Κ. Κ. Μιχαηλίδου, Διδακτικὰ Ὁδηγία

Γ'. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

κατά τὸ 1^ο Σχέδιο¹.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

Γιὰ νὰ κατανοηθῇ πιὸ συγκεκριμένα ἡ πορεία καὶ ἡ μέθοδος διδασκαλίας ἀναγνώσεως σὲ κείμενο καθαρεύουσας² σύμφωνα μὲ τὸ 1^ο Σχέδιό μας· παραθέτομε ὡς ὑπόδειγμα σχετικὸ τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ διηγήματος ἢ **Σημαία** τοῦ κ. Γ. Δροσίνη. Εἶναι δημοσιευμένο στὴν ἐφημερίδα «**Ἑστία**» κ' ἐγκεκριμένο ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας ὡς ἀνάγνωσμα γιὰ τὴν Α' τάξι τῶν ὁ/ταξίων Γυμνασίων. Ἐμεῖς τὸ προορίζομε γιὰ τὴν Ε' καὶ Σ' τάξι τοῦ Δημοτικοῦ - ὅσο σ' αὐτὲς διδάσκεται ἀκόμα ἡ καθαρεύουσα. Μπορεῖ νὰ ἔχῃ ἐφαρμογὴ καὶ στὴν Α' τάξι τῶν νέων ὁ/ταξίων Γυμνασίων. Εὐνόητο, ὅτι ἡ ὑποδειγματικὴ αὐτὴ διδασκαλία δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῇ αὐτοῦσια σὲς λεπτομέρειές της. Αὐτὲς τίς κανονίζουν:

α'. Τὸ πνευματικὸ ἐπίπεδο τῶν μαθητῶν καὶ ὁ παραστατικός των πλοῦτος (σχολεῖα πόλεων ἢ χωριῶν, μαθηταὶ προωδευμένοι στὸ σύνολο τῆς τάξεως ἢ καθυστερημένοι).

β'. Τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως.

γ'. Τὸ εἶδος τοῦ σχολείου (ὀλιγοτάξιο· πολυτάξιο. Διάρκεια μαθημάτων 50 ἢ 25' λεπτά τῆς ὥρας) κ. ἄ. ὅ.

Ἀνάγνωσις στὴν Σ' τάξι

τοῦ διηγήματος ἢ «**Σημαία**» τοῦ κ. Γ. Δροσίνη.

Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ μπορεῖ νὰ διδαχθῇ σὲ τρεῖς ἡμέρες. Τὴν πρώτη μέρα τὸ τμῆμα - ἀπ' ἀρχῆς ἕως : «—τώρα, παιδιά, πᾶμε νὰ κυριεύσουμε τὸ χωριό!», τὴ δεύτερη μέρα τὸ ὑπόλοιπο τμῆμα καὶ τὴν τρίτη μέρα γίνεται τὸ 3^ο στάδιο τῆς διδασκα-

1. Τονίζομε, ὅτι τὸ 1^ο Σχέδιο δὲν εἶναι τὸ πιὸ νεωτεριστικόν. Ἀφορᾷ κυρίως τοὺς παλαιότερους διδασκάλους, ποὺ ἔχουν πιά σταθεροποιήσει ἕναν τρόπο διδασκαλίας σύμφωνα μὲ ὅσα εἶχαν διδαχθῇ στὰ παλαιὰ Διδασκαλεῖα. Ὡστε ἄς τὸ ἔχουν αὐτὸ ὑπόψη τους οἱ ἀπόφοιτοι Παιδαγ. Ἀκαδημιῶν καὶ οἱ στὸ Πανεπιστήμιο μετεκπαιδευθέντες, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τὴν ὑποχρέωσι καὶ τὴν ἀποστολὴ νὰ ἐφαρμόσουν στὸ ἀκέραιο τὸ σύστημα τοῦ «Σχολείου Ἐργασίας».

2. Ἀκολουθεῖ ὑπόδειγμα σὲ κείμενο Δ η μ ο τ ι κ ῆ ς.

λίας (ή έμβάθυνσις). Μπορεί όμως νά χρειασθοῦν καί τέσσαρες
ήμερες· όταν τὸ σχολεῖο εἶναι ὀλιγοτάξιο.

1η ἡμέρα διδασκαλίας

I. Προπαρασκευή.

1. Σύναξις τετραδίων «ἀντιγραφῆς κειμένου».
2. Γραφή ὀρθογραφίας καὶ σύναξις τετραδίων.

II. Ἐξέτασις τοῦ προηγουμένου μαθήματος (τὸ παλαιὸ μά-
θημα· τὸ διδασκόμενο)

III. Διδασκαλία τοῦ νέου μαθήματος.

Τὸ 1^ο στάδιο διδασκαλίας

1.—Τὰ Ἀναγνωστικὰ κλειστά.

Οἱ μαθηταὶ προσβλέπουν στὸν διδάσκαλό τους.

Ὁ Διδάσκαλος λέγει: «Παιδιά, σήμερα θ' ἀσχοληθοῦμε μ' ἓνα
διήγημα ποῦ τὸ ἔχει γράψει ὁ ποιητὴς καὶ Ἀκαδημαϊκὸς κ. Γεώρ-
γιος Δροσίνης. Ἐπιγράφεται «ἡ Σημαία». Ὁ συγγραφεὺς διηγεί-
ται ἓνα ἐπεισόδιο ποῦ συνέβηκε στὰ 1886 κοντὰ στὸν Τύρναβο
τῆς Θεσσαλίας μεταξύ Ἑλλήνων καὶ Τούρκων, στὰ τότε σύνο-
ρά μας μὲ τὴν Τουρκία. (Δείχνονται στὸν χάρτη οἱ τοποθεσίες).
Βρισκόμαστε τότε σὲ πόλεμο μὲ τοὺς Τούρκους γιὰ νὰ ἐλευθε-
ρώσουμε σκλάβους ἀδελφούς μας. Ἐδῶ τώρα πρόκειται γιὰ μιὰ
ἡρωϊκὴ πρᾶξι ἐνὸς μικροῦ Ἑλληνικοῦ ἀποσπάσματος, μὲ ἀρχηγὸ
ἓνα ὑποδεκανέα! Θέλετε νὰ ἀκούσετε - νὰ σᾶς τὸ διαβάσω;

Προσέξτε λοιπόν! Ἀλλὰ πρωτύτερα νὰ μοῦ πῆτε, ἂν ξεύ-
ρετε, μερικὰ πράγματα, ποῦ εἶναι ἀπαραίτητα γιὰ νὰ ἐννοήσετε
τὸ διήγημα.

—Τί διαφορὲς εἶχαμε ἐμεῖς πάντα μὲ τοὺς Τούρκους....

—Τί θὰ ποῦν: Μεθόριος γραμμή; Ἀπόσπασμα στρατιωτικό;
Εὐζωνας, ὑποδεκανεὺς, δεκανεὺς; (Τίς εἶ); - Στρατιωτικὸ Σῶμα.

—Τί θὰ πῇ: Ἀκαδημαϊκός; (Μέλος τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν,
ὅπου διάφοροι σοφοί, ἐπιστήμονες καὶ καλλιτέχναι, ἐπο-
πτεῦσιν τὴν πνευματικὴν πρόοδο τῆς πατρίδας μας).

—Πῶς ἐπιγράφεται, εἶπα, τὸ διήγημα ποῦ θὰ σᾶς δια-
βάσω;

Η ΣΗΜΑΙΑ ¹

1) Τὸ μικρὸν φυλακεῖον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐπὶ τῆς μεθορίου γραμμῆς, κατεῖχετο ὑπὸ ἀποσπάσματος εὐζώνων. Εἰς ὑποδεκα-νεὺς καὶ πέντε στρατιῶται ἀπετέλουν τὴν ὅλην φρουράν του.

2) Ἡ θέσις, εἰς τὴν ὁποίαν ἔκειτο, ἦτο ἐντελῶς μεμονωμένη. Οἱ πλησιέστατοι σταθμοὶ ἀπεῖχον μίαν ὥραν. Τὰ μεγάλα στρα-τιωτικὰ σώματα ἐστρατοπέδευον εἰς ἀπόστασιν δύο ὥρων.

3) Ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ φυλακεῖου, εἰς ἀπόστασιν ἑκα-τὸν μέτρων, ὑπῆρχεν ὁ ἐχθρικός σταθμός. Δέκα ἄνδρες ὑπὸ ἓνα δεκανέα ἐφύλαττον ἐκεῖ.

4) Εἰς τὴν ὕψηλὴν ἐκείνην θέσιν τὸ ψῦχος ἦτο δριμύ καὶ κατ' αὐτὰς τὰς ἑαρινὰς νύκτας. Οἱ δ' Ἕλληνες στρατιῶται, συγκεν-τρῶμενοι περὶ τὴν πυράν, ἤκουον μετὰ προσοχῆς τὸν ὑποδεκα-νέα διηγούμενον τὸ θρυλικὸν παραμῦθι τοῦ Μαρμαρωμένου Βα-σιλιᾶ. Μόνον ὁ φρουρὸς σκοπὸς ἐπεριπάτει ἄνω καὶ κάτω πρὸ τῆς ἀχυροσκεποῦς σκοπιᾶς. Ἡ φλόξ τῆς πυρᾶς ἀπῆστραπτεν εἰς τὴν κινουμένην ξιφολόγχην τοῦ ὅπλου του.

5) Αἰφνης ἠκούσθη κρότος θάμνων, συντριβομένων ὑπὸ τοῦ βήματος, καὶ κυλιομένων χαλίκων ἀπὸ τὴν κλιτῶν τοῦ λόφου. Ἡ φωνὴ τοῦ σκοποῦ ἔκραξε τότε «Τίς εἰ;» Οἱ εὐζῶνοι ἀνεπή-δησαν συγχρόνως καὶ ἔσπευσαν πρὸς τὰ ἀνηρτημένα ὅπλα τῶν.

6) Ἀλλ' ἡ ἀπάντησις τοῦ προσερχομένου, ὁ ὁποῖος ἦτο πλεόν πολὺ πλησίον, καθυσύχασε τὴν αἰφνιδίαν ταραχὴν τῶν:

— ὦρα καλὴ, παιδιά, εἰμ' ἐγὼ ὁ Γιάννης!

— Καλῶς τὸ Γιάννη! καὶ πῶς τέτοια ὥρα; ἠρώτησεν ὁ ὑπο-δεκανεὺς, τείνων τὴν χεῖρα πρὸς τὸν γνωστότάτόν του ποιμένα.

7) Νὰ πάρω ἀνασασμὸ καὶ σᾶς λέγω... ἀπεκρίθη ὁ ποιμὴν καὶ ἐκάθησε βαρὺς καὶ κάθιδρος πλησίον τῆς πυρᾶς. Ὅλοι προσήλωσαν εἰς αὐτὸν τὰ βλέμματα, γεμᾶτα περιέργειαν. Μετὰ μίαν στιγμὴν σιωπῆς, ὁ Γιάννης ἐπρόφερεν, ἀσθμαίνων ἀκόμη, τὰς λέξεις αὐτάς:

— Βαρέθηκαν πέρα στὰ σύνορα κατὰ τὴ Γκριτζάνα... τὸ τουφεκίδι πάει κορδόνι...

8) Οἱ εὐζῶνοι ἀνεσκίρτησαν μετὰ τὴν ἀναγγελίαν αὐτὴν. Τὰ

1. Πρόκειται γιὰ κεφάλαιο ἄγνωστο στοὺς μαθητὰς. Δηλαδή εἶναι ἡ πε-ρίπτωσις πού δὲν ἔχουν προπαρασκευάσει οἱ μαθηταὶ τὸ κείμενο, εἴτε στὸ σπίτι-εἴτε στὸ σχολεῖο, γιὰτὶ ἀλλοιῶς-μετ' ἄλλο τρόπο, καθὼς θὰ δοῦμε, θ' ἄρχιζε τὸ μάθημα.

χείλη των δὲν ὠμίλησαν καὶ μόνον διεσταυρώθηκαν τὰ βλέμματα των, τὰ ὁποῖα ἀπήστραπτον ὡς λεπίδες ξιφῶν. Ὁ ὑποδεκανεὺς ἀρχηγός των, Εὐρυτὰν τριακοντούτης, μικρὸς τὸ ἀνάστημα καὶ ἀγριωπὸς τὴν ὄψιν, κατέστρωσεν ἀστραπιαίως τὸ στρατηγικὸν τοῦ σχέδιον, τὸ ὁποῖον ἴσως καὶ πρὸ πολλοῦ εἶχε μελετήσῃ! Ὅλίγαι λέξεις ἀντηλλάγησαν μεταξύ αὐτοῦ καὶ τῶν ὀπλιτῶν του.

9) Μετὰ ἡμίσειαν ὥραν καὶ ὁ τοῦρκος σκοπὸς συνελήφθη καὶ οἱ ἐν τῷ σταθμῷ τοῦρκοι στρατιῶται ἠχημαλωτίζοντο, μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν, καὶ μόνον ὁ δεκανεὺς διέφυγε τὸν ὄλεθρον, πηδῆσας ἀπὸ τινος φεγγίτου.

— Τώρα παιδιὰ πᾶμε νὰ κυριεύσωμε τὸ χωριό!

3.— Διδάσκαλος καὶ μαθηταὶ μένουν σιωπηλοὶ ἕνα χρονικὸ διάστημα γιὰ νὰ δοθῇ καιρὸς στοὺς μαθητὰς νὰ χωνέψουν· νὰ ξαναθυμηθοῦν τὰ ὅσα ἄκουσαν...¹.

Διδάσκαλος. Ποιὸς θὰ μᾶς πῇ τώρα τί κατάλαβε ἀπ' ὅ,τι σὰς διάβασα;

Μαθητὴς (ὀρίζεται ἀπὸ τὸν διδάσκαλο ἢ ὑποδείχνεται ἀπὸ τὴν τάξι). Βγαίνει ἀμέσως ἔξω ἀπὸ τὸ θρανίον, στέκεται μπροστὰ στὰ θρανία προσβλέποντας τοὺς μαθητὰς καὶ διηγείται, σὲ συνεχῇ λόγῳ, διχῶς νὰ διακόπτεται, ὅ,τι μπόρεσε νὰ συγκρατήσῃ ἀπὸ τὸ διήγημα. Ὑστερα οἱ ἄλλοι μαθηταὶ συμπληρῶνουν τὰ ὅσα ξεχάσθηκαν ἢ διορθώνουν τὰ ὅσα λανθασμένα εἰπώθηκαν.

Τὸ 2^ο στάδιο διδασκαλίας²

Διδάσκαλος.— «Καλά. Τώρα ἀνοίξετε τὰ βιβλία σας στὴ σελίδα... Νὰ διαβάσετε τὸ διήγημα «ἡ Σημαία» κατὰ τμήματα καὶ νὰ τὸ σχολιάσωμε μαζί».

Μαθηταί. Ἀνοίγουν, χωρὶς θόρυβο, τὰ βιβλία τους καὶ περιμένουν.

Διδάσκαλος.— «Κώστα, διάβασέ μας τὸ 1^ο τμήμα, τίς πρώτες σειρές».

1. Μποροῦν καὶ νὰ κλείσουν γιὰ μερικὰ λεπτά τὰ μάτια τους οἱ μαθηταὶ καὶ νὰ κάμουν νοερὴ ἀνασκόπησι.

2. Τὸ 3^ο στάδιο θὰ γίνῃ· ἀφοῦ ἐπεξεργασθοῦμε καὶ τὴ δεύτερη ἐνότητα.

Ὁ Κώστας διαβάζει :

«Τὸ μικρὸν φυλακεῖον, τὸ ὁποῖον ἦτο ἐπὶ τῆς μεθορίου γραμμῆς, κατεῖχeto ὑπὸ ἀποσπάσματος εὐζώνων. Εἰς ὑποδεκανεὺς καὶ πέντε στρατιῶται ἀπετέλουν τὴν ὅλην φρουράν».

ΣΗΜ. Ὁ Κώστας, σὰν καλὸς μαθητὴς τῆς 5' τάξεως, κάνει ἀνάγνωσι λογικὴ καὶ κατ' ἤθος. Ἐξ ἄλλου ἐννοεῖ τὴ σημασία ὧν τῶν λέξεων. Μπορεῖ ὅμως νὰ συμβαίνει καὶ τὸ ἀντίθετο. Καὶ ἐὰν ἐπρόκειτο γιὰ μαθητὴ τῆς Δ' τάξεως, ἴσως θὰ ἔκανε τὰ ἑξῆς λάθη: α) στὰ σημεῖα στίξεως νὰ κἀν «τε. λεία» στὸ «γραμμῆς»—νὰ κἀν «κόμμα» στὸ «εὐζώνων» κ.ο.κ. β) στὸν τονισμό (φυλακεῖον· ἀντὶ φυλακεῖον)· γ) στὶς συλλαβές (μεθορίας· ἀντὶ μεθορίου, ἀπό· ἀντὶ ὑπό, ἀποτελοῦν· ἀντὶ ἀπετέλουν)· δ) στὴν συνεκφορά τῶν μικρῶν λέξεων καὶ τῶν μορίων μὲ τίς μεγάλες (ἐπὶ· τῆς· μεθορίου ἢ ἐπὶ· τῆς μεθορίου ἀντὶ ἐπιτήρης μεθορίου γραμμῆς)· ε) νὰ μὴ τονίξῃ ὅσο πρέπει καὶ νὰ μὴ χρωματίξῃ ὅπως πρέπει τίς κύριες λέξεις σὲ κάθε πρότασι (κατεῖχeto· εἰς· πέντε· ὅλην) κ.ο.κ. Τὰ πρῶτα λάθη διορθώνονται ἀμέσως, τὰ τελευταῖα· ὁσέτω ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσι τοῦ «τιμήματος» ἀπὸ τὸν μαθητὴ. Ἡ διόρθωσις γίνεται σὲ προτάσεις, ἀπὸ σημεῖο στίξεως σὲ σημεῖο στίξεως. Καὶ μπρὸς ἀπὸ τὸ «καὶ» ὑποτίθεται, ὅτι ὑπάρχει «κόμμα»· πρέπει νὰ τὸ ξέρουν αὐτοὶ οἱ μαθηταί. Δὲν διορθώνεται μόνον ἡ ἐσφαλμένη λέξις ἢ ἡ ἐσφαλμένη συλλαβή· ἀλλὰ ξαναδιαβάζεται ὁλόκληρη ἡ πρότασι, στὴν ὁποία ἀνήκει ἡ λέξις ἢ ἡ συλλαβὴ ποὺ διαβάσθηκε λαθοςμένα.

Τὴν ὥρα ποὺ διαβάζει ὁ μαθητὴς· οἱ λοιποὶ σημαδεύουν μὲ τὸ μολὺβι τους μιὰ ἐλαφρὰ κουκκίδα κάτω ἀπὸ τίς λέξεις ποὺ δὲν κατάλαβαν τὴ σημασίαν τους. Στὸ τμήμα ποὺ διάβασε ὁ Κώστας ἴσως· θὰ σημαδεύονταν οἱ λέξεις: φυλακεῖον, μεθόριος, κατεῖχeto, ἀπετέλουν.

Διδάσκαλος.— «Ποιές λέξεις δὲν ἐνόησες, Κώστα;» ἢ (καλύτερα) «πέες μας, Κώστα, τί σημαίνουν οἱ λέξεις: φυλακεῖον κτλ.»

Διδάσκαλος.— Μήπως ἄλλος δὲν ἐννοεῖ καμιά ἄλλη λέξι; Πῶς θ' ἀποδώσωμε ἄλλοις τὴν φράσιν «κατεῖχeto ὑπὸ ἀποσπάσματος», «ἀπετέλουν τὴν φρουράν»....

Οἱ φράσεις αὐτές καὶ οἱ λέξεις ἐρμηνεύονται μὲ διαλογικὴ συζήτησι μεταξὺ τῶν μαθητῶν καὶ σὲ ἀδυναμία τους ἢ σ' ἐσφαλμένους ἀπαντήσεις· ἐπεμβαίνει κι ὁ διδάσκαλος. Ἐὰν οἱ μαθηταί εἶναι πολὺ καθυστερημένοι στὴ γλῶσσα· γίνεται καὶ ἀπόδοσις (ἐξήγησις ἢ καὶ παράφρασις) τοῦ κειμένου στὴ δημοτικὴ (βλ. κατωτέρω).

Ὁ διδάσκαλος δὲν ἀρκεῖται μόνο στὴν ἐξήγησι τῶν νέων ἢ τῶν δυσνοήτων λέξεων καὶ φράσεων. Κάνει λόγο, σύντομον, καὶ γιὰ παράγωγα καὶ σύνθετα. Ἔτσι: φυλάττω (φυλάγω)· φύλαξ (φύλακας)· φυλακεῖον (ὅπως: γραφ· εἶον, μαγειρ· εἶον, σχολ· εἶον). Μετὰ· ὄριος (τὰ ὄρια· ἐνὸς κράτους), μετ' ὄριος, μεθόριος. Κατεῖχeto: κατὰ· ἔχω· κατέχω· κατέχομαι, κατειχόμεν, κατεῖχeto. Ἄνα· ἔχομαι· ἀνέχομαι (.... μιὰ πράξι). Ἀπο· τελῶ (μέλος μιᾶς ἐπιτροπῆς)· διατελῶ (σὲ ἀδεια)· ἐπιτελῶ (ἐνα καθήκον ἐπιβεβλημένον) κ.ο.κ.

Οἱ διασφαῖσεις αὐτές δὲν πρέπει νὰ καταναλώσουν χρόνον πολύν. Ὁ διδάσκαλος πρέπει νὰ βρῇ τὸ μέτρον. Ἐχει τὴν ἐπιτηθειότητα νὰ κἀν χρῆσιν καὶ τοῦ πίνακος: Καλῶς. Ἀλλοιῶς ἂς ἀρκεσθῇ τὴν προφορικὴν διδασκα-

λία. Μαθηταὶ ἀσκημένοι σὲ τέτοια ἐργασία·μποροῦν, δίχως χασομέρι καὶ φασαρία, νὰ σημειώνουν στὸ πρόχειρο ἐκεῖ Σημειωματὰριό τους, τὴν ἐξήγησι τῶν λέξεων αὐτῶν κι ἀργότερα νὰ τὰ καταχωρίζουν τακτοποιημένα στὸ Εἰδικὸ τετράδιο. Ἐάν πάλιν ὁ διδάσκαλος ἔκανε χρῆσι τοῦ πίνακος· τὰ ξεσηκώνουν· σὲ ἄλλη ὥρα, γιὰ νὰ μὴ διακόπτεται τὸ μάθημα καὶ χάνεται πολῦτιμος χρόνος.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν διασάφησι αὐτὴ τῶν λέξεων καὶ τῶν φράσεων, ὁ μαθητὴς ποὺ ἔκαμε τὴν ἀνάγνωσι·ἀποδίδει τὸ νόημα πολὺ σύντομα. Φυσικὰ δὲν εἶναι καὶ τόσο εὐκολὴ ὑπόθεσις αὐτῇ, ἀλλ' οἱ μαθηταὶ πρέπει ν' ἀσκηθοῦν μ' ἐπίμονη προσπάθεια τοῦ διδασκάλου· στὸ νὰ ξεχωρίζουν τὸ κύριο σημεῖο ἐνὸς τμήματος καὶ νὰ τὸ διατυπώνουν μὲ σύντομὴ λογικὴ φράσι.

Διδάσκαλος.— «Κώστα, πές μας τὸ νόημα αὐτῶν ποὺ διάβασες».

Μαθητὴς.— «Στὰ σύνορα, μικρὸ εὐζωνικὸ ἀπόσπασμα σὲ φυλάκιο»

ἢ «Στὴ μεθόριον, μικρὸ εὐζωνικὸ ἀπόσπασμα φρουρεῖ ἓνα φυλάκιο».

4.—Ἐξέτασις καὶ τῶν λοιπῶν τμημάτων τῆς (1ης ἐδῶ) ἐνότητος. Ἡ ἴδια ὥς ἄνω λεπτομερὴς διασάφησις γίνεται καὶ γιὰ τ' ἄλλα 7 μικρὰ τμήματα. Ἡ ἐργασία προχωρεῖ μὲ γοργὸ κάπως ρυθμὸ, γιὰ νὰ περατωθῇ ἡ ἐξέτασις τῆς 1ης ἐνότητος σὲ μιά, ἂν αὐτὸ·εἶναι δυνατόν, διδακτικὴ ὥρα. Τυχαίνει ὅμως νὰ μὴν κατορθωθῇ εἴτε γιὰτὶ οἱ μαθηταὶ εἶναι πολὺ καθυστερημένοι, εἴτε γιὰτὶ γίνεται συνδιδασκαλία Ε' καὶ Σ' τάξεως κ' οἱ μαθηταὶ τῆς Ε' δυσκολεύονται νὰ παρακολουθήσουν τοὺς συμμαθητάς των τῆς Σ' τάξεως, εἴτε καὶ γιὰτὶ τὸ κείμενον ἔτυχε νὰ εἶναι δύσκολο πολὺ. Τότε συνεχίζεται ἡ ἐξέτασις καὶ τὴν ἄλλην μέρα. Σ' εὐνοϊκῇ ὁμως περιπτώσει, τὸ διήγημα αὐτὸ «Ἡ Σημαία» ὁλόκληρο πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μιά ἐνότητα γιὰ τοὺς μαθητάς τῆς Σ' τάξεως καὶ μάλιστα τῆς Α' Γυμνασίου (τοῦ ἑξαταξίου)· ὁπότε ὁ διδάσκαλος (ἢ ὁ μαθητὴς) θὰ διάβαζε φυσικὰ ὅλο τὸ κείμενον ἐν συνεχείᾳ.

5.—Ἀπόδοσις κειμένου καθαρεύουσας· σὲ δημοτικὴ γλῶσσα.

Εἶπαμε λίγον παραπάνω, ὅτι: γιὰ νὰ ἐπιτύχωμε πληρέστερη

1. Βλ. Μέρος Β', Σημείωμα 6°. «Πῶς ξεσηκώνει σωστά ὁ μαθητὴς ἓνα κείμενον ἢ ἓνα γραπτὸ».

διασάφῃσι ἑνὸς κειμένου καθαρεύουσας, ὁσάκις μάλιστα μᾶς τύχῃ κανένα τμήμα του δυσνόητο σὲ ἄγνωστες λέξεις, δύσκολες φράσεις, σύνθετη πλοκὴ καὶ μὲ μετοχές (ἐκτὸς ἀπὸ τροπικὲς ποὺ δὲν ἀναλύονται)· ἐπιχειροῦμε τὴν ἐξήγησιν ἢ τὴν **παράφρασιν** τοῦ τμήματος αὐτοῦ στὴ δημοτικὴ γλῶσσα. Ἄς πάρωμε γιὰ παράδειγμα τὸ 5^ο τμήμα τῆς 1ης ἐνότητας.

«Αἴφνης ἠκούσθη κρότος θάμνων συντριβομένων ὑπὸ τοῦ βήματος καὶ κυλιόμενων χαλίκων ἀπὸ τὴν κλιτὺν τοῦ λόφου. Ἡ φωνὴ τοῦ σκοποῦ ἔκραξε τότε: «Τίς εἶ;» Οἱ εὐζωνοὶ ἀνεπήδησαν καὶ ἔσπευσαν πρὸς τὰ ἀνηρτημένα ὅπλα των.»

Οἱ μαθηταὶ μὲ σχετικὴ συζήτησι βρίσκουν πῶς **ἀποδίδεται** ἡ καθεμιὰ ἀπὸ τίς λέξεις τοῦ κειμένου στὴ δημοτικὴ, καθὼς καὶ οἱ φράσεις: (πῶς τὸ λέμε ἐμεῖς αὐτὸ στὴν ὁμιλίαν μας;)· Ἐπειτα, ὀρίζεται ἕνας μαθητὴς, ὁ ὁποῖος καὶ τὸ **ἀποδίδει** σὲ **συνεχῇ λόγο**· βλέποντας στὸ κείμενο, ἀλλὰ δίχως ν' ἀκούγεται τὸ διάβασμα:

«Ἐξαφνὰ ἀκούσθηκε θόρυβος, σὰν νὰ ποδοπατοῦσε κάποιος τὰ χαμόκλαδα, καὶ χαλίκια κατρακυλοῦσαν στὴν πλαγιά τοῦ βουνοῦ. Ἡ φωνὴ τοῦ σκοποῦ ἀκούσθηκε τότε βροντερῇ (ἢ ἀκούσθηκε ὁ σκοπὸς νὰ φωνάξῃ δυνατὰ -) «ποιὸς εἶναι;» Οἱ εὐζωνοὶ πετάχθηκαν ἐπάνω ὅλοι μαζί κ' ἔτρεξαν στὰ κρεμασμένα ὅπλα τους.»

6.— Ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου.

Οἱ μαθηταὶ παρακολουθοῦν σιωπηλά, μὲ τὸ μάτι τους, τὸ κείμενο, κ' ἕνας μαθητὴς **ἀποδίδει τὸ περιεχόμενο**, συμβουλευόμενος κι αὐτὸς τὸ κείμενο· γιὰ νὰ παρακολουθῇ πιστὰ τὴ σειρά τῶν νοημάτων τῆς ἐνότητας (ἢ τοῦ κεφαλαίου) ποὺ ἐξετάσθηκε.

ΣΗΜ. Ἡ προπαρασκευαστικὴ αὕτη ἀπὸ τὸ βιβλίον ἐργασία μπορεῖ νὰ παραλειφθῇ· ἂν οἱ μαθηταὶ εἶναι ἀσκημένοι στὴν ἀπόδοσιν τοῦ περιεχομένου ἀπ' εὐθείας ἀπὸ μνήμης, μὲ τὸν ἀπαράβατο ὁρο, ὅτι θὰ τηρήσουν τὴ σειρά τῶν γεγονότων, τὸν εἰρμό τῶν σκέψεων τοῦ συγγραφέως. Γιὰ κάποια εὐκολία τους· τοὺς ἐπιτρέπομε νὰ διατρέξουν πρῶτα ἐν σιωπῇ τὸ κείμενο μερικὰ λεπτὰ τῆς ὥρας, κι αὐτὸ γιὰ νὰ συλλάβουν στὸ μυαλό τους τὴ σειρά τῶν γεγονότων. Ἔτσι:

Η ΣΗΜΑΙΑ

1) Στά σύνορα, μικρό εϋζωνικό απόσπασμα από 5 στρατιώτες, φυλάγει σ' ένα προκεχωρημένο φυλάκιο, με αρχηγό ένα υποδεκανέα.

2) Οί λοιποί σταθμοί και τὸ Σῶμα στρατοῦ βρίσκονται ἀρκετὰ μακριὰ.

3) Σὲ ἀπόστασι 500 μέτρα εἶναι τὸ ἐχθρικό φυλάκιο, με δέκα στρατιῶτες κ' ἓνα δεκανέα.

4) Τὸ Ἑλληνικὸ ἀπόσπασμα, στὸ νυχτερινὸ κρύο, εἶναι συγκεντρωμένο γύρω ἀπὸ μιὰ φωτιά. Ὁ σκοπὸς μόνος στὴ σκοπιά.

5) Ἐξαφνὰ ἀκούεται θόρυβος βημάτων. Τὸ ἀπόσπασμα στὸ πόδι.

6) Παρουσιάζεται ὁ τσομπάνης Γιάννης καὶ τοὺς πληροφορεῖ ὅτι στὰ σύνορα ἄρχισε τὸ τουφεκίδι.

7) Ὁ ἀποσπασματάρχης συνεννοεῖται ἀμέσως με τοὺς ἀνδρες του.

8) Σὲ μισὴ ὥρα - τὸ ἀπόσπασμα εἶχε καταλάβει τὸ τουρκικὸ φυλάκιο καὶ εἶχε αἰχμαλωτίσει τοὺς Τούρκους στρατιῶτες. Μόνον ὁ δεκανέας τῶν τοὺς διέφυγε. Καὶ τώρα προχωροῦν νὰ καταλάβουν τὸ χωριό.

7. — Κλείονται τ' ἀναγνώστικά, κι ἄλλος μαθητὴς ἀποτείνεται στὴν τάξι κι ἀποδίδει, σὲ συνεχή λόγο, τὸ περιεχόμενο. Οἱ ἄλλοι τὸν παρακολουθοῦν με ἀπόλυτη σιγή κι ἀφοῦ τελειώσει ἡ διήγησις - καλοῦνται νὰ συμπληρώσουν τὰ ὅσα τυχόν παρελείφθηκαν ἢ τυχόν λανθασμένα εἰπώθηκαν. Ἡ διήγησις θὰ ποῦμε ὅτι ἐπέτυχε (ἐκτός ἀπὸ τὸ λεκτικὸ καὶ τὸ ὕφος) - ἂν ὁ μαθητὴς μπόρεσε νὰ ἐκθέσῃ τὰ γεγονότα σ τ ῆ σ ε ι ρ ἁ - ὅπως τὰ εἶπε ὁ προηγούμενος μαθητὴς ποὺ συμβουλευόταν τὸ κείμενο.

8. — Ἡ περίληψις τῆς ἐνότητας.

Ὁ διδάσκαλος. — «Τώρα, παιδιά, ποὺ τελειώσαμε τὴν ἐξέτασι τοῦ μαθήματος (κειμένου, τμήματος, κεφαλαίου, ἐνότητας), νὰ μοῦ κάμετε μιὰ πολὺ σύντομη περίληψί του - μιὰ γενικὴ περίληψι τῶν περιλήψεων ποὺ ἐκάματε προηγουμένως γιὰ τὰ 8 τμήματα - ὥστε καὶ στὸ σπίτι σας νὰ μπορεῖτε νὰ πῆτε στοὺς γονεῖς σας: τί ἀκριβῶς ἐμάθατε σήμερα στὸ γλωσσικὸ σας μάθημα.»

Ἡ περίληψις αὐτὴ μπορεῖ, καμιά φορὰ, νὰ γραφῇ καὶ στὸν πίνακα ἢ παραγγέλλονται οἱ μαθηταὶ νὰ τὴ γράψουν κατ' οἶκον στὸ τετράδιο τῆς ἀντιγραφῆς. Μπορεῖ νὰ ὀρισθῇ καὶ γιὰ ἐκμάθησι ὀρθογραφίας.

«Στά 1886 ἡ πατρίδα μας βρέθηκε σ' ἐμπόλεμο κατάστασι μέ τὴν Τουρκία. Μικρὸ Ἑλληνικὸ ἀπόσπασμα, σ' ἓνα ἀκρινὸ φυλάκιο, στὰ σύνορα, κοντὰ στὸν Τύρναβο· καταλαμβάνει νύχτα τὸ ἀπέναντί του ἐχθρικό φυλάκιο καὶ κινεῖται νὰ κυριεύσῃ τὸ ἐχθρικό χωριό, ποὺ βρίσκεται σὲ δίωρη ἀπ' ἐκεῖ ἀπόστασι».

9.—**Τίθεται ὁ σκοπὸς τοῦ ἄλλου μαθήματος** (ἀφοῦ τὸ κεφάλαιο δὲν ἐδιδάχθηκε ἀκόμα ὅλο).

Διδάσκαλος.— «Τί λέτε, ὅτι θὰ δοῦμε στὸ ἄλλο μάθημα;»
ἢ «Τί φαντάζεσθε πὼς θὰ δοῦμε στὴ συνέχεια τοῦ διηγήματος;»

Μαθητής.— «Ἄν οἱ 6 στρατιῶτες μπόρεσαν νὰ κυριεύσουν ἓνα ὁλόκληρο χωριό!»

Διδάσκαλος.— «Μάλιστα. Ἄν θέλετε, παιδιά, διαβάσετε στὸ σπῆτι σας τὴ συνέχεια κ' ἐλάτε αὐριο νὰ μᾶς τὸ πῆτε.»

10.—**Ἀνάγνωσις ὑποδειγματικῆς.**

Διδάσκαλος.— «Πρὶν ὅμως φύγετε· προσέξατε νὰ σᾶς διαβάσω ὅλο τὸ μάθημα ποὺ ἐπεξεργασθήκαμε, γιὰ ν' ἀντιληφθῇτε πὼς μπορεῖτε νὰ κάμετε καλὴ· φυσικὴ· Ἀνάγνωσι.

Ἰὲγὼ θὰ διαβάσω δυνατά, κ' ἐσεῖς θὰ μέ παρακολουθεῖτε μέ πολὺ σιγανὴ φωνή, ψιθυριστά. Δὲν θὰ βιάζεσθε, δὲν θὰ προτρέχετε. Τὰ μάτια σας στὸ κείμενο· τ' αὐτιά σας σ' ἐμένα. Ἡ φωνή σας θ' ἀνεβοκατεβαίνει· ὅπως στὴ φυσικὴ ὁμιλία μας. Θὰ κάνουμε σύντομη παύση τῆς φωνῆς μας στὰ κόμματα· ὑψώνοντας τὴ φωνή μας στὴ λήγουσα τῆς τελευταίας λέξεως, καὶ μεγαλύτερη παύση στὶς τελείες· χαμηλώνοντας τὴ φωνή μας στὴ λήγουσα καὶ κόβοντάς την ἀπὸ τομα. Μερικὲς λέξεις θὰ τις προφέρω με πιὸ χτυπητὰ ἀπὸ τις ἄλλες. Γιὰ νὰ θυμηθεῖτε τις λέξεις αὐτὲς· μπορεῖτε νὰ τις σημαδεύετε μέ τὸ μολύβι σας με μιὰ μικρὴ γραμμούλα ἢ κουκκίδα.

Σᾶς ὑπενθυμίζω ἀκόμα καὶ τὰ ἐξῆς: Γιὰ νὰ κάμετε ἀπρόσκοπτη ἀνάγνωσις πρέπει:

α) Τὴ στιγμὴ ποὺ τὸ ἀριστερό σας μάτι παρατηρεῖ τις λέξεις ποὺ διαβάσετε· τὸ δεξιό σας μάτι νὰ προχωρῇ στὶς πιὸ πέρα λέξεις, ποὺ θὰ τις διαβάσετε συνέχεια τῶν προηγουμένων.

β) Συγκεντρῶσετε τὴν προσοχή σας ν' ἀντιληφθεῖτε ποιὲς λέξεις θὰ τις διαβάσετε μαζί καὶ ποιὲς μεμονωμένες. Συνήθως οἱ μικρὲς λέξεις (ἄρθρα, ἀντωνυμίες, συγκεκομμένες, ἄκλιτα

μέρη τοῦ λόγου) διαβάζονται μαζί με τίς μεγάλες, χωρίς διακοπή τῆς φωνῆς μας καί χωρίς νά τονίζονται, ἐκτός ἂν μεσολαβῇ (παρεντίθεται) ἄλλη ἔννοια. *Ἔτσι:

π. χ. [εἰς τοντόπον—τουδυστυχήματος
καί ὅχι: εἰς—τόν—τόπον του—δυστυχήματος ἢ
εἰς τόν—τόπον του—δυστυχήματος]

— καιόταν, ἐνίστε, συνήρχετο ἀπό τήν θλίψιν του...

Ἡ θέσις, εἰς τήν ὁποῖαν ἔκειτο, ἦτο ἐντελῶς μεμωμένη κ.ο.κ.

γ) *Όταν συναντήσετε καμιά πολυσύλλαβη καί δυσκολοπρόφερτη λέξη, μὴ τὴν τεμαχίζετε, κόβοντας τὴ φωνή σας στὶς πρώτες συλλαβές ἢ στὰ μισὰ τῆς λέξεως. Διαβάσατέ τὴν **συνλλαβιστά**, μὲ συρτὴ τὴ φωνή σας σὲ κάθε συλλαβή, ὥστε ἡ μιά συλλαβὴ νὰ συνδέεται φωνητικὰ μὲ τὴν ἐπόμενη συλλαβή· γιατί στὸ μεταξὺ αὐτό, τὸ δεξιό σας μάτι καί τὸ μυαλό σας θὰ μπορέσουν νὰ βροῦν τὴν σωστὴ προφορὰ τῶν πιὸ πέρα συλλαβῶν.]

ΣΗΜ. Αἰτονοῦντο, ὅτι ὅλες αὐτὲς οἱ ὑποδείξεις δὲν θὰ λέγωνται καί δὲν θὰ ξαναλέγωνται στοὺς μαθητὰς κάθε τόσο· οὔτε ὅλες μαζί. Τίς παραθέσαμε μᾶλλον γιὰ ὁδηγίους γιὰ τὸν διδάσκαλο. Οἱ μαθηταὶ μιμοῦνται περισσότερο τὸ ζωντανὸ παράδειγμα τοῦ διδασκάλου τους. Διδάσκαλος ἀνίκανος νὰ κάμῃ καλὴ ἀπαγγελία· ἀνάγνωσι φυσικὴ, λογικὴ καί κατ' ἥθος, δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ διδάξῃ, μόνο μὲ παραγγέλματα, σωστὴ ἀνάγνωσι στοὺς μαθητὰς του. Δὲν ξεχνοῦμε φυσικὰ καί τὸ γεγονός, ὅτι κάποτε συναντᾷ κανεῖς καὶ διδασκάλους, ποὺ ἐνῶ οἱ ἴδιοι κάνουν καλὴ ἀνάγνωσι· οἱ μαθηταὶ τους κάκιστα διαβάζουν. *Ἐδῶ πρόκειται πιά περὶ ἀνικανότητος... Ἡ ἀνάγνωσις εἶναι τέχνη καί στὴν τέχνη αὕτὴ πρέπει ἐπίμονα ν' ἀσκῆται ὁ διδάσκαλος. Νὰ προσπαθῇ νὰ βρῇ τὸ μυστικὸ τῆς κλειδί....

Κι ὁ διδάσκαλος, πάνω στὴ ἔδρα του ἢ καί μπροστὰ στὰ θρανία, δίχως νὰ μετακινήται· κάνει **ὑποδειγματικὴ ἀνάγνωσι** τοῦ μαθήματος. Διαβάζει ἀργά, καθαρά καί μὲ ἔμφασι, μὴ διαστάζοντας νὰ δώσῃ στὴ φωνή του καί μελοδραματικὴ χροιά, ὅπου τὸ διήγημα τὸ ἐπιτρέπει, χρωματίζοντας τὴ φωνή του, ὥστε νὰ ἐξωτερικεύονται οἱ διάφορες ψυχικὲς καταστάσεις τῶν προσώπων τοῦ διηγήματος, προφέροντας καθαρά τίς συλλαβές καί μὴ παραμορφώνοντας, μὲ ἀπότομο κλείσιμο τῶν χειλέων του τίς καταλήξεις τῶν λέξεων καί τέλος· χρησιμοποιώντας ἀντὶ τῆς μύτης τὸ λαρύγγι του στὴν εἴσπνοη καί τὴν ἐκπνοή.

*Ἐὰν οἱ μαθηταὶ του καθυστεροῦν στὴν κατ' ἥθος ἀνάγνωσι· ἐπαναλαμβάνει τὴν ὑποδειγματικὴ ἀπαγγελία καί ζητεῖ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς του, ἐκείνους ποὺ δείχνουν ἐμφανῆ καθυστέρησι, νὰ

τὸν μιμηθοῦν· κáνοντας κι αὐτοὶ τὴν ἴδια ἀνάγνωσι. Κι ἂν ἡ καθυστέρησις εἶναι μεγάλη· δὲν διστάζει ν' ἀφιερῶσιν καὶ ἰδιαίτερη ὥρα στὸ σχολεῖο γιὰ ν' ἀσκήσῃ εἰδικὰ τοὺς μαθητὰς τοῦ στὴν καλὴ ἀνάγνωσι. Ἐν πάσῃ περιπτώσει· ἀπαγορεύει στοὺς μαθητὰς νὰ διαβάζουσιν κατ' ἰδίαν μεγαλόφωνα, πρὶν μάθουν καλὴ ἀνάγνωσι στὸ σχολεῖο· στὴν τάξι. Γιατὶ οἱ μαθηταὶ διαβάζοντας μόνοι τοὺς μεγαλόφωνα· πέφτουν ἀσυναίσθητα σὲ ψαλμωδικὸ καὶ μονότονο ὕφος.

Σημ. Μερικοὶ εἶναι τῆς γνώμης, ὅτι ἡ ὑποδειγματικὴ ἀνάγνωσις πρέπει νὰ γίνεται κυρίως κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν μικρῶν τμημάτων (στὸ 2ο στάδιο τῆς διδασκαλίας), ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔρμηνεία τῶν λέξεων κι ἀφοῦ διατυπωθῇ τὸ νόημα. Ἔτσι ὁμως διασπᾶται ἡ συνέχεια τῆς ἐργασίας τῆς ἐρμηνείας καὶ διασαφήσεως, ὥστε μᾶλλον στὸ τέλος ἐνδεικνύεται νὰ γίνῃ ἡ ὑποδειγματικὴ ἀνάγνωσις καὶ ἡ σχετικὴ ἀσκήσις, ὁπότε ἔχει ὁ διδάσκαλος καὶ τὸ ἐλεύθερο νὰ τὴν ἀναβάλλῃ σὲ ἄλλη ὥρα (τῆς ἴδιας ἡμέρας, π.χ. καμιά μ. μ. ὥρα ἢ στὸ τέλος τῶν μαθημάτων). Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν πρέπει νὰ παραλείπεται καμιά εὐκαιρία γιὰ τὴν ἀσκήσι τῶν μαθητῶν στὴν καλὴ ἀνάγνωσι, μὲ τὴν τακτικὴ αὐτή: ν' ἀσκοῦνται οἱ μαθηταὶ στὴ λογιკὴ ἀνάγνωσι κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῶν μικρῶν τμημάτων καὶ εἰδικώτερα στὴν κατ' ἥθος ἀνάγνωσι· ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ ὅλου κεφαλαίου (ἢ τῆς μεγάλης ἐνότητος).

Ἐτελείωσε ἡ διδακτικὴ ὥρα καὶ τὸ μάθημα ἐπίσης, δηλαδή ἡ διδασκαλία τῆς (1ης ἐδῶ) ἐνότητος. Κρίσεις καὶ χαρακτηρισμοὶ γιὰ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα δὲν θὰ γίνουσιν, παρὰ ὕστερα ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ ὅλου κεφαλαίου (βλ. παραπάνω στὸ 3ο στάδιο τῆς διδασκαλίας τοῦ Σχεδίου 2).

[Ὁρισμὸς Ὁρθογραφίας]

Μένει τώρα νὰ ὀρισθῇ κείμενο γιὰ ἀντιγραφή κι ὀρθογράφησι. Οἱ μαθηταὶ ἐρωτῶμενοι ὀρίζουσιν μὲ κοινὴ συμφωνία μεταξὺ τοὺς τὸ τμῆμα ποὺ τοὺς ἔκαμε τὴν μεγαλύτερη ἐντύπωσι. Αὐτὸ θὰ τοὺς δοθῇ γιὰ ἐργασία κατ' οἶκον. Καὶ εἶναι, ἂς δεχθοῦμε, τὸ 5ο τμῆμα τοῦ κειμένου ποὺ ἐπεξεργασθῆκαμε. Ὅπως ἐσημειώσαμε στὰ περὶ ὀρθογραφίας· πρέπει αὐτὸ νὰ τεχνολογηθῇ στὰ «εὐπαθῇ» του γιὰ σωστὴ γραφὴ σημεία. Ἔτσι:

Διδάσκαλος. — «Παιδιά, για προσέξτε στο κομμάτι αυτό - να ιδούμε τις δυσκολίες στην ορθογραφία λέξεις.

α') αἴφνης = μέ ἄλφα ἰῶτα καὶ ἦτα.

β') ἠκούσθη = ἀκούω - ἀκούομαι, ἠκούομην - ἠκούσθην - σθη.

γ') συντριβομένων = θάμνοι συντριβόμενοι, θάμνος συντριβόμενος : μετοχή τοῦ ρήματος συντρίβομαι, συν · τρίβομαι (σὺν με ὕψιλον, τρι - με ἰῶτα.

δ') κυλιόμενων = κυλῶ · κυλίομαι, με ὕψιλον τὸ κυ.

ε') τὴν κλιτὺν = γ' κλίσεως, ἡ κλιτύς · τῆς κλιτύος · τὴν κλιτύν, με ἰῶτα τὴν πρώτη συλλαβὴ καὶ ὕψιλον τῇ δευτέρῃ.

ς') τίς εἶ; εἰμί, εἶ, ἐστὶ = εἶμαι, εἶσαι, εἶναι, με ὕψιλον καὶ ἰῶτα.

ζ') εὐζωνος = εὐ · ζώνη - ζωνάρι, τὸ ζω με ὠμέγα, τὸ (εὐ) με ἔψιλον καὶ ὕψιλον.

η') ἀνεπήδησαν · ἀναπηδάω · ῶ (ρ. περισπώμενο), ἐπήδησα, ἀνα · ἐπήδησα = ἀνεπήδησα (τὸ ε τοῦ θέματος τρέπεται εἰς η). Αὐτὸ συμβαίνει στὸν ἀόριστο καὶ τὸν μέλλοντα τῶν περισπώμενων ρημάτων (ἐπήδησα · ἐπόησα · ἠγάπησα κ.ο.κ) — ἐνῶ, λύω · ἔλυσα (με ὕ), σχίζω · ἔσχισα (με ἰ, τὰ εἰς ἰζω...)

θ') συγχρόνως = συν · χρόνος, σύγχρονος · συγχρόνως...

ι') ἀνηρτημένα = ἀνα · ἀρτῶ, ἀναρτῶ · ἀναρτῶμαι, ἀν · ηρτῶ · μην, ἀν · ἡρτημαι (παρὰ κ.) · ἀν · ηρτημένος κ.ο.κ.

[Συγκεφαλαίως ὁρθογρ. παρατηρήσεων]

Διδάσκαλος. — «Ποιά ρήματα ἀ π λ ᾶ ἔχει ἡ σημερινή μας ὀρθογραφία ;»

ἀκούω · ἀκούομαι · ἠκούσθην

κυλῶ · κυλίομαι · κυλιόμενος

κράζω · ἔκραξα

σπεύδω · ἔσπευσα

Διδάσκαλος. — «Ποιά ρήματα σ ὺ ν θ ε τ α ;»

συν · τρίβομαι

ἀνα · πηδῶ

· ἀρτῶ. <Καὶ σύνθετα ὀνόματα ;>

συν · χρόνος = σύγχρονος (ν · χ = γχ).

<Καὶ δασυνόμενες λέξεις ;>

ὕπό, ὄπλα, ἦ, οἶ κ.ο.κ.

Ύστερα ἀπὸ μιὰ τέτοια, ἀρκετὰ λεπτομερῇ, γραμματικὴ ἐξέτασι, γραφὴ κατ' ἰδίαν (κατ' οἶκον ἢ στὸ σχολεῖο) κι ἀποστήθισι τοῦ κειμένου (τῶν 3-6 σειρῶν, κατὰ τὴν τάξι καὶ τὸ εἶδος τοῦ κειμένου)-καμιὰ ἀμφιβολία δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχη, ὅτι οἱ μαθηταὶ θὰ τὸ ὀρθογραφήσουν τὴν ἄλλη μέρα. Ὅταν, ὅπως ὑποδεικνύουμε, ἐπαναλαμβάνεται αὐτὸ τρεῖς φορές τὴν ἐβδομάδα-θὰ καταστήσῃ τοὺς μαθητὰς ἀρκετὰ ἱκανοὺς στὸ ὀρθογραφεῖν. Περισσότερα βλέπε στὸ Μέρος Β', Σημείωμα 5^ο.

Οἱ ἀπόψεις τοῦ «Νέου Σχολείου».— Στὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθογραφίας, τὸ «Νέο Σχολεῖο» καινοτομεῖ κατὰ τοῦτο, ὅτι δημιουργεῖ εὐκαιρίες, ὥστε νὰ βρεθοῦν τὰ παιδιὰ στὴν ἀνάγκη νὰ θέλουν νὰ γράψουν κάτι, ὅχι μόνο σωστά στὴν ἑκφρασί-ἀλλὰ καὶ μὲ ὀρθογραφημένες τίς λέξεις (π.χ. κατὰτάξις λογαριασμοῦ-τοὺς ἀνατέθηκε ἡ ἀγορὰ σχολικῶν εἰδῶν καὶ πρέπει ν' ἀποδώσουν λογαριασμό. Μικρὴ ἀναφορὰ-τοὺς ἀνατέθηκε μιὰ ἐντολὴ τῆς τάξεως ἢ τοῦ διδασκάλου καὶ πρόκειται ν' ἀναφέρουν τὴν ἐκτέλεσι γραπτὰ. Γραπτὴ ἑκθεσις ἐνὸς συμβάντος. Βρέθηκαν στὴν ἀνάγκη νὰ παρακαλέσουν γιὰ κάτι-φίλο τους σὲ ξένον τόπο. Ἐπεῖγον γράμμα στὸν ξενιτευμένο πατέρα κ.ο.κ.

Μακρὰ πείρα ἐδίδαξε τοὺς διδασκάλους, ὅτι ἡ ὀρθογραφία εἶναι κυρίως ὑπόθεσις ματιοῦ καὶ ἐπίμονης ἀσκήσεως, ὅταν πρόκειται μάλιστα γιὰ μαθητὰς τῶν κατωτέρων τάξεων. Ὡς τόσο, μερικοὶ εὐσύννοπτοι κ' εὐκολονόητοι κανόνες δὲν εἶναι κι ὅλως διόλου περιττοί. Ἔτσι π.χ.

α'. «Πάνω στὸ (ε) [καὶ στὸ (ο)] ποὺ τονίζεται-πάντοτε βάζο με ὀξεῖα».

β'. «Ἡ προπαραλήγουσα, ὅταν τονίζεται, παίρνει μόνο ὀξεῖα καὶ ποτὲ περισπωμένη».

γ'. «Οἱ λέξεις ποὺ ἀρχίζουν ἀπὸ φωνῆεν-παίρνουν στὴν ἀρχὴ ἓνα πνεῦμα».

δ'. «Στίς διφθόγγους-τὸ πνεῦμα κι ὁ τόνος σημαδεύονται στὸ δεύτερο φωνῆεν».

κ. ο. κ.

Ἡ τέχνη τοῦ «Νέου Σχολείου» κατευθύνεται στὸ νὰ μὴν καταλάβουν τὰ παιδιὰ (ὅσο εἶναι μπορετὸ), ὅτι πρόκειται γιὰ ξεχωριστὸ μάθημα ὀρθογραφίας. Αὐτὸ τὰ στενοχωρεῖ. Πρέπει

νά τοὺς γεννηθῇ ἡ χαρούμενη διάθεσις: νά πασχίσουν νά γράψουν κάτι σωστά - με τὸν τρόπο ποὺ γράφουν οἱ μεγάλοι!

Ἡ μεθοδικὴ τῆς διδασκαλίας τῆς ὀρθογραφίας-ἀκολούθησε τὴν ἐξῆς σειρά:

1. Λέξεις μεμονωμένες κι ἀκατανόητες πολλάκις (βῆξ, θρίξ, ἐγγύησις...).

2. Προτάσεις (σπασμωδικὰ συγκολλημένες) σὰν ἱστοριοῦλες, με τὶς λέξεις αὐτές-δίχως κανένα ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ παιδιὰ.

3. Ὁρθογραφικὰ γυμνάσματα σὲ μορφή ἐκθέσεων ἢ πραγματειῶν (διηγήματα, μῦθοι, περιγραφές). Τὰ βιβλία ποὺ περιέχουν τέτοια γυμνάσματα εἶναι ἐντελῶς ἀκατάλληλα γιὰ μαθητὰς δημοτικοῦ σχολείου. Στὴν Μέση-μπορεῖ νά χρησιμοποιοῦνται μόνο γιὰ ἄσκησι, ἐπανάληψι κ' ἐμπέδωσι διδαγμένων κανόνων. Ὁ μαθητὴς τοῦ δημοτικοῦ-ὅταν γράφῃ καὶ δὲν εἶναι βέβαιος γιὰ τὴν ὀρθή γραφὴ καμιάς λέξεως-θὰ συμβουλευθῇ τὸν συμμαθητὴ του, θὰ ἐρωτήσῃ τὸν διδάσκαλό του ἑλεύθερα, κι αὐτὸς πρόθυμα θὰ τὸν βοηθήσῃ-δίχως ν' ἀντιληφθῇ ὁ μαθητὴς, ὅτι ὁ σκοπὸς ἐκείνου ποὺ γράφει εἶναι ἡ ὀρθογραφία. Ἡ ἄσκησις στὴν ὀρθογράφησι ὠρισμένων λέξεων-θὰ γίνῃ ξεχωριστὰ καὶ με τρόπο ποὺ νά νομίζῃ ὁ μαθητὴς, ὅτι γράφει κάτι καινούργιο κι ὄχι, ὅτι κάμνει ξερὴ ἄσκησι. Δηλαδή ὁ διδάσκαλος θὰ ὀργανώσῃ τὴν διδασκαλίαν του με τέτοιο τρόπο, ὥστε, ἐκθέτοντας ὁ μαθητὴς ἕνα νέο ζήτημα, νά βρεθῇ στὴν ἀνάγκη νά μεταχειρισθῇ τὶς ἴδιες λέξεις ποὺ χρησιμοποίησε προηγουμένως. Ἔτσι θὰ ἔχωμε ἀσκήσεις ἐμπεδώσεως.

Ὁ διδάσκαλος ἄς μὴ λησμονῇ τὴν πραγματικότητα, ὅτι ἐνῶ ἡ ὀρθογραφία εἶναι αὐτὴ καθ' ἑαυτὴ μιὰ ἀνοησία-καὶ γιὰ τὸ παιδί μιὰ τυραννία-ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ κριτήριον γιὰ τὴ μόρφωσι. Ὁ κόσμος, ἐκεῖνον ποὺ δὲν ὀρθογραφεῖ-τὸν θεωρεῖ ἀγράμματον, καὶ πρῶτα ἀπ' ὅλους τὸν διδάσκαλο. Αὐτὲς τὶς δυὸ πραγματικότητες καλεῖται ὁ διδάσκαλος νὰ φέρῃ σὲ ἁρμονίαν. Κ' ἔτσι καταλήγομε στὴν ἀνάγκη ν' ἀσκοῦμε τὰ παιδιὰ στὴν ὀρθογραφίαν, καὶ σὺν σχολεῖν καὶ σὺν σπίτι. Ἄν ὅ,τι ὠρίσαμε γιὰ σήμερον ὡς ὀρθογραφία δὲν ἔχει μαθευθῇ-θὰ τὸ ἀπαιτήσωμε ἀπαραίτητα τὴν ἄλλη μέραν ἢ καὶ τὴν μεθαυριανήν, δίχως καμιά ὑποχώρησι ἢ παράλειψι. Σ' αὐτὸ θὰ εἴμεθα πολὺ αὐστηροί.

Βέβαια κανείς πιά δέν ἔχει ἀντίρρηση, ὅτι πρέπει κάπως ν' ἀπλοποιηθῇ ἡ ὀρθογραφία μας. Τὰ πάντα ρεῖ στὸν κόσμον, ὅλα μεταβάλλονται στὸ ἀπλούστερο· ἄρα κ' εὐκολώτερο. Δέν μπορεῖ καὶ ἡ ὀρθογραφία τῶν προγόνων μας νὰ μένῃ γιὰ μᾶς ἡ ἴδια· ὕστερα ἀπὸ 2.500 χρόνια. Ἄλλοι καιροί, ἄλλες ἀνάγκες, ἄλλοι τρόποι. Ἐκεῖνοι εἶχαν τὴν προσωδία (διάκρισι μακροῦ καὶ βραχέος χρόνου στὴν ὁμιλία τους καὶ στὴν ἀνάγνωσί τους· ἐμεῖς δέν τὴν ἔχομε. Τὰ πνεύματα μᾶς εἶναι ὁλότελα ἀχρηστά, ἕνας τόνος (ἡ ὀξεῖα) ἀρκεῖ γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ σημερινοῦ τονισμοῦ τῶν λέξεων, τί χρειάζεται λοιπὸν ἡ περισπωμένη; Μήπως ὅμως θὰ ἀλλοιώνεται ἡ ἔννοια τοῦ κειμένου ἂν ὅλα τὰ ὀτερος καὶ οσύνῃ γράφονται πάντα μὲ (ο): ἢ ἂν λείψῃ ἡ ὑποτακτική, καὶ καθιερωθῇ τὸ (ει) ἀντὶ τοῦ (η), ἂν ἡ τάξις γραφῇ τάξη; Κι ὅμως ὥς ὅτου ἐπιτευχθοῦν ὅλ' αὐτὰ — θὰ ἐξακολουθῇ ἡ ὀρθογραφία (ἡ ἱστορική μας ὀρθογραφία) νὰ εἶναι ἕνα δύσκολο κεφάλαιο στὸ πρόγραμμα τῆς διδακτέας ὕλης. Ἔτσι μᾶς μένει μοναδικὴ διέξοδος καὶ σωτηρία στὰ 4 αὐτὰ παραγέλυματα: 1. ἀσκήσις, 2. ἀσκήσις, 3. ἀσκήσις καὶ 4. μακρυὰ ἀπὸ μᾶς ἡ ἀπελπισία (βλ. σχετικὰ κ' ἐκτενέστερα στὸ Μέρος Β', Σημείωμα 5^ο «Τὸ ὀρθογραφικὸ πρόβλημα στὸ Δημοτικὸ σχολεῖο»).

Δ'. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

κατὰ τὸ 2^ο Σχέδιο.

[Συνέχεια διδασκαλίας Ἀναγνώσεως τοῦ κεφ. «ἡ ΣΗΜΑΙΑ»].

2η ἡμέρα διδασκαλίας

I. Προπαρασκευή.

1. Σύναξις τῶν τετραδίων «ἀντιγραφῆς κειμένου».
2. Γραφὴ «ὀρθογραφίας» (βλ. προηγούμενο μάθημα) καὶ σύναξις τῶν τετραδίων.

- II. Ἐξέτασις τοῦ προηγούμενου μαθήματος (τῆς 1ης ἐνότητος τοῦ κεφαλαίου «ἡ Σημαία» (βλ. τρόπον διδασκαλίας του στὸ προηγούμενο μάθημα, σελ. 35).

Διδάσκαλος.—Ποιό κεφάλαιο του 'Αναγνωστικού μας έξετάζουμε ;

Μαθητής.—Τό κεφάλαιο πού επιγράφεται «ή Σημαία».

Διδάσκαλος.—Τί είδαμε στο τμήμα πού διαβάσαμε στο προηγούμενο μάθημα ;

Μαθητής.—«ότι στα 1886 ή πατρίδα μας βρέθηκε σέ πόλεμο μέ την Τουρκία. Μικρό 'Ελληνικό απόσπασμα, σ' ένα άκρινό φυλάκιο στα σύνορα, κοντά στον Τύρναβο, καταλαμβάνει νύχτα τό άπέναντί του έχθρικό φυλάκιο και ξεκινά νά κυριεύση τό έχθρικό χωριό, πού βρίσκεται σέ δίωρη άπ' εκεί άπόσταση».

Διδάσκαλος.—'Ωραία ! Και τώρα τί λέτε, ότι θα δοϋμε στη συνέχεια του διηγήματος ;

Μαθητής.—«... άν έξη στρατιώτες μπόρεσαν νά κυριεύσουν ένα όλόκληρο χωριό !»

Διδάσκαλος.—Μήπως διαβάσατε τό παρακάτω τμήμα ;

Μαθητ.—Μάλιστα, Κύριε !

Διδάσκαλος.—Καλά ! 'Αλλά πριν νά μοϋ πητε ότι διαβάσατε, άς έπαναλάβωμε σύντομα τό προηγούμενο μάθημα.

ΣΗΜ.—1. 2 μαθηταί διαβάζουν τό κείμενο της 1ης ενότητας. 'Εάν κάπου παρατηρηθούν λάθη διορθώνονται από τους λοιπούς μαθητάς. — Κλείουν τά βιβλία και 1. 2 μαθηταί αποδίδουν μέ συνέχεια τό περιεχόμενο. Συμπληρώνονται οι τυχόν παραλείψεις. Οι μαθηταί (πολύ πιθανόν) έχουν έπαναλάβει και κατ' όλον την άνάγνωσι του (μαθημένου) κειμένου και την άπόδοσι του περιεχομένου του, ώστε νά μήν παρουσιάζουν πιά σήμερα καμιά άνωμαλία ή άνάγνωσις και ή άπόδοσις του. 'Οπότε ή εξέτασις του μαθημένου αυτού κειμένου (έδω της 1ης ενότητας) περατώνεται σύντομα.

Διδάσκαλος.—Τί είπαμε ότι θα δοϋμε στο παρακάτω τμήμα του κεφαλαίου «ή Σημαία» ;

Μαθητής.—... (Βλ. άνωτέρω).

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

Γιά την διδασκαλία της 2ης αυτής ενότητας μπορούμε νά κάμωμε χρήσι κι άλλου Σχεδίου, πού είναι παραλλαγή του 1ου. Στο 1' Σχέδιο ακολουθήσαμε την έξής πορεία :

α'. Τά βιβλία κλειστά

β'. 'Ο διδάσκαλος διαβάζει (ή διηγείται) όλην την ενότητα.

γ'. Τό περιεχόμενό της αποδίδεται από τους μαθητάς σύντομα.

δ'. Τά βιβλία άνοίγονται.

Κ. Κ. Μιχαηλίδου, Διδακτικά 'Οδηγία

ε'. Οι μαθηταί διαβάζουν τὸ κείμενο κατὰ μικρὰ τμήματα καὶ στὸ καθένα γίνεται λεπτομερὴς διασάφησης (ἐρμηνεία, νόημα, λογικὴ ἀνάγνωσι...).

ς'. Διαβάζεται ἡ ὅλη ἐνότητα κι ἀποδίδεται τὸ νόημά της.

Τὸ 1^ο στάδιο διδασκαλίας

Α'. Κατὰ τὸ 2^ο Σχέδιο διδασκαλίας - ἀρχίζομε μὲ ἄλλον τρόπο τὸ μάθημα, ἐφ' ὅσον οἱ μαθηταί ἔχουν ἀσχοληθῇ κατ' οἶκον (στὰ πολυτάξια σχολεῖα) ἢ στὸ σχολεῖο (στὰ ὀλιγοτάξια, ὡς σιωπηλὴ ἐργασία) μὲ τὸ καινούργιο κείμενο. Ἐπειδὴ τὸ διήγημα «ἡ Σημαία» παρουσιάζει μεγάλο ἐνδιαφέρον - πολὺ πιθανὸν ἢ μᾶλλον ἀσφαλῶς, οἱ μαθηταί θὰ ἔχουν διαβάσει μόνοι τοὺς ὅλη τὴ συνέχεια. Κ' ἐπειδὴ τὸ κείμενο δὲν παρουσιάζει πολλὰς γλωσσικὰς δυσχερείας (γιά μαθητὰς 5^{ης} τάξεως) - θὰ ἔχουν ἐννοήσει καὶ τὸ περιεχόμενό του. Ἄλλως τε εἶναι συνηθισμένοι (ἔχουν καθοδηγηθῇ¹ κι ἀσκηθῇ σὲ μιὰ τέτοια αὐτενεργὸ πρόσπαθεια) νὰ σημειώσουν τίς ἀγνώστες ἢ δύσκολες στὴν ἔννοια λέξεις στὸ Εἰδικό «Τετράδιο» καὶ νὰ γράφουν τὴν ἐξήγησιν τῆς καθεμιᾶς, συμβουλευόμενοι τοὺς συμμαθητὰς των, τοὺς γονεῖς των, τοὺς μεγαλύτερους των, τὸν διδάσκαλό τους, (τὸ Λεξικό τους). Εἶναι μιὰ ἐνδιαφέρουσα κι αὐθόρμητη πνευματικὴ ἐργασία, στὴν ὁποία πρέπει νὰ προτρέπωνται καὶ ν' ἀσκοῦνται ἐπίμονα οἱ μαθηταί - τῶν ἀνωτέρων, ἔστω, τάξεων. Ὅποτε περιτεύει νὰ διαβασθῇ ἡ διδακτέα ἐνότητα (ἢ τὸ κεφάλαιο) στὴν ἀρχὴ τοῦ μαθήματος². Ἀπλῶς ὁ διδάσκαλος ζητεῖ νὰ τοῦ ποῦν οἱ μαθηταί: τί ἀντελήφθηκαν ἀπὸ τὴν κατ' ἰδίαν ἀνάγνωσι. Πρὸ τούτου ὁμοῦς προτρέπει ὁ διδάσκαλος τοὺς μαθητὰς: νὰ διεξέλθουν, σιωπηλὰ ὅλο τὸ κείμενο (νὰ ρίξουν μιὰ ματιά στὸ περιεχόμενό του), γιά νὰ συμπληρώσουν, ὅτι τυχὸν ἔχασαν (ἀπὸ χθὲς) καὶ μάλιστα - γιά νὰ ἔχουν τὴν εὐχέρεια ν' ἀποδώσουν τὸ περιεχόμενό του μὲ τὴν σειρὰ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ συγγραφέως. Ὅρίζονται λοιπὸν 1-2 μαθηταί, οἱ ὁποῖοι λαμβάνουν θέσι μπρὸς στὰ θρανία - κι ἀποτεινόμενοι στὴν τάξιν διηγοῦνται τὴ συνέχεια τοῦ διηγήματος, ἀφοῦ στὴν ἀρχὴ ἀναφέρουν τὴν περίληψιν τοῦ προηγουμένου μαθήματος, ὥστε καὶ

1. Βλ. Μέρος Β', Σημείωμα 1^ο «Πῶς θὰ καθοδηγοῦμε τοὺς μαθητὰς νὰ ἐκτελέσουν μιὰ οἰαδήποτε σχολικὴ ἐργασία».

2. Καὶ γιά τὸ λόγο, ὅτι οἱ μαθηταί τῆς 5^{ης} τάξεως ὑποτίθεται, ὅτι ἀπέκτησαν πιά ἀναγνωστικὴ ικανότητα.

ξνας πού δὲν εἶχε παρευρεθῇ στὸ προηγούμενο αὐτὸ μάθημα· νὰ μπορέσῃ νὰ μπῇ στὸ νόημα, νὰ ἐννοήσῃ περὶ τίνος ἀκριβῶς πρόκειται.

Ἄφοῦ τελειώσῃ ἔτσι ἡ διήγησις, καὶ συμπληρωθοῦν τὰ ὅσα τυχὸν παρελείφθησαν, ἀνοίγονται τὰ βιβλία κι ἀρχίζει ἡ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου κατὰ μικρὰ τμήματα, ὅπως ἔγινε καὶ γιὰ τὰ τμήματα τῆς 1ης ἐνότητας.

III. Διδασκαλία τοῦ νέου μαθήματος.

2^η ἐνότητα

Β'.

Τὸ 2^ο στάδιο διδασκαλίας¹

Τὸ μικρὸ ἀπόσπασμα κυριεύει τὸ ἐχθρικὸ χωρίο.

1. Εἰς ἀπόστασιν δύο ὥρων ἀπὸ τὸν τουρκικὸν σταθμὸν, ἔκειτο μικρὸν χωρίον, κατοικοῦμενον ὑπὸ εἰκοσάδος οἰκογενειῶν Χριστιανῶν καὶ ἰσαριθμῶν Μουσουλμάνων. Τὸ χωρίον τοῦτο ἔκαλεῖτο Ἑλιά.

2. Ὁ ὑποδεκανεὺς ἀρχηγός, ἐπλησίασεν εἰς τὸ χωρίον ἐν στρατηγικῇ παρατάξει. Τὴν πρωτοφυλακὴν ἀπετέλει ξνας εὖζωνας, τὴν ὀπισθοφυλακὴν ἕτερος, τὸ κύριον δὲ σῶμα, τὸ ὁποῖον ἔφερε καὶ τοὺς αἰχμαλώτους δεσμίους, ἀπετέλει αὐτὸς μετὰ τῶν λοιπῶν τριῶν στρατιωτῶν.

3. Μόνον οἱ κύνες ἀντέστησαν εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ ἀποσπάσματος. Οἱ χωρικοὶ δὲν ἐδίστασαν νὰ ὑποκύβουν, ἀφυπνισθέντες αἰφνης ὑπὸ τῶν θριαμβευτικῶν ἀλαλαγμῶν τῶν ξξ ἀνδρῶν. Τοὺς ἐνόμιζον ὅχι μόνον τετραπλάσιους, ἀλλὰ καὶ ἀποτελοῦντας προφυλακὴν ἰσχυροῦ σώματος.

4. Ὁ ὑποδεκανεὺς ἐγκατεστάθη ἐντὸς τῆς μόνης διωρόφου οἰκίας καὶ διέταξε νὰ τοῦ παραδοθοῦν τρεῖς γέροντες πρόκριτοι ὡς ὁμηροί. Ἐκ τούτων οἱ δύο ἦσαν Ὁθωμανοί.

— Θὰ μὲ ἀναγνωρίσετε φρούραρχον τοῦ χωρίου! ἔκραξεν ἐπιτακτικῶς.

— Ὅπως ἀγαπᾷς, καπετάνιε, ἀπεκρίθησαν τρέμοντες οἱ γέροντες.

1. Τὸ 3^ο στάδιο διδασκαλίας θὰ γίνῃ, ἀφοῦ τελειώσει ἡ ἐπεξεργασία καὶ τῆς 2ης ἐνότητας. Θ' ἀφορᾷ τὴν βαθύτερη ἐπεξεργασία τοῦ ὅλου κεφαλαίου.

5. Καὶ ὁ νέος φρούραρχος, λαβὼν φύλλον χάρτου, ἔγραψε διὰ μελάνης τὸ πρῶτον τοῦ ἔγγραφου:

Ὁ Φρούραρχος Ἐλιδᾶς

Πρὸς τὴν Διοίκησιν τοῦ... Εὐζωνικοῦ τάγματος.

Εὐπειθῶς ἀναφέρω τὸ χωρίον Ἐλιδᾶ ἀπὸ σήμερον γίνηκε ρωμέϊκο. Ὅλα τὰ παιδιὰ παρόντες.

Στάθης Γέρακας
ὕποδεκαεὺς

6. — Θύμιο! ἔκραξε πρὸς τὸν νεώτατον τῶν Εὐζώνων, ἔχεις πόδια ζαρκαδιοῦ; πᾶρε τὸ χαρτί καὶ τρέχα στὴ Διοίκησι. Ἀστραπή! Ἔσεῖς οἱ ἄλλοι, παιδιὰ, μιὰ Σημαία Ἑλληνικὴ δὲν θὰ μοῦ οἰκονομήσετε γιὰ τὸ Φρουραρχεῖο; Νά! πάρετε τὸ γαλάζιο μαντήλι τοῦ γέροντα. Δυὸ λουρίδες πᾶνι ἑπάνω σταυρωτές· ἓνα καλάμι... καὶ ἔγινε! Στὴ Σημαία δὲν ἔχει νὰ κάμῃ τὸ πανί. Πάντα Σημαία εἶναι...

7. Μετ' ὀλίγον ἡ αὐτοσχέδιος Ἑλληνικὴ Σημαία ἐκυμάτιζεν ἐπὶ τῆς καπνοδόχου τοῦ ἀγροτικοῦ οἰκίσκου. Ἡ σελήνη τὴν ὥραν ἐκείνην, προβάλλουσα ἐκ τοῦ βουνοῦ καὶ ἡ νυκτερινὴ αὔρα ψιθυρίζουσα γλυκὰ, ἐχαιρέτιζον διὰ πρώτην φοράν, τὸ σύμβολον τῆς ἐλευθερίας, εἰς τὴν δουλωμένην ἐκείνην γῆν.

8. Ἀλλὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν σαλπίσματα καὶ ποδοβολητὸς ἵππων ἐτάραξαν τὴν ἡσυχίαν. Τὸ χωρίον περιεκυκλοῦτο ὑπὸ τουρκικοῦ σώματος τρίακοσίων πεζῶν καὶ ἀποσπάσματος ἱππέων. Τὸ σῶμα τοῦτο ἐπήγαινε πρὸς τὴν μεθόριον. Ὅτε ἔμαθεν ὁμως ἀπὸ τὸν φυγάδα δεκανέα, ὅσα συνέβησαν εἰς τὸν σταθμὸν καὶ ὅτι πιθανῶς θὰ καταλαμβάνετο τὸ χωρίον ὑπὸ τῶν ὀλίγων εὐζώνων, ἐλοξοδρόμησεν ὀλίγον, ἵνα δώσῃ ἓν μάθημα εἰς τοὺς θρασεῖς Ἑλλήνας.

9. — Παιδιὰ, εἶπεν ὁ Φρούραρχος, τὸ φρούριό μας οὔτε τὸ γνωρίζουμε καλὰ, οὔτε μᾶς γνωρίζει. Μπορεῖ νὰ μᾶς κλείσουν ἐδῶ μέσα σὰν τὰ ποντίκια καὶ νὰ μᾶς κάψουν ἢ νὰ μᾶς πιάσουν. Πρέπει νὰ ὑποχωρήσωμε στὴν πρώτη μας θέσι. Ἐφ' ὅπλου λόγχῃ!

10. Καὶ οἱ πέντε ἄνδρες, οἱ ἀποφασισμένοι ν' ἀποθάνουν, ἐξώρμησαν ἀπὸ τὴν ὀπισθεν θύραν τοῦ φράκτου, ἐν ᾧ περιεκυκλοῦτο ἡδὴ ἡ οἰκία. Οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶχαν καταλάβει ἀκόμη τὴν ἐκείθεν ἐξοδὸν καὶ ἡ φυγὴ ἦτο ἐξησφαλισμένη. Ὁ ὑποδεκαεὺς ἔρριψε πρὸς τὰ ὀπίσω βλέμμα, διασκελίζων τὸν τελευταῖον φράκτην τοῦ χωρίου.

11. Ὑψηλὰ ἐκεῖ, τρόπον τινὰ ἑναερίως, μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, τὸ μικρὸν γαλανόλευκον πανίον ἀνεκινεῖτο τρέμον. Ὁ ὑποδεκανεὺς ἐκτύπησε τὸ μέτωπον διὰ τῆς παλάμης:

— Καὶ ἡ Σημαία; εἶπε, ποῦ θὰ τὴν ἀφήσωμε τῇ Σημαίᾳ μας; Καὶ πρὶν ἢ προφθάσουν οἱ ἄλλοι σύντροφοι νὰ ἐννοήσουν τὴν πρόθεσίν του, γοργός, ἀκράτητος, ἐτράπη πρὸς τὰ ὀπίσω. Οἱ ὀθωμανοὶ στρατιῶται ἐγέμιζον τὴν ὁδὸν καὶ μετὰ τινα δισταγμὸν εἰσήρχοντο εἰς τὴν οἰκίαν, ὅπου μόνον οἱ δέσμιοι αἰχμάλωτοι εἶχον καταλειφθῇ.

12. Ὁ ὑποδεκανεὺς, ἀναρριχηθεὶς ἀπὸ τοῦ ὀπισθεν τοίχου, εὐρίσκετο ἤδη ἐπὶ τῆς στέγης. Καὶ ἡ μικρὰ Σημαία ἐκυμαίνετο πρὸς αὐτόν, ὥς νὰ τὸν ἰκέτευε, ὥς νὰ τὸν προσεκάλει, ὥς νὰ τὸν νῆχαρίσκει διὰ τὴν σωτηρίαν. Τὴν ἤρπασε διὰ τῶν χειρῶν καὶ ὁ κάλαμος συνετρίβη. Τὴν ἐκράτει ἐπὶ τοῦ στήθους, καθ' ἣν στιγμὴν πεντήκοντα ὅπλα ἐκενώθησαν κατ' αὐτοῦ καὶ δύο σφαῖραι τὸν ἐπλήγωσαν εἰς τὰ στήθη. Κατέπεσεν ἐπὶ τῶν κεραμιδιῶν, τὰ ὁποῖα συνετρίβησαν ἀπὸ τὸ βᾶρος του. Καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν του ἀγωνίαν, ὥσάν νὰ ἐχρησιμοποίει καὶ αὐτοὺς τοὺς σπασμοὺς τοῦ θανάτου, κατέσχιζε διὰ τῶν ὀδόντων τὸ πανίον καὶ ἀπέπτυσεν αὐτό, ράκος ἄμορφον, καὶ κόκκινον ἐκ τοῦ ἰδίου του αἵματος.

Γ'. Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσι τοῦ κάθε τμήματος γίνονται:

α'. **Διορθώσεις** (ἐὰν παρατηρήθηκαν λάθη) τονισμοῦ, στίξεως, χρωματισμοῦ φωνῆς...

β'. **Ἐξηγήσεις** λέξεων...

γ'. **Διασαφήσεις** φράσεων, ἀντικειμένων, ἱστορικῶν γεγονότων, μεταφορικῶν ἐννοιῶν, εἰκόνων κ.ο.κ. καὶ

δ'. Διατυπῶνται τὸ νόημα. Ἔτσι:

Στὸ 1^ο τμήμα:

— **Εἰς ἀπόστασιν δύο ὥρων** = δύο ὥρες μακριά.

ἀπόστασις: δύο τόπων, δύο σημείων: ὁ δρόμος μεταξὺ δύο τόπων· στῇ Γεωμετρίᾳ: ἡ εὐθεῖα γραμμὴ ποὺ ἐνώνει δύο σημεῖα.

— **κατοικοῦμενον** (χωρίον) = τὸ ὁποῖον (ποῦ) ἐκατοικεῖτο, ποὺ τὸ κατοικοῦσαν.

— **ὑπὸ** ... = ἀπὸ εἴκοσι οἰκογένειες, 80-100 ψυχές.

ἱσαριθμῶν (οἰκογενειῶν = εἴκοσι ...

— **ἐκαλεῖτο** = ὠνομάζετο, τὸ ἔλεγαν (λεγόνταν).

- Μουσουλμᾶνοι = Μωαμεθανοί, ὅσοι πιστεύουν στὴ θρησκεία τοῦ Μωάμεθ (οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ἀραβες, οἱ Πέρσαι κ. ο. κ.).
- Ἑλιά (γιατί τὸ χωριὸ αὐτὸ νὰ πῆρε τ' ὄνομα αὐτό;), Ἑλιές, ἐλαιῶνες, θὰ πῆ πὼς βρισκόταν κοντὰ σὲ θάλασσα μᾶλλον (ἢ μέσα στὴ ζώνη τῆς ἐλάιας).

Τὸ νόημα: «Δυὸ ὥρες μακριὰ ἀπὸ τὸν τουρκικὸ σταθμὸ ἦταν τὸ χωριὸ Ἑλιά, ποὺ τὸ κατοικοῦσαν εἰκοσι οἰκογένειες Χριστιανικὲς κι ἄλλες τόσες Μουσουλμανικὲς».

Στὸ 2^ο τμῆμα:

Ἵποδεκανεύς = βαθμὸς στρατιωτικὸς (στρατοῦ ξηρᾶς).

α) Στρατιῶτες: στρατιώτης, ὕποδεκανεύς, δεκανεύς.

β) Ὑπαξιωματικοί: λοχίας, ἐπιλοχίας, ἀνθυπασπιστής.

γ) Κατώτεροι ἀξιωματικοί: ἀνθυπολοχαγός, ὕπολοχαγός, λοχαγός.

δ) Ἀνώτεροι ἀξιωματικοί: ταγματάρχης, ἀντισυνταγματάρχης, συνταγματάρχης.

ε) Ἀνώτατοι ἀξιωματικοί: ὑποστράτηγος, ἀντιστράτηγος, στρατηγός.

Ἐν στρατιωτικῇ παρατάξει = σὲ στρατηγικὴ παράταξη (πρωτοπορεία κύριο σῶμα — ὀπισθοφυλακή. Διασαφηνίζεται ἡ ἔννοια τῶν ὄρων αὐτῶν, ἢ σημασία καὶ ἡ τάξις).

Ἴτερος: = ὁ ἄλλος (ἀπὸ τοὺς δύο), (ἐκάτερος = κι ὁ ἓνας κι ὁ ἄλλος), (ἐκαστος = ὁ καθένας (χωριστὰ) ἀπὸ τοὺς δύο ἢ τοὺς πολλούς). Γίνονται διασαφήσεις μὲ σχετικὲς προτάσεις.

Ἴτοι διασαφηνίζονται καὶ οἱ λέξεις: αἰχμάλωτος, δέσμιος, ἀπετελεῖτο....

Τὸ νόημα: «Στρατιωτικὴ παράταξη, τοῦ μικροῦ ἀποσπάσματος».

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

Κατὰ τὸν ἴδιο, ὡς ἄνω, τρόπο διαβάζονται καὶ τ' ἄλλα δέκα τμήματα, ἐρμηνεύονται οἱ λέξεις, διασαφηνίζονται οἱ φράσεις

καὶ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα καὶ διατυπώνεται τὸ νόημα (ἡ ἔννοια) τοῦ κάθε τμήματος.

Κι ἄκόμα· ἐπιχειρεῖται καὶ ἡ ἀπόδοσις στὴν ὁμιλούμενη (Δημοτικῇ) γλῶσσα κανενὸς δύσκολου στοῦ νόημα καὶ στὴν πλοκῇ τμήματος. Ἄς πάρουμε τὸ τελευταῖο (12^ο) τμήμα:

«Ὁ ὑποδεκανέας, ἀφοῦ σκαρφάλωσε ἀπὸ τὸν ὀπίσθιο τοῖχο, βρισκόταν τώρα πάνω στὴ στέγη. Κ' ἡ μικρὴ Σημαία κυμάτιζε πρὸς τὸ μέρος του, σὰν νὰ τὸν παρακαλοῦσε, σὰν νὰ τὸν προσκαλοῦσε, σὰν νὰ τὸν εὐχαριστοῦσε, ποῦ θὰ τήνε σῶση.

Τὴν ἄρπαξε μὲ τὰ χέρια του καὶ τὸ καλάμι γίνηκε κομμάτια. Τὴν κρατοῦσε πάνω στὰ στήθια του, τὴ στιγμὴ ποῦ πενήντα ὄπλα ρίχθηκαν κατεπάνω του καὶ δυὸ σφαῖρες τονε τραυμάτισαν στοῦ στήθος. Σωριάστηκε πάνω στὰ κεραμίδια, ποῦ γίνηκαν κομμάτια ἀπὸ τὸ βάρος του. Καὶ στὴ στερνὴ του ἀγωνία, σὰν νὰ χρησιμοποιοῦσε γιὰ τὴν Πατρίδα του κι αὐτοὺς τοὺς σπασμοὺς τοῦ θανάτου - ἔκαμε κομμάτια μὲ τὰ δόντια του τὸ πανὶ καὶ τὸ πέταξε, κουρέλι ἄμορφο καὶ κόκκινο ἀπὸ τὸ δικό του αἷμα».

Μὲ τὴν ἀπόδοσι αὐτὴ στὴν ὁμιλούμενη γλῶσσα· ὄχι μόνο καταννοεῖται ἀπὸ τοὺς μαθητὰς καλύτερα τὸ νόημα τοῦ κειμένου· ἀλλὰ κι ἀφυπνίζονται μέσα τοὺς λογῆς· λόγῆς συναισθήματα. Ἀναταράσσεται βαθύτατα ὁλόκληρο τὸ ψυχικὸ τους, τοὺς ἐντυπώνεται ζωηρὰ ἡ ὕψηλὴ ἰδέα τῆς αὐτοθυσίας, τῆς ἀπεριόριστης ἀγάπης στὴ Σημαία, τὸ ἱερὸ αὐτὸ σύμβολο τῆς Πατρίδας.... Ὅλ' αὐτὰ πολὺ λίγο ἐπιτυχαίνονταν μὲ τὴν ψυχρὴ γλῶσσα τῆς καθαρεύουσας, ἡ ὁποία ἀπευθύνεται κυρίως στοῦ νοῦ — ἐνῶ οἱ μαθηταὶ αἰσθάνονται μᾶλλον παρὰ καταννοοῦν.

Δ'. Ἀφοῦ τελειώσῃ ἡ ἀνάγνωσις, ἡ διασάφησις καὶ ἡ ἀπόδοσις τῆς ἐννοίας τοῦ καθενὸς ἀπὸ τὰ (12 ἐδῶ) μικρὰ τμήματα· ἀποδίδεται τὸ περιεχόμενον τῆς ἐνότητος ἀπὸ τὸ βιβλίον· μὲ τὴ σειρὰ ποῦ σκέφθηκε ἡ ἀφηγεῖται ὁ συγγραφεὺς, [ὅταν πρόκειται μάλιστα γιὰ περιγραφὴ κανενὸς ἀντικειμένου ἢ μιᾶς πράξεως· ἢ τέτοια (μὲ τὴ σειρὰ καὶ ἀπὸ τὸ βιβλίον) ἀπόδοσις εἶναι ἀπόλυτα ἐπιβεβλημένη].

Ε'. Κλείονται τὰ βιβλία καὶ ἀποδίδεται τὸ περιεχόμενον σὲ

συνεχῇ λόγο ἀπὸ ἑνὸς ἢ δύο μαθητῶν. Συμπληρώνονται σύντομα τὰ τυχόν κενά.

Γ'. Κατόπιν διατυπώνεται περιληπτικὰ τὸ νόημα τῆς ἐνότητος.

[Ἔτσι περίπου]:

«Τὸ μικρὸ ἀπόσπασμα κυριεῦει τὴν Ἑλιά. Οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι καταλαμβάνονται ἀπὸ φόβο καὶ ὑποτάσσονται. Κατασκευάζεται πρόχειρος Σημαία καὶ στήνεται στὴν καπνοδόχο τῆς στέγης. Τουρκικὸ ὅμως ἀπόσπασμα, εἰδοποιημένο ἀπὸ τὸν φυγάδα τοῦρκο δεκανέα· σπεύδει στὸ χωριό, γιὰ νὰ τιμωρήσῃ τοὺς Ἕλληνας. Ὁ ὑποδεκανέας διατάζει ἀποχώρησι, ὁ ἴδιος ὅμως ἐπιστρέφει νὰ παραλάβῃ τὴ Σημαία. Τῇ στιγμῇ ἐκείνῃ τουρκικὲς σφαίρες τὸν πληγώνουν κατὰ στήθεα. Ἄλλ' ὁ γενναῖος ὑποδεκανέας πρὶν ξεψυχῆσαι· προφθαίνει νὰ ἐξαφανίσῃ τὴ Σημαία. Ἔτσι σώζει τὴν τιμὴ τῆς Πατρίδας του· μεθυσία τῆς ζωῆς του».

Ζ'. Ἐπακολουθεῖ ἡ ὑποδειγματικὴ ἀνάγνωσις. Διαβάζεται ὁλόκληρη ἡ ἐνότητι με συνέχεια καὶ κατ' ἤθος. Τὴν ἀνάγνωσι κάμνει ὁ διδάσκαλος ἀργὰ καὶ κάπως ἐμφαντικὰ, χρωματίζοντας τὴ φωνὴ του κατὰλληλα καὶ τὴν ἐπαναλαμβάνουν κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ οἱ μαθηταὶ (1—2—3). Ἐάν οἱ μαθηταὶ δὲν ἔχουν ἀποκτήσῃ ἀκόμα, σὲ ἱκανοποιητικὸ βαθμό, ἀναγνωστικὴ ἐπιδεξιότητα· ἐπαναλαμβάνει ὁ διδάσκαλος τὴν ὑποδειγματικὴ ἀνάγνωσι, ἐνῶ οἱ μαθηταὶ τὸν παρακολουθοῦν ταυτόχρονα με σιγανὴ φωνή· ψιθυριστά. Κυριαρχεῖ ὅμως ἡ φωνὴ τοῦ διδασκάλου, ὁ ὁποῖος φροντίζει νὰ μὴν παρασύρεται ἀπὸ τὸν ἐκ φυσικοῦ ταχύτερο ρυθμὸ τῶν μαθητῶν κι αὐτοὶ πάλιν ἀσκούνται νὰ μὴν προτρέχουν ἀπὸ τὸν διδάσκαλό τους καὶ μάλιστα ὕστερα ἀπὸ τὴν παύση τῆς φωνῆς στὰ σημεῖα τῆς στίξεως.

ΣΗΜ. Προκειμένου γιὰ ἀνάγνωσι πρὸ ἀκροατηρίου· πρέπει νὰ διαβά-
ζεται τὸ κείμενο ὁλόκληρο ἀπὸ ἕναν καὶ ὁ τυχόν δευτέρος νὰ ἐπαναλάβῃ τὸ
κείμενον πάλιν ὁλόκληρο. Ναί, ἀλλὰ ἂν τὸ κείμενο αὐτὸ εἶναι ἐκτεταμένο
κι ὁ ἀναγνώστης ὄχι πολὺ γυμνασμένος καὶ δὲν ἔχῃ τὸ φυσικὸ χάρισμα τῆς
φράσεως ἀπαγγελίας· προκαλεῖται ἀνία καὶ κούρασις στὸ ἀκροατήριον, ἡ
προσοχὴ τῆς τάξεως χαλαρώνεται καὶ πρέπει νὰ εἶναι πολὺ ἐπιδέξιος ὁ δι-
δάσκαλος ὥστε νὰ κρατήσῃ ἡσυχία καὶ εὐχάριστη ἀτμόσφαιρα... Γι' αὐτὸ λέμε
ὅτι τὸ κείμενο χωρίζεται σὲ τόσα κομμάτια καὶ τὸ διαβάζουν τόσοι (2—3....)
μαθηταὶ, ἀνάλογα με τὴν ἔκτασι πού ἔχει. Ἐδῶ ὅμως παρουσιάζεται κι ἄλλος
κίνδυνος. Πῶς θὰ ἐναλλάσσονται οἱ μαθηταὶ αὐτοί, πότε, σὲ ποιά σημεῖα τοῦ

κειμένου; Σε όποιο τύχη; τότε ποιός ό λόγος της επαναλήψεως της άναγνώσεως κι από τούς μαθητάς; Για ν' άσκηθοῦν στήν καλή άνάγνωσι! Όχι! Αυτό δέν επιτυγχάνεται μέ τόν τρόπον αυτό. Ή τέτοια εργασία κατ' ανάγκην γίνεται μηχανικά, δίχως σκοπό, επιτροχάδην.... Τό κομμάτι πού θά τύχη σέ κάθε μαθητή πρέπει νά έχη κάποια αυτότελεία στό περιεχόμενο - στό νόημα. Αυτό πρέπει νά προβλέψη ό διδάσκαλος και νά έχη προκαθορίσει σέ πόσα τεμάχια μπορεί νά χωρισθί τό κείμενο της ένότητας ή τοῦ κεφαλαίου πού θά διαβασθί. Και ή έκτασις τῶν τεμαχίων αὐτῶν δέν πρέπει νά εἶναι πολύ μικρή. Όσο μεγαλύτερη ή τάξις—τόσο έκτενέστερα και τά κομμάτια αὐτά. Εάν τό κεφάλαιο εἶναι σύντομο ή ή ένότητα μικρή—περιτεύει ό τεμαχισμός τούς σέ κομμάτια.

Η'. Όρίζεται τό κείμενο γι' αντιγραφή και γιά όρθογράψαι και πάνω σ' αὐτό επιχειρεῖται ή άναγκαία επεξεργασία (όπως έγινε και στήν α' ένότητα σελ. 44) [Βλ. και Β' Μέρος, Σημείωμα 5 «Τό όρθογραφικό πρόβλημα στό Δημοτικό σχολείο»].

ΣΗΜ. Ήν τυχόν δέν εστάθηκε δυνατόν νά περατωθί ή επεξεργασία της (2ης έδῶ) ένότητας σέ μιá διδακτική ώρα· αφιερώνεται γιά τήν εργασία αὐτή κι άλλη ώρα (τήν επόμενη ήμέρα π.χ.). Προτιμοῦμε νά διαθέσωμε περισσότερες ώρες· παρά νά διεξέλθωμε τό κείμενο επιπόλαια και σύντομα. Σε μιá τέτοια περίπτωση εξέτάζουμε τήν μιá ώρα τή μισή (2η έδῶ) ένότητα και τήν άλλη ώρα τήν άλλη μισή, δίχως νά παραλείπωμε όμως και τήν Η', ως άνω, εργασία, τόν καθορισμό δηλ. κειμένου γι' αντιγραφή κι όρθογράψαι [τήν Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή· γιατί τίς λοιπές ήμέρες της εβδομάδας γράφεται στό σχολείο ή μαθημένη κατ' οίκον όρθογραφία].

Τό 3^ο στάδιο της διδασκαλίας

[1ης και 2ης ένότητας, δηλ. όλου τοῦ κεφαλαίου]

3η ήμέρα διδασκαλίας

[Βλ. και τήν πιό πάνω σημείωσι]

Οί μαθηταί άσκήθηκαν ως έδῶ στη λογική και κατ' ήθος άνάγνωσι (στό 2^ο στάδιο της διδασκαλίας) και στήν, σέ συνεχή λόγο, άπόδοσι τοῦ περιεχομένου (μέ τή σειρά τῶν γεγονότων, τόν εἰρμό τῶν σκέψεων τοῦ συγγραφέως). Τώρα επιχειροῦμε τό 3^ο στάδιο της διδασκαλίας· γιά τή βαθύτερη κατανόησι τοῦ διηγήματος. Στο 3^ο αὐτό στάδιο· πολύμορφες μποροῦν νά γίνουν εργασίες: πνευματικές και χειροτεχνικές (έμβασθύ ν·

σεις)¹ πάνω στο κείμενο που διδάχθηκε. Τὼν ἐλεύθερων καὶ αὐθόρμητων αὐτῶν πνευματικῶν καὶ χειροτεχνικῶν ἐργασιῶν τὸ εἶδος κι ὁ ἀριθμὸς καθορίζονται:

α'. Ἀπὸ τὴν ὑφῆ (περιεχόμενο καὶ φραστικό) καὶ τὴν ἔκτασι τοῦ διηγήματος ἢ τῆς περιγραφῆς: [πολλὰ δρῶντα πρόσωπα, περίτεχνη φρασεολογία, ποικιλία γεγονότων κ. ο. κ.].

β'. Ἀπὸ τὴν τάξι, στὴν ὁποία διδάσκεται τὸ κεφάλαιο [ὅσο ἀνεβαίνομε τὶς τάξεις - τόσο κι ἀπλώνόμεθα στὶς κρίσεις μας καὶ στὶς λεπτομέρειες. Τούναντίον τὶς περιορίζομε στὰ ἀπόλυτα ἀναγκαῖα - ὅταν πρόκειται γιὰ μαθητὰς τῶν κατωτέρων τάξεων].

γ'. Ἀπὸ τὸν διαθέσιμο, στὸ σύνολο τοῦ προγράμματος, χρόνο. Γιατὶ ὅσο καὶ νὰ λέμε, ὅτι ἡ διδασκαλία ἐνὸς κεφαλαίου μπορεῖ νὰ ἐπεκταθῇ σὲ πολλὰς διδακτικὰς ὥρες - ὅμως ὀφείλομε νὰ μὴν ὑπερβοῦμε καὶ ἓνα λογικὸ ὄριο χρόνου καὶ μάλιστα στὰ ὀλιγοτάξια σχολεῖα.

δ'. Ἀπὸ τὸ πλήθος τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως. Αὐτονόητο, ὅτι ὅταν ἡ τάξι ἔχη 50, 60, 70... μαθητὰς, ἐπειδὴ ὅλοι αὐτοὶ πρέπει νὰ λαβαίνουν ἕνεργὸ μέρος στὴν ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου, καθὼς καὶ στὶς ποικίλες πάνω σ' αὐτὸ ἀσκήσεις² - κατ' ἀνάγκην θὰ καταναλωθῇ καὶ περισσότερος χρόνος.

1. Λογικὴ - γλωσσικὴ καὶ ἠθικὴ ἐμβάθυνσις (ἂν ἐνυπάρχουν στὸ διήγημα τὰ σχετικὰ στοιχεῖα).

2. Δὲν νομίζομε, ὅτι εἶναι δυνατὴ, στὰ δημοτικὰ μας σχολεῖα, στὴ σημερινή τους σύνθεσι καὶ κατάστασι, ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος τῆς «καθ' ὁμάδας» ἐργασίας, τοῦ συστήματος δηλαδὴ ποὺ προτείνει τὸ «Νέο Σχολεῖο»: νὰ μοιράζωνται οἱ ἐργασίες, ποὺ ἀπαιτοῦνται γιὰ τὴν ἐπεξεργασία ἐνὸς κειμένου, σὲ ὁμάδες μαθητῶν καὶ κατόπιν, νὰ συγκεντρώνωνται σ' ἓνα σύνολο μὲ ἀνακοινώσεις στὴν τάξι. Δὲν ἐπέισθμεν γιὰ τὴ δυνατότητα τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος οὔτε ἀπὸ τὶς σχετικὰ συζητήσεις μας σὲ διάφορες παιδαγωγικὰς συγκεντρώσεις τῶν διδασκάλων μας, ὅπου κι ἂν ὑπηρετήσαμε - οὔτε κ' ἀπὸ τὶς σποραδικὰς ἀπόπειρες - ποὺ ἔγιναν ἀπὸ μερικοὺς ἐκλεκτοὺς διδασκάλους μας. Ὅμαδικὲς ἐργασίες (3-4 μαθητῶν τῆς ἰδίας περιόδου δυναμικότητας ἢ ὅπως θέλουν μερικοὶ: ἐξ ἀντιθέτου ἀνίσου ἱκανότητας, ὅποτε ὁ καθυστερημένος θὰ βοηθεῖται ἀπὸ τὸν προοδευμένο, ἐνῶ τοῦ τελευταίου οἱ γνώσεις θὰ ἐμπεδώνωνται - ἐπειδὴ θὰ χειραγωγῇ τὸν καθυστερημένο συνεργάτη του), συν-εργασία, λέμε, μικροομάδων στὴν ἐρευνα ἐπὶ μέρους θεμάτων - εἶναι κατορθωτὴ καὶ μάλιστα ἐπιβεβλημένη κατὰ τὴ γνώμη μας, μόνο στὶς ἐλεύθερες (πνευματικὰς καὶ χειροτεχνικὰς) ἐργασίες τῶν μαθητῶν (βλ. πλὴν κάτω σχετικὸ κεφάλαιο).

Κι ὁ συνάδελφος κ. Δ. Μάγος φρονεῖ, ὅτι δὲν εἶναι εὐκόλος - οὔτε ψυχολογικὰ ἀνεκτὸς ὁ χωρισμὸς τῶν μαθητῶν σὲ ὁμάδες γιὰ τὴν ἐπεξεργασία ἐνὸς θέματος, ὁμάδες μάλιστα καταρτιζόμενες μὲ ἐπέμβασι τοῦ διδασκάλου. Ἡ πραγματικὴ καὶ ἀληθινὴ θέσις, λέγει, τῶν ὁμάδων ἐργασίας στὸ Νέο Σχολεῖο εἶναι ἡ ἐξῆς: Ὁ διδάσκαλος ποτὲ δὲν φτάνει ὁμάδες ἐργασίας. Ἄν θέ-

1η φάσις

1. Χαρακτηρισμοὶ τῶν προσώπων τοῦ διηγήματος (ἐὰν ὑπάρχουν τέτοια) καὶ κρίσεις γιὰ τὶς ἐνέργειές τῶν.

2. Δραματοποιήσεις ἢ ἀναπαράστασις (βίωμα - ζήσιμο) τοῦ περιεχομένου, ἂν αὐτὸ ἐπιδέχεται μιὰ τέτοια ἐπεξεργασία.

3. Λεπτομερέστερη ἀνάπτυξις μερικῶν χαρακτηριστικῶν σημείων τοῦ διηγήματος ἢ τῆς περιγραφῆς· μὲ σκοπὸ νὰ ἐπιτευχθῇ πλατύτερη διασάφισι τῶν σημείων αὐτῶν.

4. Ἐξεύσεις ρητῶν, γνῶμικῶν καὶ ὥραίων σ' ἔκφρασι προτάσεων, ποὺ μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν στὸ κείμενο καὶ ἢ κατὰ γραφὴ τους στὸ εἰδικὸ Σημειωματάριο.

5. Ἰχνογράφησις σκηνῶν ζωηρῶν, καθὼς καὶ ψυχολογικῶν σημείων. Πλαστικὴ χαρακτηριστικῶν ἀντικειμένων, ποὺ ἀναφέρονται στὸ κείμενο.

6. Ἐπίδειξις καὶ ἐξέτασις σχετικῶν πρὸς τὸ περιεχόμενον τοῦ διηγήματος εἰκόνων, εἴτε ἀπὸ τὸ βιβλίον (ἐὰν ἔχη τέτοιες), εἴτε ἀπ' ἄλλου. Ὅταν παρορμηθοῦν οἱ μαθηταὶ· μ' εὐχαρίστησι καὶ ἐνθουσιασμὸ ἀναζητοῦν καὶ προσκομίζουν τέτοιες εἰκόνες, ἄλλως τε καὶ ἡ «Σχολικὴ Βιβλιοθήκη», ἂν μὴ καὶ ἡ «Μαθητικὴ Βιβλιοθήκη» τῆς τάξεως· ἔχει καταρτίσει πλούσια συλλογὴ εἰκόνων, μέσα σὲ εἰδικοὺς φακέλους... (ἀπὸ ἐφημερίδες, περιοδικὰ, χαλκομανίες, παιδικὰς χρωματιστὰς εἰκόνες, σκίτσα καὶ ἰχνογραφήματα, σημειώματα σὲ ποιά μεγάλα ἔργα (λεξικά π.χ. καὶ ἄλλα)· ὑπάρχουν οἱ κατάλληλες γιὰ τὸ Δημοτικὸ σχολεῖο εἰκόνες (γιὰ τὴν ἐμπέδωσι ἱστορικῶν, γεωγραφικῶν, φυσικῶν γνώσεων). Εἶναι μιὰ ἀπὸ τὶς ἀπαραίτητες φροντίδες τοῦ προνοητικοῦ διδασκάλου.

2η φάσις

1. Ἀσκήσεις λεξιλογικῆς καὶ φραστικῆς.

λουν τὰ παιδιὰ, εἶναι ἐλεύθερα νὰ συνεργάζωνται καὶ στὶς διανοητικὰς καὶ στὶς χειροτεχνικὰς ἐργασίας. Εἶναι ἐλεύθερα νὰ φτιάσουν μόνον τοὺς τὶς ὁμάδες (γιὰ μιὰ χειροτεχνικὴ ἐργασία, φτιάξιμο σκηνῆς, κανεὼς ἐποπτικοῦ μέσου, ὄργανον ἐφαρμογῆς φυσικοῦ φαινομένου κ.ο.κ.) καὶ νὰ παρουσιάσουν τὴν ἐργασία τῆς συνεργασίας τῶν· συνεπῶς στὸ Νέο Σχολεῖο δὲν πρέπει νὰ χωρίζεται ἡ τάξις σὲ ὁμάδες ἀπὸ τὸν διδάσκαλον. (Βλ. τὸ ἔργο του «Διαφορὲς Νέου καὶ Παλαιοῦ Σχολείου», σελ. 72-76, «Περὶ «ὁμαδικῶν ἐργασιῶν». Βλ. καὶ Ν. Ἐξαρχοπούλου Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν, Γ' ἔκδ. σελ. 401-409.

2. Λογική συντακτική ανάλυσις τοῦ κειμένου.
3. Μετατροπὴ τρόπου διηγήσεως.
4. Ἐκθέσεις καὶ ἔγγραφα σχετικά.
5. Ἐλεύθερες (ἀτομικὲς) ἐργασίαι τῶν μαθητῶν.

Ἄς ἐπιχειρήσωμε τώρα νὰ ἐφαρμόσωμε τ' ἀνωτέρω στὸ κείμενο τοῦ διηγήματός μας ἡ «Σημαία». Ἐννοεῖται, ὅτι ὅσα θὰ παραθέσωμε δὲν μπορεῖ ν' ἀπεικονίζουσιν καὶ τὴν πραγματικὸτητα, γιὰ αὐτὴν τὴν δημιουργεῖ τὸ ζωντανὸ στοιχεῖο· ἡ τάξις ὅλη. Τὴν δουλεῖα αὐτὴ θὰ καταπιασθοῦν οἱ ἴδιοι οἱ μαθηταὶ νὰ τὴν διεκπεραιώσουν μὲ ἡρεμῃ, ἀλλὰ κ' ἐνδιαφέρουσα συζήτησι μετὰ τοὺς. Ὁ διδάσκαλος θὰ πάρῃ θέσι: «διευθύνοντος τῆ συζήτησι»· θέσι «ρυθμιστοῦ καὶ διαιτητοῦ», προσέχοντας «νὰ μὴν καταπνίγῃ τὴν ἐλεύθερον πνευματικὴν ἐργασίαν» τῶν μαθητῶν του, τὴν αὐτενέργειάν τοὺς. Διακριτικὸς πάντοτε καὶ λεπτός, εἴτε πρόκειται ν' ἀποκρούσῃ μιὰ ἐσφαλμένη ἢ κι ἀνόητη γνώμη μαθητοῦ, γιὰ νὰ μὴν πληγώσῃ τὴ φιλοτιμίαν του· εἴτε νὰ περιστείλῃ τὴ ζωηρότητα κανενὸς φωνασκοῦ ἢ προπετοῦς, γιὰ νὰ μὴ μαράνησιν αὐτοῦ τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἐνεργητικότητα· εἴτε τέλος νὰ κινήσῃ σὲ δρᾶσι τοὺς ὀκνηροὺς, τοὺς δειλοὺς, τοὺς ἀδιάφορους... Ἀλήθεια, τί δύσκολη ἡ θέσις τοῦ διδασκάλου στὸ «Νέο Σχολεῖο!» Ὁ νεώτερος διδάσκαλος, ποῦ ἀντικατέστησε τὴ «βέργαν» τοῦ παλαιότερου συναδέλφου του· μὲ τὴν στοργὴν καὶ τὴν καλωσύνην, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πλοῦτος τῶν γνώσεών του· πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ τὴν ἱκανότητα «τοῦ διευθύνειν συζήτησιν πολλῶν ἀτόμων», τέχνην ὁμολογοῦμε δύσκολην, ἀλλὰ κι ἀπαραίτητην γιὰ τὸν συγχρονισμένον διδάσκαλον (βλέπε σχετικὰ στὸ Μέρος Β', Σημείωμα 10: «Ἡ τέχνη τοῦ διευθύνειν μιὰ συζήτησιν — ὁ ρόλος καὶ ἡ θέσις τοῦ διδασκάλου στὴ συζητοῦσα τάξι»).

[Πρῶτη φάσις ἐπεξεργασίας κατὰ τὸ 3^ο στάδιον διδασκαλίας]

1. Χαρακτηρισμοὶ καὶ κρίσεις¹

Τὸ κυριώτερον, τὸ «πρωταγωνιστοῦν» πρόσωπον στὸ διήγημα ἡ «Σημαία» εἶναι ὁ ὑποδεκανέας· διοικητὴς τοῦ μικροῦ Ἑλληνικοῦ ἀποσπάσματος, ὁ Ἀκαρνὰν Στάθης Γέρακας.

1. Μπορούσαμε ν' ἀκολουθήσωμε τὸ σύστημα πιθανῶν ἐρωτήσεων τοῦ διδασκάλου καὶ πιθανῶν ἀπαντήσεων τῶν μαθητῶν. Ἀποφύγαμε ὅμως τὸ σύ-

Ὁ Στάθης Γέρακας :

α'. Ὡς διοικητὴς τοῦ ἀποσπάσματος τοῦ παραμεθορίου φυλακείου, γιὰ νὰ κρατῇ τοὺς στρατιῶτες τοῦ μακριὰ ἀπὸ τὸ φόβο τοῦ πολέμου καὶ τοὺς προφυλάξῃ ἀπὸ τὸν κάματο τῆς νυκτερινῆς ἀγρύπνιας καὶ τῆς ψυχρᾶς - τοὺς ἔχει συγκεντρώσει, σὰν φιλόστοργος πατέρας, «γύρω ἀπὸ τὴ φωτιά» καὶ τοὺς διηγεῖται τὸ «θρυλικὸ παραμῦθι τοῦ μαρμαρωμένου βασιλιᾶ». Ἔτσι, ὄχι μόνον τοὺς «πιάνει καλὴ συντροφιά», ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐμπνέει φρόνημα ὑψηλὸ - πατριωτικὸ, τοὺς διδάσκει, τοὺς κατηχεῖ στὴν ἱερὴ μυσταγωγία τοῦ ἀπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα ποὺ καταπιάσθηκε τὸ Ἕθνος... Εἶναι ἀρχηγὸς εὐπροσέγορος κ' εὐχάριστος, εἶναι πατριώτης, ὁραματιστὴς τῆς μεγάλης ἐποποιίας· τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς δουλωμένης πατρίδας — ἐν συνεχείᾳ τῆς τραγωδίας τῆς πτώσεως τῆς Βασιλίδας τῶν πόλεων...

β'. Ὡς ἀρχηγὸς εἶναι ἐνεργητικὸς. Δὲν νομίζει, ὅτι ἀπλῶς ἔχει χρέος νὰ ἐκτελῇ τὴν ἐντολὴν ποὺ τοῦ ἀνατέθηκε· νὰ φυλάγῃ τὸ φυλάκιο. Ἐχει μελετήσῃ κατὰ νοῦν καὶ **σχέδιο δράσεως**. Σὲ δεδομένη στιγμή «δὲν τὰ χάνει», δὲν ἀπορεῖ «περὶ τοῦ πράκτεως». Καταστρώνει ἀμέσως «σχέδιο δράσεως» καὶ «σχέδιο στρατηγικῆς». Γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ σχεδίου οἱ διαταγές του στὸ στρατό του εἶναι **σύντομες** καὶ **ρητές**...

γ'. Ὡς ἀρχηγὸς «μέγα φρονεῖ». Εἶναι ἀτρόμητος κι ἀπο-

στημα αὐτό, γιατί οὔτε ὅλοι οἱ διδασκαλοὶ σκέπτονται κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο —οὔτε καὶ οἱ μαθηταί. Ἡ ἐρώτησις εἶναι ἀτομικὴ ὑπόθεσις τοῦ διδασκάλου καὶ καθορίζεται μᾶλλον ἀπὸ τὴν νοοτροπία τῶν μαθητῶν του. Ἡ ἐρώτησις εἶναι λυσιτελεῖς, πού ἐλέγχει ἀλάνθαστα τὴν ὀρθότητα τῶν σκέψεων καὶ τὴν διανοητικὴ εὐστροφία τοῦ διδασκάλου. Γι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ γίνεταί ἀφθονὴ καὶ τυχαιὰ χρῆσις τῆς μορφῆς αὐτῆς τῆς διδασκαλίας. Τὸ πολὺ -ἐμπερικλείει καὶ τὰ περισσότερα παράκαιρα καὶ μὴ ὀρθά. Καὶ γενικά· ἡ ἐρώτησις εἶναι στὸ Νέο Σχολεῖο πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ κείνη τοῦ παλαιοῦ - τοῦ Ἑρβαρτιανοῦ συστήματος. Στὸ Νέο Σχολεῖο, τὸ σχολεῖο Ἑργασίας, -ὅπως συνηθίστηκε νὰ λέγεται, ἡ ἐρώτησις εἶναι νύξεις - παρὸρμησις γιὰ ἐλεύθερη πνευματικὴ ἐργασία, εἶναι κίνητρο γιὰ ν' ἀποκτήσῃ τὸ μυαλὸ τοῦ μαθητοῦ εὐκίνησις καὶ νὰ ἀπὴρ ξεκαθαρισμένη κατεύθυνσι γιὰ κρίσεις, συγκρίσεις κι ἀφαιρέσεις. Ὁ διδασκαλὸς ὀφείλει νὰ μελετήσῃ σοβαρὰ καὶ στὴν πράξιν τὴν διαφορὰ τῆς ἐρωτήσεως κατὰ τὴς συνήθειες τοῦ παλαιοῦ καὶ κατὰ τὴς ἀπαιτήσεις τοῦ Νέου Σχολείου κ' ἐλάχιστα νὰ ἐρωτᾷ. Ἡ αὐτῆς μᾶς ἀπευθύνεται κυρίως στὴς διδασκαλίας, πού ὀλίγες ἀπ' αὐτὰς κατενόησαν ἀκόμα, ὅτι οἱ συχνὲς ἐρωτήσεις καὶ τὴς ἴδιες κουράζουν καὶ τὴν αὐτενέργεια τῶν μαθητῶν τοὺς ἀνακόπτουν.

φασιστικός. Μὲ τοὺς πέντε φαντάρους του ξεκινᾷ νὰ κυριεύσῃ ἕνα ὁλόκληρο χωριό! Τὸν χαρακτηρίζει **τόλμη**. Τόλμη ὅμως ὑπερβολική. Εἶναι **παράτολμος**.

δ'. Ἡ τόλμη κάποτε στερεῖται ἀπὸ φρόνησι. Δὲν ὑπολογίζει τίς πιθανές **ἐναντιότητες** κατὰ τὴν ἐκτέλεσι τοῦ ἐπιδιωκόμενου σκοποῦ. Κοντὰ στὴν τόλμη· ὀφείλει ὁ ἀρχηγὸς νὰ ἔχῃ καὶ **προνοητικότητα**. Χωρὶς αὐτὴν· ὁ τολμηρὸς εἶναι ἀπλῶς **φιλόδοξος**. Σωστό ἦταν· πρὶν νὰ προβῇ στὴ **μεγάλη ἐπιχείρησι** — νὰ ζητήσῃ ἐνίσχυσι ἀπὸ τὸν διοικητὴ του. «Ὅ,τι ἔπραξε ὕστερ· νὰ· ἔπρεπε νὰ τὸ ἔχῃ κάμῃ πρωτίτερα. Στὸν πόλεμο δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐπιχειροῦνται «πράγματα τοῦ κεφαλιοῦ» τοῦ καθενός. «Ἡ ἀπειθάρχητη παλληκαριά· δὲ βγαίνει πάντα σὲ καλὸ». Εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς «ἐλλείψεως πείρας», τῆς **ὀρμητικῆς νεότητος**.

ε'. Ὁ ὑποδεκανέας δὲν φαίνεται νᾶναι μορφωμένος. Ἀσφαλῶς οὔτε τὸ δημοτικὸ σχολεῖο δὲν θάῃν βγάλει· ἢ τὸ ὀλιγώτερον μὲν μαθητὴς θάταν πολὺ μέτριος. Ἀπόδειξις ἡ ἀναφορά του στὸν Διοικητὴ του. Καὶ δὲν ἔχει ὁ εὐλογημένος ἀντίληψι τῆς καθυστερήσεώς του, ἴσως ὅμως τὸν συνεπῆρε καὶ ὁ ἐνθουσιασμός του! Ἐξ ἄλλου εἶναι σύντομος· **λακωνικὸς**· στὴν ἔκφρασί του (πρβλ. καὶ τὸ παλιό: **ἦλθον· εἶδον· ἐνίκησα!**). Τὸν ἐνδιαφέρει μόνον τὸ **ἀποτέλεσμα** καὶ μάλιστα δίχως νὰ χάσῃ κανένα ἄνδρα. Ἐμφυτο συναίσθημα ἀληθινοῦ ἀρχηγοῦ: «**Νίκη μὲ ὀλιγώτερες, κατὰ τὸ δυνατόν, ἀπώλειες στρατιωτῶν**».

ς'. Ἐχει κι ἄλλο σπουδαῖο προσόν ἀληθινοῦ ἀρχηγοῦ ὁ Στάθης: νὰ ὑποχωρῇ στὴν ἀνάγκη, ἐγκαίρως καὶ κανονικά, γιὰ νὰ μὴ **θυσιάσῃ ἄσκοπα τοὺς στρατιώτες του**. Αὐτὸ δὲν προέρχεται ἀπὸ δειλία· μὰ ἀπὸ **σύνεσι**, τὴν βαθεῖα ἀντίληψι τῆς εὐθύνης γιὰ τὴν τύχῃ τῶν ὑφισταμένων του· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ ἐξοικονομῇ ἔμψυχο ὕλικὸ γιὰ τίς ὑπόλοιπες ἐπιχειρήσεις.

ζ'. Ἐχει καθαρὴ ἀντίληψι τῆς σημασίας τῆς **Σημαίας**. Ἡ Σημαία εἶναι τὸ ὁρατὸ καὶ χειροπιαστὸ σύμβολο τῆς Ἰδέας τῆς Πατρίδας. Ὁ **Σημαιοφόρος** οὐδέποτε· σὲ καμιὰ περίπτωσι· δὲν ἔγκαταλείπει τὴ Σημαία του, ὡς καὶ κάθε στρατιώτης κι ἀξιωματικὸς τῆς σημαίας τοῦ Λόχου του, τοῦ Τάγματός του... Ἡ τὴν σώζει· ἢ θυσιάζεται γι' αὐτήν. Μέσος ὁρος δὲν χωρεῖ. Ὅποιος, ζωντανὸς παράδινει τὴ σημαία τῆς Πατρίδας του στὸν ἐχθρὸ· εἶναι **προδότης**. Γι' αὐτὸ ὁ ἀρχηγός· ὑποδεκανέας, ὅταν ἐκυρίευσεν τὸ χωριὸ· μὲ τὴν ὕψωσι τῆς Σημαίας στὸ Φρουραρχεῖο του ἐπισημοποίησε τὴν κατάκτησι· τὴν ἀπελευθέρωσι τῆς Ἑλιδας, κι ὅταν ἀποχωροῦσε· ὕστερα ἀπὸ μιὰ σιγαιαία παράζαλη του·

θυμήθηκε τη **Σημαία**, τὸ ἱερὸ σύμβολο τῆς τιμῆς τῆς Πατρίδος του, κ' ἔσπευσε, ἀψηφώντας τὸν κίνδυνο τῆς ζωῆς του, νὰ τὴ σώσει, μόνος, τὴ **Σημαία**. Κι ἀκόμα. Μόλις πληγώθηκε θανάσιμα καὶ σκέφθηκε γιὰ μιὰ στιγμή πὼς ἡ **Σημαία** θὰ πέση λάφυρο στὰ χέρια τῶν ἐχθρῶν - τὴν καταξέσχισε μὲ τὰ δόντια του, ἀφοῦ εἶχαν παραλύσει τὰ χέρια του, κι' ἔτσι πρόλαβε τὴν ἀτίμωσι τῆς **Σημαίας** - τῆς **Πατρίδας**. Ὅποια αὐτοθυσία! Ὅποια ὑψηλὴ ἀντιληψὶς τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν **Πατρίδα**! Τιμὴ καὶ σεβασμὸς στὴ **Σημαία**, ποὺ ἀντιπροσωπεύει σύμπαν τὸ ἔθνος μας. Ὁ ὑποδεκανέας **Στάθης Γέρακας** στάθηκε ἄξιος στρατιώτης τῆς **Πατρίδας**. Αἰώνια του ἡ μνήμη!

Ἀνακεφαλαίωσις

Ὁ Ἀκαρνὰν **Στάθης Γέρακας**, ὑποδεκανέας ἀποσπασματάρχης, ἀρχηγὸς φρουρᾶς σὲ προχωρημένο παράμεθόριο φυλάκιο, ἦταν:

α'. Εὐπροσέγορος κ' εὐχάριστος στοὺς συντρόφους του, ἀρχηγὸς - ἰδεολόγος καὶ δραματιστὴς Ἑλλήνας.

β'. Ἐνεργητικὸς - ἄνθρωπος δράσεως.

γ'. Ὑψηλόφρων, ἀτρόμητος κι ἀποφασιστικὸς - ὑπὲρ τὸ δέον.

δ'. Φιλόδοξος καὶ ὀρμητικὸς - δίχως προνοητικότητα.

ε'. Ἑλλιπὴς στὴ μόρφωσί του. Δὲν τὸ συναισθάνεται ὁμῶς.

Παρασύρεται ἀπὸ τὸν ἐνθουσιασμό του.

ς'. Συνετὸς - μὲ ἀντίληψι εὐθύνης γιὰ τοὺς ὑφισταμένους του.

ζ'. ἔχει ζωηρὸ τὸ αἶσθημα τῆς αὐτοθυσίας. Πιστὸς στὸ καθήκον του ὡς στρατιώτης. Θυσιάσθηκε γιὰ τὴ **Σημαία** τῆς **Πατρίδας** του. Δὲν τὴν ἐγκατέλειψε. Δὲν τὴν ἐπρόδωσε. Φάνηκε ἡρωϊκός. Εἶναι ὁ ἀφανὴς ἥρωας. Ὁ ἄγνωστος **Στρατιώτης**, ποὺ στὴ μνήμη του ὅλοι κλίνομε εὐλαβικά τὸ γόνυ.

ΣΗΜ. Ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ τὸ μνημεῖο τοῦ Ἀγνωστοῦ Στρατιώτου, στὴν πλατεῖα τῶν παλαιῶν Ἀνακτόρων. Ἐπιδεικνύεται σχετικὴ εἰκόνα - ἀν εἶναι ἀδύνατον ἡ ἐπὶ τόπου ἐπίσκεψις. Ἐπίσης καὶ εἰκόνες τελετῶν καταθέσεως στεφάνου...

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

Οἰκοθεν νοεῖται, ὅτι σπάνια ἀπαντῶνται στ' Ἀναγνωστικά, κεφάλαια σὰν τὸ διήγημα «ἡ **Σημαία**», στὰ ὁποῖα νὰ παρουσιά-

ζωνται πρόσωπα που πρωταγωνιστούν, ήρωες που δρούν έντονα, ώστε να υπάρχει ανάγκη να γίνονται τόσο χαρακτηρισμοί και κρίσεις γι' αυτούς. Πάντως ο διδάσκαλος φροντίζει κάθε χρόνο να διαλέγη 2—3 κεφάλαια κατάλληλα για μια τόσο λεπτομερή ανάλυση. Και ποτέ δεν παραλείπει την ά ν α κ ε φ α λ α ί ω σ ι, ή όποια μπορεί να γραφή και στον πίνακα και ν' αντιγραφεί από τους μαθητές· σε ιδιαίτερη ώρα.

1. Τα δευτερεύοντα πρόσωπα του διηγήματος.

α'. Ο Γιάννης ο βοσκός : Μένει στην υπαίθρο χώρα λόγω των εργασιών του. Γνωστός στους στρατιώτες που φρουρούν στα όρεινά κι άκραία εκείνα φυλάκια. Πολύ πιθανόν να τους προμηθεύει τρόφιμα.... σίγουρα όμως τους γίνεται οδηγός των στα βουνά.... Μακεδόνας Έλληνας· με πατριωτική φλόγα στην καρδιά του. Γέροντας, ανήμπορος πιά για πόλεμο· παρακολουθεί μ' έθνική λαχτάρα την πορεία των πολεμικών επιχειρήσεων.

Μόλις πληροφορήθηκε πώς άρχισε μάχη εκεί κοντά κάπου, τρέχει και είδοποιεί νύχτα, με κίνδυνο της ζωής του, το μικρό Έλληνικό απόσπασμα στο προχωρημένο εκείνο φυλάκιο.... Πόσοι τέτοιοι πατριώτες την εποχή των απελευθερωτικών αγώνων δεν έβοήθησαν πρόθυμα κι αυθόρμητα τόν Έλληνικό στρατό στην Μακεδονία, την Ήπειρο, την Θράκη και την Μικρασία!..

β'. Ο φρουρός σκοπός : Άκοίμητος, άγρυπνος, πιστός φύλακας....

γ'. Το απόσπασμα του έχθρικοϋ φυλακίου : Δεν πρόβαλε καμιά αντίστασι....

δ'. Ο τουρκος δεκανέας : Έγκατέλειψε τη θέση του και τους συντρόφους του....

ε'. Οι γέροντες χωρικοί : Άνθρωποι συνετοί.... αλλά και δειλοί....

2. Δραματοποιήσεις ή άναπαράστασις.

Το διήγημά μας επιδέχεται δραματοποιήσι και παράστασι. Τα γεγονότα θ' άναπαρασταθοϋν είτε σύντομα και κάπως πρόχειρα στην τάξι¹· είτε ολοκληρωτικά από Σκηνης. Ή από

1. Βλέπε σχετικά στο Μέρος Β', Σημείωμα 12: «Δραματοποιήσεις ενός άναγνωστικού κειμένου».

σκηνης παράστασις προετοιμάζεται από καιρό με την αὐθόρμητη συμμετοχή ὅλης τῆς τάξεως. Ἡ ἀπὸ σκηνης παράστασις πρέπει νὰ εἶναι δημιούργημα ὅλων τῶν μαθητῶν τῆς τάξεως.

Ἐὰν οἱ μαθηταὶ πρώτη φορά πρόκειται νὰ ἐπιχειρήσουν μιὰ τέτοια ἐργασία· τοὺς καθοδηγεῖ ὁ διδάσκαλος κατάλληλα, ἐξηγώντας τους, ὅτι ἡ πα ρ ᾱ σ τ α σ ι ς ἐνὸς ἔργου (θεατρικοῦ) ἀπαιτεῖ ἐτοιμασίαν: σκηνης, σκηνικῶν καὶ διαλόγων· ἴσως καὶ σχετικῶν τραγουδιῶν. Τότε οἱ μαθηταὶ χωρίζονται σὲ 4 ὁμάδες, ἀνάλογα μετὰ τὴν κ λ ῖ σ ι καὶ τὴν ἱκανότητα τοῦ καθενός. Ἡ 1η ὁμάδα ἀναλαμβάνει νὰ ἐτοιμάσῃ τὴ Σκηνὴ στὸ βάθος τῆς μεγάλης αἴθουσας, χρησιμοποιώντας θρανία, ἔδρες, μαυροπίνακες, σανίδια [εἴτε ἀγοράζονται· εἴτε βρίσκονται δανεικά]. Ἡ 2η ἐτοιμάζει τὰ κατάλληλα σκηνικά καὶ ζωγραφίζει τὶς α ὕ λ α ῖ ε ς. Ἡ 3η ἀναλαμβάνει τὴ σπουδαιότερη ἐργασία: νὰ συνθέσῃ τὸ δρᾶμα. Μπορεῖ μερικοὶ μαθηταὶ νὰ ἔχουν ταλέντο γιὰ δραματοποίησι. Ἴσως νὰ ἔχουν ἰδῆ ἢ νὰ ἔχουν διαβάσει θεατρικὰ ἔργα (δὲν εἶναι ἀπίθανον τὸ πρᾶγμα γιὰ παιδιὰ μεγαλουπόλεων ἢ τέκνα ἐξ ἐπαγγέλματος ἡθοποιῶν). Ἐννοεῖται, ὅτι οἱ δ ι ᾱ λ ο γ ο ι πρέπει νὰ συνταχθοῦν στὴν ὁμιλούμενη γλῶσσα καὶ νὰ μὴ χρησιμοποιοῦνται οἱ φράσεις τοῦ κειμένου. Μετὰ τὴ σύνθεσιν· διαβάζεται τὸ δρᾶμα σὲ ἰδιαίτερη συγκέντρωσιν τῆς τάξεως καὶ κ ρ ῖ ν ε τ α ι. Ἐπιφέρονται διορθώσεις, γίνονται προσθήκες, καθαρογράφεται, διανέμονται τὰ πρόσωπα. Ὁ διδάσκαλος παρακολουθεῖ ἄγρυπνα ὅλην αὐτὴν τὴν ἐργασίαν· ἐλάχιστα ὅμως ἐπεμβαίνει. Τέλος ἡ 4η ὁμάδα ποικίλλει τὸ δρᾶμα μετὰ σχετικὰ καὶ κατάλληλα τραγουδία (λαϊκὰ καὶ σχολικὰ) καὶ γ υ μ ν ᾶ ζ ε ι τὸ χορό.

Τὸ διήγημα «ἡ Σημαία» στὴν δραματοποίησιν μπορεῖ νὰ χωρισθῇ σὲ τρεῖς πράξεις (σκηνικές). Ἔτσι:

1η πράξις :

(Ὁλόκληρη ἡ πρώτη διδακτικὴ ἐνότητα). Νύχτα. Συγκέντρωσις τοῦ ἀποσπάσματος κοντὰ στὸ φυλάκιο· γύρω στὴ φωτιά. Τὰ ὅπλα σὲ πυραμίδα. Λίγο παραπέρα ἡ σκοπιά κι ὁ σκοπὸς φρουρεῖ. Ὁ ἀποσπασματάρχης διηγεῖται... Θόρυβος στὰ παρασκήνια. Ἐμφάνισις τοῦ Γιάννη. Τὸ ἀπόσπασμα ξεκινᾷ γιὰ τὴν κατάληψιν τοῦ χωριοῦ... καὶ πέφτει ἡ αὐλαία.

Διᾱλείμμα.

2η πράξις :

Ἀλλάζει ἡ σκηνοθεσία. Δωμάτιο χωρικό - Φρουραρχεῖο. Οἱ ὁμηροὶ χωρικοί. Ὁ Θύμιος ἀναχωρεῖ μὲ τὴν ἀναφορά. Κατασκευάζεται καὶ ὑψώνεται ἡ Σημαία - ἐνῶ τὸ ἀπόσπασμα στέκεται σὲ προσοχή! Ἀπὸ τὰ παρασκήνια ἀκούεται τὸ ἐμβατήριο : «Μαῦρ' εἶν' ἡ νύχτα στὰ βουνά».

Σαλπίσματα ξαφνικά. Ποδοβολητός. Τὸ ἀπόσπασμα ἀποχωρεῖ... Πέφτει ἡ αὐλαία. Διάλειμμα.

3η πράξις :

Νέα ἀλλαγὴ σκηνοθεσίας. Ἐξω θόρυβος καὶ πυροβολισμοί. Ὁ ὑποδεκανέας πάνω στὴ στέγη ἀρπάζει τὴ Σημαία. Πέφτει πληγωμένος. Κουρελιάζει τὴ Σημαία καὶ σωριάζεται κραυγάζοντας : Ζήτω ἡ Ἑλλάς! - ἐνῶ ψάλλεται ὁ Ἑθνικός Ὕμνος καὶ πέφτει ἡ αὐλαία.

Μιὰ τέτοια ζωντανὴ ἀναπαράστασις τοῦ διηγήματος ἀφήνει βαθύτατα ἴχνη στὴν ψυχὴ τῶν μαθητῶν. Κατανοεῖται πληρέστερα.

Ἔτσι οἱ μαθηταί, καλύτερα ἀπὸ κάθε ἄλλη διδασκαλία, διδάσκονται, φρονιματίζονται, ἐνθουσιᾶ ὅλο τὸ εἶναι τους, συγχαίρουν καὶ συμπάσχουν μὲ τὰ πρόσωπα τοῦ δράματος, σφουρηλατοῦνται σὲ ἀκραιφνεῖς πατριῶτες, σὲ γνήσιους Ἕλληνες... Τί ἄλλο ἐπιδιώκαμε μὲ τὸ διήγημά μας (ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἀναγνωστικὸ σκοπὸ) ;

Τέτοια ὁμῶς δραματοποίησι σκηνικὴ - ἐλάχιστα κεφάλαια τῶν Ἀναγνωστικῶν ἐπιδέχονται. Γι' αὐτὸ συνήθως ἡ ἀναπαράστασις τῶν γεγονότων περιορίζεται σὲ διαλόγους στὴν τάξι (βλ. Μέρους Β', Σημείωμα 11^ο). Μερικὰ κεφάλαια εἶναι συντεταγμένα σὲ μορφὴ διαλόγου (σὲ α' καὶ β' πρόσωπο - ἐρωταπόκρισις...) κι ἄλλα σὲ τρίτο πρόσωπο καὶ συνέχεια (ἀφηγηματικὴ μορφή). Τὰ τελευταῖα μπορεῖ νὰ μετατραποῦν σὲ διαλογικὴ μορφή. Ἡ ἐργασία αὕτη ἐτοιμάζεται, εἴτε προφορικὰ - εἴτε καὶ γραπτὰ, ἀπὸ ομάδες μαθητῶν καὶ φυσικὰ στὴ γλῶσσα τῶν παιδιῶν, στὰ ὁποῖα γίνεται διαρκὲς σύστασις νὰ μὴν κάνουν χρῆσι τῆς φρασεολογίας τοῦ κειμένου, ὅταν εἶναι γραμμένο σὲ καθαρεύουσα γλῶσσα.

3. Λεπτομερέστερη ανάπτυξεις χαρακτηριστικῶν σημείων τοῦ διηγήματος.

Τέτοια μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν στὸ κεφάλαιο «ἡ Σημαία» :

α'. Ἡ σκηνὴ τῆς πυρᾶς. Ἐνας μαθητὴς, εὐφάνταστος ὅπως δὴποτε ἦ καὶ γνώστης τῆς ζωῆς τῆς ὑπαίθρου, διηγεῖται μὲ κάθε δυνατὴ λεπτομέρεια τὴν ζωὴ τοῦ μικροῦ ἀποσπάσματος πάνω στὸ βουνό· μακρυὰ ἀπὸ κατοικημένο τόπο (πρῶτῃ· μεση· μέρι· βράδυ, χειμῶνα· καλοκαίρι, διατροφή, διασκέδασις, ὑπηρεσία τακτικὴ· ἑκτακτὴ, διαταγὲς ἀνωτέρων, νοσταλγία· ταχυδρομεῖο κ. ο. κ.).

β'. Ἡ σκηνὴ τῆς καταστρώσεως τοῦ στρατηγικοῦ σχεδίου. Ὡς κανένας μαθητὴς νὰ ἔχη ἀκούσει κανένα σχετικὸ ἀπὸ ἀξιωματικὸ ἢ πολεμιστὴ, πατέρα του ἢ συγγενὴ του. Εἶναι ὁ κατάλληλος ν' ἀναπτύξη τὸ θέμα στὴν τάξι.

γ'. Ἡ νυκτερινὴ πορεία τοῦ ἀποσπάσματος ... καὶ ἡ στρατιωτικὴ αὐτοῦ ἐπιχειρήσις. (Ἐπίσης ὅπως τὸ β'). [Ὡς μποροῦσε νὰ παρακληθῇ σχετικὰ κανένας πατέρας ἀξιωματικός...].

— δ'. Ἡ σκηνὴ τῆς συναντήσεως τοῦ τούρκου δεκανέα μὲ τὸ τουρκικὸ Σῶμα, κι ὅτι ἄλλο ἔκαμε ζωερὴ ἐντύπωσι στοὺς μαθητάς.

4. Ἰχνογράφησις σκηνῶν καὶ ἀντικειμένων.

Ἡ ἐργασία αὕτῃ γίνεται εἴτε κατ' οἶκον· εἴτε στὸ σχολεῖο (στὰ ὀλιγοτάξια) — ὡς σιωπηλὴ ἄσκησις. Ὁ κάθε μαθητὴς ἐργάζεται πάνω στὸ θέμα τῆς ἀρεσκείας του καὶ τῆς ἐκλογῆς του — ἀφοῦ πρῶτα στὴν τάξι καθορισθοῦν, μὲ κοινὴ συζήτησι, τὰ κυριώτερα σημεία ποὺ μπορεῖ νὰ ἱχνογραφηθοῦν καὶ νὰ πλασθοῦν.

Διδάσκαλος. — «Παιδιά, θὰ θέλατε νὰ ζωγραφίσετε μερικὲς σκηνὲς ὁμορφες ἀπὸ τὸ διήγημα ποὺ μάθαμε; Σκεφθεῖτε νὰ βρῆτε τέτοιες σκηνὲς καὶ νὰ μᾶς πῆτε ὅσες σὰς ἀρέσουν».

Μαθητὴς. — 1. Φυλάκιο πάνω στὸ βουνό.

2. Σκοπιά, μὲ φρουρὸ εὐζῶνα σὲ προσοχή!

3. Ὁ Γιάννης παρουσιάζεται στὸ σκοπὸ. Στάσις ἀπειλητικὴ τοῦτου.

4. Ἡ παράταξις τοῦ ἀποσπάσματος· σὲ πορεία, μὲ τὰ ὅπλα ἔτοιμα γιὰ δρᾶσι.

5. Οἱ τρεῖς γέροντες χωρικοὶ μπρὸς στὸν Φρούραρχο!

6. Τὸ φεγγάρι προβάλλει πίσω ἀπὸ τὸ βουνό.
7. Ἡ Σημαία κυματίζει στὴν καπνοδόχο τῆς στέγης· δεμένη σὲ καλάμι.
8. Φράχτης κήπου.
9. Ὁ ὑποδεκανέας πέφτει μὲ τὴ Σημαία στὸ χέρι.
κ. ᾠ. δ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

Ὁ μαθητὴς ποὺ ἱχνογραφεῖ θὰ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ γράψῃ στὸ κάτω μέρος τοῦ ἱχνογραφήματός (ἢ στὴν κάτω πλευρὰ τοῦ περιθωρίου)· περιεκτικὰ τὸ ἱστορικὸ τῆς σκηνῆς ποὺ ἱχνογράφησε. Ἐπίσης τὴ χρονολογία, τὴν τάξι καὶ τὸν τόπο καὶ τέλος θέτει καὶ τὴν ὑπογραφή του. Ὁ διδάσκαλος συγκεντρώνει τὰ ἱχνογραφήματα, τὰ θεωρεῖ ὅλα, διαλέγει 5·10·15, ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν μαθητῶν, τὰ ἐπιδεικνύει στὴν τάξι καὶ προκαλεῖ σύντομη κριτικὴ... Τὸ κρινόμενον ἔργο μπορεῖ νὰ ἐπιδεικνύεται πάνω στὸν πίνακα ἢ καὶ σὲ εἰδικὴ πινακίδα, ἀφοῦ στερεωθῇ μὲ πινέζα. Τὰ ὅλως διόλου ἀποτυχημένα ἔργα· καταστρέφονται ἀμέσως. Τὰ ἄριστα φυλάγονται στὸ Μουσεῖο τοῦ σχολείου ἢ τῆς τάξεως.

Χαρτοτεχνία καὶ Πλαστικὴ

Οἱ μαθηταὶ μὲ πηλὸ ἢ πλαστιλίνη πλάθουν ἢ κατασκευάζουν μὲ χαρτόνι καὶ χρωματιστὰ χαρτιά· διάφορα ἀντικείμενα ποὺ ἀναφέρονται στὸ διήγημα. Ἔτσι π.χ. στὸ διήγημά μας «Ἡ Σημαία» πλάθονται ἢ κατασκευάζονται:

- α'. Εὐζωνας. Ναύτης. Στρατιώτης τοῦ πεζικοῦ. Καβαλλάρης.
- β'. Φυλάκιο. Σκοπία.
- γ'. Τουφέκι. Ξιφολόγχη. Συνδυασμὸς τῶν δυὸ ὄπλων. Κανόνι.
- δ'. Σημαία πάνω σὲ κοντάρι.
- ε'. Ἀγροτικὸ σπίτι, διώροφο ἢ μονώροφο. κ.ο.κ.

Σημ. Οἱ χειροτεχνικὲς αὐτὲς ἐργασίαι [ἱχνογραφία, πλαστικὴ, χαρτοτεχνία (καὶ ξυλοτεχνία)]· ἐκτὸς ἀπὸ τὴν βαθύτερη ἐντύπωσιν τῆς οὐσίας τοῦ διηγήματος κ' ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀσκήσιν τῶν χειρῶν γιὰ τὸν πρακτικὸ βίον· ὀφείλουσαν νὰ ἐπιδιώκουν καὶ σκοπὸ καλλιτεχνικόν, ν' ἀναπτύξουν καὶ τὸ καλαισθητικὸ συναίσθημα τῶν μαθητῶν. Γι' αὐτό, ἔργα χονδροειδῆ καὶ ἀσύμμετρα· πρέπει νὰ καταστρέφονται ἀμέσως.

5. Ὡραῖες ἐκφράσεις.

Με κατάλληλη παρόρμηση τοῦ διδασκάλου · οἱ μαθηταὶ διατρέχουν «ἐν σιωπῇ» τὸ κείμενο τοῦ διηγήματος κι ὀνομάζουν τίς, κατὰ τὴν κρίσι-τους, ὥραῖες · καλλιλογικές · ἐκφράσεις τοῦ συγγραφέως. Ὅσες σὰν τέτοιες ἀποδεχθῇ ἡ τάξις καὶ τίς ἐγκρίνη ὁ διδάσκαλος · οἱ μαθηταὶ τίς καταγράφουν στὸ Σημειωματάριό τους (τὸ εἰδικό). Σημειώνουμε σχετικὰ παραδείγματα :

α'. «Ἑαρινὴ νύξ» (ἀντίθετα · φθινοπωρινή · θερινή · χειμερινή). «Νυκτερινὴ αὖρα», ψιθυρίζουσα γλυκὰ» (περιγραφή..).

β'. «Ἡ φλόξ τῆς πυρᾶς ἀπήστραπτεν εἰς τὴν κινουμένην ξιφολόγχην τοῦ ὅπλου» (εἰκόνα...).

γ'. «Τίς εἶ;» (σύνθημα · παρασύνθημα. Στρατιωτικὸ παράγγελμα).

δ'. «Ὡρα καλὴ, παιδιά!» «Καλῶς τους!» (χαιρετισμὸς λαϊκός).

ε'. «Τὸ τουφεκίδι πάει κορδόνι» (ἐκφρασις λαϊκή).

ς'. «Τὰ βλέμματά των ἀπήστραπτον ὡς λεπίδες ξιφῶν!» (παρομοίωσις).

ζ'. «Θριαμβευτικοὶ ἀλαλαγμοὶ τῶν ἀνδρῶν!» (ἐνθουσιασμός).

η'. «Ἐφ' ὅπλου λόγῃ!» (στρατιωτικὸ παράγγελμα).

θ'. «Ἡ μικρὰ Σημαία ἐκυμαίνετο πρὸς αὐτόν!» (ἀλληγορία).

ι'. «Σπασμὸς θανάτου!» (εἰκόνα φρίκης). κ.ἄ.δ.

6. Ἐπίδειξις εἰκόνων.

[Δεύτερη φάσις ἐπεξεργασίας κατὰ τὸ 3^ο στάδιο διδασκαλίας]

1. Ἀσκήσεις λεξιλογικῆς καὶ φραστικῆς.

Ὁμάδα 1η :— Γνωστός · ἄγνωστος. Βαρὺς · ἐλαφρὺς. Μικρόν · μέγα.

— Ὀλεθρος · σωτηρία. Περιέργεια · ἀδιαφορία. Εἴσοδος · ἐξοδος.

— Θύρα · θήρα. Μετὰ προσοχῆς · ἀδιαφόρως... (προσεχτικά · ἀδιάφορα). κ.ο.κ.

Ὁμάδα 2η :— Σταθμός : πλησιέστατος · ἀπώτατος. Ἐχθρικός · φιλικός (συμμαχικός).

— Θέσις : ὕψηλὴ · χαμηλὴ (ταπεινὴ..) · μεσαία. Ὁρεινὴ · πεδινὴ (...περίοπτος).

—Ψυχος : δριμύ · μέτριο. Αίσθητό · ανεπαίσθητο. Ύποφερ-
τό · ανυπόφορο. (Κλίμα · εύκραές · γλυκύ · ψυχρό. Ζώνη διακε-
καυμένη...).

κ.ο.κ.

Όμάδα 3η : — Συγχρόνως · ταυτοχρόνως · κεχωρισμένως.
Ανά δύο, ένας · ένας, όμοι, μαζί, σύν.

—Θόρυβος, κρότος, δοῦπος, ψόφος, κτύπος. (Μουρμούρισμα,
ψίθυρος, αναστεναγμός, κλάμα, κραυγή. Ψέλλισμα, όμιλία, τρα-
γούδι), (τιτίβισμα, βέλασμα, γαύγισμα, χρεμέτισμα, μούγκρισμα,
οὔρλιασμα).

—Αὔρα · αέρας, άνεμος, θύελλα, λαίλαψ, άνεμοστρόβιλος,
τυφών... Απόγειος αὔρα. (Στό απόγειον τής δόξης του...).

—Γοργός, άργός, ταχύς, βραδύς, δρομαίος, έν τάχει. (Σπεῦδε
βραδέως).

—Ακράτητος, συγκρατημένος, επιφυλακτικός, διστακτικός,
όρμητικός. (Ανεπιφυλάκτως, νωχελώς, αδιαφόρως...).

—Αγριωπός, σκυθρωπός, αγέλαστος, μελαγχολικός, τραχύς,
άπαθής, ήρεμος, ήμερος, γελαστός, φαιδρός, χαρίεις.

—Όφθαλμός, όμμα · μάτι, βλέμμα · ματιά, όρασις, όψις.

κ.ο.κ.

Όμάδα 4η : —Τρίβω : ἔτριβον(α), ἔτριψα, (τε)τριμμένος.

—Συντρίβω λίθον, συνθλίβω —ἐλαίαν.

(Θλίβω, ἔθλιβον(α), ἔθλιψα, (τε)θλιμμένος).

—Κατατρίβω τὸν καιρὸ μου.

—Κατατρίβομαι ἀδίκως στήν (τάδε) ἐργασία.

—Διατρίβω ἐν Ἀθήναις.

—(Ύποβάλλω διατριβή...). κ.ο.κ.

Πίπτω : ἔπιπτον(α), ἔπεσον(σα), ὁ πεσών · πεσόντος.

Καταπίπτω (ἡθικῶς · ὕλικῶς) στή συνείδησί τοῦ...

Ἐπιπίπτω · κατὰ τοῦ ἐχθροῦ.

Περιπίπτω · σέ ἀπορία, σέ θλίψι, σέ δυσμένεια.

Ἐμπίπτω · σέ ἐνέδρα, σέ σφάλμα. (Ἐμπίπτει, ἡ τάδε [περί-
πτωσις], στάς διατάξεις τοῦ νόμου τάδε).

Ἐκπίπτω · τοῦ ἀξιωματός μου, τής θέσεώς μου. (Κάμνω
ἐκπτῶσι τόσα τοῖς %).

Μεταπίπτω · ἀπό χαρά σέ λύπη.

Προσπίπτω · παρακαλῶ, δέομαι, πέφτω στά γόνατα...

Πτώσις, πτώμα, πέσιμο, ἔκπτωσις.

Ἐρχομαι : ἀνέρχομαι... κατέρχομαι... διέρχομαι... προσέρ-

χομαι... εισέρχομαι.. (ύπεισέρχομαι..), έπέρχομαι (έρχομός, ο έρχόμενος έν δόξη)

Φέρω : αναφέρω, διαφέρω, καταφέρω, προσφέρω, μεταφέρω.
Φορά, αναφορά, διαφορά, καταφορά, προσφορά, μεταφορά...
αποφορά.

Σημ. *Έτσι καί τά λοιπά ρήματα τοῦ κειμένου, σέ προτάσεις ὁμως.

*Ομάδα 5η:—

λείπω	λαμβάνω
καταλείπω - καταλείπομαι	καταλαμβάνω - καταλαμβάνομαι
κατελείπομην	κατελαμβάνομην
κατελείφθην	κατελήφθην
(ένερ. άόρ. β' - έλιπον	έχω καταληφθῆ (έξ άπροόπτου, π.χ.)
έχω έγκαταλειφθῆ - είμαι	είλημμαι - είλημμένος -
έγκαταλειμμένος	προκατειλημμένος.
έλλειψις - έλλιπής - ύπόλοιπον	λαβή, λαβίς, λήψις, άνάληψις,
(έλλειμμα - διάλειμμα)	σύλληψις, μέτρα ληπτέα.
	(ένταλμα συλλήψεως...)

(άλείφω - άλειμμα - άλοιφή

κ. ο. κ.

κινέ - ω (κινῶ) - κινούμαι (άνα) κοινῶ (άνακοινῶ) - άνακοι-
νοῦμαι, άνακοίνωσις, έχω άνακοι-
νάκινῶ τὸ ζητήμα... νῶσει τὸ περιεχόμενον τῆς έπι-
άνακίνησις τοῦ ζητήματος... στολῆς, στρατιωτικά άνακοινῶ-
θέντα.

κ. ο. κ.

*Ομάδα 6η : — Αί με το χαί : τὸ βάσανο κειμένου καθα-
ρεύουσας. *Αν δέν ληφθῆ μέριμνα γιά τήν άπόδοσί τους άνα-
λυτικά-οί μαθηταί τίς άποδίδουν σέ όριστική έγκλισι, όπότε
στό νόημα τῆς προτάσεως παρουσιάζονται δύο κύρια ρήματα.
Καί πρίν γίνη άκόμα διδασκαλία <περί Μετοχής>, πρέπει νά έξη-
γούνται άναλυτικά οί μετοχές πού άπαντώνται κάθε φορά στο
κείμενο' π. χ.

*Ηκούαν τόν ύποδεκανέα διηγούμενον = νά διηγῆται.

Είς τήν κινουμένην ξιφολόγχην = ξ, ἡ όποία (ἡ πού) έκινεῖτο.

*Ο φρούραρχος λαβὼν = άφοῦ έλαβε...

*Ενῶ ;

διασκελίζων = δρασκελίζοντας (τροπική μετοχή).

δουλωμένην = δούλην. κ. ο. κ.

Όμάδα 7η : —

α'. Οί δασυνόμενες λέξεις του κειμένου... (τις βρίσκουν οι μαθηταί και τις κατατάσσουν κατ' αλφαβητική σειρά).

β'. Τα πρωτόκλιτα όνόματα του κειμένου... (τα βρίσκουν οι μαθηταί και είτε τα γράφουν · είτε τα λένουν στις κυριώτερες των πτώσεις).

Γ. Ετσι : ή ώρα · της ώρας · την ώρα(ν) · αί ώραι (οί ώρες) · τών ώρων · τās ώρας (τις ώρες).

γ'. Όμοια και τα δευτερόκλιτα και τα τριτόκλιτα.

δ'. Όμοια τις άντωνυμίες, τα αριθμητικά, τα επίθετα (με τούς τρεις βαθμούς των).

ε'. Όμοια και τα ρήματα: (συντρίβω, συνέτριβον, συνέτριψα, συντετριμμένος, σύντριμμα), (πηδῶ, ἐπήδων, ἐπήδησα, πήδημα): (Εἶναι κείμενο καθαρευούσης) κ. ο. κ.

Όμάδα 8η : — Γίνονται παραλληλισμοί κλίσεως όνομάτων και ρημάτων της καθαρευούσης και της όμιλουμένης, (ἐπήδων · (ε)πηδοῦσα), (αἱ ώραι · οἱ ώρες), (τοιοῦτοι · τέτοιοι) κ. ο. κ.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

Μπορεῖ οί άσκήσεις αὐτές τῶν ομάδων νά γίνωνται, ὡς ἕνα σημεῖο, πάντως πολὺ περιορισμένα, καί στό 2^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνάγνωση τῶν μικρῶν τμημάτων καί προτοῦ νά διατυπωθῇ τὸ νόημα τοῦ τμήματος. Όμως ἡ ὡς ἄνω συγκεντρωτικὴ ἐργασία ἔχει ἰδιάζουσα σημασία. Μὲ αὐτὴ : συμπληρώνονται καί τακτοποιοῦνται καί μαζὶ ἱσχυροποιοῦνται οἱ γνώσεις τῶν μαθητῶν στὴν Γραμματικὴ, ἐπομένως πλουτίζεται ἡ γλῶσσα τους, προάγονται οἱ μαθηταί γλωσσικῶς.

2. Λογικὴ (συντακτικὴ) ἀνάλυσις τοῦ κειμένου.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ ἐπιχειρεῖται στὰ τμήματα ποὺ παρουσιάζουν δυσκολίες στὴν κατανόησι, ἐξ αἰτίας τῆς (μπερδευμένης) πλοκῆς τῶν λέξεων μέσα στὴν πρότασι. Σκοπὸς τῆς λοιπὸν εἶναι: α') νά βρεθῇ καί νά διαχωρισθῇ ἡ κύρια πρότασις ἀπὸ τίς δευτερεύουσες, ποὺ ἐξαρτῶνται ἀπ' αὐτήν, καί β') νά καθορισθῇ μέσα σὲ κάθε πρότασι, κύρια ἢ δευτερεύουσα, τὸ ρῆμα, τὸ ὑποκείμενο, τὸ κατηγορούμενο ἢ ἀντικείμενο καί οἱ διάφοροι προσδιορισμοί.

Ἡ λογικὴ ἀνάλυσις στὴν ἀρχὴ θὰ γίνεταί μετ' ἐρωτήσεις ποιός, πῶς, πότε, γιατί; κ. ο. κ., κι ἀργότερα (τὸ β' ἐξάμηνο στὴν 5' τάξι) καὶ μετ' τοὺς Συντακτικοὺς ὅρους: ρῆμα, ὑποκείμενο, κατηγορούμενο, ἀντικείμενο, προσδιορισμὸς ἐπιθετικός, ... μετοχὴ χρονικὴ ... κ.ο.κ. Μιὰ τέτοια ἀνάλυσις, ἔστω καὶ ἐνὸς μικροῦ τεμαχίου, ἔστω κ' εὐκόλου στὸ νόημα· εἶναι ἀρίστη προπαίδεια λόγου, καὶ μάλιστα γιὰ ὅσους θ' ἀκολουθήσουν σπουδὲς στὴν Μέση Ἑκπαίδευσι· ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ κειμένου τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Ἀς πάρωμε ὡς πρόχειρο παράδειγμα τὴν ἐξῆς περικοπὴ ἀπὸ τὸ διήγημά μας ἢ «Σημαία».

α'. «Μετ' ὀλίγον ἡ αὐτοσχέδιος Σημαία ἐκυμάτιζεν ἐπὶ τῆς καπνοδόχου τοῦ ἀγροτικοῦ οἰκίσκου.

β'. Ἡ Σελήνη, τὴν ὥραν ἐκείνην, προβάλλουσα ἐκ τοῦ βουνοῦ καὶ ἡ νυκτερινὴ αὖρα ψιθυρίζουσα γλυκὰ, ἐχαιρέτιζον διὰ πρῶτὴν φορὰν τὸ σύμβολον τῆς ἐλευθερίας εἰς τὴν δουλωμένην ἐκείνην γῆν».

(α') Ἡ κυρία ἔννοια [τὸ ρῆμα τῆς προτάσεως]: ἐκυμάτιζε· ποιός (ποιά) = ἡ σημαία.

Ποιά σημαία; = ἡ Ἑλληνικὴ (ἐθνικότης).

Τί εἶδους; — ἡ αὐτοσχέδιος (χαρακτηρισμός).

Πότε ἐκυμάτιζε; — μετ' ὀλίγον (μετὰ τὴν διαταγὴν τοῦ φρουράρχου).

Ποῦ ἐκυμάτιζε; — ἐπὶ τῆς καπνοδόχου.

Ποιανοῦ μέρους; — τοῦ οἰκίσκου.

Τί εἶδους οἰκίσκου; — ἀγροτικοῦ.

(β'), συνέχεια: Ἡ σελήνη καὶ ἡ αὖρα ἐχαιρέτιζον — ποιό; = τὸ σύμβολον (αὐτὸ τῆς ἐλευθερίας).

Ἡ σελήνη προβάλλουσα — πόθεν; = ἐκ τοῦ βουνοῦ.

Ἡ αὖρα ψιθυρίζουσα — πῶς; = γλυκὰ.

Ἐχαιρέτιζον — πότε; = τὴν ὥραν ἐκείνην (διὰ πρῶτην φορὰν).

Ἐχαιρέτιζον — ποῦ; = εἰς τὴν δουλωμένην (ἐκείνην) γῆν.

«Αὖρα ἡ νυκτερινή» — τί εἶδους αὖρα; = νυκτερινή. κ. ο. κ.

ΣΗΜ. Ὅταν ἡ πλοκὴ τῶν λέξεων εἶναι πολὺ στρυφνὴ· καθὼς συνήθως συμβαίνει σὲ πολλὰ ποιήματα (συμβολικά) καὶ σὲ κείμενα αὐστηρῆς καὶ μακροπεριόδου καθαρεύουσας — τότε, ὕστερα ἀπὸ τὴν παραπάνω λογικὴν (συντακτικὴν) ἀνάλυσιν — ἐπιχειροῦμε νὰ διαβάσωμε τὸ τμήμα αὐτό· βάζοντας τὴς λέξεις στὴ λογικὴ (κανονικὴ) τοὺς θέσι καὶ σειρὰ (ὑποκείμενο, ρῆμα, ἀντικείμενο· κατηγορούμενο, προσδιορισμοί...).

3. Μετατροπές τοῦ κειμένου τοῦ διηγήματος.

α'. Ὃταν τὸ κείμενο εἶναι γραμμένο σὲ διαλογικὴ μορφή ἢ ἀφηγηματικὴ μὲ ὀνόματα προσώπων δρώντων—τὸ ἀποδίδομε παραλείποντας τὰ πρόσωπα αὐτὰ καὶ τρέποντας τὰ ρήματα σὲ τρίτο πρόσωπο (καὶ μάλιστα στὸν ἴδιο χρόνο καὶ στὴν ἴδια ἔγκλιση), π. χ.

«Κατὰ τὸν πόλεμο τοῦ 1886 μὲ τὴν Τουρκία, στὰ τότε σύ-
νὸρά μας κοντὰ στὸν Τύρναβο, ἓνα μικρὸ ἀπόσπασμα σὲ προ-
κεχωρημένο φυλάκιο τοῦ στρατοῦ μας, μόλις πληροφορή-
θηκε, ὅτι ἄρχισε ὁ πόλεμος:

Ἐπιχειρεῖ μιά παράτολμη ἐνέργεια. Ὅρμᾷ στὸ ἀντι-
κρινὸ τουρκικὸ φυλάκιο, αἰχμαλωτίζει τοὺς στρατιῶτες, ἐκτὸς
ἀπὸ τὸν δεκανέα, ποὺ τοὺς διέφυγε κ' ἔπειτα τρέχει καὶ κατα-
λαμβάνει τὸ σὲ δώρη ἀπόσταση ἐχθρικό χωριό. Οἱ χωρικοὶ ὑ-
ποτάσσονται δίχως ἀντίσταση, ὁ φρούραρχος ὑψώνει τὴν πρό-
χειρη σημαία του στὴ στέγη τοῦ φρουραρχείου του καὶ εἰδο-
ποιεῖ τὸν διοικητὴ του γιὰ τὸ κατόρθωμά του. Στὸ ἀναμεταξύ
ὅμως εἰδοποιεῖται ὁ τουρκικὸς στρατὸς καὶ τρέχει νὰ τιμωρή-
σῃ τοὺς τολμηροὺς Ἕλληνες. Οἱ εἰζωνοὶ ἀποχωροῦν, ἀλλ' ὁ
ὑποδεκανέας, ἐπιστρέφει γιὰ νὰ σώσῃ τὴ Σημαία του. Δύο
ὅμως τουρκικὲς σφαῖρες τὸν πληγώνουν κατὰστηθα. Μολον-
τοῦτο προφθαίνει πρὶν νὰ ξεψυχήσῃ, καὶ κομματιάξῃ τὴ Ση-
μαία, γιὰ νὰ μὴν πέσῃ λάφυρο στὰ χέρια τῶν Τούρκων. Ἐτσι
πεθαίνει πιστὸς στὴ διαταγὴ τῆς πατρίδος: «Ἡ τὰν ἢ ἐπὶ
τάς.»

β'. Μετατρέπεται ὁ ευθύς λόγος σὲ πλάγιο, ὅπου παρου-
σιάζεται τέτοια περίπτωσις. Στὸ διήγημά μας ἡ § 5 τῆς 1ης
ἐνότητος ἀποδίδεται ὡς ἑξῆς:

«Ἐκεῖ ποὺ ὁ ὑποδεκανέας ἀπασχολοῦσε τοὺς συντρόφους του
μὲ τὸ παραμῦθι τοῦ Μαρμαρωμένου Βασιλιᾶ· ὁ σκοπὸς ἄκουσε
θόρυβο στὰ χαμόκλαδα, ἐτοίμασε τὸ τουφέκι του κ' ἐρώτησε
ποιὸς εἶναι. Πρόβαλε τότε ὁ τσομπάνης Γιάννης λαχανιασμέ-
νος. Ἐκάθῃσε ν' ἀνασάνῃ κοντὰ στὴ φωτιά κ' ἐπληροφόρησε
τὸ ἀπόσπασμα, ὅτι στὰ σύνορα ἐκεῖ ἄρχισε ὁ πόλεμος καὶ
ὅτι τὸ τουφεκίδι πάει κορδόνι.»

γ'. Ἡ διήγησις γίνεται σὲ ὠρισμένο χρόνο καὶ πρόσωπο τῶν ρημάτων τοῦ κειμένου (βλ. ἀνωτέρω α'), συνήθως στὸ γ' πρόσωπο τοῦ ἐνεστώτος τῆς ὀριστικῆς - ἀλλὰ καὶ στὸ γ' πρόσωπο τοῦ ἀορίστου ἢ καὶ τοῦ παρατατικοῦ. Καὶ σύνταξις κατὰ παράταξι. Ἡ τέτοια διήγησις παρουσιάζει ἔμφασι καὶ ἐνέχει μέσα τῆς ζωηρότητα καὶ δύναμι. Τὴν μεταχειρίζονται συχνὰ στίς ἀγορεύσεις. Εἶναι τρόπος ἀποδόσεως τοῦ περιεχομένου πολὺ ἀξιόσυστατος. Γλωσσικὸ παίγνιο πρώτης τάξεως, γιατί τὸ αὐτὸ κείμενο μπορεῖ ν' ἀποδίδεται, ἀπὸ διαφόρους μαθητὰς κατὰ διαφορετικὸν τρόπο - ὁ ἕνας διηγείται τὸν ἐνεστώτα, ἄλλος τὸν ἀόριστο, ἄλλος τὸν παρατατικὸν καὶ ἄλλος (ὅπου εἶναι βολετὸ) καὶ στὰ β' πρόσωπα. Παρουσιάζει ποικιλία ἐκφράσεως καὶ ἐπαναλήψεως. Συνιστοῦμε τὴν χρησιμοποίησίν της καὶ στὰ ἱστορικὰ (καὶ θρησκευτικὰ) μαθήματα καὶ μάλιστα στίς περιγραφάς. Στὴν περιγραφή ἑνὸς πειράματος [ὁ ἕνας ἐκτελεῖ σιωπηλὰ καὶ ὁ ἄλλος διηγείται τί κάμνει ὁ πρῶτος - ἐνῶ ἡ τάξις παρακολουθεῖ καὶ ἀκούει. Ἐνας πάλιν τρίτος μπορεῖ νὰ πληροφορῇ τὸν πειραματιστή, «τί ἔκαμε» σὲ δεύτερο πρόσωπο (αὐτὸ ἔκαμες πρῶτα, ἐκεῖνο ὕστερα κ. ο. κ.)].

Παράδειγμα.

α'. Στὸ γ' πρόσωπο τοῦ ἐνεστώτος τῆς ὀριστικῆς (κείμενο καθαρευούσης).

1. Τὸ μικρὸν φυλακεῖον, τὸ ὁποῖον κεῖται ἐπὶ τῆς μεθορίου γραμμῆς, κατέχεται ὑπὸ ἀποσπάσματος εὐζώνων. Εἰς ὑποδεκανεὺς καὶ πέντε στρατιῶται ἀποτελοῦν τὴν φρουράν του.

2. Ἡ θέσις εἰς τὴν ὁποίαν κεῖται, εἶναι ἐντελῶς μεμονωμένη. Οἱ πλησιέστεροι σταθμοὶ ἀπέχουν μίαν ὥραν. Τὰ μεγάλα στρατιωτικὰ σώματα στρατοπεδεύουν εἰς ἀπόστασιν δύο ὥρων.

3. Ἀπέναντι τοῦ Ἑλληνικοῦ φυλακείου ὑπάρχει ὁ ἐχθρικός σταθμός. Δέκα ἄνδρες φυλάττουν ἐκεῖ.

Κ. Ο. Κ.

ΣΗΜ. Ἡ ἐφαρμογὴ ἐγίνε σὲ κείμενο τοῦ Ἀναγνώστου. Γίνεται καὶ στὴν ἀπόδοσιν τοῦ περιεχομένου του.

β'. Στὸ γ' πρόσωπο τοῦ ἀορίστου τῆς ὀριστικῆς. (Βλ. σελ. 53).

[12. Ὁ δεκανεὺς ἀνερριχέθη ἀπὸ τὸ ὄπισθεν τοῦ τοίχου. Εὐρέθη ἐπὶ τῆς στέγης. Ἡ μικρὰ Σημαία ἐκυμάνθη πρὸς αὐτόν.]

τόν. Ἐφάνη, οὕτω, ὅτι τὸν ἰκέτευσε, τὸν ἐπροσκάλεσε, τὸν ἡ-
χαρίσθησε διὰ τὴν σωτηρίαν της.]

(Τὸ ἴδιο καὶ σὲ κείμενο Δημοτικῆς).

κ.ο.κ.

4. Ἐκθέσεις - ἐπιστολές - ἔγγραφα.

Τὸ κείμενο τοῦ διηγήματος «ἡ Σημαία», ποῦ τὸ ἐπεξεργα-
σθήκαμε, τὸ βασανίσαμε καὶ τὸ ἐρευνήσαμε κατὰ ποικίλους τρό-
πους, ὥστε νὰ τὸ κατανοήσωμε σ' ὅλες του τὶς λεπτομέρειες καὶ
νὰ προαχθοῦμε ἔτσι γλωσσικά, κοντὰ στίς διάφορες μορφωτι-
κὲς ἀπόψεις ποῦ μᾶς παρουσίασε - μᾶς παρέχει τῶρα καὶ εὐκαι-
ρίες, μὲ ἐνδιαφέροντα θέματα, γιὰ τὴ γραφὴ ἐκθέσεων. Οἱ ἐκθέ-
σεις αὐτὲς θὰ ἦταν καλὸ νὰ πάρουν μορφή καὶ τύπο Ἐπιστο-
λῶν (ἀνακοινώσεων πρὸς τρίτους).

Οἱ μαθηταὶ προτρέπονται νὰ μᾶς ποῦν, ποιά σημεῖα τοῦ διη-
γήματος τοὺς ἔκαμαν ἐξαιρετικὴ ἐντύπωση (βλ. σελ. 69). Γι' αὐτὰ
καλοῦνται νὰ γράβουν Ἐκθεσι, εἴτε στὸ σχολεῖο (στὰ ὀλιγοτά-
ξια)· εἴτε κατ' οἶκον. Ὁ κάθε μαθητὴς διαπραγματεύεται θέμα
τῆς ἀρεσκείας του, ἀπὸ ἐκεῖνα ποῦ ἐσημειώσαμε μὲ κοινὴ συνερ-
γασία. Ἄν γιὰ τὴ δουλειὰ αὐτὴ χρειασθοῦν οἱ μαθηταὶ περισ-
σότερα βοηθήματα (ὁδηγίες, βιβλία κλπ.) γιὰ νὰ μπορέσουν
ν' ἀναπτύξουν τὸ θέμα τους μὲ περισσότερες ἐλπίδες ἐπιτυχίας·
πρόθυμα θὰ τοὺς τὰ χορηγήσωμε. Γιατί στὴν Ἐκθεσι μᾶς
ἐνδιαφέρει πρὸ παντός ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο θὰ διατυπώση
τὶς ἰδέες του ὁ μαθητὴς, ἡ καθόλου γλωσσικὴ του ἑκφρασις, τὸ
ῥυθμὸς του, ἡ λογικὴ ἀλληλουχία τῶν γεγονότων. . . καὶ ὅχι τὸ
πλῆθος τῶν γνώσεων καὶ οἱ λεπτομέρειές των. Ἐάν μπορέσῃ ὁ
μαθητὴς νὰ συνδυάσῃ καὶ τὰ δυό, καὶ περίτεχνη διατύπωσι καὶ
πλοῦτο πληροφοριῶν· τόσο τὸ καλύτερο. Ἀλλὰ περὶ Ἐκθέ-
σεων ἄλλοτε¹.

Ἐπιστολὴ μπορεῖ νὰ γράψῃ στὸ διήγημά μας, ὁ Θύμιος.
Ὁ Θύμιος ἐκθέτεῖ (ἀνακοινώνει) στὸν πατέρα του (τὸν ἀδελφὸ
του, τὸν φίλο του. . .) τὸ ἐπεισόδιό τῆς καταλήψεως καὶ ἐγκατα-
λείψεως τοῦ τουρκικοῦ χωριοῦ ἀπὸ τὸ ἀπόσπασμά τους. Φυσικά,
ἡ ἐπιστολὴ αὐτὴ περισσότερο θ' ἀπασχολῆται μὲ τὶς συναισθη-

1. Γιὰ τὴ θεωρίαν καὶ τὴν πράξιν τῶν ἐκθέσεων, βλ. τὴν «Διδακτικὴ τῶν
Ἐκθέσεων στὸ Νέο Σχολεῖο» Θ. Γιαννοπούλου, 1940. Ἐπίσης Ἐπιθ. κ. Τσαγ-
κιὰ «Διδασκαλία Ἐκθέσεων».

ματικές καταστάσεις που βρέθηκε ο στρατιώτης αυτός κατά την τραγική εκείνη νύχτα (ένθουσιασμός, χαρά, λύπη, φόβος, άδημονία...), παρά με τὰ γεγονότα, γιατί δὲν ἦταν αὐτόπτης μάρτυς τοῦ θλιβεροῦ τέλους τῆς παράτολμης εκείνης ἐπιχειρήσεως.

Ἐπιστολὴ μπορεῖ νὰ γράψῃ κι ὁ καθένας ἀπὸ τοὺς εὐζώνους ποὺ κατέλαβαν τὸ διώροφο σπίτι-ἐκείνος μάλιστα ποὺ ὠδήγησε καὶ φύλαγε τοὺς ὁμήρους. Αὐτὸς θὰ ἐκθέσῃ κυρίως τὰ γεγονότα.

Ὁ διδάσκαλος ὑποτίθεται, ὅτι ἀπὸ καιρὸ τώρα, ἀπὸ τίς κατώτερες τάξεις, θὰ ἔχῃ ἀσκήσει τοὺς μαθητὰς του στὴν ἐπιστολογραφία. Ἄν ὄχι-τὸ κάμνει τώρα. Τοὺς δίδει πρῶτα, εἴτε στὸν πίνακα-εἴτε δακτυλογραφημένο, τύπο-ὕποδειγμα ἐπιστολῆς, γιὰ νὰ δοῦν οἱ μαθηταὶ ποῦ καὶ πῶς τίθεται ἡ χρονολογία κι ὁ τόπος ἀποστολῆς τῆς ἐπιστολῆς, ποῦ καὶ πῶς ὁ τόπος τῆς λήψεως, ποῦ καὶ κατὰ ποίους τρόπους, ἀνάλογα με τὰ πρόσωπα γιὰ τὰ ὁποῖα προορίζεται ἡ ἐπιστολὴ, ἡ προσφώνησις, πῶς τελειώνει ἡ ἐπιστολὴ (ἡ ἐπιφώνησις), ποῦ καὶ πῶς τίθεται ἡ ὑπογραφή. Κ' ἔπειτα κατατοπίζει τοὺς μαθητὰς του, ποιά σειρά θ' ἀκολουθήσουν γράφοντας τὴν ἐπιστολὴ: πρόλογος-ἐκθεσις τῶν γεγονότων-ἐπίλογος (χαίρετισμός...).

ΣΗΜ. Αὐτὸς εἶναι ὁ κοινὸς τύπος ἐπιστολῆς. Στὶς αὐθόρμητες ὁμως (γραπτές) ἀνακοινώσεις του ὁ μαθητὴς δὲν θὰ περιορίζεται σὲ ὠρισμένη φόρμα. Τὸν τύπο τῆς καθιερωμένης ἀλληλογραφίας θὰ δώσωμε μόνο στοὺς μαθητὰς τῆς ἀνωτέρας τάξεως. [Σχετικὰ βλ. τὸν Α' τόμο τοῦ Νέου Πρακτικοῦ μας Ὁδηγοῦ τοῦ Δημοδιδασκάλου τοῦ 1936, Μέρος Δ', σελ. 305. Ἐπίσης τὸν Πρακτικὸν Ὁδηγὸν Ἐκθέσεων τῶν κ. κ. Μ. Μιχαηλίδου (Νουάρου) καὶ Μ. Τσοῦρη, 1939, σελ. 105 κ. ἀ.].

Ἐκεῖνο ποὺ ἔχομε νὰ σὰς συστήσωμε ἰδιαίτερώς εἶναι νὰ φροντίζετε νὰ ὑπογράφουν οἱ μαθηταὶ σας καθαρά-εὐανάγνωστα. Ν' ἀπαγορευθεὶ τῇ γριφῶδη γραφῇ, τίς πολὺπλοκες γραμμὲς ποὺ παραποιοῦν τὴν ὑπογραφή καὶ τὴν καταντοῦν γελοιογραφία, ἐκτὸς τοῦ ὅτι οἱ τέτοιες δυσανάγνωστες ὑπογραφές διαθέτουν τὸν ἀποδέκτη δυσμενέστατα ἐναντίον ἐκείνου, ποὺ τὸν παρακαλεῖ γιὰ κάποια χάρι. Ὁ ἀτομικὸς γραφικὸς χαρακτήρας τοῦ καθενὸς εἶναι ἀρκετὴ ἐγγύησις νὰ μὴ μπορῇ νὰ πλαστογραφεῖται ἡ ὑπογραφή του εὐκόλα. Ὁ πλαστογράφος καὶ τὸ γριφὸ θὰ τὸν ἀπομιμηθῇ ἀκριβέστατα.

Ἐν Ἀθῆναις τῇ... Ἰουνίου 194...

ἡ Ἀθῆναι... Ἰουνίου 194...

[ἢ ἀπὸ Ἀθῆνα στίς... Ἰουνίου 194...]

Εἰς Θεσσαλονίκην
ὁδὸς . . . ἀριθ. . .

Σεβαστέ μου κ. ... — ή : *Αξιότιμε κ. ... — ή : *Αγαπητέ μου κ. ... — ή :
Φίλτατε κ. ... — ή : *Αξιότιμος ή *Επίτιμος Κυρία. ...
κ.ο.κ.

(*Ακολουθεί το κείμενο της έπιστολής)

(*Εδώ ή διευθύνσεις του γράφοντος)

*Αθήναι, 8δ. Φρυνίχου 4 (Κ)

Κ. Μ.

(Τό όνομα καθαρά ή με κεφαλαία

ή και με σφραγίδα)

Μεθ' όπολήμωας

Μετά τιμής

Μετά σεβασμοϋ

Με βαθιά έκτίμησι

Με φιλικούς άσπασμούς (ή
χαιρετισμούς)

κ.ο.κ.

Οί μαθηταί των άνωτέρων τάξεων πρέπει νά γνωρίζουν πώς θά άπευθύνονται πρὸς τās Δημοσίας *Αρχάς και τούς *Ιερωμένους (τούς Κληρικούς) :

Πρὸς τό Σεβαστόν *Υπουργείον *Εσωτερικών. ...

*Εξοχώτατον κ. *Υπουργόν της *Εθνικής Παιδείας, κ.ο.κ.

(Εϋπειθεότατος - ό αϊτών)

Μακαριώτατε (στόν *Αρχιεπίσκοπο *Αθηνών)

Σεβασμιώτατε (στός Μητροπολίτας)

Πανοσιολογιώτατε (στός *Αρχιμανδρίτας)

Αϊδουσιώτατε (στός Ιερείς) κ.ο.κ.

*Ανάλογα μαθαίνουν και πώς γράφεται ένας φάκελος. ... και ποϋ επι-
κολλάται τό γραμματόσημο.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

Εχετε υπόψη σας, ότι ή έπιστολογραφία παίζει σπου-
δαίο ρόλο στις σχέσεις Σχολείου και Οίκου. Οί χωρικοί κρί-
νουν την έργασία σας από τρία κυρίως πράγματα:

α'. Από την καθόλου συμπεριφορά των μαθητών σας έξω
από τό σχολείο.

β'. Από την Ικανότητα των μαθητών σας νά κάνουν σωστά
αριθμητικές πράξεις - νά λύνουν μ' ευχέρεια σχετική προβλήματα
της καθημερινής ανάγκης, και

γ'. Από την Ικανότητά τους νά γράφουν έπιστολές.

Γιά τόν άγράμματο, και τόν χωρικό μάλιστα, γονέα, συγγενή,
χωρικό όποιονδήποτε - ό μαθητής ποϋ μπορεί νά τούς γράψη μία
ευπαρουσίαστη έπιστολή, και νά τούς κάμη ένα λογαριασμό σωστά,
είναι δείγμα πρώτης τάξεως, ότι ό διδάσκαλος έργάζεται ...
Είναι κάλ ός..... Γι' αυτό συνιστούμε πάντοτε, στά χωριά πρὸ

παντός, να περιορίζεται ο αριθμός των κοινών 'Εκθέσεων και οί μαθηταί ν' ἀσκοῦνται σέ γραπτές (αὐθόρμητες) ἀνακοινώσεις, στή γραφή ἐπιστολῶν διάφορου τύπου, στή σύνταξι ἀποδείξεων λογαριασμῶν, ἐγγράφων κοινῶν.... Στό «Νέο Σχολεῖο», ἀντί τῶν γνωστῶν μας ὡς τὰ τώρα «'Εκθέσεων», οἱ μαθηταί ἀσκοῦνται μέ ἄλλον τύπο γραπτῶν ἐργασιῶν· στήν ὀρθή διατύπωσι τῶν σκέψεων τους καί τήν γραπτή ἔκφρασι τοῦ συναισθηματικοῦ των περιεχομένου. Ἄλλως τε ἡ Σχολική ἀλληλογραφία ἀπασχολεῖ σημαντικά τοὺς μαθητάς, οἱ ὅποιοι, ἀνταλλάσσουν ἐπιστολές μέ τοὺς συμμαθητάς των τῆς ἴδιας πόλεως ἢ μαθητάς ἄλλων πόλεων καί μάλιστα τῶν μερῶν, ποῦ τὰ ἐπισκέφθηκαν ὁμαδικά (μαθητικές ἐκδρομές).

Ἐκτός ἀπό Ἐπιστολές - οἱ μαθηταί μαθαίνουν, σάν τύχη εὐκαιρία, καί πῶς νά συντάξουν ἀναφορά ἢ αἴτησι σέ διάφορες Ἀρχές. Τό διήγημά μας «ἡ Σημαία» δίδει ἀφορμή νά γραφῇ ἀναφορά πρὸς προϊσταμένη Ἀρχή ἀπὸ ἓνα δημόσιο ὑπάλληλο. Ὁ αὐτοτιτλοφορηθεὶς Φρούραρχος Ἐλίας ὑποδεκανέας Στάθης Γέρακας, ἐνόμισεν χρέος του, καί πολὺ σωστά, ν' ἀναφέρῃ τὸ κατόρθωμά του σὲ τὸν ἀμέσως προϊστάμενό του. Ἄν ἦταν ἐγγράμματος - ἢ ἀναφορά του θὰ εἶχε τὸν ἑξῆς περίπου τύπο :

Ὁ Φρούραρχος Ἐλίας
Στάθης Γέρακας

Πρὸς τὸν κύριον Διοικητὴν τοῦ...
Εὐζωνικοῦ Τάγματος

Ἀριθ. πρωτ. (Δ. Υ.)¹

Εἰς

Περίληψις

Γνωρίζει κατάληψιν ἐχθρικοῦ φυλακείου καὶ τοῦ ἐγ γύς τουρκικοῦ χωρίου Ἐλιά.

Ἐν Ἐλίᾳ τῇ...

Εὐπειθῶς σᾶς ἀναφέρω, ὅτι σήμερα τὴν..... τρέχοντος μηνός... καὶ περὶ ὥραν... (π. ἢ μ. μ.) ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ ἐκ πέντε ἀνδρῶν ἀποσπάσματος μου, τοῦ ὑπ' ἀριθ..... φυλακείου, κατέλαβα τὸ εἰς δίωρον ἀπόστασιν ἐχθρικὸν χωρίον Ἐλιά, ἀφοῦ προηγουμένως ἤχμα.

1. Δημοσία ὑπηρεσία. Σημειώνεται Δ.Υ., ὅσακις δὲν ὑπάρχει ἀριθμὸς Πρωτοκόλλου.

λώτισα τούς ἄνδρας τοῦ ἀπέναντί
μας τουρκικοῦ φυλακείου - ἐκτὸς
τοῦ ἀποσπασματάρχου δεκανέως,
ὁ ὁποῖος μᾶς διέφυγε.

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλιᾶς παρε-
δόθησαν ἀμαχητί, ἀλλὰ πρὸς ἀ-
σφάλειαν κρατοῦμεν τρεῖς γέρον-
τας ὡς ὁμήρους. Οὐδεὶς τῶν ἀν-
δρῶν μου ἔπαθέ τί.

Ἀναμένω ὑμετέρας διαταγάς.

Εὐπειθέστατος
Στάθης Γέρακας
Ὑπηνεὺς

ΣΗΜ. Ἀναφορὲς καὶ αἰτήσεις σὲ Ἀνώτερες Ἀρχὲς συντάσσονται σὲ ἡμι-
κλαστο χαρτί. Στὸ ἀριστερὸ μισθὸ τίθεται ἡ ἐπικεφαλὴς, ἡ περίληψις, ἡ χρο-
νολογία - καὶ στὸ δεξιό - ἡ προσφώνησις, ἡ ἐκθεσις τῆς ὑποθέσεως καὶ ἡ ὑπο-
γραφή. Συνήθως στὰ στρατιωτικὰ ἐγγράφα ἡ περίληψις μπαίνει στὴν ἀρχή
- μετὰ τὴν ἐπικεφαλίδα, καὶ ὁ τύπος τοῦ ἡμικλάστου δὲν τηρεῖται αὐστηρά.
Αἱ αἰτήσεις γενικὰ χαρτοσημαίνονται.

5. Ἐλεύθερες (ἀτομικὲς) ἐργασίες τῶν μαθητῶν.

Οἱ μαθηταὶ παρορμῶνται μὲ τὸν κατάλληλο τρόπο καὶ ὁσαύ-
κις παρορμιασθῇ σχετικὴ εὐκαιρία, σὲ ἐξαιρετέες γιὰ σχολικὴ ἐρ-
γασία ἡμέρες, εἴτε καὶ στὸ σχολεῖο [σιωπηλὴ ἀπασχόλησις] νὰ
διαβάζουν ἀπὸ διάφορα βιβλία καὶ περιοδικὰ [χρησιμοποίησις
βιβλίων τῆς Μαθητικῆς Βιβλιοθήκης] ὅ,τι βροῦν σχετικὸ μὲ τὸ
περιεχόμενον τοῦ κεφαλαίου, ποῦ τὸ ἐπεξεργασθήκαμε καθὼς
προηγουμένως κατὰ ποικίλους τρόπους. Σχετικὰ μὲ τὸ διήγημα
«ἡ Σημαία», ἐλεύθερες ἀτομικὲς ἐργασίες μπορεῖ νὰ εἶναι:

α'. Γεωγραφικὲς καὶ ἱστορικὲς πληροφορίες γιὰ τὴν Ἀκαρ-
νανία καὶ τοὺς Ἀκαρνᾶνες. [Θέσις καὶ φύσις τοῦ τόπου, χαρα-
κτήρας καὶ ἀσχολίες τῶν κατοίκων, γιὰτί οἱ νέοι Ἀκαρνᾶνες
κατατάσσονται στὸ εὐζωνικὸ κ.ο.κ.]

β'. Οἱ Ἐθνικοὶ μας ἀγῶνες ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ τῶν
Βουλγάρων. Οἱ διάφορες φάσεις τῆς ἀπελευθερώσεως τμημά-
των τῆς Ἑλληνικῆς γῆς. Τ' ἀποτελέσματα τῶν προσπαθειῶν
σύμπαντος τοῦ ἔθνους μας ἀπὸ τὸ 1821 ἕως τὸ 1945, σὲ διά-
στημα 125 ἐτῶν μονάχα.

γ'. Ποῖες οἱ σημερινές σχέσεις μας με τοὺς Τούρκους.
Ποῖοι τώρα οἱ πρὸς βορρᾶν ἐχθροὶ μας....

κ. ἄ. ὅ.

Οἱ ἐλεύθερες αὐτὲς ἐργασίες τῶν μαθητῶν μπορεῖ νὰ γίνουν, καὶ ἐπιβάλλεται νὰ γίνωνται τίς περισσότερες φορές, καὶ καθ' ὁμάδας. Οἱ ὁμάδες, ὀλιγομελεῖς, καταρτίζονται δίχως τὴν ἐπέμβασι τοῦ διδασκάλου· ἀλλὰ με συνεννόησι μεταξὺ τῶν μαθητῶν. Πάντῳ δὲν πρέπει νὰ μείνῃ γιὰ τὸν διδάσκαλο ὁλότελα ἀδιάφορη ἡ σύνθεσις τῶν ὁμάδων, γιὰτὶ δὲν πρέπει ὅλοι οἱ ἱκανοὶ νὰ συγκεντρώνωνται ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ οἱ ἀνίκανοι ν' ἀφεθοῦν στὴν ἀδυναμία τους γιὰ παραγωγικὴ ἐργασία. Μαθηταὶ ὅμως (ποὺ δούλεψαν κατὰ μόνας) καὶ ὁμάδες· ὑποχρεοῦνται νὰ παρουσιάσουν, ἐν καιρῷ, στὴν τάξι τὸ πρόβλημα τῶν μελετῶν τους, εἴτε προφορικὰ· εἴτε καὶ γραπτὰ. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ δευτέρα περίπτωσις ἔχει μεγαλύτερη σημασία. Γιὰ τίς ἀνακοινώσεις αὐτὲς ὁρίζεται **ἰδιαίτερη ὥρα**. Συνήθως ἡ ὥρα τῶν Ἐκθέσεων. Προτιμότερη ὅμως ἡ πρώτη ὥρα τῆς πρώτης ἐργασίμης ἡμέρας τῆς ἐβδομάδας. Τόση βαρύτητα γιὰ τὴν καθόλου μὀρφωσι τῶν μαθητῶν ἔχουν οἱ τέτοιες ἐλεύθερες πνευματικὲς καὶ αὐθόρμητες ἐργασίες· ὥστε δίχως κανένα δισταγμὸ νὰ θυσιάζωμε, γι' ἀνακοινώσεις, τὴν καλύτερη ὥρα τῆς ἐβδομάδας.

Οἱ γραπτὲς περιλήψεις τῶν ἐρευνῶν· μελετῶν αὐτῶν τῶν μαθητῶν φυλάγονται, ἐν ἀντιγράφῳ, σὲ ἰδιαίτερο φάκελο τῆς Μαθητικῆς Βιβλιοθήκης· κ' ἐπιδεικνύονται στοὺς γονεῖς τῶν κατὰ τίς «συγεντρώσεις τῶν γονέων».

Ε'. ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟ 3ο ΣΧΕΔΙΟ¹

ΥΠΕΝΘΥΜΙΣΙΣ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΩΝ

Τὸ 1^ο Σχέδιο διδασκαλίας ἀφοροῦσε περίπτωσι με κείμενο ὁλότελα ἄγνωστο στοὺς μαθητάς. Δηλαδή οἱ μαθηταὶ δὲν

1. Παράδειγμα διδασκαλίας κατὰ τὸ 1ο Σχέδιο βλ. σελ. 34. Παράδειγμα διδασκαλίας κατὰ τὸ 2ο Σχέδιο βλ. σελ. 48.

έχουν προπαρασκευασθῇ κατ' ἰδίαν στο κείμενο πού θά διδασχθῇ - καί τήν πρώτη ἀνάγνωσι (ἢ προδιήγησι) τήν κάμνει ὁ διδάσκαλος.

Τό 2^ο Σχέδιο διδασκαλίας ἀφοροῦσε περίπτωσι μέ κείμενο πού τό-έχουν ἐρευνήσει οἱ μαθηταί κατὰ μόνας, εἴτε κατ' οἶκον - εἴτε στο σχολεῖο (ὡς σιωπηλή ἀπασχόλησι).

Καί στίς δυό αὐτές περιπτώσεις ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας εἶναι ἡ ἴδια κατὰ τὰ λοιπά σημεῖα - ἐκτός ἀπό τήν εἰσαγωγή στο μάθημα. Ἐνῶ δηλαδή, κατὰ τό 1^ο Σχέδιο, ἡ εἰσαγωγή στο μάθημα γίνεται, κυρίως, ἀπό τόν διδάσκαλο κι ὁ διδάσκαλος ἐν συνεχείᾳ κάμνει τήν πρώτη ἀνάγνωσι (ἢ προδιήγησι) [μέ κλειστά τὰ βιβλία τῶν μαθητῶν] - κατὰ τό 2^ο Σχέδιο, ὅστερα ἀπό μιᾶ σύντομη παρόρμησι τοῦ διδασκάλου, **οἱ ἴδιοι οἱ μαθηταί** κάμνουν τήν εἰσαγωγή [δήλωσις : τί θά δοῦμε στο μάθημα ἢ γιά ποιο πράγμα θά μᾶς μιλήσῃ τό παρακάτω μάθημα . . .] καί παραλείπεται ἡ πρώτη ἀνάγνωσις - μέ τήν προϋπόθεσι, ὅτι οἱ μαθηταί ἔχουν πιά ἀρκετή εὐχέρεια ν' ἀντιληφθοῦν μόνοι τους, ἔστω καί σέ γενικές γραμμές, τό περιεχόμενο τοῦ κειμένου καί ὅτι ἔχουν ἀπασχοληθῇ πρωτύτερα καί κατ' ἰδίαν ὁ καθένας πάνω στο κείμενο αὐτό.

Τό 3^ο Σχέδιο διδασκαλίας ἀφορᾷ ἐκμάθησι κειμένου ἀγνώστου πάλι στούς μαθητάς (ὅπως καί στο 1^ο Σχέδιο), μέ τή διαφορά, ὅτι παραλείπεται ἐδῶ ἡ πρώτη (ἢ ἀρχική) ἀνάγνωσις ὅλης τῆς ἐνότητος, εἴτε ἀπό τόν διδάσκαλο - εἴτε ἀπό τοῦς μαθητάς καί ἡ προσπάθειά μας κατευθύνεται στο ν' ἀσκήσωμε τοῦς μαθητάς στή διείσδυσι, στήν κατανόησι ἐνός ὁποιουδήποτε κειμένου **μέ τή σιωπηλή ἀνάγνωσι**¹, ἀρκεῖ τό κείμενο αὐτό νά μὴν εἶνε ἐκτεταμένο καί νά μὴν παρουσιάζῃ στούς μαθητάς ἀνυπέρβλητες ἐρμηνευτικές δυσκολίες - ἐφ' ὅσον μάλιστα καί ἡ διδακτική μας ὥρα, εἴτε στά ὀλιγοτάξια σχολεῖα - εἴτε κατὰ τήν χειμερινή περίοδο, περιορίζεται σέ 25 ἢ 35 λεπτά τῆς ὥρας.

Φυσικά καί ἡ σιωπηλή ἐργασία, γιά νά εἶναι σωστή κι ὄχι ἐπιπόλαιη - ἔχει ἀνάγκη ἀπό χρόνο ἀρκετό. Ἐδῶ ὁμως ὡς «ἐξοικονόμησι χρόνου» ἐννοοῦμε : τήν παράλειψι τῆς ἐκτε-

1. Βλ. Μέρος Β', Σημείωμα 2ο «Ἡ σιωπηλή ἀνάγνωσις».

ταμένης εισαγωγής, καθώς και την λεπτομερή έπεξεργασία του κειμένου κατά μικρότερα τμήματα. Και άλλως όμως μάς εξυπηρετεί ή κατ'ιδίαν σιωπηλή άπασχόλησις τών μαθητών. Δέν μάς ένοχλοῦν τήν ώρα πού έμείς διδάσκομε στίς άλλες τάξεις· κ' εκείνοι όφείλουν νά μή χάνουν άσκοπα τόν διαθέσιμο χρόνο τους.

Κατά τó 3^ο Σχέδιο τής διδασκαλίας - ό διδάσκαλος, δίχως άλλη εισαγωγή [όπως στο 1^ο Σχέδιο] και δίχως νά διαβάση τό κεφάλαιο [και πρόκειται πάλι για κείμενο άγνωστο στους μαθητάς] - παραγγέλλει ν' άνοίξουν οί μαθηταί τή σελίδα (τάδε) και νά διαβάσουν τήν έπικεφαλίδα του τάδε (π.χ. 5^{ου}) κεφαλαίου.

Οί μαθηταί άνοίγουν ¹ άθόρυβα τά βιβλία τους και διαβάζουν μέ προσοχή τήν έπικεφαλίδα, και άπ' αὐτήν προσπαθοῦν νά μαντεύσουν τήν υπόθεσι του κεφαλαίου. Και άφού μέ τόν τρόπο αὐτό τούς γεννηθῇ ένδιαφέρον για τό μάθημα· παραγγέλλονται ν' άναγνώσουν σιωπηλά (ή και ψιθυριστά) όλο τό κεφάλαιο. Έάν αὐτό τύχη νά εἶναι μεγάλο· φροντίζει ό διδάσκαλος νά τό χωρίση σέ δυό (ή και σέ τρία...) τμήματα, αὐτοτελή κάπως στο νόημα, και ζητεῖ νά διαβάσουν οί μαθηταί (σιωπηλά, φυσικά) τό πρώτο τμήμα και μετά τήν έπεξεργασία τούτου (πού θά ναι πολύ πιό σύντομη άπό εκείνη κατά τό 1^ο και τό 2^ο σχέδιο διδασκαλίας) - νά διαβάσουν και τό δεύτερο (ή και τό τρίτο, άν υπάρχη) τμήμα. Ό διδάσκαλος άπό πρωτύτερα θά έχη έτοιμάσει τόν κατάλληλο χωρισμό του κεφαλαίου σέ τμήματα πάνω στο άτομικό του Άναγνωστικό, γιατί ποτέ δέν προχειρολογεῖ τήν ώρα του μαθήματος.

Σημ. Όφείλει ό διδάσκαλος νά έχη δικό του (ή κτῆμα τής Σχολικής Βιβλιοθήκης) Άναγνωστικό (καθώς κι αντίτυπα και άπό τά λοιπά διδακτικά βοηθητικά βιβλία, πού χρησιμοποιοῦνται άπό τούς μαθητάς στήν τάξη του)—για νά μή στερῇ τούς μαθητάς του άπό τό βιβλίο τους κατά τήν ώρα του μαθήματος, έφόσον μάλιστα αὐτοί πρόκειται νά έργασθοῦν κατ' ιδίαν. ²Η παρακο-

1. Βλ. Μέρος Β', Σημείωμα 8ο «Τά βιβλία τους οί μαθηταί βγάζουν και κρύβουν μέ τάξη και ρυθμό», και Σημείωμα 9ο «Πώς άνοίγουν τά βιβλία τους οί μαθηταί».

λούθησις τοῦ μαθήματος ἀπὸ ἑνα βιβλίου ἐκ μέρους 2—3 μαθητῶν· γίνεται πρόσκομμα στὴν κανονικὴ διεξαγωγὴ τοῦ μαθήματος καὶ προξενεῖ σημαντικὴ ζημία στοὺς μαθητάς.

Λοιπόν: Διαβάσθηκε ἡ ἐπικεφαλίδα τοῦ κεφαλαίου καὶ μᾶς δηλώθηκε τὸ περιεχόμενό του. Τότε παραγγέλλει ὁ διδάσκαλος.

—«Διαβάστε ἀπὸ μέσα σας μὲ προσοχὴ τὸ κεφάλαιο αὐτὸ (ἢ τὸ πρῶτο κομμάτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ· ἕως ἐκεῖ...) καὶ προσπαθήστε ν' ἀντιληφθῇτε τὸ νόημά του. Μπορεῖτε νὰ συμβουλευθῇτε τὸν διπλανό σας γιὰ καμιά ἀπορία σας ἢ νὰ ρωτήσετε νὰ σᾶς τὴν πῶ ἐγώ».

Οἱ μαθηταὶ ἐπιδίδονται στὴν ἀνάγνωσι τοῦ κειμένου ποὺ ὥρ-
σθηκε. Ἔχουν προκαθοδηγηθῇ—[βλέπε σχετικὰ Μέρος Β', στὸ Ση-
μείωμα 1^ο «Πῶς θὰ καθοδηγοῦμε τοὺς μαθητάς νὰ ἐκτελοῦν μιὰ
ὁποιαδήποτε σχολικὴ ἐργασία»]—νὰ κάμουν τὸ διάβασμα ἀργά,
νὰ βροῦν τὴν κύρια πρότασι μὲ τὸ ρῆμα τῆς καὶ ἐν συνεχείᾳ:
τίς ἐξαρτημένες ἀπὸ τὴν κύρια πρότασι δευτερεύουσες προτά-
σεις¹. Ἄν κάπου συναντήσουν δυσχέρεια· καμιά ἄγνωστή τους
λέξι (μετοχὴ γιὰ ἀνάλυσι) κ.τ.θ· συμβουλευόναται ἡσυχὰ τὸν
διπλανό τους μαθητὴ· κι' ἂν τύχη νὰ μὴν τὸ γνωρίζῃ κι αὐτὸς·
ρωτοῦν, μὲ ἡσυχὸ πάλιν τρόπο, τὸν διδάσκαλό τους. Ὁ διδάσκα-
λος περιέρχεται ἀθόρυβα τὰ θρανία, κατὰ μῆκος τῶν δια-
δρόμων, ἕτοιμος νὰ δώσῃ π ρ ό θ υ μ α κάθε βοήθεια ποὺ θὰ
τοῦ ζητηθῇ· δίχως νὰ ἐπεμβαίνει ἀπρόσκλητος στὴν ἐργασία
τῶν μαθητῶν, γιὰτὶ ταραάζονται, μικρά παιδιὰ, σὰν νοιώσουν
ἐλεγκτὴ πάνω στὸ κεφάλι τους. Ὅταν πρόκειται γιὰ λέξεις καὶ
φράσεις δυσκολέες γιὰ ὁλόκληρὴ τὴν τάξι· ὡψώνει ὁ διδάσκα-
λος τὴ φωνή του καὶ διασαφνίζει τὸ ἀσαφές σ' ἐπήκοο ὅλων. Ἔ-
τσι· τελετουργεῖται μιὰ σημαντικώτατη σὲ ἀποτελέσματα· ἐλεύ-
θερη καὶ αὐθόρμητη πνευματικὴ ἐργασία καὶ ἡ τάξις ὅλη ἀντη-
χεῖ ἀπὸ τὸν ψίθυρο τῶν ἐργαζομένων μαθητῶν, καὶ κάπου·
κάπου καὶ τὴν ἡρεμὴ καὶ ἐνθαρρυντικὴ ὁμιλία τοῦ στοργικοῦ
διδασκάλου. Εἶναι μελισσῶνας μὲ τὰ μελίσσια του στὸν ἀνθό-
κηπο! Οἱ μαθηταὶ ἔχουν ἐμπρὸς τους μολύβι καὶ πρόχειρο

1. Μὲ λίγα παραδείγματα καὶ μὲ μιὰ σύντομη ἄσκησι· τὰ παιδιὰ εὐκόλα
ἀντιλαμβάνονται τὸ ζήτημα αὐτό, δίχως νὰ ξεύρουν τίποτε περὶ Συνακτικοῦ.
Συνακτικό γι' αὐτὰ εἶναι οἱ κατάλληλες ἐρωτήσεις: ποιός, τί, πότε,
πῶς κ.ο.κ.

τετράδιο και σημειώνουν άμέσως τις δύσκολες λέξεις με τη σημασία τους.

Άφοῦ περάση ένα ώρισμένο χρονικό διάστημα, πού τη διάρκειά του θά έκτιμηση ο διδάσκαλος, έχοντας ύπόψη τήν έκτασι και τό δύσκολο ή εύκολο τοῦ κειμένου πού έρευνάται, και μόλις άντιληφθῇ, ότι περατώθηκε [ή ότι πρέπει νά ἔχη περατωθῇ· γιατί άνάγκη νά γίνεται και οικονομία χρόνου. "Όσο μάλιστα προχωροῦν οί μήνες τοῦ σχολικοῦ ἔτους, οί μαθηταί θά ἔχουν συνηθίσει σέ σύντομη ἔργασία]—ή κατ' ἰδίαν αὐτή ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου — δίδει τό σύνθημα, εἴτε μέ τό παράγγελμα «μπρός», εἴτε μ' ἑλαφρό χτύπο στήν ἔδρα του (ὅπου ἔχει τώρα καταλάβει· θέσι) και οί μαθηταί ὑψώνουν τά χέρια (τό δείχτη δηλ. μόνο τοῦ δεξιοῦ χεριοῦ μέ τόν ἀγκώνα ἀκουμπισμένο στό γραφεῖο τοῦ θρανίου. Γιατί δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νά φωνάζουν : «Κύριε, Κύριε !», ή «Δάσκαλε· Δάσκαλε» και πιό πολὺ δέν τοὺς ἐπιτρέπεται νά ἀνασηκώνωνται πάνω στά θρανιά! Εἶναι ζῶηροί και πρόθυμοι· ἀλλὰ και κόσμιοι. Θαρραλέοι, ὄχι ὁμως και θρασεῖς. (Βλ. σχετικὰ· στό Μέρος Β', Σημείωμα 7^ο «Τό σήκωμα τῶν χεριῶν στό μάθημα).

Ὁ διδάσκαλος ὁρίζει ἕναν, ὁ ὁποῖος διατυπώνει σύντομα τό νόημα τοῦ κεφαλαίου (ή τοῦ τμήματος)· ἀποτεινόμενος στήν τάξι. Ἐρωτᾷ μὲν ὁ διδάσκαλος, ἀλλ' ή ἀπάντησις δίδεται σ' ὅλην τήν τάξι. Ἀξιόσυστατο : νά ὁρίξη τόν μαθητὴ αὐτόν ή τάξις· μέσον τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ἡμέρας. Ὁ ρόλος τοῦ διδασκάλου νά περιορίζεται στό ἐλάχιστο δυνατόν ὅριο ἐπεμβάσεως.

Συμπληρώνονται τά κενά και διορθώνονται, ὅσα*εἰπώθηκαν ἐσφαλμένα, ἀπό τοὺς ἴδιους τοὺς μαθητάς· ὅσο εἶναι αὐτό κατορθωτό. Ἐπειτα, ὁρίζεται δεύτερος μαθητής, ὁ ὁποῖος διαβάζει τό κεφάλαιο (ή τό τμήμα) μεγαλόφωνα, σ' ἐπήκοο ὅλων και ἐν συνεχείᾳ γίνονται διορθώσεις λαθῶν, τονισμοῦ, στίξεως κ.ο.κ. Ὑστερα ἐπιχειρεῖται ή λεπτομερέστερη διασάφησις τοῦ κειμένου (συμπλήρωσις τῆς κατ' ἰδίαν σιωπηλῆς ἔργασίας τῶν μαθητῶν), εἴτε μέ λύσι ἀποριῶν πού προβάλλονται ἀπό τοὺς μαθητάς· εἴτε μέ τίς ἐρωτήσεις τοῦ ἴδιου τοῦ διδασκάλου, γιά ὅσα αὐτός νομίζει, ότι δέν θά ἔχουν άντιληφθεῖ καλά οί μαθηταί. Ἡ

διασάφεις αὐτὴ τοῦ κειμένου παίρνει τὴ μορφή διδασκαλίας ποὺ ἐφαρμόσαμε στὸ 1^ο καὶ τὸ 2^ο σχέδιο διδασκαλίας καὶ ἡ ἔκτασις τῆς καινολογίζεται ἀπὸ τὸ μακρὸς τῆς διδακτικῆς ὥρας. Δὲν παραλείπεται ὅμως ἡ παράθεσις τῆς σειρᾶς τῶν γεγονότων : τί πρῶτα, τί ὕστερα κ.ο.κ.

Ὑστερα ἀπὸ τὴν τέτοια διασάφει· ἀποδίδεται σύντομα τὸ περιεχόμενο (βιβλία κλειστά) καὶ διατυπώνεται ἡ κεντρικὴ ἰδέα. Περαιτώνεται τὸ μάθημα (τὸ 1^ο τοῦ μέρος μὲ ὑποδειγματικὴ ἀνάγνωσι τοῦ διδασκάλου, γιὰ τὴν ὁποία καὶ ἀφιερώνεται ἱκανὸς χρόνος· ἀνάλογος πάντως μὲ τὶς ὑπάρχουσες συνθηκῆς (πλήθος μαθητῶν, ἀναγνωστικὴ τους ἱκανότητα, ἡ τάξις, ἡ περίοδος τοῦ σχολικοῦ ἔτους, ἀρχή· μέσον· τέλος κ.ο.κ.). Ὡς κατακλεῖδα ὀρίζεται καί·μενο γι' ἀντιγραφὴ καὶ ὀρθογραφίαι. (Βλ. σελ. 44 καὶ Μέρους Β', Σημείωμα 5^ο «Τὸ ὀρθογραφικὸ πρόβλημα στὸ Δημοτικὸ σχολεῖο»).

Στὸ 2^ο μέρος τοῦ μαθήματος, σὲ ἄλλη διδακτικὴ ὥρα (τὸ 3^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας) γίνεται ἡ λεπτομερέστερη κάπως ἐμβάθυνσις τοῦ ὅλου κεφαλαίου. Καὶ γενικὰ ἡ πορεία τῆς διδασκαλίας κατὰ τὸ 3^ο αὐτὸ σχέδιο, εἶναι ἡ ἐξῆς περίπου :

1^ο στάδιο διδασκαλίας

1. Σύναξις τετραδίων «ἀντιγραφῆς κειμένου» ¹.
2. Γραφὴ ὀρθογραφίας καὶ σύναξις τῶν «τετραδίων ὀρθογραφίας».
3. Ἐξέτασις τοῦ μαθημένου (τοῦ παλαιοῦ) μαθήματος (α) ἀνάγνωσις τοῦ ἀπὸ 1-3 μαθητᾶς καὶ β) ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου του σὲ συνεχῆ λόγον.

1. Στὴν Α' καὶ Β' τάξι ὁ μαθητὴς ἔχει κοινὸ τετράδιο γιὰ τὶς γραπτὲς τοῦ ἐργασίης «ἀντιγραφῆς κειμένου» καὶ «γραφῆς ὀρθογραφίας», βλ. Μέρους Β', Σημείωμα 3^ο «Τὰ τετράδια τῶν μαθητῶν». Στὶς δύο αὐτὲς τάξεις ὁ μαθητὴς γράφει κάθε του γραπτὸ ἀνάμεικτα, στὸ ἴδιο τετράδιο : γραφὴ, ἀριθμητικὴ, ἰχνογραφία. Κι' αὐτὸ χάριν οἰκονομίας πρὸ παντὸς· ἀλλὰ καὶ τάξεως. Στὰ μικρὰ παιδιὰ τὰ τετράδια πρέπει νὰ εἶναι σὲ μικρότερο σχῆμα καὶ μὲ λίγα φύλλα (καὶ ἀπαραίτητα μὲ καλὸ χαρτί), γιὰ νὰ ἀλλάσσωνται συχνά, ἐπεὶδὴ καὶ γρή-

2^ο στάδιο διδασκαλίας

[1^ο μέρος του μαθήματος]

1. Είσαγωγή στο νέο μάθημα. Ἀνάγνωσης καὶ ἐξηγήσεις τῆς ἐπικεφαλίδας. Εἰκασίες γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ κεφαλαίου.

2. Σιωπηλὴ ἀνάγνωσης τοῦ κεφαλαίου. Διακριτικὴ βοήθεια τοῦ διδασκάλου.

3. Σύντομη ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου τοῦ κειμένου ποὺ διαβάσθηκε κατ' ἰδίαν.

4. Ἀνάγνωσης σ' ἐπήκοο καὶ συμπληρωματικὲς διασαφήσεις. Ἐκθεσις τῆς σειρᾶς τῶν γεγονότων ἢ τῶν σκέψεων τοῦ συγγραφέως (μὲ τὴ βοήθεια τοῦ κειμένου).

5. Περιληπτικὴ ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου τοῦ κειμένου (βιβλία κλειστά) καὶ διατύπωσης τῆς κεντρικῆς ιδέας.

6. Ὑποδειγματικὴ ἀνάγνωση (καὶ ἄσκησις στὴ λογικὴ καὶ κατ' ἥθος ἀνάγνωση).

7. Ὁρισμὸς ὀρθογραφικῆς ἐργασίας.

ΣΗΜ. Ἄν εἶχε χωρισθεῖ τὸ κεφάλαιο σὲ τμήματα ἢ ἐκθεσις τῆς σειρᾶς τῶν γεγονότων θὰ γινόταν ὕστερα ἀπὸ τὴν κατ' ἰδίαν (σιωπηλὴ) ἀνάγνωση καὶ τὴ σύντομη ἀπόδοσι τοῦ περιεχομένου τοῦ κάθε τμήματος, κ' ἔπειτα καὶ ὅλου τοῦ κεφαλαίου.

3^ο στάδιο διδασκαλίας

[2^ο μέρος τοῦ μαθήματος

σὲ ἰδιαίτερη διδακτικὴ ὥρα]

1. Ἐπιχειροῦνται ποικίλες ἐμβαθύνσεις, ὅσες κι ὅποιες ἐπιδέχεται τὸ κείμενο (βλ. σχετικὰ στὸ 1^ο καὶ τὸ 2^οσχέδιο διδασκαλίας), δηλαδή: α) χαρακτηρισμοὶ καὶ κρίσεις, δραματοποιήσεις ἢ ἀναπαράστασις, ἰχνογράφησης· πλαστικὴ καὶ β) γλωσσικὴ ἐμβάθυνσις.

2 Ἐπιδεικνύονται σχετικὲς εἰκόνες.

γορα καταστρέφονται (σάκκοι μικροί, χέρια ἀδέξια στὴ γραφὴ καὶ συνήθως ὄχι καθαρά κ.ο.κ.). Καὶ πάντοτε μονοχάρακα, ὄχι μόνο γιὰ τὴ γραφὴ ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν Ἀριθμητικὴν ἀκόμα. (Βλ. τὸ ἔργο μας «Ὁδηγὸς ὀρθῆς γραφῆς»). Ἄν τὰ φύλλα εἶναι λεπτὰ καὶ κακῆς ποιότητος· νὰ γράφουν μόνο στὴ μιὰ σελίδα. Καταβάλλεται σύντομη φροντίδα: νὰ μὴ σχίζονται φύλλα ἀπὸ τὰ τετράδια, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀξιοσώστατο νὰ εἶναι προφυλαγμένα ἀπὲξω μὲ ἐφημερίδα ἢ ἄλλο χρωματιστὸ καπλαδόχαρτο. Ἡ ἐπένδυσις αὕτη καὶ γενικὰ ἡ φροντίδα γιὰ τὴν καλὴ διατήρησι τῶν τετραδίων τῶν μαθητῶν· συντελεῖ καὶ στὴν καλαισθητικὴ ἀγωγή τους.

ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΩΝ ΑΝΩΤΕΡΩ
(Παράδειγμα διδασκαλίας κατὰ τὸ 3^ο σχέδιο)

Ἀνάγνωσης τοῦ διηγήματος.

Ὁ Παῦλος βοηθεῖ ἓνα συμμαθητὴ του.

1. Εἶναι ἀρχὴς Ὀκτωβρίου. Τὰ μαθήματα ἀρχισαν τακτικά. Τὰ παιδιὰ ἔχουν ἀγοράσει τὰ βιβλία τους, ἐκτὸς ἀπὸ μερικοὺς, ποὺ εἶναι ἀκόμη δίχως Ἀναγνωστικὸ βιβλίο, καὶ γι' αὐτὸ δὲν μποροῦν νὰ μάθουν καλὰ τὴν ἀνάγνωσή τους.

Ὁ διδάσκαλος τὰ μαλλώνει. Σήμερα μάλιστα παράγγειλε ἐκ νέου, νὰ ἔχουν στὸ ἄλλο μάθημα ὅλοι οἱ μαθηταὶ τὸ Ἀναγνωστικὸ τους.

2. Ὑστερα ἀπὸ τὸ μάθημα βγῆκαν οἱ μαθηταὶ στὸ διάλειμμα. Ὅλοι τους εὐθυμοὶ καὶ ζωηροί, παίζουν καὶ πηδοῦν στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου. Ὁ Δῆμος μόνον, ἓνα συμμαθητικὸ καὶ χαριτωμένο παιδάκι, στέκεται σὲ μιὰ γωνιὰ καὶ σκέφτεται. Φαίνεται πολὺ λυπημένος. Τὸν βλέπει ὁ Παῦλος καὶ τὸν πλησιάζει.

— «Τί ἔχεις Δῆμο», τοῦ λέγει. «Φαίνεσαι σὰ νὰ κλαῖς!».

— «Ἀχ! φίλε μου. Δὲν μπόρεσα ν' ἀγοράσω ἀκόμα Ἀναγνωστικὸ. Χρήματα δὲν ἔχομε. Ὁ πατέρας μου τρεῖς μῆνες τώρα εἶναι ἄρρωστος, καὶ ἡ καημένη ἡ μητέρα μου μόλις προφθαίνει νὰ βγάλῃ τὸ ψωμί μας. Δὲν ξεύρω τί νὰ κάμω. Ἀὐριο πάλι δὲν θὰ μπορέσω νὰ εὐχαριστήσω τὸν διδάσκαλό μας.»

3. Ὁ Παῦλος τὸν ἄκουσε μὲ προσοχή. Συγκινήθηκε ἀπὸ τὰ λόγια του καὶ προσπάθησε νὰ τὸν παρηγορήσῃ.

Τὸ μεσημέρι, μόλις γύρισε ἀπὸ τὸ σχολεῖο, διηγήθηκε στὴν μητέρα του τὴν ἱστορίαν τοῦ Δῆμου, καὶ τὴν παρακάλεσε νὰ τοῦ ἐπιτρέψῃ ν' ἀγοράσῃ ἀπὸ τίς ἐκονομίες του ἓνα βιβλίο, καὶ νὰ τὸ χαρίσῃ στὸ συμμαθητὴ του.

Ἡ μητέρα του μὲ μεγάλη χαρὰ τοῦ ἔδωσε τὴν ἀδεια, καὶ τὴν ἄλλῃ μέρα ὁ Δῆμος εἶχε τὸ Ἀναγνωστικὸ του.

Πόσο χαρούμενος εἶναι τώρα ὁ Δῆμος!

Ἀλλὰ καὶ πόσο εὐχαριστημένος ὁ Παῦλος!

1. Τὸ διήγημα αὐτὸ δημοσιεύθηκε στὸ «Ἀναγνωστικὸ» μας γιὰ τὴν Γ' τάξι, ποῦ εἶχε ἐκδοθῇ στὴ Σμύρνῃ κατὰ τὰ ἔτη 1915 καὶ 1921. Ἦταν γραμμένο σὲ ἀπλὴ καθαρεύουσα.

Τὸ 1^ο στάδιο διδασκαλίας

1. Τὰ τετράδια «ἀντιγραφῆς κειμένου».
2. Γραφή «ὀρθογραφίας».
3. Ἐξέτασις τοῦ παλαιοῦ μαθήματος. (Βλέπε σχετικὰ στὸ 1^ο καὶ στὸ 2^ο σχέδιο διδασκαλίας).

Τὸ 2^ο στάδιο διδασκαλίας

[Μέρος α']

1. Εἰσαγωγή.

Διδάσκαλος. «Παιδιά! τ' Ἀναγνωστικά σας»¹. Ἀνοίξετε τὴ σελίδα... καὶ διαβάστε, ἤσυχα καὶ προσεχτικὰ μόνοι σας τὴν ἐπικεφαλίδα τοῦ 5ου (π. χ.) κεφαλαίου.

Μαθητ. Οἱ μαθηταὶ συμμορφώνονται μὲ τὴν παραγγελία τοῦ διδασκάλου τοὺς καὶ διαβάζουν κατ' ἰδίαν τὸν τίτλο τοῦ κεφαλαίου 5.

Διδάσκαλος (ὕστερα ἀπὸ μερικὰ λεπτά, μόλις ἀντιληφθῇ, ὅτι ἐτελείωσε ἡ ἀνάγνωσις). — «Νὰ μᾶς διαβάσῃ τὴν ἐπικεφαλίδα ὁ Νίκος».

Μαθητής. «Ὁ Παῦλος βοηθεῖ ἕνα συμμαθητὴ του».

Διδάσκαλος. Ὡραίᾱ! ὥστε πάνω· κάτω γιὰ ποῖο πρᾶμα θὰ μᾶς πῇ ὁ συγγραφέας;

Μαθητής. Γιὰ τὴ βοήθεια ποὺ ἔδωκε ἕνας μαθητής, ὁ Παῦλος, σ' ἕνα συμμαθητὴ του, τὸν Δῆμο.

2. Σιωπηλὴ ἀνάγνωσις.

Διδάσκαλος. Μπρός! Διαβάστε τὸ διήγημα αὐτὸ νὰ δῆτε: πῶς ὁ Παῦλος ἐβοήθησε ἕνα συμμαθητὴ του. Ὅποια λέξι δὲν καταλαβαίνετε νὰ μὲ ρωτᾶτε, νὰ σᾶς τὴν ἐξηγήσω.

Μαθητ. Οἱ μαθηταὶ ἐπιδίδονται, μὲ εὐλογη περιέργεια στὴν μελέτη τοῦ κεφαλαίου. Τὸ κείμενο ἐδῶ δὲν παρουσιάζει σπουδαῖες γλωσσικὲς δυσκολίες. Μπορεῖ ὁμῶς νὰ σημειώσουν

1. Βλέπε Μέρος Β', Σημείωμα 8ο «Τὰ βιβλία τοὺς οἱ μαθηταὶ βγάζουν καὶ κρύβουν μὲ τάξι καὶ ρυθμό», καὶ Σημείωμα 9ο «Πῶς ἀνοίγουν οἱ μαθηταὶ τὰ βιβλία τοὺς».

μερικοί για δύσκολες στην έννοια τις έξης λέξεις και να ζητήσουν την έξηγησί τους :

‘Αρχές ‘Οκτωβρίου—έκ νέου—εϋθυμα—συμπαθητικό—συγκινήθηκε—οικονομίες> κ. α. δ.

Διδάσκαλος. Περιέρχεται άθόρυβα γύρω από τὰ θρανία (όχι άνάμεσα)- πρόθυμα δίδει έξηγήσεις με **σιγανή φωνή** στον καθένα που τον έρωτά. Κάποτε ύψώνει και τη φωνή του και λέγει σ’ όλη την τάξι, π. χ., ο μήνας έχει 30 περίπου μέρες, αρχές του μηνός είναι οι πρώτες 5 - 6 ήμέρες, κ.ο.κ.

3. Σύντομη απόδοσις του περιεχομένου.

“Υστερα από 8·10’ λεπτά της ώρας (ανάλογα με τὸ μάκρος και τις δυσκολίες του κειμένου):

Διδάσκαλος.— «Τώρα κλείστε τὰ βιβλία σας και νὰ μᾶς πῆ ἕνα σύντομα, τί λέγει τὸ διήγημα που διαβάσατε. Διηγῆσου μας το σύ, ‘Αριστείδη!

Μαθητής. ‘Ο ‘Αριστείδης ἀποτείνεται στους συμμαθητάς του και διηγείται δίχως νὰ διακόπτεται ἀπὸ κανένα.

«Δυὸ μαθηταί, ὁ Παῦλος κι ὁ Δῆμος, πήγαιναν στὸ ἴδιο σχολεῖο και τὴν ἴδια τάξι. ‘Ο Παῦλος ἦταν πλουσιόπαιδο κι ὁ Δῆμος φτωχός. ‘Αρχές ‘Οχτώβρη, μόλις εἶχαν ἀρχίσει τὰ μαθήματα κ’ οἱ περισσότεροὶ μαθηταί εἶχαν ἀγοράσει τὰ βιβλία τους. Μερικὰ φτωχὰ παιδιὰ καθυστεροῦσαν ἀκόμα. ‘Ο διδάσκαλος τοὺς παράγγελλε νὰ φροντίσουν νὰ πάρουν βιβλία.

“Ενας ἀπ’ αὐτοὺς ἦταν κι ὁ Δῆμος. Μιὰ μέρα ὁ διδάσκαλος μίλησε αὐστηρά. ‘Ο Δῆμος στενοχωρέθηκε πολὺ και τὸν πῆραν τὰ κλάματα. “Ετσι κλαμμένο τονε βρῆκε στὴν αὐλὴ ὁ φίλος του ὁ Παῦλος. ‘Ο Παῦλος σὰν ἔμαθε τὴν αἰτία τονε λυπήθηκε πολὺ».

Διδάσκαλος.—Καλά. Νὰ συνεχίσῃ ἄλλος. Σὺ, Κωστόπουλε.

Μαθητής.—«Τὸ μεσημέρι, σὰν πῆγε στὸ σπίτι του ὁ Παῦλος, διηγῆθηκε στὴ μητέρα του τὴν ἱστορίαν τοῦ φίλου του Δήμου. Πὼς ὁ πατέρας του ἦταν ἄρρωστος, ἡ μητέρα του ξενοδολεῦε κι ὁ καημένος ὁ Δῆμος δὲν εἶχε χρήματα ν’ ἀγοράσῃ τὸ ‘Αναγνώστικόν του.

—Μητέρα, τῆς εἶπε, μοῦ δίνεις τὴν ἄδεια ν’ ἀγοράσω ἀπὸ τίς οἰκονομίες μου ἕνα βιβλίο, και νὰ τὸ χαρίσω στὸν Δῆμο;

—Πολὺ εὐχαρίστως, παιδί μου, τοῦ ἀπάντησε ἡ μητέρα του. Κ’ ἔτσι τὴν ἄλλη μέρα ὁ Δῆμος εἶχε ἀναγνώστικόν.

Διδάσκαλος.— Πολύ ώραία μᾶς τὰ διηγηθήκατε καὶ οἱ δύο σας. Μήπως ὁμῶς παράλειψαν τίποτε; Τί λέτε σεῖς οἱ ἄλλοι;

Μαθητής.— Ἀριστείδη, παράλειψες νὰ μᾶς πῆς, τί ἔκαναν τὰ παιδιὰ στὸ διάλειμμα.

Διδάσκαλος.— Δηλαδή;

Μαθητής.— Μόλις τελείωσε τὸ μάθημα, ὅλα τὰ παιδάκια ἔτρεξαν στὴν αὐλὴ χαρούμενα. Ἐκεῖ ἔπαιζαν κ' ἐπηδοῦσαν ὅλοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Δῆμο.

Διδάσκαλος.— Μάλιστα. Ἄλλος;

Μαθητής.— Κωστόπουλε, ὅσα εἶπες γιὰ τὰ οἰκογενειακὰ τοῦ Δήμου, καλύτερα νὰ τάλεγε ὁ Ἀριστείδης, γιατί στὸ δεῦδρο τμῆμα τοῦ κεφαλαίου εἶναι ὅσα ὁ Δῆμος διηγήθηκε στὸν Παῦλο, στὴν αὐλὴ τοῦ σχολείου.

Διδάσκαλος.— Κι αὐτὸ βέβαια. Μὰ κ' ἔτσι ἄρκετὰ καλὰ τὰ διηγήθηκε ὁ Κωστόπουλος.

Μαθητής.— Μάλιστα, μάλιστα.

Διδάσκαλος.— Ἄλλος;

Μαθητής.— Κωστόπουλε, παράλειψες στὸ τέλος νὰ μᾶς πῆς ἐκεῖνα, ποῦ γράφει ὁ συγγραφέας.

«Ὅτι τὴν ἄλλη μέρα ὁ Δῆμος ἦταν χαρούμενος,
μὰ κι ὁ Παῦλος φαινόταν εὐχαριστημένος».

4. Ἀνάγνωσις σὲ ἐπήκοο.

Διδάσκαλος.— Ὠραῖα! Τώρα ἀνοίξτε τὰ βιβλία σας, νὰ διαβάσωμε κι ἀπὸ μέσα, νὰ δοῦμε καλύτερα πῶς ἔγινε αὐτὴ ἡ ἱστορία· ποιά Γεώργιε;

Μαθητής.— «Πῶς ὁ Παῦλος βοήθησε τὸ συμμαθητὴ τοῦ Δήμο».

Διδάσκαλος.— Μάλιστα. Ἑλλη, διάβασέ μας, σιγά· σιγά καὶ καθαρά, τὸ πρῶτο τμῆμα, νὰ μᾶς ἐξηγήσης τίς λέξεις καὶ νὰ μᾶς πῆς σύντομα τὴν περίληψή του· τὸ νόημα τοῦ μέρους αὐτοῦ.

Μαθητής. Ἡ Ἑλλη διαβάζει τὸ 1^ο τμῆμα «εἶναι ἀρχές... τὸ ἀναγνωστικὸ τους». Προσέχει στὸν τονισμό, τίς στίξεις, χρωματίζει τὴ φωνὴ τῆς στίς κυριώτερες λέξεις. Τὰ τυχὸν λάθη διορθώνονται ἀπὸ τοὺς λοιποὺς μαθητάς.

Ἀναφέρονται πόσοι καὶ ποῖοι εἶναι οἱ μῆνες τοῦ ἔτους. Σὲ ποιά ἐποχὴ ἀνήκει ὁ Ὀκτώβριος ἢ Ὀκτώβρης. Γίνεται λόγος γιὰ τὸ σχολικὸ ἔτος, γιὰ τὸ Ἀναγνωστικὸ βιβλίο... Ἐπειτα, ἡ μαθήτρια ποῦ ἔκαμε τὴν ἀνάγνωσι· διατυπώνει καὶ τὴν περίληψι, ὡς ἐξῆς περίπου :

«Ἀρχὴ σχολικοῦ ἔτους. Τὰ μαθήματα ἄρχισαν. Οἱ μαθηταὶ ἀγόρασαν τ' ἀναγνωστικά τους, ἐκτὸς ἀπὸ λίγους. Ὁ διδάσκαλός των τοὺς παράγγειλε νὰ φροντίσουν ν' ἀγοράσουν κι αὐτοί».

Διδάσκαλος.— Ἡ Μαρία νὰ μᾶς διαβάσῃ τὸ 2^ο τμήμα.

Γίνεται ὅτι καὶ στὸ 1^ο τμήμα: ἀνάγνωσις, διόρθωσις, διασάφησις - περίληψις:

«Ὁ Δῆμος δίχως Ἀναγνωστικό. Τονε βλέπει κλαμμένο ὁ φίλος του ὁ Παῦλος. Ὁ Δῆμος τοῦ διηγεῖται τὴν φτώχεια τοῦ σπιτιοῦ τους καὶ τὴν στενοχώρια του ποὺ δὲν μπορεῖ ν' ἀγοράσῃ Ἀναγνωστικό».

Διδάσκαλος.— Δέσποινα, διάβασέ μας τὸ 3^ο τμήμα. Εἶναι τὸ τελευταῖο.

Μαθητής. Γίνεται, ὅτι καὶ στὸ 1^ο καὶ τὸ 2^ο τμήμα καὶ διατυπώνεται ἡ περίληψις.

«Ὁ Παῦλος λυπεῖται τὸ φίλο του. Μὲ τὴν ἄδεια τῆς μητέρας του ἀγοράζει ἀπὸ τίς οἰκονομίες του ἓνα Ἀναγνωστικό καὶ τὸ χαρίζει στὸ φίλο του τὸ Δῆμο».

Διδάσκαλος.— Γιαννόπουλε, πές μας τώρα κατὰ σειρὰ τί καὶ τί μᾶς διηγήθηκε ὁ συγγραφέας, τί πρῶτα, τί ὕστερα, κ.ο.κ. Συμβουλευσοῦ ἂν θές καὶ τὸ κείμενο.

Μαθητής. Εἶτε ἀπὸ μνήμης [ἀφοῦ πρῶτα περάσει στὸ λεπτὸ μὲ τὸ μάτι ὅλο τὸ κείμενο]· εἶτε παρακολουθώντας τὸ κείμενο· ἐπαναλαμβάνει κατὰ σειρὰ καὶ πάνω - κάτω τίς τρεῖς περιλήψεις ποὺ εἴπαμε πάρα πάνω καὶ μάλιστα ὅσο γίνεται μὲ λιγώτερες φράσεις.

5. Ἀπόδοσις τοῦ περιεχομένου σὲ συνεχῆ λόγο.

Κλείνονται τὰ βιβλία καὶ ἓνας μαθητής (ἢ καὶ δυὸ) διηγεῖται σὲ συνεχῆ λόγο, δίχως νὰ διακόπτεται ἀπὸ κανέναν, οὔτε ἀπὸ τὸν διδάσκαλο· τὴν ἱστορίαν τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Δήμου. Ἀμα τελειώσῃ· γίνεται ἡ συμπλήρωσις τῶν ὅσων λησμονήθηκαν καὶ κακῶς διατυπώθηκαν· ἀπὸ τοὺς λοιποὺς μαθητάς. Στὴν ἀνάγκη, ἔαν δηλαδὴ ἡ πρώτη ἀπόδοσις ἦταν πολὺ ἀτυχής· καὶ δεῦτερος μαθητής ἐπαναλαμβάνει τὴ διήγησι.

Ἕνας ἄλλος πάλιν διατυπώνει τὴν **κεντρικὴν ἰδέαν**, ἔτσι περίπου:

«Ὁ πλούσιος μὰ πονόψυχος Παῦλος· βοηθεῖ πρόθυμα τὸν φτωχὸ συμμαθητὴ του Δῆμο».

6. Ἐπακολουθεῖ ὑποδειγματικὴ ἀνάγνωσις τοῦ κειμένου.

7. Ὅριζεται κείμενο γι' ἀντιγραφή κι ὀρθογράφησι κατὰ τὴν ἐκλογὴ τῶν μαθητῶν, εἴτε τῆς ἀρεσκείας τοῦ καθενός· εἴτε κοινὸ γιὰ ὅλους, π.χ. τὸ τέλος :

«Πόσο χαρούμενος εἶναι τώρα ὁ Δῆμος !

Ἄλλὰ καὶ πόσο εὐχαριστημένος ὁ Παῦλος!».

ΣΗΜ. Γίνεται ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου αὐτοῦ ὅπως στὴ σελίδα 53. Ἔτσι περατώνεται τὸ α' μέρος τοῦ μαθήματος (τὸ 2^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας).

Τὸ 3^ο στάδιο διδασκαλίας

[Μέρος β' - 1η φάσις]

1. Κρίσεις καὶ χαρακτηρισμοί.

Δύο τὰ κύρια πρόσωπα τοῦ διηγήματος : ὁ Δῆμος, ὁ Παῦλος.

α'. Ὁ Δῆμος, παιδί φτωχῆς οἰκογενείας, θλίβεται, γιατί δὲν ἔχει τὸν τρόπο του ν' ἀγοράσῃ Ἀναγνωστικὸ βιβλίο.

Δὲν στενοχωρεῖ τοὺς γονεῖς του. Ὁ πατέρας του ἄρρωστος στὸ κρεβάτι (κλινήρης), ἡ μητέρα του ξενοδουλεῖ γιὰ τὸ ψωμί τῆς οἰκογενείας. Πικραίνεται ὁ Δῆμος, γιατί αὔριο δὲν θὰ μπορέσῃ νὰ εὐχαριστήσῃ τὸν διδάσκαλό του.

Λοιπὸν : Ὁ Δῆμος συναισθάνεται (νοιῶθει βαθεῖα μέσ' τὴν καρδιά του) τὴν κατάστασι τῶν ἰδικῶν του. Τοὺς πονεῖ. Εἶναι στοχαστικὸς (λογικὸς) καὶ φιλόστοργος γυιός.

Ὁ Δῆμος στενοχωριέται· γιατί θὰ δώσῃ ἀφορμὴ στὸ διδάσκαλό του νὰ τοῦ κάμῃ παρατήρησι. Εἶναι μαθητὴς φιλότιμος.

β'. Ὁ Παῦλος δείχνει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ στενοχώρια τοῦ φίλου του, ἐνὸς συμμαθητῆ του. Τὸν συμπονεῖ καὶ τὸν παρηγορεῖ. Εἶναι πονετικός. Δὲν ἀρκεῖται ὅμως σὲ λόγια μόνο. Κι ὅσο μπορεῖ νὰ βοηθήσῃ τὸν φίλο του· δὲν διστάζει γιὰ κείνο πού πρέπει νὰ κάμῃ. Ξεύρει, ὅτι «τὸ γοργὸ καὶ χάριν ἔχει». Ἀποφασίζει λοιπὸν ἀμέσως· νὰ διαθέσῃ ἓνα μέρος ἀπὸ τὴς οἰκονομίας του γιὰ χάρι τοῦ φίλου· τοῦ συμμαθητῆ του. Εἶναι ἀποφασιστικὸς καὶ θετικός.

Μὰ εἶναι καὶ μικρὸς ἀκόμα. Δὲν νομίζει τὸν ἑαυτοῦ τοῦ αὐτεξούσιου. Δὲν κάνει τοῦ κεφαλιοῦ του. Γι' αὐτὸ ζητεῖ καὶ τὴν ἄδεια τῆς μητέρας του. Εἶναι ὑπάκουος· εὐπειθὴς γυιός. Σέβεται τοὺς γονεῖς του.

Ὁ Παῦλος κάνει οικονομίες. Δὲν ξοδεύει ὅλα ὅσα τοῦ δίνουν οἱ γονεῖς του, γιὰ τὶς μικρές του ἀνάγκες ἢ γιὰ γλυκίσματα. Φυλάγει ἓνα μέρος ἀπ' αὐτά, ὅσο λίγο κι ἂν εἶναι αὐτό. «Φασούλι τὸ φασούλι γεμίζει τὸ σακκούλι», καὶ «Σταλαγματιά - σταλαγματιά, γεμίζει ἢ στάμνα ἢ πλατεία». Εἶναι δηλαδή οἰκονόμος. Ξέρει ἀκόμα νὰ κάνη καλὴ χρῆση τῶν χρημάτων του. Ὅπως δὲν εἶναι σπάταλος (ἄσωτος) - δὲν εἶναι καὶ φιλάργυρος (τσιγκούνης). Εἶναι λογικὸς στὶς σκέψεις του καὶ στὶς πράξεις του.

Ὁ Παῦλος ἔχει κι ἄλλο καλὸ φυσικὸ (προτέρημα). Σὰν εἶδε τὸ φίλο του νὰ χαρῇ, γιατί ἀπόκτησε τὸ ἀναγνωστικὸ του - εὐχαριστήθηκε γι' αὐτό. Εἶναι, βλέπομε, καὶ καλόκαρδος καὶ εὐγενής, ὅπως ὁ Δῆμος εἶναι εὐγνώμων, καὶ τὴν εὐγνωμοσύνη του τὴν ἔδειξε μετὰ τὴν χαρὰ του καὶ δίχως ἄλλο ὁ Δῆμος πόλῳ θερμὰ (ἐγκάρδια) θὰ ἐξέφρασε τὴν εὐγνωμοσύνη του αὐτῇ. Θὰ εἶπε: «Σ' εὐχαριστῶ πολὺ, καλὲ μου φίλε, σ' εὐχαριστῶ πολὺ, Παῦλο».

Τὰ δευτερεύοντα πρόσωπα στὸ διήγημα εἶναι:

α'. Ἡ μητέρα τοῦ Δήμου, ποὺ κοπιάζει νύχτα - μέρα καὶ φροντίζει γιὰ τὸν σύζυγό της καὶ τὰ παιδιά της. Εἶναι καλὴ σύζυγος καὶ φιλόστοργη μητέρα.

β'. Ἡ μητέρα τοῦ Παύλου - καλόκαρδη καὶ πονετικὴ κυρία.

γ'. Ὁ διδάσκαλος...

Γίνεται ἀνακεφαλαίωσις τῶν χαρακτηρισμῶν (ὅπως κάμαμε ἔδω). Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς μπορεῖ καὶ νὰ γραφοῦν κατ' ἰδίαν ἀπὸ τοὺς μαθητάς, ὡς εἶδος ἀσκήσεων - συνθέσεων. Αὐτῶν ἐκμανθάνεται καὶ ἡ ὀρθογραφία, ἀντὶ ἄλλου κειμένου ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικόν.

*Ἔτσι περίπου:

- Ὁ Δῆμος εἶναι μαθητὴς φιλότιμος, γυῖος στοχαστικὸς καὶ φιλόστοργος.
- Ὁ Παῦλος εἶναι φίλος πονετικός, ἄνθρωπος ἀποφασιστικός, Εἶναι ἀκόμα οἰκονόμος καὶ ὑπάκουος.
- Ὁ ἓνας εὐγνώμων - ὁ ἄλλος καλόκαρδος.

κ.ο.κ.

2. Δράματοποίησι δὲν ἐπιδέχεται τὸ διήγημα αὐτό. Μπορεῖ μόνον ν' ἀναπαρασταθοῦν ὠρισμένες σκηνές σὲ διάλογο:

*Ἔτσι π.χ.:

α'. Ἡ συνομιλία Δήμου καὶ Παύλου στὴν αὐλή.

β'. 'Η σκηνή πού παραδίνει ὁ δεύτερος στὸν πρῶτο τὸ ἀναγνωστικό.

γ'. 'Η συνομιλία τοῦ Παύλου μετὴν μητέρα του.

δ'. 'Η συνομιλία τοῦ Δήμου μετὴν μητέρα του.

Προσοχή ὅμως! Τὸ πρόσωπο τοῦ φτωχοῦ Δήμου νὰ μὴν ἀνατεθῇ σὲ πασίγνωστο φτωχὸ μαθητὴ - οὔτε ὁ ρόλος τοῦ Παύλου σὲ τέκνο εὐκατάστατων γονέων. Ἀποφεύγετε νὰ πληγώνετε τὴ φιλοτιμία τῶν πρῶτων καὶ νὰ δίνετε ἀφορμὴ νὰ ὑπερηφανεύονται οἱ δεύτεροι. Πρόκειται περὶ παιδιῶν καὶ ὄχι συστηματικῶν ἡθοποιῶν.... [Βλ. καὶ Μέρος Β', Σημείωμα 12^ο «Δραματοποιήσις ἑνὸς ἀναγνωστικοῦ κειμένου»].

3 **Ἔξαρσις ὠρισμένων χαρακτηριστικῶν σημείων τοῦ διηγήματος :**

α'. Ὁ ψυχικὸς κλονισμὸς τοῦ Δήμου στὴν τάξι, τὴ στιγμὴ πού ὁ διδάσκαλος ἔκαμνε παρατήρησιν σ' ὅσους δὲν εἶχαν ἀκόμα προμηθευθῇ ἀναγνωστικό βιβλίον.

β'. 'Η ψυχικὴ ἀγαλλίασις τοῦ ἴδιου τὴν ἐπομένη μέρα μετὸ ἀναγνωστικό του στὸ χέρι. Πῶς προσβλέπει μετὰ χαρούμενο μάτι τὸν διδάσκαλό του! καὶ πῶς κρυφὰ ρίχνει μάτι εὐγνωμοσύνης στὸν φίλον του!

γ'. Τὰ συναισθήματα πού γεννήθηκαν στὴν ψυχὴ τοῦ Παύλου, μόλις αὐτὸς ἀντίκρουσε τὰ δακρυσμένα μάτια τοῦ φίλου του.

δ'. 'Η σκηνὴ τῆς συνομιλίας τοῦ Παύλου μετὴν μητέρα του.

ε'. 'Η σκηνὴ τῆς συναντήσεως τὴν ἐπομένη μέρα τῶν δύο φίλων καὶ ἡ δωρεὰ τοῦ βιβλίου.

ς'. 'Η ὑποθετικὴ σκηνὴ στὸ σπίτι τοῦ Δήμου τὸ πρῶτο βράδυ καὶ τὸ ἐπόμενο βράδυ. (πῶς ὁ Δήμος ἐκθέτει τὰ γεγονότα στοὺς γονεῖς του!).

Τὸ καθένα ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ σημεία - πρέπει νὰ δώσῃ ἀφορμὴ νὰ προβοῦν οἱ μαθηταὶ σὲ ἐλεύθερες ἀνακρινώσεις. Ἐτσι θὰ μᾶς ἀποκαλύψουν, ἀσυνείδητα, τὸ ἐσώψυχόν τους, τὸ βάθος τῶν σκέψεων, διαθέσεων καὶ ἀντιλήψεων τοὺς γιὰ παρόμοιες κοινωνικὰς, καὶ τόσο συνηθισμένες στὸ βίον, περιστάσεις. Θὰ μᾶς ἀναφέρουν κι ἄλλα παρόμοια παραδείγματα π ρ α γ μ α τ ι κ ᾶ. Καὶ οἱ ἐλεύθερες αὐτὲς ἀνακρινώσεις τῶν μαθητῶν στὴν τάξι - εἶναι χιλιάκις προτιμότερες, ἀπὸ τίς ὑποθηκὰς πού δίδονται κάποτε κατὰ κόρον καὶ ἀπὸ τίς ἡθικολογίας πού συνηθίζονται σὲ τέτοιες εὐκαιρίας.

Τὰ παραπάνω χαρακτηριστικά σημεία τοῦ διηγήματος πρέπει νὰ δώσουν ἀφορμὴ σὲ γραπτὲς ἐκθέσεις, ἐλεύθερες κι' ἀτομικές, καὶ στὴ γραφὴ ἐπιστολῶν κατ' ἐκλογὴν καὶ κατ' ἀρέσκεια τῶν ἰδίων τῶν μαθητῶν. Κ' ἔχει τὸ διήγημα τόσο συγκλονιστικά τῆς ψυχῆς καὶ γιὰ ἐκμετάλλευσί τῆς φαντασίας περιστατικά... (πῶς φαντάζεται π.χ. τίς μορφές τῶν δύο φίλων, τῶν δύο μητέρων κ.ο.κ.)

4. Ἰχνογράφησις.

- α'. Ὁ Δῆμος κλαίει σὲ μιὰ γωνιά τῆς αὐλῆς τοῦ σχολείου.
- β'. Ὁ Δῆμος κι ὁ Παῦλος συνομιλοῦν στὴν αὐλή.
- γ'. Διάλειμμα μαθητῶν σὲ αὐλὴ σχολείου ἢ ἀπλῶς μιὰ γωνιά καὶ μιὰ πλευρὰ τοῦ Διδακτηρίου (μὲ τὴν εἴσοδό του) καὶ μέρος τῆς αὐλῆς (κῆπος μὲ κάγκελα, περίβολος, δένδρα, βρύση...).
- δ'. Ὁ Παῦλος (ὄρθιος) καὶ ἡ μητέρα του (καθισμένη) συνομιλοῦν... Ἡ πιὸ χαρακτηριστικὴ στιγμή-ὅπως τὴ φαντάζεται ὁ κάθε μαθητής.
- ε'. Βιβλίον κλειστὸ καὶ βιβλίον ἀνοιχτό... κ.ο.κ.

Πλαστικὴ

- α'. Κουμπάρᾱς (κερματοπυξίδα) σὲ διάφορα σχήματα.
 - β'. Βιβλίον κλειστὸ καὶ βιβλίον ἀνοιχτό.
 - γ'. Δραχμὴ (μετάλλινη), σκάλα καὶ πόρτα σχολείου.
- κ. ο. κ.

5. Ὁραῖες ἐκφράσεις. Τίς ὀνομάζουν οἱ μαθηταί, π.χ.:

- α'. Ὅλοι εὐθυμοὶ καὶ ζωηροὶ παίζουν καὶ πηδοῦν στὴν αὐλή.
- β'. Συγκινήθηκε ἀπὸ τὰ λόγια του καὶ προσπάθησε νὰ τὸν παρηγορήσῃ.
- γ'. Πόσο χαρούμενος εἶναι ὁ Δῆμος!
- δ'. Πόσο εὐχαριστημένος εἶναι ὁ Παῦλος! κ.ο.κ.

6. Ἐπίδειξις σχετικῶν εἰκόνων.

- α'. Αὐλὴ σχολείου μὲ μαθητάς.
- β'. Βιβλιοπωλεῖο σὲ ὥρα ἐργασίας.
- γ'. Τυπογραφεῖο καὶ τυπογραφικὴ μηχανή κ. ο. κ.

1. Ἀσκήσεις λεξιλογικῆς καὶ φραστικῆς.

α'. Κατονομάζονται καὶ γράφονται οἱ 12 μῆνες, ὁλογράφως καὶ συντμημένα [Νοέμβριος, Ν/βριος 5-11-45 (5η Νοεμβρίου 1945)]. Τὰ λαϊκὰ τοὺς ὀνόματα (Γενάρης, Φλεβάρης κ. ο. κ.)

β'. Ὅμοια οἱ τέσσερις ἐποχές.

γ'. Διακρίνονται καὶ ἐξετάζονται σύντομα ὅλα τὰ ὀνόματα τοῦ κειμένου (ἢ ἑνὸς ὁρισμένου τμήματος), χωριστὰ τὰ οὐσιαστικά (κύρια καὶ προσηγορικά) καὶ χωριστὰ τὰ ἐπίθετα. Ἐπίσης καὶ οἱ ἀντωνυμίες· ἂν ἔχουν διδαχθῇ.

δ'. Τὰ ὀνόματα χωρίζονται κατὰ κλίσεις. Λέγονται οἱ τρεῖς των πτώσεις· ἡ αὐλή· τῆς αὐλῆς· τὴν αὐλή κ. ο. κ.

ε'. Ὁ διδάσκαλος μὲ τρόπο σταματᾷ σ' ἐκεῖνα τὰ ὀνόματα, στὰ ὁποῖα μπορεῖ νὰ γίνῃ ἐφαρμογὴ κανενὸς διδαγμένου γραμματικοῦ κανόνα· π.χ. ὁ Παῦλος — τοῦ Παύλου, ὁ Δῆμος — τοῦ Δήμου (τονισμὸς τῆς μακρόχρονης παραλήγουσας· μπρὸς σὲ βραχύχρονη λήγουσα). Ὁ μαθητὴς — τοῦ μαθητοῦ (ἢ -τῆ), οἱ μαθηταὶ (ἐς)· τῶν μαθητῶν. Ὅμοια· ἡ αὐλή — τῆς αὐλῆς. Τὸ παιδί — τοῦ παιδιοῦ — τῶν παιδιῶν κ. ο. κ. (τονισμὸς μὲ περισπωμένη τῆς γενικῆς) κ. ο. κ.

Ἡ συμφωνία οὐσιαστικῶν καὶ ἐπιθέτων· ὁ ζωηρὸς κ' εὐθυμος μαθητὴς· τοῦ ζωηροῦ κ' εὐθυμου μαθητοῦ. Τὸ συμπαθητικὸ καὶ χαριτωμένο παιδί· τοῦ...

Ὁ Παῦλος τὸν ἄκουσε (αὐτόν, τὸν Δῆμο).

Τις οἰκονομίες του (αὐτοῦ, τοῦ Παύλου) κ. ο. κ.

ζ'. Τὰ ἴδια γίνονται καὶ γιὰ τὰ ρήματα:

εἶμαι, ἀρχίζω, ἀγοράζω, μπορῶ, μαθαίνω, βγαίνω,

παίζω, πηδῶ, στέκομαι, φαίνομαι κ. ο. κ.

Τὰ ρήματα αὐτὰ χωρίζονται κατὰ εἶδη (ὅσο εἶναι δυνατόν):

ἀρχίζω· ἀγοράζω | παίζω· βγαίνω· μαθαίνω |

μπορῶ· πηδῶ | στέκομαι· φαίνομαι· εἶμαι |...

Τῶν ρημάτων αὐτῶν σχηματίζονται οἱ κύριοι χρόνοι:

ἀρχίζω· ἀρχίζα· ἀρχισα,

μαθαίνω· (ἐ)μάθαινα· ἔμαθα

πηδῶ· πηδοῦσα· (ἐ)πήδησα κ. ο. κ.

[Ἄν εἶναι προχωρημένοι οἱ μαθηταὶ· σχηματίζουν καὶ τοὺς ἄλλους χρόνους τῆς ὀριστικῆς. Ἰδιαίτερος λόγος γίνεται γιὰ τὴ γραφὴ τῶν καταλήξεων μὲ τὰ μόρια: θά (μαθαίνει· θά μαθαίνει), νά, ἔαν, ὅταν κ. ο. κ.]

Κ. Κ. Μιχαηλίδου, Διδακτικὴς Ὁδηγίες

ζ'. Μπορεί, στις μεσαίες τάξεις, να γίνονται γλωσσικά παίγνια με τὸν σχηματισμὸ τῶν παραθετικῶν :

ζωηρός — ζωρότερος — ζωρότατος κ. ὅ. κ.

χαρούμενος (μετοχή = ρῆμα καὶ ἐπίθετο) : πιδ χαρούμενος — πάρα πολὺ χαρούμενος (πλέον, πλειό, πιδ — πολὺ χαρούμενος, κ. ὅ. κ.

2. Ἐπιχειρεῖται διήγησις τοῦ ἱστορήματος, χωρὶς τὰ ὀνόματα τῶν δρώντων προσώπων. Ἔτσι περίπου :

«Σ' ἓνα σχολεῖο, ἂν καὶ εἶχαν ἀρχίσει πιά τὰ μαθήματα - μερικοὶ μαθηταὶ ἦσαν ἀκόμα δίχως ἀναγνωστικό. Ὁ διδάσκαλος μιὰ μέρα τοὺς μάλῳσε καὶ τοὺς παράγγειλε νὰ ἔχουν τὸ δίχως ἄλλο τὸ ἀναγνωστικό τους στὸ ἄλλο μάθημα. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν κι ὁ Δῆμος. Οἱ γονεῖς του ἦταν πολὺ φτωχοὶ κι ὁ Δῆμος στενοχωρέθηκε μετὴν παραγγελία τοῦ διδασκάλου του. Στὸ διάλειμμα στάθηκε σὲ μιὰ γωνιά καὶ τὸν πῆραν τὰ κλάμματα...»

ἢ

3. Γίνεται διήγησις, στὸ ἴδιο πρόσωπο τοῦ ἴδιου χρόνου, τῶν ρημάτων τοῦ κειμένου. Ἔτσι περίπου :

«Μπαίνει ὁ Ὀκτώβριος. Τὰ μαθήματα ἀρχίζουν. Οἱ μαθηταὶ ἀγοράζουν τὰ βιβλία τους. Μερικοὶ ὁμως καθυστεροῦν. Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς εἶναι κι ὁ Δῆμος. Ὁ διδάσκαλος τοὺς μαλλώνει καὶ τοὺς παραγγέλλει νὰ ἔχουν κτλ.

Τελειώνει τὸ μάθημα καὶ οἱ μαθηταὶ βγαίνουν στὸ διάλειμμα. Παίζουν καὶ τρέχουν στὴν αὐλή. Ὁ Δῆμος μόνο στέκεται σὲ μιὰ γωνιά καὶ κλαίει» κ.ο.κ.

4. Γράφεται ἐπιστολὴ σχετικὴ.

α'. Ὁ Δῆμος στὸ θεῖο του ἢ ἓνα φίλο του ποὺ μένει σὲ ἄλλον τόπο.

β'. Ὁ Παῦλος στὸν πατέρα του ποὺ ἔτυχε τίς μέρες ἐκεῖνες ν' ἀπουσιάξη σὲ χωριό...

γ'. Ἡ μητέρα τοῦ Δήμου στὴν μητέρα τοῦ Παύλου, εὐχαριστήριο γράμμα,

5. Γίνεται ἡ παρακάτω πρωτότυπη γραφικὴ ἄσκηση.

Ξεχωρίζονται καὶ γράφονται στὸν πίνακα ὠρισμένες λέξεις

(ἐδῶ 7) καὶ πῶς κάτω ἑπτὰ προτάσεις λειψές. Οἱ μαθηταὶ παραγγέλλονται νὰ συμπληρώσουν τὴν κάθε πρότασι μὲ μιὰ ἀπὸ τῆς ἑπτὰ λέξεις, στὴν πτῶσι καὶ τὸν ἀριθμὸ πού πρέπει. Τὰ κύρια ὀνόματα μαντεύονται ἀπὸ τὸ διήγημα.

Τὰ γυμνάσματα μαντεύματα αὐτὰ εἶναι πολὺ ἀξιόσυστατα ὥς προασκήσεις συνθέσεων. Μπορεῖ νὰ δίδονται στὰ παιδιὰ δακτυλογραφημένα πρὸς συμπλήρωσι.

«Ὁ διδάσκαλος — ἡ προσοχή, ἡ ἱστορία, ἡ οἰκονομία — χαρούμενος, εὐχαριστημένος, λυπημένος».

α) Ὁ . . . φαίνεται πολὺ . . . — β) Ὁ . . . θέλει νὰ εὐχαριστήσῃ του. — γ) Ὁ . . . ἀκούει τὸν . . . μὲ . . . — δ) Ὁ . . . διηγεῖται στ . . . μητέρα του το . . . — ε) Ὁ . . . θὰ χάριση βιβλίον ἀπὸ του. — ς) Ὁ Δ . . . εἶναι . . . — ζ) Ὁ Π . . . εἶναι . . .

6. Ἀξιόσυστατη προάσκησις γιὰ ἐκθέσεις εἶναι καὶ ἡ γραφὴ συνθέσεως μὲ τὸν κατωτέρω τύπο. Ὁ διδάσκαλος δίδει ὥρισμένα ἔρωτήματα (στὸν πίνακα, πρὸ παντὸς στὰ ὀλιγοτάξια σχολεῖα) καὶ οἱ μαθηταὶ ἀπαντοῦν σ' αὐτὰ γραπτῶς. Στὶς κατώτερες τάξεις προηγεῖται καὶ προφορικὴ ἀπάντησις στὰ ἔρωτήματα.

- α'. Ποῦ βρῆκε χρήματα ὁ Παῦλος;
β'. Πῶς ἔκαμε οἰκονομίες ὁ Παῦλος;
γ'. Ποῦ φυλάγουν τὶς οἰκονομίες τῶν τὰ καλὰ παιδιὰ;
δ'. Πῶς πρέπει νὰ φερῶμαστε στὰ φτωχὰ παιδάκια;
κ. ο. κ.

7. Δίδονται στὰ παιδιὰ καὶ σχετικὲς παροιμίαι ἢ ρητά. Αὐτὰ καταγράφονται στὸ **Σημειωματὰριόν** τους.

- α'. Φίλος καλὸς στὴν ἀνάγκη φαίνεται.
β'. Κάμε τὸ καλὸ καὶ ρίξτο στὸ γιὰλό.
γ'. Κάμε καλὸ κι ἄς κοίτεται σὰ νᾶσπειρες σιτάρη,
ὅπου τὸ ρίχνεις μεσ' στὴ γῆς· κ' ὕστερα βρίσκεις χάρι.
κ. ἄ. ὅ.

8. Διδάσκεται σχετικὸ **ποίημα** (ἢ καὶ **τραγούδι**).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 1

Πώς θα καθοδηγοῦμε τοὺς μαθητὰς νὰ ἐκτελέσουν μιὰ ὁποιαδήποτε σχολικὴ ἐργασία.

Τὸ Νέο Σχολεῖο ὡς πρωταρχικὸ στοιχεῖο γιὰ τὴν πραγματικὴ μόρφωσι τοῦ παιδιοῦ θεωρεῖ τὴν αὐτενέργεια, τὴν ὁποία θέλει καὶ αὐθόρμητη· ὡς συνέπεια ἐνδιαφέροντος ζωηροῦ γιὰ κάθε τι ποὺ τὸ περιστοιχίζει ἢ γεννιέται στὴ σκέψι του, γιὰ κάθε τι ποὺ ὑποπίπτει στὶς αἰσθήσεις του καὶ τοῦ θέτει ἐρωτήματα : τί, γιατί, πῶς ; κ.ο.κ.

Δὲν ἀρκεῖ ὅμως νὰ γεννηθῇ στὸ παιδί ἕνα τέτοιο ἐνδιαφέρον καὶ νὰ καταπιασθῇ αὐτὸ μὲ ζέσι νὰ λύσῃ τίς ἀπορίες του ἢ νὰ θελήσῃ νὰ δημιουργήσῃ κάτι τι τὸ διανοητικὸ ἢ ἔργο τέχνης—πρέπει καὶ νὰ γνωρίζῃ ποιά πορεία, ποῖο δρόμο θ' ἀκολουθήσῃ στὴν προσπάθειά του αὐτή, γιατί ἀλλιῶς ὑπάρχει φόβος καὶ ν' ἀποτύχῃ καὶ ἡ ἀποτυχία, ἂν μάλιστα ἐπαναληφθῇ πολλὰς φορές, ὁδηγεῖ στὴν ἀπογοήτευσιν... Ὡστε ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ καθοδήγησι ὁ μικρὸς μας μαθητής.

Τὸ ζήτημα αὐτό : «τῆς καθοδηγήσεως τοῦ μαθητοῦ γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἐκτελέσεως μιᾶς ὁποιασδήποτε σχολικῆς ἐργασίας», εἴτε καθαρὰ διανοητικῆς· εἴτε χειροτεχνικῆς, παίζει σπουδαιότατο ρόλο στὴν καθόλου μόρφωσί του. Μαθητὴς ἀπληροφόρητος γιὰ τὴν πορεία ποὺ πρέπει ν' ἀκολουθήσῃ γιὰ νὰ ἐτοιμάσῃ (νὰ μάθῃ) ἐν' ἄγνωστό του π. χ. κείμενο, νὰ συντάξῃ μιὰ Ἔκθεσι, νὰ λύσῃ ἕνα πρόβλημα, νὰ ἐξετάσῃ στὸ χάρτι του μιὰ χώρα, νὰ κατασκευάσῃ κάτι τι στὴ χειροτεχνία κ.ο.κ., ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἀπώλεια πολὺτιμου χρόνου· δὲν θὰ φθάσῃ καὶ σὲ κανένα θετικὸ ἀποτέλεσμα. Ὅποτε, καὶ φιλότιμος πολὺ καὶ ἂν εἶναι, θὰ ἐξαντληθῇ σὲ μιὰ ἄχαρη καὶ ἀποκαρδιωτικὴ προσπάθεια καὶ σπάνια θὰ μπορέσῃ νὰ βρῇ τὸν ἴσιο δρόμο τῆς ἐπιτυχίας.

Ἐπαναλαμβάνομε: Ὅσοι μαθηταὶ ἐπιχειροῦν νὰ μάθουν τὸ μάθημά τους δίχως κανένα **Σχέδιο Ἑργασίας** καὶ δίχως σαφεῖς ὁδηγίαι τοῦ διδασκάλου των γι' αὐτὸ—ἐκτὸς ἀπὸ λιγοστὲς ἑξαιρέσεις παιδιῶν, ποὺ ἔτυχε νὰ εἶναι προικισμένα μ' ἐξαιρετικὴ ἀντιληπτικότητα καὶ εὐφυΐα—μένουν ἀποκαωμένοι μεσοδρομῖς καὶ δὲν κατορθώνουν νὰ φέρουν σὲ πέρας τὴ δουλειὰ ποὺ ἀνάλαβαν. Κι ὁ καλὸς τῶν διδασκάλος τὸ ἀποδίδει αὐτὸ σὲ ἀμέλεια κι ἀπροθυμία καὶ δὲν διστάζει νὰ τοὺς ἐπιβάλλῃ καὶ τιμωρίαι, τὸ λιγώτερο νὰ τοὺς βαθμολογήσῃ μὲ κακὸ βαθμό!

Ὅλ' αὐτὰ ἰσχύουν καὶ γιὰ τοὺς μεγάλους. Ἐνα ἀπὸ τὰ αἷτια τῆς (μερικῆς ἔστω) ἀποτυχίας στὸ διδακτικὸ τους ἔργο ἑνὸς σημαντικοῦ ἀριθμοῦ διδασκάλων εἶναι, ὅτι· ἐκτὸς ποὺ δὲν νοιάζονται γιὰ τὸν τρόπο ἑργασίας τῶν μαθητῶν τους, καὶ οἱ ἴδιοι δὲν ἀκολουθοῦν ἓνα ὠρισμένο, λογικὸ κ' ἐπιστημονικὸ σχέδιο στὸ ἔργο τους καὶ διδάσκουν εἰκῇ καὶ ὥς ἔτυχε. Οἱ ἀποτυχημένοι αὐτοὶ διδάσκαλοι δὲν γνωρίζουν ἀπὸ ποῦ ν' ἀρχίσουν, ποιά πορεία ν' ἀκολουθήσουν καὶ γιὰ ποῖό σκοπὸ θὰ διδάξουν ἓνα μάθημα ἢ ἓνα κεφάλαιό του. Μοιάζουν τὸν χασομέρη, ποὺ βγαίνοντας ἀπὸ τὸ σπίτι του· δὲν ξεύρει γιατί ἐξέρχεται, ποῦ θὰ κατευθυνθῇ καὶ γιὰ ποῖό σκοπὸ... Τί εἶδους μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ διδασκαλία ἑνὸς τέτοιου διδασκάλου, ποὺ δὲν γνωρίζει τὸ σκοπὸ τῆς διδασκαλίας αὐτῆς; Ἀρκεῖ νὰ παρακολουθήσῃ κανεὶς ἓνα διδάσκαλο σὲ μερικὰ μαθήματα· γιὰ νὰ μορφώσῃ γνώμη ἀρκετὰ σαφὴ γιὰ τὴ διδακτικὴν του ἱκανότητα καὶ τὸν ἐπαγγελματικὸν του καταρτισμό... Ὅταν τὸν ἰδῇ νὰ πελαγοδρομῇ καὶ στὸ τέλος τῆς διδακτικῆς ὥρας νὰ μὴν ἔχῃ καταλήξῃ σὲ κανένα συμπέρασμα· στὴν πραγματοποιήσει κανενὸς συγκεκριμένου σκοποῦ· ἀσφαλῶς θὰ τὸν βαθμολογήσῃ τὸ λιγότερο ὥς ἓνα μέτριον διδάσκαλο. Γιατί ἂν ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἦταν συγκεκριμένους καὶ καθωρισμένους ὁ σκοπὸς· θάβρισκε ὅπωςδήποτε τὸν ἴσιο δρόμον καὶ μὲ ἀρκετὴ ἀσφάλεια θὰ ἔφθανε στὸ τέρμα. Ὁ καθωρισμένος σκοπὸς τῆς κάθε ἑργασίας· εἶναι ὁ φάρος ὁ λαμπρὸς, ποὺ μᾶς ὁδηγεῖ στὸ δρόμον τῆς ἐπιτυχίας καὶ σὲ ἀσφαλὲς τέρμα τὴν κάθε μας προσπάθεια. Γι' αὐτὸ λοιπὸν ὁ κάθε διδάσκαλος, πρὶν ν' ἀρχίσῃ μιὰ διδασκαλίαν, ὀφείλει νὰ θέσῃ πάντοτε στὸν ἑαυτὸν τοῦ τὰ ἐρωτήματα:

Τί σκοπεύω νὰ κάμω;

Ποιὸ πρέπει νὰ εἶναι τὸ τέρμα τῆς διδασκαλίας μου;

Ἀρχίζοντας ἀπ' ἐδῶ· γιὰ νὰ φθάσω ἐκεῖ, ποιά πορεία πρέπει ν' ἀκολουθήσω;

Καὶ ἐν συνεχείᾳ: στὸ τέλος τῆς κάθε διδακτικῆς ὥρας, τῆς κάθε ἡμέρας, ἐβδομάδας, τοῦ μηνός, τοῦ εξαμήνου κ.ο.κ. θέτει πάλι στὸν ἑαυτό του τὸ ἐρώτημα:

Ἐπέτυχα νὰ φθάσω στὸ σκοπὸ πού εἶχα θέσει γιὰ τὸ χρονικὸ αὐτὸ διάστημα στὸ κάθε μάθημα: (Καὶ στὸν αὐτοέλεγχο αὐτὸν ὀφείλει νὰ εἶναι εὐλικρινὴς κι αὐστηρὸς στὴν αὐτοκριτικὴ τοῦ ἔργου του [ὁ καλὸς ὁ διδάσκαλος].)

Ἐπανερχόμεθα στὸς μαθητὰς καὶ τονίζομε ἐκ νέου, ὅτι ὁ διδάσκαλος ἔχει χρέος νὰ δίδῃ στοὺς μαθητὰς τοῦ ἑνα Σχέδιο ξεκάθαρο καὶ σύντομο, βάσει τοῦ ὁποίου νὰ μποροῦν νὰ ἐκτελοῦν, καὶ νὰ φέρουν σὲ πέρας μιὰ ὁποιαδήποτε σχολικὴ ἐργασία. Γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ θὰ παραστῇ ἀνάγκη ν' ἀφιερῶση καὶ μερικὲς ὥρες διδασκαλίας, νὰ κάμῃ δηλαδὴ εἰδικὴ διδασκαλία στοὺς μαθητὰς του κι ἀκόμα νὰ τοὺς δώσῃ τὸ Σχέδιο καὶ γραπτὰ. Τὸ σχέδιο αὐτὸ νὰ γραφῇ στὸν πίνακα καὶ ν' ἀντιγραφῇ ἀπὸ τοὺς μαθητὰς, ἢ νὰ τοὺς δοθῇ δακτυλογραφημένο¹ γιὰ τὴν κατ' ἰδίαν χρῆσι.

Σχέδιο λοιπὸν ἐργασίας κ.κ. Διδάσκαλοι. Καὶ κατὰ τὴν καθημερινή σας ἀκόμα στὸ σχολεῖο διδασκαλία - μὴ διστάζετε νὰ πληροφορήσετε τοὺς μαθητὰς σας, ποιά σείρὰ σκέπτεσθε ν' ἀκολουθήσετε γιὰ τὸ προκείμενο μάθημα: «Παιδιά, γιὰ νὰ μάθωμε τώρα γιὰ τὴ «Θεσσαλία», π. χ. θ' ἀκολουθήσωμε τὴν ἐξῆς πορεία: 1ο θὰ κάμωμε αὐτό, 2ο ἐκεῖνο κ.ο.κ., ὡς πὺ νὰ πετύχωμε νὰ γνωρίσωμε καλὰ τὴ μορφολογία (π. χ.) τῆς χώρας αὐτῆς». Ἀφοῦ πρό-

1. Θὰ θέλαμε τὸ κάθε σχολεῖο, τοῦλάχιστο στὰ κέντρα, νὰ εἶναι ἐφοδιασμένο μὲ γραφομηχανή, ὅχι τόσο γιὰ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ σχολείου — ὅσο καὶ κυρίως, γιὰ νὰ δοθῇ εὐκαιρία στοὺς μαθητὰς τῆς ἀνώτερης μάλιστα τάξεως, ν' ἀσκοῦνται στὴ δακτυλογράφῃσι. Φρονοῦμε ἀκόμα, ὅτι ἡ γραφομηχανὴ εἶναι σπουδαῖο μέσο ν' ἀσκοῦνται οἱ μαθηταὶ καὶ στὴν ὀρθογραφία, ἀποτελεσματικώτερο καὶ ἀπὸ τὴν «τυπογραφικὴ μηχανή» φίλου συναδέλφου. Ὅπου μπορέσαμε νὰ εἰσαγάγωμε τὴ χρῆσι τῆς γραφομηχανῆς, εἴχαμε λαμπρὰ ἀποτελέσματα. Καὶ στὴν καθόλου σχολικὴ ζωῇ, πόσο χρήσιμη εἶναι ἡ γραφομηχανὴ γιὰ τὶς σχολικὰς γιορτὲς, γιὰ τὶς συνοπτικὰς «Ἐκθέσεις τῶν Ὁμάδων, γιὰ τὶς «περιλήψεις» πὺ θέλει νὰ δώσῃ ὁ διδάσκαλος σ' ὅλους τοὺς μαθητὰς. Αὐτό - νόητο ὁμῶς, ὅτι δὲν ἐννοοῦμε μὲ τὴ χρῆσι τῆς γραφομηχανῆς νὰ καταργήσωμε ἢ νὰ παραμελήσωμε τὴν ἀσκήσι τῶν μαθητῶν στὴν Καλὴ Γραφὴ σ' ὅλα τὰ γραπτὰ τοὺς καὶ στὴν Καλλιγραφία τῆς 5' τάξεως. [Γι' αὐτὰ μιλοῦμε στὸ ἀνέκδοτο ἔργο μας «ἡ Γραφὴ στὸ Δημοτικὸ σχολεῖο».]

κειται για «συνεργασία» (σύμφωνα με τη ρητή απαίτηση του Σχολείου 'Εργασίας) κι όχι για τυπική διδασκαλία - γιατί να μη γνωρίζουν οι μαθηταί τί θα γίνη πρώτα και τί ύστερα;

Έτσι, για τους μαθητάς π. χ. της 5' τάξεως, προκειμένου να επεξεργασθούν κατ' ιδίαν στο σχολείο ή κατ' οίκον έν' άγνωστό τους κείμενο (είτε από το 'Αναγνωστικό τους, είτε κανένα διήγημα ή περιγραφή από περιοδικό ή άλλο βιβλίο της Μαθητικής Βιβλιοθήκης), μπορεί να τους δοθώ το κατωτέρω Σχέδιο :

Σχέδιο μελέτης κειμένου.

1. Σιωπηλή (νοερή) και βραδεία ανάγνωση του κεφαλαίου. ('Επαναλαμβάνεται έν όλω ή έν μέρει [κατά την πορεία της άναγνώσεως] τό κεφάλαιο, άν τό μυαλό δέν φωτίσθηκε άρκετά· άν δέν κατανοήθηκε τό περιεχόμενο).

2. 'Αναπόλησις του περιεχομένου του κεφαλαίου (με κλειστό τό βιβλίο και με κλειστά τά μάτια ακόμα - 'Εσωτερική συγκέντρωσις).

3. 'Ανάγνωση κατά τμήματα. (Σημειούνται οι άγνωστες λέξεις στο ειδικό τετράδιο και έρμηνεύονται, όσο είναι δυνατόν: με τό λεξιλόγιο¹ του βιβλίου, τό Λεξικό, τη βοήθεια κανενός άλλου....)

4. ('Υστερα από την επεξεργασία όλων των τμημάτων) ανάγνωση έκ νέου όλου του κεφαλαίου. ('Επαναφορά στη μνήμη των γεγονότων, με τη σειρά που έκτίθενται στο κείμενο, είτε με τη βοήθεια του κειμένου - είτε με κλειστό τό βιβλίο).

5. Σύλληψις της κεντρικής ιδέας. (Τί θέλει να μάς πη

1. Πολλοί φρονούν και δέν έχουν, φαίνεται, άδικο, ότι και τά 'Αναγνωστικά του Δημοτικού σχολείου πρέπει να έχουν στο τέλος Λεξιλόγιο των δυσκόλων λέξεων (ιδιωτισμών, έπιστημονικών όρων...) πραγμάτων και γεγονότων. 'Αφοϋ θέλομε ν' ασχοληθούν οι μαθηταί μας κατ' ιδίαν πάνω στο κείμενο και να αϋτενεργήσουν... που να βροϋν, οι περισσότεροί τους πρόσωπα έγγραμματα για να τά συμβουλευώνται, ή λεξικά, στα όποια να καταφεύγουν; 'Αλλά και τί χασμέρι είναι να τρέχη ένας μαθητής να βρη διαφωτιστάς για ένα μάθημα· τό γλωσσικό, ένώ τον διαθέσιμο χρόνο του πρέπει να μοιράση στην προπαρασκευή κι άλλων μαθημάτων ('Αριθμητικής, 'Ιστορίας ή Γεωγραφίας...), να κάνει κανένα θέλημα των σπυτικών του και να παίξη και λίγο: Μην ξεχνώμε, ότι πρόκειται για παιδιά μικρής σχετικά ηλικίας, τά όποια δέν πρέπει να κρίνωμε με τό μέτρο της ιδικής μας δυναμικότητας...

τὸ κεφάλαιο αὐτό; Γραφή της στὸ τετράδιο· κάτω ἀπὸ τὶς ἀγνωστες λέξεις).

6. [Ἀσκήσεις στὴν καλὴ ἀνάγνωσι.]

Καὶ γιὰ τὸ κάθε μέρος τοῦ σχεδίου αὐτοῦ· δίδει ὁ διδάσκαλος σαφεῖς ὁδηγίες. Πῶς π. χ. μπορεῖ νὰ γίνῃ καλύτερα ἡ σιωπηλὴ ἀνάγνωσις; ἤσυχία, αὐτοσυγκέντρωσις, νὰ μὴ διακόπτεται, νὰ μὴ σκέπτεται τίποτε ἄλλο ὁ μαθητὴς καὶ μόνο στὸ κείμενο νὰ ἔχῃ τὸ νοῦ του ἀπ' τὴν ἀρχὴ ὥς τὸ τέλος, κ.ο.κ. (Βλ. Σημείωμα 2ο. «Ἡ σιωπηλὴ ἀνάγνωσις»).

Κι ἀκόμα πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ ξεχωρίζῃ τοὺς καθαρά ἀκουστικούς τύπους μαθητῶν, ποὺ δὲν μποροῦν νὰ μποῦν στὸ νόημα ἑνὸς κειμένου, ἂν δὲν τὸ διαβάσουν φωνηχτά, ὥστε ν' ἀκούῃ τὸ αὐτὶ-τους τ' ἀναγινωσκόμενα. Πρέπει καὶ αὐτοὶ νὰ συνηθίσουν λίγο-λίγο στὴν σιωπηλὴ-νοερὴ πνευματικὴ ἐργασία, γιατί, στὸ σχολεῖο μάλιστα, γίνονται οἱ τέτοιοι μαθηταὶ ἐνοχλητικοὶ στοὺς ἄλλους καὶ πρέπει ἀκόμα ν' ἀσκοῦνται στὴν αὐτοσυγκέντρωσι, προσὸν ποὺ σπάνια ἀπαντᾶται στοὺς ἀκουστικούς τύπους, τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι καταντοῦν σὲ χαρακτῆρα ἐπιπόλαιο. Οἱ ὁδηγίες αὐτὲς δίδονται κατ' ἰδίαν στὸν κάθε μαθητὴ τοῦ τύπου αὐτοῦ.

Κατ' ἀντίθετο λόγο ἐνδιαφέρεται ὁ διδάσκαλος καὶ γιὰ τοὺς σιωπηλοὺς, τοὺς Ἐσωστρεφεῖς, ποὺ ἂν ἀφεθοῦν ὁλότελα στὴν τύχη τοὺς· δυσκολεύονται στὴν ἀνάγνωσι πρὸ ἀκροατηρίου καὶ μάλιστα μὲ τὸν πρεποῦμένο χρωματισμὸ τῆς φωνῆς των.

Σχετικὰ μὲ τ' ἀνωτέρω· τὴν καθοδήγησι δηλ. τῶν μαθητῶν στὴ μελέτη καὶ τὴν προπαρασκευὴ τοὺς κατ' ἰδίαν· προβάλλει κι ἄλλο ζήτημα, ἔξ ἴσου σημαντικὸ καὶ ζωτικόν: τὸ ζήτημα τῆς χειραγωγήσεως τῶν μαθητῶν: νὰ παρακάμπτουν τὶς δυσχέρειες ποὺ τοὺς παρουσιάζονται κατὰ τὴν κατ' ἰδίαν ἐκτέλεσι μιᾶς ὁποιασδήποτε σχολικῆς ἐργασίας. Δὲν ἀρκεῖ δηλαδὴ νὰ τοὺς ποῦμε μονάχα μὲ ποιά σειρά θὰ δουλέψουν· ἀλλὰ καὶ πῶς θὰ μπορέσουν νὰ ὑπερνικήσουν τὶς παρουσιαζόμενες κάθε φορὰ δυσκολίες, κ' ἐπίσης νὰ φροντίσωμε: πῶς νὰ μὴ εἶναι πάνω ἀπὸ τὶς δυνάμεις των οἱ δυσκολίες αὐτές. «Ἐρωτᾶτε τοὺς μεγαλύτερους σας!» [Ἐχουν ὅμως ὅλοι οἱ μαθηταὶ τέτοιους καὶ μάλιστα ἐγγραμμάτους;] «Συμβουλευθεῖτε τοὺς συμμαθητάς

σας!» [Καί ποῦ νά τοὺς συναντήσῃ ὁ μαθητής, εἶναι εὐκολο νά τρέχῃ ἀπὸ σπῖτι σὲ σπῖτι; Καί ἐπιτρέπεται νά' ὑπάρχῃ τόση διαφορὰ προόδου ἀπὸ μαθητὴ σὲ μαθητὴ· ἐκτὸς ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων;] «**Κοιτᾶτε τὸ λεξικό σας!**» [Ἔχουν ἄραγε λεξικό οἱ μαθηταί; Μποροῦν, κι ὅταν τὸ ἔχουν, νά κάμουν κατάλληλὴ τοῦ χρήσι;] Ἐπειτα, ἐπαρκεῖ ὁ διαθέσιμος χρόνος τῶν νά ἀσχοληθοῦν μὲ λεξικά;] [Βλ. καὶ προηγούμενη ὑποσημείωση γιὰ λεξιλόγιο καὶ λεξικό.]

Ἀπ' ὅλ' αὐτὰ καταφαίνεται καὶ τὸ ἐπιπόλαιο τοῦ συστήματος μὲ τὴ ξερὴ διαταγὴ σας: «**Κοιτᾶτε παρακάτω—ἢ τὸ (τάδε) κεφάλαιο—καὶ προσπαθήστε νά τὸ μάθετε!**» Ἄν τοὺς ρωτήσῃ κανεὶς: «Γιατί ἡ διαταγὴ αὐτή;» —θὰ λάβῃ, πολὺ πιθανόν, τὴ μεγαλόπνοη ἀπάντησι: «**ἡ αὐτενέργεια!**» Βέβαια, πρέπει νά αὐτενεργοῦν οἱ μαθηταί. Φυσικὰ ἡ ἐργασία ποῦ ἀνάλαβαν νά κάμουν πρῆπει νά ἔχῃ καὶ τίς δυσκολίες της, τίς ὁποῖες ὀφείλουν νά ὑπερνικήσουν μὲ τὴν ἀτομικὴ τοὺς προσπάθεια οἱ μαθηταί. Ἔτσι, καὶ ἡ βούλησίς τῶν θὰ ἰσχυροποιηθῇ καὶ τὸ αἶσθημα τῆς ἠθικῆς ἱκανοποιήσεως καὶ ψυχικῆς ἀγαλλιᾶσεως, ποῦ παρακολουθεῖ κάθε ἐργασία μ' ἐπιτυχία περατωμένη, θὰ εἶναι ἰσχυρότερο, βαθύτερο. Ποιὸς ὅμως ἀντιλέγει σ' ὅλ' αὐτά; Ἰσα· ἰσα ὅλοι μας οἱ σκοποὶ σ' αὐτὸ ἀποβλέπουν: ὄχι δηλαδὴ στὸ ποσό τῶν γνώσεων—ὅσο στὸν τρόπο ποῦ ἀποκτήθηκαν οἱ γνώσεις αὐτές. Μ' ἄλλα λόγια: γιὰ τοὺς μαθητάς μας σημασία ἔχει τὸ πῶς θὰ μπορέσουν ν' ἀποκτήσουν γνώσεις, ἀδιάφορο πόσες—ἂν ὄχι καὶ ποιές—, μὲ τὴν ἀτομικὴ τοὺς αὐθόρμητη καὶ χαροῦμενη ἐργασία, μὲ αὐτενέργεια, ὅπως θέλει ἡ Παιδαγωγικὴ.

«**Αὐθόρμητη κ' ἐλεύθερη πνευματικὴ ἐργασία**» κηρύττει τὸ Νέο Σχολεῖο—τὸ σχολεῖο Ζωῆς καὶ Δράσεως. Ναι! Ἔτσι εἶναι. Ἄλλ' ἐκεῖνος ποῦ θὰ κάμῃ αὐτὴν τὴν ἐργασία εἶναι παιδί, μικρῆς σχετικὰ ἡλικίας, μὲ περιορισμένες ἀκόμα πνευματικὲς καὶ σωματικὲς δυνάμεις. Τίς δυνάμεις τοῦ αὐτὸς ὀφείλομε νά γνωρίζωμε ἐπακριβῶς: ποιάς ἀντοχῆς καὶ ἐντάσεώς εἶναι [παιδικὴ κί ἀτομικὴ ψυχολογία], ὥστε νά τίς γυμνάζωμε προσοδοῦτικά, γιὰ ν' ἀναπτυχθοῦν ὁμαλὰ καὶ σύμμετρα... νά μὴν τίς ὑπερεντείνωμε καὶ τίς παραφορτώνωμε σὲ βαθμὸ ποῦ νά διασπασθοῦν, νά ἐξαντληθοῦν πρόωρα, νά μαραθοῦν ἀθεράπευτα [ὑπερκόπωσης: διανοητικὴ, σωματικὴ καὶ ψυχικὴ]. **Ἴδου ἡ τέχνη τοῦ διδασκάλου σὲ δεινὴ δοκιμασία!** Ὁ διδάσκαλος εὐεργέτης· ἀλλὰ καὶ τύραννος τῶν μαθητῶν του! Ἴσως· ἴσως καὶ κατα-

στροφέας των! "Ας μὴ μᾶς τρομάξη τὸ συμπέρασμα αὐτό. Σὲ μεγάλη ἀναλογία - οἱ ἐπιπόλαιοι καὶ ἀποτυχημένοι στὴν κοινωνικὴ τους ζωὴ, εἶναι θύματα καὶ τῆς κληρονομικότητος βέβαια ὡς ἕνα σημεῖο, καὶ τοῦ περιβάλλοντός των ἐν μέρει, ἀλλὰ κυρίως τῶν διδασκάλων τους, εἶναι θύματα καὶ τοῦ σχολείου γενικά, πού θεωρεῖται κοινῶς ὅτι λειτουργεῖ ἄριστα ἂν οἱ τρόφιμοί του ἀπόκτησαν πλῆθος γνώσεις καὶ μόνο γνώσεις, ἀδιάφορο πῶς [μηχανική, μηχανική, τυπικὴ ἀποθησαύρισις γνώσεων].

"Απὸ τ' ἀνωτέρω βγαίνει τὸ αὐτονόητο συμπέρασμα, ὅτι ἐκτός ἀπὸ τὴν καθοδήγησι τῶν μαθητῶν μας γιὰ τὸν τρόπο τῆς ἐκτελέσεως ἑνὸς ἔργου, ὀφείλομε νὰ πρόσέξωμε, ὥστε, κατὰ τὴν ἐκτέλεσι τοῦ ἔργου αὐτοῦ, νὰ μὴ συναντήσουν κι ἀνυπέρβλητα - δυσανάλογα μὲ τὶς δυνάμεις των - ἐμπόδια, δυσκολίες πού νὰ μὴν μποροῦν νὰ τὶς ὑπερνικήσουν. Γιατὶ τότε, ὅταν μάλιστα ἐπαναληφθῇ ἡ περίπτωσις πολλὰς φορές, ἔν' ἀπὸ τὰ δύο θὰ συμβῇ: ἢ θὰ πάθῃ ὁ μαθητὴς **ὑπερκόπῃσι** καὶ σωματικὴ (ἀϋπνία, ἀνορεξία, ἀναιμία, ἐξάντλησις) καὶ ψυχικὴ (ἀπογοήτευσις, θλίψις, σκυθρωπότης...) καὶ διανοητικὴ (ζάλη, σκοτισμένο μυαλό, ἀδυναμία σκέψεως...) - ἢ θὰ καταντήσῃ σὲ **ἀναισθησία** (ἀδιαφορία, ἀφιλοτιμία, βλακεία...). Παραλείπω καὶ τὴν ἄλλη σχολικὴ ζημίαν: ὅτι θ' ἀποκτήσῃ ὁ μαθητὴς, σιγά - σιγά, προτίμησι γιὰ ὠρισμένα μαθήματα [ὁ λόγος μας γιὰ τὸ σχολεῖο στὴ σημερινή του μορφή ἀκόμα, δηλ. τὰ μαθήματα χωρισμένα κατὰ κλάδους ἐπιστημονικοῦς] καὶ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ θὰ τὰ παρακολουθῇ καὶ θὰ τὰ μελετᾷ μ' εὐχαρίστησι κ' ἐσωτερικὴ ἱκανοποίησι, κι ἄλλα ὅχι μόνο θὰ τὰ παραμελῇ ἀλλὰ καὶ θὰ τὰ ἀποστρέφεται, προσφεύγοντας σὲ λογῆς τεχνάσματα, γιὰ ν' ἀποφυγῇ τὴν ὀργὴν τοῦ διδασκάλου του καὶ τὴν ταπείνωσι στὴν τάξι. Ἡ δικαιολογία πού προβάλλεται συνήθως γιὰ τοὺς τέτοιους μαθητάς, τῶν δημοτικῶν πρὸ παντός σχολείων, ὅτι «δὲν ἔχουν τὰ παιδιὰ αὐτὰ κλίσιν στὸ (τάδε) μάθημα καὶ συνεπὺς γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ καθυστεροῦν στὸ μάθημα αὐτό» - δὲν μᾶς βρίσκει σύμφωνους σ' ὅλη τὴ γραμμὴ. Πολύχρονη πείρα μᾶς ἐδίδαξε, ὅτι **πταίει καὶ τὸ σχολεῖο**. Ἡ τύχη τῶν μαθητῶν αὐτῶν, ὡς τέτοιων, κρίνεται συνήθως ἀπὸ τὴν Α' ἀκόμα ἢ καὶ τὴ Β' τάξι, ἀνάλογα μὲ τὸ ποιοὶ τῶν διδασκάλων στὶς τάξεις αὐτές. Προβῆτε, κ. Διδασκαλοί, ἀμερόληπτα κι ἀπροκατάληπτα σὲ σχετικὴ ἔρευνα καὶ δὲν θὰ δυσκολευθῆτε ν' ἀνακαλύψετε τὴ ρίζαν τοῦ θλίβεροῦ αὐτοῦ φαινομένου: τοῦ νὰ προτιμοῦν δηλαδὴ οἱ μαθηταὶ σας ὠρι-

σμένα μαθήματα και ν' αποστρέφονται άλλα. Την έρευνά σας όμως κάμετε κυρίως μέσα στη δική σας ψυχή και θα δήτε, ότι μερικά ένθαρρυντικά σας μειδιάματα, ή στοργή σας και τὸ θερμόν ενδιαφέρον, τὸ ἱλαρό σας βλέμμα μόνο ἔστω: ὡς ανταμοιβή κάποιας, ἀσήμαντης ἀκόμα, ἐπιτυχίας τοῦ μαθητοῦ σας· τὸν ἔκαμαν ἱκανό, πρόθυμο, ἐπιμελῆ, μαθητὴ ἄριστο. Ἴσως σ' ὅλα ἢ μόνο σ' κείνα τὰ μαθήματα, γιὰ τὰ ὁποῖα δέχθηκε τὴν ἐπιδοκιμασία σας κι ἀξιώθηκε τὴ στοργικὴ σας ἀρωγή.

Πόσες φορές δὲν μᾶς παρουσιάσθηκε ἡ περίπτωση μαθητοῦ, ποῦ πρῶτα ἐτρόμαζε κι ἀποστρεφόταν ἕνα μάθημα π.χ. τὴν Ἀριθμητικὴ ἢ τὴ Γεωγραφία, κατέληξε όμως νὰ γίνη πολὺ καλὸς στὰ μαθήματα αὐτὰ και σὲ μικρὸ σχετικὰ χρονικὸ διάστημα, γιατί ὁ διδάσκαλός του τὸν ἐπαίνεσε μιὰ φορὰ και τὸν ἀντάμειψε μὲ καλὸ βαθμὸ γιὰ μιὰ, μέτρια ἔστω, ἐπιτυχία του και ἐν συνεχείᾳ δὲν ἔπαυσε νὰ τονε βοηθᾷ στοργικὰ και νὰ τὸν ἐνθαρρύνῃ. Ὁ μαθητὴς αὐτός, μὲ τὴ λαχτάρα: **νὰ μὴ χάσῃ πιά τὴν ἐκτίμησι τοῦ διδασκάλου του**, καταβάλλει ἐφεξῆς κάθε προσπάθεια νὰ εἶναι πάντα μελετημένος και νὰ ἐκτελῇ στὴ δυνατὴ ἐντέλεια τὴν κάθε σχολικὴ του ἐργασία.

Ὅπως ὁ ἄτακτος — κι ὁ δύστροπος μαθητὴς βελτιώνεται μὲ τὸ καλὸ πιασμά τοῦ διδασκάλου του (κι ὄχι — μὲ τὸ ξύλο), ἔτσι κι ὁ καθυστερημένος ἀπὸ δειλία ἢ φόβος ἢ και πῆσμα. Καὶ πεισματῶνει ὁ μαθητὴς εἴτε γιατί νόμισε, ὅτι τὸν ἀδίκησε ὁ διδάσκαλός του στὴ βαθμολογία — εἴτε γιατί τὸν ἐξευτέλισε μπροστὰ στὴν τάξι. Φύσει ἀμελεῖς μαθηταὶ δὲν ὑπάρχουν, ἐκτὸς ἀπὸ περίπτωσι πραγματικῆς πνευματικῆς ἀναπηρίας [πνευματικῶς ἀνώμαλα παιδιὰ]. Ἡ ὥς ἀμέλεια χαρακτηριζόμενη κατὰ στασις· θα ἔχῃ κάποια βαθύτερη αἰτία, σχολικὴ ἢ οἰκογενειακὴ, πολὺ πιθανὸν και ἀνώμαλη ψυχικὴ κατὰστασι τοῦ μαθητοῦ ἀπὸ ἀσθένεια ἢ ὑποσιτισμὸ ἢ ἄ. ὅ. Καθῆκον τοῦ διδασκάλου εἶναι ν' ἀνακαλύψῃ τὴν αἰτία αὐτὴ και νὰ φροντίσῃ νὰ τὴν ἐξουδετερώσῃ, καλῶντας σὲ συνεργασία και τὴν οἰκογένεια τοῦ μαθητοῦ.

Ἐμακρηγορήσαμε στὸ ζήτημα αὐτὸ, γιατί τὴν ἐπιτυχία ἢ τὴν ἀποτυχία τοῦ σχολείου στίς προσπάθειές του διαβλέπομε στὸν τρόπο τῆς ἐργασίας σας και ὄχι τόσο στὴ γενικὴ και εἰδικὴ μόρφωσί σας, φίλοι Διδάσκαλοι. Προτιμοῦμε χίλιες φορές τὸν μέτριων γνώσεων διδάσκαλο· ἀλλὰ θερμουργὸ στὸ ἔργο του και στοργικὸ στοὺς μαθητάς του — ἀπὸ τὸν ψυχρὸ κ' ἐπίσημο, γνώστη

δλων τῶν συστημάτων καὶ μεθόδων διδασκαλίας. Ἡ συνύπαρξις καὶ τῶν δύο δημιουργεῖ, ὡς γνωστόν, τὸν ἰδανικὸν διδάσκαλον.

Ἄλλ' ὥς ἐπανέλθωμε στὴν πρᾶξι καὶ ὥς παραθέσωμε μερικά παραδείγματα :

1. Στὸ «Σχέδιο μελέτης» ἄγνωστου κειμένου, ποῦ παραθέσαμε λίγο παραπάνω - ἐσημειώσαμε : Ἀνάγνωσις, σημάδευμα τῶν ἄγνωστων στὴν ἑρμηνεία τοὺς λέξεων, γραφὴ τοὺς ἐν τῷ τετράδιῳ καὶ ἑρμηνεία, καὶ πῶς κάτω - τὸ νόημα. Ἐάν στὸ τμήμα τοῦ κειμένου, ποῦ ἐπιχειρεῖ ὁ μαθητὴς τὴν ἐπεξεργασίαν του, περιέχωνται λέξεις δυσνόητες τόσες καὶ τέτοιες ὥστε, ἂν δὲν ἐρμηνευθοῦν ἀμέσως, νὰ καταντᾷ ἀδύνατον νὰ ἐξαχθῇ τὸ νόημα του ; Ἡ, ἐάν ἡ πλοκὴ τῆς φράσεως τοῦ τμήματος εἶναι τέτοια, ὥστε ὁ μαθητὴς δυσκολεύεται νὰ ξεχωρίσῃ τὴν κύρια ἔννοια ἀπὸ τίς δευτερεύουσες ἔννοιες καὶ νὰ κατανοήσῃ τὸ περιεχόμενον του ; Ἡ, ἐάν ὑπάρχῃ στὸ τμήμα αὐτὸ καμιά ἀλληγορικὴ εἰκόνα, στὴν ὁποία ἀδυνατεῖ νὰ ἐμβαθύνῃ ὁ μαθητὴς καὶ ἐάν οἱ δυσκολίες αὐτὲς παρουσιάζονται καὶ στὰ λοιπὰ τμήματα τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν κεφαλαίου ; Τότε τρῖα τινὰ θὰ συμβοῦν :

α) Ὁ μαθητὴς θὰ βοηθηθῇ (δίχως νὰ καταβάλλῃ μάλιστα κανένα κόπον) ἀπὸ τὸν ἐγγράμματο γονεῖα του ἢ συγγενῇ, ἂν ἔχῃ τέτοιους.

β) Θὰ φροντίσῃ νὰ συνεργασθῇ μὲ τοὺς πῶς προωδευμένους συμμαθητάς του. Θὰ τρέχῃ μάλιστα ἀπὸ σπίτι πρὸς σπίτι νὰ τοὺς συναντήσῃ, ἂν δὲν καταστῇ εὐχερὴς ἡ συγκέντρωσις τῶν σ' ἓνα ὁρισμένο μέρος.

γ) Θὰ λιποτακτῇ, ὕστερα ἀπὸ τὴν πρώτη ἀπόπειρα μελέτης.

Στὴν πρώτη περίπτωσι - ἐλάχιστα ὠφελεῖται ὁ μαθητὴς. Ἐλείπει ἡ αὐτενέργεια - ἡ ἀτομικὴ προσπάθεια. Στὴ δεύτερη - ἐπιτεύχθηκε κάποιον καλὸν (συνεργασία - προσπάθεια), χάθηκε ὅμως πολὺς χρόνος. Εὐεργετήθηκε τὸ γλωσσικὸ μάθημα (π. χ.) ἐπὶ ζημίᾳ ἄλλων μαθημάτων, γιὰ τὸ πρῶτον (καὶ δύσκολον αὐτὸ) μάθημα. Στὴν τρίτη περίπτωσι - καταντήσαμε σὲ ἀρνητικόν, καὶ ἐπιζήμιον μάλιστα, ἀποτέλεσμα.

Λοιπὸν :

Ἀπλούστατα ! πρῶτα - πρῶτα ὁ διδάσκαλος ὠφείλει νὰ εἴχῃ προμελετήσῃ τὸ κεφάλαιον ποῦ θὰ ἐξετασθῇ, νὰ εἴχῃ προσημά-

νει τις δύσκολες στην εξήγησι λέξεις, τις δυσνόητες φράσεις, τα γραμματικά φαινόμενα, που για πρώτη φορά θα παρουσιασθούν στα παιδιά και θα τους δυσκολεύσουν την κατανόησι του κειμένου, κ' έπειτα άπ' αυτά να τους πη: «Παιδιά! Το κεφάλαιο που θα έπεξεργασθήτε (κατ' ιδίαν έδω - ή κατ' οίκον) μου φαίνεται πως έχει μερικά πολύ δύσκολα για σάς σημεία. Κοιτάξτε να σάς κάμω μερικές υποδείξεις». Καί τους διασαφηνίζει μόνο εκείνα **τά δύσκολα στοιχεία**, τα όποια αντιλαμβάνεται, ότι οι **π ε ρ ι σ - σ ό τ ε ρ ο ι** μαθηταί της τάξεως δέν θα κατορθώσουν **μό ν ο ι** τους να έννοήσουν, να βρούν την εξήγησί τους· τὸ νόημα τους. Δέν πρόκειται να τους **άρη όλα τὰ εμπόδια**, όποτε φυσικά καταντᾷ τὸ πρᾶγμα στην αντίθετη λύσι, να έξουδετερωθῇ δηλαδή ἡ αὐτενέργεια καί να παραμεληθῇ ἡ άσκησις της βουλήσεως, κλπ. - αλλά πρόκειται να τους βοηθήσῃ, να τους χειραγωγήσῃ λίγο, ώστε να μπορέσουν να φθάσουν σὲ εὐχάριστα κάπως αποτελέσματα καί μάλιστα σὲ λογικὸ διάστημα χρόνου. Όποτε καί θα τους μείνῃ ἀρκετὸς καιρὸς για να παρασκευασθοὺν καί στὰ λοιπὰ μαθήματα της επομένης ἡμέρας.

2. Πρόκειται για τὸ μάθημα της 'Αριθμητικῆς. 'Ο διδάσκαλος για τὴν κατ' οἶκον εργασία δίδει στοὺς μαθητὰς να λύσουν γραπτὰ 2 - 3 προβλήματα, τὰ όποια εἶτε τὰ έχει γράψῃ στὸν πίνακα· εἶτε τὰ έχει ὀρίσει ἀπὸ «Συλλογὴ Προβλημάτων» [περὶ τῶν ζητημάτων αὐτῶν ἄλλοτε]. Πρὸ τούτου ὅμως ὀφείλει να εξέτάσῃ τί εἶδους προβλήματα εἶναι αὐτά. Εἶναι δηλαδή ἀνάλογα μὲ τὴν ἀντιληπτικότητα τῶν μαθητῶν του; Θα μπορέσουν αὐτοὶ μόνοι τους να τὰ έννοήσουν καί να βρούν τὴ λύσι τους; 'Ο χρόνος ποὺ μποροῦν να διαθέσουν κατ' οἶκον εἶναι ἀρκετὸς - ὥστε καί τὴ λύσι τῶν προβλημάτων αὐτῶν να ἐπιτύχουν καί τὴ γραπτὴ τους διατύπωσι να καταστρώσουν; Γιατί, ἐνδεχόμενονα να τοὺς ἔχῃ ὀρίσει γιὰ κείνη τὴν ἡμέρα γραφικὴ εργασία καί ἀπὸ τὰ γλωσσικὰ μαθήματα ἢ καί ἀπὸ ἄλλα.

Τις περισσότερες φορές θα βρεθῇ ὁ οὕτω εὐσυνείδητα σκεπτόμενος διδάσκαλος - στὴν ἀνάγκη να διαπιστώσῃ, ὅτι τὰ πρᾶγματα εἶναι δυσμενῆ γιὰ τοὺς μαθητὰς του. 'Όταν ἀντιληφθῇ αὐτὸ—θα ἔχῃ τὴν καλωσύνη (ἐμεῖς λέγομεν τὴν ὑποχρέωσι) να τοὺς διευκολύνῃ ὡς ἓνα βαθμό. Δίχως να ἐπιχειρήσῃ να ἄρῃ ὅ λ ι α τὰ εμπόδια· θα τοὺς δώσῃ τόσες καί τέτοιες μόνο ἐξηγήσεις (π. χ. λύσεις μὲ ἄλλους ἀριθμοὺς καί μάλιστα πολὺ μί-

κρούς [μονοψήφιους], εάν τὰ προβλήματα ἔχουν μεγάλους · ἢ τὴν πρῶτα θὰ βροῦν καὶ τί ὕστερα κ.ο.κ.) - ὥστε νὰ μπορέσουν, δίχως ὑπερβολικὴ κόπωση, νὰ φέρουν σὲ πέρας, ἀσφαλῶς καὶ ἐγκρίτως, τὴν ἐργασία ποὺ τοὺς ἀνατέθηκε. Ἄς σημειώσωμε ἐδῶ καὶ τὸ ἐξῆς περίεργο, ὅτι πολλοὶ διδάσκαλοι δὲν προσέχουν :

α) στὴ σαφήνεια τῆς φράσεως τῶν προβλημάτων ποὺ δίδουν γραπτὰ· β) ἂν οἱ μαθηταὶ τοὺς ἀντιγράφουν τὰ προβλήματα ἀπὸ τὸν πίνακα σωστά, εἴτε στὸ περιεχόμενο εἴτε στὴν ὀρθογραφία καὶ μὲ τ' ἀπαραίτητα σημεῖα στίξεως· γ) καὶ τὸ κυριώτερο: δίδουν προβλήματα, τὰ ὁποῖα δὲν χωροῦν προοδευτικὰ ὡς πρὸς τὶς δυσκολίες· καὶ στὴν ἐξάρτησι τοῦ δευτέρου ἀπὸ τὸ πρῶτο, τοῦ τρίτου ἀπὸ τὸ δεύτερο κ.ο.κ. Ἔτσι π. χ. ἐνῶ δίνουν πρόβλημα πρῶτα διαιρέσεως μεικτοῦ μὲ μεικτό, πιὸ ὕστερα δίνουν πρόβλημα μεικτοῦ μὲ ἀκέραιο καὶ πιὸ ὕστερα κλάσματος μὲ κλάσμα. Φυσικὰ ἡ τέτοια ἀνάμειξις προβλημάτων ἐπιτρέπεται μόνο στίς γενικὰς ἐπαναλήψεις καὶ ὄχι στὸ τακτικὸ μάθημα. Οἱ ἀριθμητικὲς γνώσεις εἶναι μιὰ κλιμακωτὴ ἀλυσίδα ὁρθία, ποὺ θὰ τὴν ἀνεβῇ ὁ μαθητὴς σιγά-σιγά, δίχως ἄλματα.

3. **Γιὰ τὴν ὀρθογραφία** λέμε ἀρκετὰ στὸ **Σημειώμά μας 5^ο**. Ἄν δὲν ἄρωμε στὸ σχολεῖο, μὲ κοινὴ συνεργασία φυσικὰ μὲ τοὺς μαθητὰς μας, τὶς δυσκολίες στὴν παρατήρησι τῶν λεπτομερειῶν τῆς γραφῆς τῶν λέξεων· κι ἂν δὲν φροντίσωμε νὰ δικαιολογήσωμε, ὅπου καὶ ὅσο εἶναι κατορθωτό, τὰ διάφορα γραμματικὰ, ἐπομένως καὶ ὀρθογραφικὰ, φαινόμενα - ἀδυνατοῦν οἱ μαθηταὶ νὰ ἐκμάθουν, μὲ κάποια εὐχέρεια, ὀρθογραφία.

4. Τὰ αὐτὰ ἰσχύουν καὶ γιὰ τὰ λοιπὰ μαθήματα, π.χ. τὴ **χειροτεχνία**. Ἄς πάρωμε ὡς παράδειγμα τὴν **ξύλοτεχνία**. Τὰ παιδιά ἔχουν τὴ φιλοτιμίαν νὰ παρουσιάσουν ἔργα τοὺς ἐντυπωσιακά. Προμηθεύονται πριόνι, πριονάκι, ξύλο - κόντρα πλακέ, σχέδιο... κι ἀρχίζουν νὰ τρυποῦν τὸ σανιδάκι τοὺς ὅπου καὶ ὅπως τύχη. Ἐξετάσετε ὅμως μὲ προσοχὴ ἓνα τέτοιο χειροτέχνημα. Εἶναι ἀπλοῦστατα ἓνα κακότεχνα τρυπημένο ξύλο ποὺ παριστάνει κάποιο ἀντικείμενο καὶ συνήθως ὄχι καὶ πρακτικῆς χρήσεως. Ἀπὸ καλλιτεχνία, ἀπὸ συμμετρία, ἀπὸ σχέδιο κανονικό, ἀπὸ σωστὴ δηλαδὴ δουλειά... τίποτε! Φυσικὰ, συναντᾷ κανεὶς κάποτε, σπανιώτατα ὅμως, καὶ ἔργο καλλιτεχνικό. Αὐτὸ ὅμως θὰ εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἰδιοφυΐας, τοῦ ταλέντου, τοῦ μα-

θητοῦ. Ὁ διδάσκαλος εἶναι ὁλότελα ἀθῶος τοῦ ... καλλιτεχνήματος! Οὔτε ἐνδιαφέρθηκε· οὔτε ἔδωκε καμιά ὁδηγία στοὺς μαθητάς του: πῶς νὰ δουλέψουν τὸ ξύλο, ὥστε οἱ γραμμὲς νὰ ἔχουν καλλιτεχνικὴ συνέχεια πέρα ἀπὸ τὶς διακοπές, διασταυρώσεις καὶ συμπλέγματα, τὸ ὅλο νὰ παρουσιάσῃ κάτι τι τὸ ἀρμονικό, τὸ σωστὸ στὴν πραγματικότητα, τὸ συμμετρικό... Ἐκτός ἀπὸ τὶς γενικὲς αὐτὲς συστάσεις, κοινὲς γιὰ ὅλα τὰ ἔργα, πρέπει ὁ διδάσκαλος νὰ δώσῃ σαφεῖς ὁδηγίες στὸν κάθε μαθητὴ κατ' ἰδίαν, γιὰ τὸ δικό του τὸ σχέδιο. Κι ἂν μερικοὶ μαθηταὶ ἐδούλεψαν ὅμοιο σχέδιο· ἄς μὴ παραλείπεται ἡ σύγκρισις καὶ ἡ κριτικὴ, ἀλλ' αὐτὸ νὰ γίνεται μὲ διάκρισι καὶ στοργή καὶ ποτὲ μὲ τρόπο, ὥστε νὰ πληγώνεται ἡ φιλοτιμία τοῦ ἀδέξιου μαθητοῦ. Στὴν τέχνη αὐτὴ τῆς κριτικῆς, πρέπει νὰ ἐξασκηθῇ ὁ διδάσκαλος εὐσυνειδήτα, ἂν θέλῃ νὰ ἔχῃ τοὺς μαθητάς του πάντοτε πρόθυμους καὶ χαρούμενους στὴν ἐκτέλεσι τῆς κάθε σχολικῆς ἐργασίας· στὴν ἐπιτυχία τοῦ μορφωτικοῦ σκοποῦ τοῦ διδακτικοῦ τοῦ ἔργου.

Τὸ συμπέρασμά μας:

«Οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ καθοδηγοῦνται στὴν ὀρθὴ λογικὴ ἐκτέλεσι κάθε σχολικῆς ἐργασίας, σὲ βαθμὸ ὅμως ποῦ νὰ μὴν παραμερίζεται καὶ ἡ αὐτενεργὸς ἐνέργειά τους πάνω στὶς ἐργασίες αὐτές».

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 2

Ἡ σιωπηλὴ ἀνάγνωσις

Ἡ σιωπηλὴ ἀνάγνωσις εἶναι μία πολὺ σημαντικὴ συγκεντρωτικὴ, διανοητικὴ ἐργασία, ποῦ σ' αὐτὴ πρέπει, ἀπὸ τὴν πρώτην ἀκόμα τάξι, ν' ἀσκήσωμε τοὺς μαθητάς μας. Καὶ ἡ ἀσκηση αὐτὴ πρέπει νὰ ἐπιδιώκεται συστηματικὰ σ' ὅλες τὶς τάξεις, ὡσότου γίνῃ συνήθεια καὶ ἀγαπητὴ ἀπασχόλησις στὰ παιδιὰ.

Ἡ σιωπηλὴ ἀνάγνωσις πρέπει «κατ' ἀρχὴν» νὰ γίνεται μὲ τὴν ἄμεση ἐπίβλεψιν τοῦ διδασκάλου καὶ νὰ προχωρῇ προοδευτικὰ. Ἡ διάρκειά της ν' αὐξάνῃ ἀπὸ τάξι σὲ τάξι, γιὰ τὴν σιωπηλὴ αὐτὴ ἐργασία παίρνουν μέρος πολλὰ καὶ ποικίλες πνευματικὲς λειτουργίαι καὶ ἡ προσοχὴ ἐντείνεται, ὥστε τὸ τρυφερὸ ἀκόμα μυαλὸ τοῦ μικροῦ παιδιοῦ πολὺ γρήγορα κουρά-

ζεται· ζαλίζεται. "Αν ή «κατ'ιδίαν» σιωπηλή εργασία ξεπεράση ένα ώρισμένο όριο χρόνου· παύει νά είναι διανοητική (δηλ. σταματᾷ ή σκέψις) κι ό μαθητής, κι αν ακόμα συνεχίση τή δουλειά του (τήν άναγνώσι έδω· αλλά και όποιαδήποτε άλλη διανοητική εργασία), τήν κάνει δίχως συναισθησι και δίχως τελεία κατανόσι. "Ετσι όμως σιγά·σιγά συνηθίζει στήν έπιπολαιότητα. «Πάν μέτρον άριστον» και «Μηδέν άγαν»¹.

Στή σιωπηλή λοιπόν άναγνώσι· έπιχειρεῖ τó μυαλό μιᾷ πολú σημαντική και πολúπλοκη διανοητική εργασία, ή όποία απαιτεῖ, γιά νά είναι άποδοτική, «συγκέντρωσιν εἰς έαυτόν», έντονη, δηλαδή προσοχή, βαθειά και άδιατάρακτη σκέψι (συνδυασμούς κριτικούς και άφαιρετικούς), πού θάχουν ως άποτέλεσμα τήν κατανόσι τοῦ κειμένου μέ τó όποιο άπασχολήθηκε ό μαθητής, κατανόησι, φυσικά, σέ βαθμό έφικτό στόν μαθητή κατά τήν ήλικία του, τήν καθόλου σωματική του άνάπτυξι, ως και τó είδος και τόν πλοῦτο τών άφομοιωτικῶν του παραστάσεων.

1. "Αλλοτε νόμιζαν, ότι ή διανοητική κόπωσις έξουδετερώνεται μέ έν· αλλασσόμενη σωματική εργασία. "Οποιος ζαλιζόταν στή συνεχή μελέτη—έπιδιδονταν π.χ. στή Γυμναστική ή άλλη χειροτεχνική εργασία, γιά νά ξεκουρασθῇ· νά ξεζαλισθῇ. "Η, από τή συνεχή γραφική εργασία— σέ μελέτη και τó αντίθετο. "Η έπιστήμη όμως έξακρίβωσε, ότι: «κάθε σωματική εργασία είναι και πνευματική και τανάπαλι: κάθε έπίμονη διανοητική εργασία κουράζει και τó σώμα».

Δέν υπάρχουν καθωρισμένα όρια ανάμεσα στή σωματική και τήν πνευματική εργασία. "Ετσι ακριβώς και ή σωματική και ή πνευματική άνάπτυξις είναι συνδεδεμένες ή μιᾷ μέ τήν άλλη κι άλληλοεξαρτῶνται. Μόνο ή ολοκληρωτική άποχή από κάθε εργασία· δίνει τήν ξεκούρασι. Στήν περίπτωση αὕτη ώφελεί ό καθαρός αέρας, τó έλαφρό βάδισμα ή ή ήρεμη και χαρούμενη συνομιλία γι' άσήμαντα θέματα.

Στό σημείο αὕτο πρέπει νά τονισθῇ, ότι τó πολυτάραχο διάλειμμα δέν ξεκουράζει τó παιδί. "Επειδή όμως ή άνάγκη τó ώθει σ' έντονες κινήσεις· τρεξίματα, ξεφωνητά, τρέλλες παιδικές... πριν ν' άρχίση αὐτό διανοητική εργασία (μάθημα· μελέτη), ύστερα από ένα τέτοιο ζωηρό διάλειμμα· πρέπει νά τοῦ δώσωμε καιρό άρκετό (5·10 λεπτά τῆς ώρας) νά ήρεμήσουν τά νεύρα του, ν' άποκατασταθῇ ή κανονική άναπνοή του, νά ξεϊδρώσῃ... ώστε νά επανέλθῃ στή φυσιολογική του κατάσταση, σωματική και ψυχική. Μόνο με τᾶ από μιᾶ τέτοια ξεκούραση· μπορεί νά έπιδοθῇ σέ σοβαρή κι' άποδοτική εργασία και πρὸ παντός νά προσέχη, είτε στόν διδάσκαλό του· είτε σ' όσα λένε οι σωμαθηταί του· είτε και στό κείμενο.

Τά ίδια ισχύουν και γιά τίς εργασίες τοῦ μαθητοῦ στο σπίτι, είτε επανῆλθε από τó πανδαιμόνιο τοῦ δρόμου· είτε από τά παιγνίδια τῆς αὐλῆς ή και τοῦ δωματίου.

Στό 'Επίσημο 'Αναλυτικό Πρόγραμμα για τή διδασκαλία τής 'Ελληνικῆς γλώσσας στήν Ε' καί Γ' τάξι τῶν Δημοτικῶν σχολείων, πού ἰσχύει ἀπό 4 'Ιουνίου 1934, προστέθηκε, ὡς ξεχωριστό μέρος τῶν Γλωσσικῶν μαθημάτων, καί ἡ «σιωπηρὰ ἀνάγνωσις». Σύμφωνα μέ τό πρόγραμμα αὐτό σκοπός τῆς σιωπηρῆς ἀναγνώσεως εἶναι:

1) Νά μάθουν καί νά συνηθίσουν οἱ μαθηταί: μέ ποιόν τρόπο πρέπει νά μελετοῦν κείμενα, γιά ν' ἀποκτήσουν καινούργιες γνώσεις ἢ νά ἐπεξεργασθοῦν καί νά εὐρύνουν ὅσες γνώσεις εἶχαν ἀποκτήσει πρωτύτερα (ἀπό ἄλλα μαθήματα π.χ.).

2) Νά σχηματίσουν ἀνώτερα ἰδεώδη τῆς ζωῆς - μέ τήν εὐρεῖα ἀνάγνωσι βιβλίων καταλλήλων, καί

3) Νά τοὺς ἀναπτυχθῇ ζωηρό ἐνδιαφέρον γιά τή μελέτη βιβλίων ἐκλεκτοῦ περιεχομένου καί ὕστερα ἀπό τήν ἀποφοίτησί τους ἀπό τό σχολεῖο.

Ἐν συνεχείᾳ τό Ε.Α.Π. ὑποδεικνύει τὰ κατάλληλα γιά τή σιωπηρῇ ἀνάγνωσι βιβλία, καί ὡς τέτοια θεωρεῖ:

α) Τά ἐκάστοτε ἐγκεκριμένα ἀναγνωστικά.

β) Βιβλία λογοτεχνικά, μέ περιεχόμενο ἀνάλογο μέ τήν ἀντιληπτικότητα καί τὰ διαφέροντα τῶν μαθητῶν.

γ) Βιβλία καί περιοδικά ἐκλαϊκευτικά τῆς ἐπιστήμης, μέ γνώσεις πού μποροῦν νά ἱκανοποιήσουν τίς περιέργειες καί νά δώσουν λύσεις ὀρθές στίς ἀπορίες τῶν μαθητῶν καί μάλιστα σύμφωνα μέ διδασκόμενη ὕλη τῶν μαθημάτων στήν τάξι (π.χ. ἐφαρμογές ἀτμοῦ, ἡλεκτρισμοῦ, ραδίου... νεώτερες ἐφευρέσεις, βίοι ἐφευρετῶν· εὐεργετῶν τῆς ἀνθρωπότητας, ταξίδια, ἀνακαλύψεις...), καί τέλος

δ) Βιβλία μέ περιεχόμενο θρησκευτικό καί ἐθνικό, σκηνές παρμένες ἀπό τήν κοινωνική ζωή τῆς ἀρχαίας, τῆς βυζαντινῆς καί τῆς νέας Ἑλλάδας.

1. Μέ βάσι τίς ὑποδείξεις αὐτές· καταρτίζεται ἡ Μαθητική Βιβλιοθήκη τοῦ σχολείου, καθὼς καί ἡ Ἀτομική βιβλιοθήκη τοῦ κάθε μαθητοῦ. Ὁ καταρτισμός τῶν βιβλιοθηκῶν αὐτῶν δέν πρέπει ν' ἀφήνεται ὁλότελα στά γούστα καί τίς ἰδιοτροπίες τῶν ἀγοριῶν καί τῶν κοριτσιῶν. Γιατί στήν ἀφέλεια τοὺς καί ἴσως κι ἀπό κακές εἰσηγήσεις συμμαθητῶν καί φίλων τοὺς· πιθανόν νά προβαίνουν σέ προμήθειες βιβλίων μέ περιεχόμενο ἀκατάλληλο γιά τήν ἡλικία τοὺς· ὅμως ἔρεκετά γαργαλιστικό, δηλαδή φαρμακερό γιά τήν ἀπονῆρευτὴ ἀκόμα κι ἀνυπόπτη ψυχὴ τοὺς. Ἀλλ' ὅσο ἀναγκαστός ὁ καταρτισμός καί ἡ χρῆσις Μαθητικῶν Βιβλιοθηκῶν—τόσο πολὺ μόχθο ἔχει καί γεμᾶτο εὐθύνες εἶναι τὸ ἔργο αὐτό γιά τὸν εὐσυνειδητο διδάσκαλο καί τὸν γονέα. Ἰσχυρὴν μὴ καί ἀνώτερη βαρύτητα ἀπὸ τὴν σωματικὴ διατροφή τῶν παιδιῶν τοὺς ἔχει: ἡ ὀρθὴ πνευματικὴ τοὺς ἀνάπτυξις, ἡ ἀγωγή τοὺς.

Κ. Κ. Μιχαηλίδου, Διδακτικὴς Ὁδηγίης

Ποῦ καὶ πότε θὰ γίνεται ἡ σιωπηλὴ ἀνάγνωσις :

1. **Στὸ σχολεῖο**, ὅταν εἶναι ὀλιγοτάξιον, κατὰ τὰς ὥρας τῶν σιωπηλῶν ἐργασιῶν τοῦ προγράμματος. Οἱ μαθηταὶ προπαρασκευάζονται στὸ κείμενον ποῦ θὰ ἐξετασθῇ στὴν τάξιν. Τὴν ἐργασία αὐτὴ τὴν κάμνουν εἴτε κατὰ μόνους· εἴτε μὲ συνεργασία τοῦ διπλανοῦ τους συμμαθητοῦ, μὲ τρόπον ὅμως ὁλοτελῶς ἡσυχος, ὥστε νὰ μὴν ἐνοχληθοῦν καθόλου οὔτε οἱ ἄλλοι μαθηταὶ· οὔτε ὁ διδάσκαλος ποῦ ἐργάζεται μὲ τὰς ἄλλας τάξεις.

Ἐκτὸς ἀπὸ κείμενον Ἀναγνωστικοῦ· μποροῦν οἱ μαθηταὶ νὰ μελετοῦν καὶ ἄλλα, βοηθητικὰ βιβλία, ἱστορικά, γεωγραφικά, φυσικά κτλ. ἢ καὶ **Περιοδικά**. Ὅποτε σπανίως θὰ τύχῃ νὰ συμβουλευθοῦν τὸ διπλάνο τους γιὰ καμιὰ δύσκολη στὸ νόημα λέξι ἢ καὶ τὸν διδάσκαλό τους ἀκόμα, ἐκτὸς ἂν τὸν πετύχουν σὲ στιγμὴ διακοπῆς τῆς ἐργασίας του μὲ τὰς ἄλλας τάξεις. Καὶ τὸ κάμνουν αὐτὸ μὲ διάκρισιν πολλή καὶ εὐσχημοσύνη, ὥστε κανεὶς νὰ μὴν ἐνοχληθῇ... (ζήτημα ἀγωνῆς· καλῆς συμπεριφορᾶς, ποῦ πρέπει νὰ ὑποδεικνύεται στὰ παιδιὰ μὲ ὑπομονή καὶ ἐπιμονή, ἀδίακοπα· ἀλλὰ καὶ στοργικά).

2. **Στὸ σπίτι**, κατὰ τὸν ἴδιον ὅπως πρὶν πάντων τρόπον, ὅταν μάλιστα δὲν ἔχῃ τὴν καλοτυχία ὁ μαθητὴς νάχῃ στὴ διάθεσιν τοῦ ἰδιαίτερου δωματίου μελέτης. Ἐὰν ἔχῃ ἀδελφάκια, ποῦ καὶ αὐτὰ πρέπει νὰ μελετήσουν, νὰ γράψουν ἢ νὰ διεκπεραιώσουν ἐπείγουσα σχολικὴ ἐργασία, καὶ θᾶναι ἀναγκασμένος νὰ ἐργάζεται μαζί τους στὸ ἴδιον δωμάτιον ἢ καὶ στὸ ἴδιον τραπέζιν καὶ πολλάκις καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ καὶ τῶν γονέων του—ὁφείλει νὰ σέβεται ὅλους αὐτοὺς καὶ νὰ κάμνῃ τὴν ἀνάγνωσιν του **σιωπηλά**, γιὰ τοὺς λόγους ποῦ ἀναφέραμε παραπάνω. Ἀπὸ μικρὸς πρέπει ν' **ἀσκηθῇ** καὶ στὸ σπίτι καὶ στὸ σχολεῖον, νὰ εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε **διακριτικὸς καὶ στοχαστικὸς**. Νὰ ἐννοήσῃ, ὅτι : ἂν ἔχῃ τὸ δικαίωμα τῆς μελέτης· ἔχει ὅμως καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μὴν ἐνοχλῇ καὶ τοὺς ἄλλους στὴν παρόμοια (ἢ καὶ ἄλλη) ἐργασία τους. Μόνον μὲ τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν ριζωμένην βαθειὰ στὸ μυαλό του· θὰ μπορῇ νὰ ἐργάζεται σιωπηλά καὶ ἡρεμα, φυσικά καὶ με ἀποδοτικότητά...

3. **Στὴν τάξιν**, πρὸς τὸν διδάσκαλον, προκειμένου ν' ἀντιληφθῇ τὸ παιδί καὶ νὰ ἐμβαθύνῃ στὸ περιεχόμενον τοῦ κειμένου ποῦ θὰ ἐξετασθῇ καὶ θὰ γίνῃ ἡ ἐπεξεργασία του μὲ τὴν συνεργασίαν

διδασκάλου και τάξεως. Είναι τὸ 3^ο Σχέδιο διδασκαλίας, ἐντελῶς ἄγνωστου κειμένου στοὺς μαθητὰς ποὺ δὲν εἶχαν διαθέσιμο χρόνο ν' ἀσχοληθοῦν «κατ' ἰδίαν», νὰ τὸ ἐπεξεργασθοῦν καὶ νὰ τὸ παρασκευάσουν γιὰ τὸ μάθημα. . .

Ἡ τέτοια, στὴν τάξι, μπρὸς τὸν διδασκαλό, σιωπηλὴ ἀνάγνωσις ἄγνωστου ὡς τότε κειμένου—σκοπὸ ἔχει ἀκόμα: ν' ἀσκηθοῦν οἱ μαθηταὶ **στὴν ταχεῖα κατανόησι** ἐνὸς κειμένου ποὺ πρώτη φορὰ τοὺς παρουσιάζεται, καὶ ἐν συνεχείᾳ, **στὴν πιστότερη ἀπόδοσι τῶν πρὸ οὐσιωδῶν νοημάτων του**. Ἡ ἀπόδοσις αὐτὴ γίνεται εἴτε προφορικὰ, μπρὸς τὴν τάξι· εἴτε καὶ γραπτὰ (ὡς περιληπτικὴ "Εκθεσις) ¹.

Ἐπαναλαμβάνομε: πρέπει, σύμφωνα ἄλλως τε καὶ μὲ τὸ ὡς ἂν ἐπίσημο πρόγραμμα, νὰ καθιερωθῇ ἡ **σιωπηλὴ ἀνάγνωσις** ὡς ἴδιο μάθημα. Γιατί δὲν εἶναι σωστὸ νὰ ἐμπιστευώμεθα μόνον στὴν καλὴ προαίρεσι καὶ διάθεσι τοῦ μικροῦ παιδιοῦ, ἔστω καὶ τῶν μαθητῶν τῶν ἀνώτερων τάξεων. Πότε ὅμως καὶ πόσες φορές τὴν ἑβδομάδα ἢ τὸν μῆνα θὰ γίνεται τὸ μάθημα αὐτό· ἐναπόκειται νὰ τὸ κανονίσῃ ὁ διδάσκαλος.

Ἡ πορεία τῆς σχετικῆς ἀσκήσεως θὰ εἶναι ἡ ἑξῆς:

1. **Διάβασμα ἐνὸς κειμένου ἐπὶ (τόσα) λεπτὰ τῆς ὥρας.**

Στὴν ἀρχὴ ὁρίζεται περισσότερος χρόνος· ἔπειτα, περιορίζεται καὶ καθορίζεται ὁ χρόνος αὐτοῦς α') γιὰ νὰ μὴν τρέχουν οἱ βιαστικοί, β') γιὰ νὰ κινεῖνται ταχύτερα οἱ βραδεῖς. Ὁ

1. Εἶναι παρατηρημένο, ὅτι μαθηταὶ ποὺ δὲν ἔχουν ἀσκηθῇ στὴ σιωπηλὴ (συγκεντρωτικὴ) κατ' ἰδίαν ἐργασία (καὶ μάλιστα διανοητικὴ, ἂν καὶ κάθε ἄλλη ἐργασία ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ σκέψι), μαθηταὶ δηλαδὴ ἀκουστικοῦ μόνον τύπου, ποὺ μόνον μὲ μεγαλόφωνη ἀνάγνωσι (ἢ μεγαλόφωνη διήγησι) μαθαίνουν κάτι τι· εἶναι, πολλὰς φορές, ἐπιπόλαιοι καὶ ὑπολείπονται σὲ πνευματικὴ (διανοητικὴ) εὐκίνησι. Ἀδυνατοῦν, πολλοὶ τοῦ τύπου αὐτοῦ μαθηταὶ νὰ σχηματίζουν μὲ κάποια γοργότητα ὁρθὰς κρίσεις. Εἶναι, ἀρκετοὶ ἀπ' αὐτοὺς, βραδύνοες. Οἱ τέτοιοι τύποι βελτιώνονται μὲ συστηματικὴ καὶ ἐπίμονη ἀσκησι, καὶ ἡ ἀσκησις αὕτῃ πρέπει νὰ γίνεται στὴν ἀρχή, ἀπὸ τὰ πρῶτα σχολικὰ χρόνια, μὲ τὴν ἀμεση ἐπιβλεψι τοῦ διδασκάλου ἢ τοῦ γονέως. Καὶ νὰ ἐπιχειρεῖται ἡ ἀσκησις ὄχι μόνον στὴν καθαρὴ διανοητικὴ ἐργασία· ἀλλὰ νὰ ἐπεκτείνεται καὶ σὲ κάθε εἶδος χειροτεχνικῆς ἐργασίας καὶ μάλιστα τῇ γραφικῇ, ποὺ ἀπαιτεῖ καὶ σκέψι ἀδιατάρακτη. Ἡ ἀγωγή δηλαδὴ θὰ προσπαθῇ νὰ μετατρέψῃ τοὺς ἐξωτερικοὺς τύπους παιδιῶν· εἰς ἐσωτερικοὺς, τοὺς ἐξωστρεφεῖς εἰς ἐσωστρεφεῖς (κατὰ τὸν ψυχολόγο· παιδαγωγὸ Γιοῦγκ). [Βλ. Καλλιὰφα: «Χαρακτήρες καὶ ψυχολογικοὶ τύποι»].

χρόνος αὐτὸς θὰ εἶναι, φυσικά, ἀνάλογος μὲ τὴν ἔκτασι τοῦ κειμένου καὶ τὸ βαθμὸ τῶν δυσκολιῶν τοῦ στὴν κατανόησι.

2. Ἀπόδοσις τοῦ νοήματος - σὲ συνεχῇ λόγο (μὲ τὴ σειρὰ τῶν γεγονότων...)

3. Διόρθωσις καὶ συμπλήρωσις τῶν ὧσων παραλείφθηκαν¹.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 3

Τὰ τετράδια τῶν μαθητῶν τοῦ δημοτικοῦ σχολείου.

Εἶναι πασίγνωστο, πόσο ζωηρὰ ἀπασχολεῖ τὸ ζήτημα τῶν τετραδίων - γονεῖς, διδασκάλους καὶ μαθητάς· τῶν περισσότερων διδακτικῶν βιβλίων ἢ προμήθεια γίνεται στὴν ἀρχὴ τοῦ σχολικοῦ ἔτους· τὰ τετράδια ὅμως παρίσταται ἀνάγκη ν' ἀνανεῶνονται καὶ ν' ἀντικαθίστανται κάθε λίγο... Ἡ γραφὴ εἶναι τὸ δεύτερο σκέλος τῆς διδασκαλίας. Οὔτε σχολεῖο δίχως πίνακα· οὔτε μαθητὴς δίχως τετράδιο νοεῖται. Ἐνῶ ὅμως τόση σημαντική θέσι κατέχει τὸ τετράδιο στὴν ἑν γένει σχολικὴ ζωὴ· ἢ

1. *Ἄν τὸ σχολεῖο ἔχῃ ἰδιαίτερη αἰθουσα γιὰ Ἀναγνώστηριον καὶ Βιβλιοθήκη, μὲ καθίσματα καὶ τραπεζάκια, θέρμανσι καὶ φωτισμὸ κατὰ τὴ χειμερινὴ περίοδο - οἱ μαθηταὶ διαβάζουν κείμενα τῆς ἀρεσκείας τῶν καὶ τῆς κλίσεώς των, κρατοῦν σημειώσεις καὶ τὴν ἐπομένη ἢ τὴν καθωρισμένη ἡμέρα καὶ ὥρα (ὥρα ἐλεύθερων ἀνακοινώσεων στὴν τάξι) ἀνακοινῶνουν, συμβουλευόμενοι καὶ τίς σημειώσεις των, τὰ ὅσα συνεκράτησαν. Δέχονται ἀμέσως κ' ἐρωτήματα (ἀπορίες) τῶν συμμαθητῶν τους καὶ διεξάγεται σχετικὴ συζητήσις - κριτικὴ τῆς τάξεως γιὰ τὴν ἀνακοίνωσι. Ἡ συζήτησις ἐπισφραγίζεται μὲ παρατηρήσεις (κ' ἔπαινοι) τοῦ διδασκάλου. Ἔτσι ὁ κάθε μαθητὴς φιλοτιμεῖται νὰ προσκομίσῃ ἐργασία καλὴ (θετικὴ - ζουμερὴ) καὶ τὸ σπουδαιότερον εἶναι προετοιμασμένος νὰ δέχεται παρατηρήσεις καὶ κριτικὴ ἀπὸ μέρος τοῦ ἀκροατηρίου του γιὰ τὴν πνευματικὴν του αὐτὴ ἐργασίαν. Ἔτσι σιγά-σιγά συνηθίζει νὰ δέχεται κριτικὴ καὶ γιὰ τίς γραπτὰς του ἐργασίας (ἐκθέσεις του· ἀνακοινώσεις του, εἴτε ἰδικές του ἀποκλειστικά· εἴτε τῆς ομάδας του) καὶ γενικά καὶ γιὰ κάθε χειροτεχνικὴν του ἐργασίαν, δίχως νὰ θυμῶνῃ καὶ νὰ κακοκαρδίζῃ. Ἡθικὸ κέρδος σημαντικώτατον γιὰ τὴν καθόλου μόρφωσιν του...

*Ἀλλὰ κι ὅπου κι ὅταν λείπῃ συστηματικὴ σχολικὴ Βιβλιοθήκη καὶ ἴδιο Ἀναγνώστηριον· δὲν παραλείπεται ἡ ἀσκήσις αὐτῇ, μὲ βάσι τὴ σωτηρὴν ἀνάγνωσι. Στὰ ὀλιγοτάξια σχολεῖα τελεῖται κατὰ τίς ὥρας τῶν σιωπηλῶν ἀπασχολήσεων τῆς τάξεως· στὰ πολυτάξια εἴτε στὸ σχολεῖο, σὲ ἰδιαίτερες ὥρας· εἴτε κατ' οἶκον καὶ ἀπόδοσις στὸ σχολεῖο (συνήθως τὴ Δευτέρα ἢ τὴν ἐπόμενη ἡμέρας ἀργίας).

Πολιτεία ελάχιστα ή καθόλου δέν άπασχολήθηκε με αυτό. Άριθμός τετραδίων σε κάθε τάξη, σχήμα και είδος, ως και άκριβής προορισμός του καθενός κατά μαθήματα... είναι μικροζητήματα, έστω, που τη ρύθμισή τους έχει αφήσει ή Πολιτεία όλότελα στους διδασκάλους, κι αυτοί πάλιν ελάχιστα και σπάνια έπεμβαίνουν, γιατί πρόκειται, από μιας πλευράς, για ζήτημα οικονομικής φύσεως κ' έτσι άπομένει να τό διακανονίσουν μεταξύ τους μαθηται και πωληται τετραδίων. Τόν τελικό μάλιστα λόγο έχουν συνήθως οι τελευταίοι....

Όχι πρό πολλού, ίσως και σήμερα άκόμα σε μερικά μέρη, σε μεγαλύτερη ύπόληψη ήταν ό διδάσκαλος, που υποχρέωνε τους μαθητάς του να τηρούν πλήθος τετράδια. Για κάθε μάθημα και κάθε άπόχρωςι μαθήματος και ιδιαίτερο τετράδιο! Κι άκόμα: πρόχειρα και καθαρά! Άντιγραφής κειμένου, άγνωστων λέξεων, όρθογραφίας (2), Έκθέσεων (2), Γραμματικών κανόνων (2), Γραμματικών άσκήσεων... 9 τό λιγώτερο τετράδια για μόνο τά Γλωσσικά μαθήματα. Και συνέχεια: Άριθμητικής (2), Γεωμετρίας (2), όλων έπειτα των δευτερευόντων, ως χαρακτηρίζονται, μαθημάτων (Θρησκευτικών, Ιστορίας, Φυσικών, Γεωγραφίας) και τέλος των τεχνικών (Καλλιγραφίας και Ίχνογραφίας). Και έπειδή κι ό άριθμός των βιβλίων ήταν άνάλογος — παραγέμιζε ή σάκκα του μικρού μαθητού, που έστεινε κάτω από τό βάρος τόσης σοφίας, πηγαινοερχόμενος πρωτ-βράδι στο σχολείο. Τό κακό αυτό παρουσιάζεται βέβαια τώρα, με τίς νέες άντιλήψεις των μορφωμένων διδασκάλων, σημαντικά περιωρισμένο. Ός τόσο θεωρούμε άναγκαίο να δώσωμε και για τό ζήτημα αυτό των τετραδίων, μερικές σύντομες οδηγίες.

Ό άριθμός των τετραδίων του μαθητού πρέπει να περιορισθί στο ελάχιστο - στ' άπαραίτητως άναγκαία. Προς τοιτο:

1. Ό διδάσκαλος είναι φειδωλός στο ποσό της γραφικής εργασίας που καθορίζει κάθε φορά στους μαθητάς του. Έτσι και τόν έλεγχο προφθαίνει να κάμη, έγκαιρα και σωστά και τους μαθητάς του προφυλάγει από την κακογραφία, άνορθογραφία κι άπέχθεια για τη γραφική εργασία που είναι, όλες, έλαττώματα που ρίζα έχουν την πολυγραφία.

2. Έκτός από τό περιεχόμενο τους, έλέγχει τακτικά και

αὐτὰ τὰ τετράδια: ἂν δηλαδὴ τηροῦνται καθαρὰ, ἂν ἀφήνεται περιθώριο (ἔστω καὶ μόνο ἀριστερά), ἂν οἱ σελίδες συμπληρῶνται δίχως χάσματα καὶ κενά, ἂν ὅλα τὰ φύλλα μένουν μέχρι τέλους στῇ θέσει τους ἢ ἀφαιροῦνται ἀνάμεσα, εἴτε γι' ἄλλες χρήσεις· εἴτε γιατί γράφηκαν λανθασμένα... Ἀπαιτεῖται καὶ τὸ ἐξώφυλλο νὰ βρίσκεται ἐν τάξει καὶ μάλιστα νὰ εἶναι προφυλαγμένο μ' ἐφημερίδα ἢ ἄλλο ψιλὸ ἐξώφυλλο, χωρὶς κ' ἐδῶ τὸ πρᾶγμα νὰ κάταντῆσῃ σὲ ὑπερβολή· μετὰ τὴ συχνὴ ἀλλαγὴ τοῦ πρόσθετου αὐτοῦ ἐξωφύλλου (ὅπως παρατηρεῖ κανεὶς ἐνίοτε σὲ διδασκάλισσες ὑπερκαλαιοθητικές...)

3. Συνιστᾷ στοὺς μαθητὰς του νὰ προμηθεύωνται τετράδια μετὰ καλὸ χαρτί πάντοτε (γερὸ καὶ χονδρὸ καὶ λίγο θαμπό· ὄχι πολὺ λευκὸ καὶ γυαλιστερό). Τὸ σχῆμα τους νὰ εἶναι μᾶλλον μικρό. Τετράδια μετὰ πολλὰ φύλλα καὶ σὲ σχῆμα μεγάλο· δὲν εἶναι ἀξιοσύστατα, πρὸ παντὸς γιὰ τὶς κατώτερες καὶ τὶς μεσαῖες τάξεις¹. Ὅσο πιο μικρὴ ἡ τάξις· τόσο καὶ τὰ τετράδια σὲ μικρότερο σχῆμα καὶ μετὰ λιγώτερα φύλλα καὶ χονδρότερο χαρτί (χρῶμα θαμπό· σκοῦρο ἐλαφρὸ). Στὶς ἀνώτερες ἀναλόγως².

4. Ὁ διδάσκαλος ἔχει ὡς ἀρχή: νὰ μὴν ἐπιτρέπη ἀλλαγὴ τετραδίου σὲ κανένα μαθητὴ· ἂν δὲν τοῦ παρουσιάσῃ τὸ προηγούμενο· τὸ κανονικὰ συμπληρωμένο. Τὸ καινούργιο τὸ μονογραφεῖ, τὸ παλαιὸ (τῶν κατώτερων, ἀλλὰ καὶ τῶν μεσαίων τάξεων)· τὸ παραλαβαίνει καὶ τὸ φυλάγει ὡς τὸ τέλος τοῦ σχολικοῦ ἔτους, κατὰ τάξεις καὶ εἶδη μαθημάτων, γιὰ νὰ παρακολουθήσῃ τὴν ἐξέλιξιν τῆς γραφῆς τοῦ μαθητοῦ, τῆς καλαιοθησίας καὶ καθαριότητός του, τῆς προόδου του γενικὰ (στὰ τετράδια τῶν διαφόρων ἀσκήσεων, τῶν Ἐκθέσεων, τῆς ἀντιγραφῆς κειμένου κ.ο.κ.).

Μετὰ τὰ μέτρα αὐτὰ κι ἄλλα ὅμοια· ἐπιτυχαίνει ὁ προνοητικὸς διδάσκαλος νὰ περιορίσῃ τὸν ἀριθμὸ τῶν τετραδίων ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ μαθητὴς στὸ σχολεῖο· στὸ ἐλάχιστο. Ἔτσι παραλαβαίνει καὶ τὰ ὑπέρογκα πολλάκις ἔξοδα τῶν γονέων γιὰ

1. Βλ. σχετικὰ τὸν Ὁδηγὸ μας τῆς Ὁρθῆς Γραφῆς, (Ἔκδ. Δημητράκου, 1930), σελ. 32.

2. Τὰ σχολεῖα μιὰς πόλεως ἢ μιὰς περιφέρειας μποροῦν νὰ προέλθουν σὲ σπινενόνησι γιὰ τὰ ζητήματα αὐτὰ καὶ ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοὺς πωλητὰς τετραδίων νὰ ζητήσουν ἀπὸ τὰ εἰδικὰ Καταστήματα νὰ τοὺς κατασκευάζουν τετράδια κατὰ τὸ ὑπόδειγμα ποὺ θὰ τοὺς παρουσιάσουν. Ἀξίζει τὸν κόπο ν' ἀσχοληθοῦν οἱ ἀρμόδιοι μετὰ τὸ σοβαρὸ αὐτὸ σχολικὸ ζήτημα.

γραφική ύλη — όταν είναι και πολύτεκνοι. Τὰ έξοδα τῆς γραφικῆς ὕλης (τετράδια, μολύβια, πέννες, γομμαλάστιχο, μελάνη, στουπόχαρτο) κι ἂν ὑποτεθῇ ὅτι εἶναι μικρά, ἐπειδὴ ὅμως ἐπαναλαμβάνονται συχνά καὶ μάλιστα κατόπιν παιδικῆς ἐπιμονῆς— ἐκνευρίζουν τοὺς γονεῖς, τοὺς ὁποίους καὶ διαθέτουν ἐχθρικὰ κατὰ τῶν διδασκάλων. Εἶναι μιὰ σημαντικὴ ἠθικὴ ζημία· αὐτὴ ἡ δυσαρέσκεια τῶν γονέων γιὰ τὸν φιλότιμο διδάσκαλο καὶ τὸ ἔργο του καθόλου...

Πόσα καὶ ποῖα τετράδια πρέπει νὰ ἔχη ὁ μαθητής :

Στὴν Α' Τάξι : 1—3 τετράδια : τῆς Γραφῆς, τῆς Ζωγραφικῆς, τῆς Ἀριθμητικῆς. Στὰ μὴ εὐπορα μέρη· μπορεί νὰ συμπτυχθοῦν σὲ δύο : Γραφῆς ἐν γένει καὶ ζωγραφικῆς, καὶ ἐν ἀνάγκῃ καὶ σ' ἓνα τετράδιο, κοινὸ γιὰ ὅλες τῖς γραφικὲς ἀσχολίες τοῦ μικροῦ μαθητοῦ. Πολλοὶ μάλιστα εἶναι τῆς γνώμης : νὰ μὴν ἔχουν οἱ πρῶτοετείς μαθηταὶ τετράδια· ἀλλὰ νὰ γράφουν καὶ νὰ ζωγραφίζουν σὲ φύλλα μεμονωμένα· ποὺ θὰ τοὺς τὰ δίδῃ ὁ διδάσκαλος τὴν κατάλληλῃ ὥρα. Ὁ μικρὸς μαθητὴς θὰ ἔχη μόνο ἓνα μικρὸ χαρτοφύλακα ποὺ μέσα σ' αὐτὸ θὰ φυλάγῃ καὶ τὸ μολύβι ἢ τὰ μολύβια του (μαῦρα καὶ χρωματιστά) περασμένα σὲ κατάλληλες θήκες. Τὸ σύστημα αὐτὸ τὸ βρῖσκουμε πολὺ ἀξιοσύστατο καὶ ψυχολογημένο. Ἐννοεῖται, ὅτι τὸ **ἀβάκιο** θ' ἀπαγορευθῇ καὶ ἀντ' αὐτοῦ θὰ χρησιμοποιοῦνται· οἱ μαυροπίνακες τῶν τοίχων. Τὸ νεώτερο, συγχρονισμένο, σχολεῖο ἔχει μαυροπίνακες ὄχι μόνο στὸν ἀντικρυνὸ τοῖχο (σὲ μεγάλο σχῆμα)· ἀλλὰ καὶ στοὺς ἄλλους τοίχους, τὸ βορεῖνὸ π. χ. κι ἀνάμεσα στὰ παράθυρα. Οἱ μαθηταὶ σὲ μικρὲς ομάδες ἀσκοῦνται στὴ γραφὴ καὶ ζωγραφικὴ στοὺς πίνακες αὐτοὺς· καὶ μάλιστα στὰ ὀλιγοτάξια σχολεῖα...

Στὴ Β' Τάξι : 3 τετράδια : τῆς Γραφῆς, τῆς Ἰχνογραφίας καὶ τῆς Ἀριθμητικῆς. Στῆς Γραφῆς θὰ γράφουν : κείμενο, ὀρθογραφία, παραδείγματα γραμματικῶν παρατηρήσεων, κύρια ὀνόματα, ἐπιγραφές σύντομες λεκτικῶν ἀσκήσεων καὶ Πατριδογνωσίας. Ἐὰν τὰ παιδιὰ εἶναι εὐπορα· μποροῦν νὰ ἔχουν ἓνα μικρὸ Σημειωματάριο γιὰ τῖς σημειώσεις αὐτές, καὶ τὸ τετράδιο Γραφῆς νὰ τὸ χρησιμοποιοῦν μόνο γιὰ τὸ γλωσσικὸ μάθημα.

Στὴν Γ' καὶ Δ' Τάξι : 6 τετράδια : Γραφῆς κειμένου· ὀρθογραφίας, Γραμματικῆς, Ἐκθέσεων, Ἀριθμητικῆς, Ἰχνογραφίας

Χαρτογραφίας, και κοινό: περιλήψεων διαφόρων μαθημάτων (Ίστορίας, Θρησκευτικών, Φυσικών κ. ά.).

Στην Ε' και Σ' Τάξι: 10 τετράδια: Κειμένου, Όρθογραφίας, Έκθέσεων, Γραμματικής, Αριθμητικής, Γεωμετρίας, Ίχνογραφίας, Καλλιγραφίας (αν διδάσκεται ξεχωριστά), κοινό λοιπών μαθημάτων (περιλήψεων, έπιγραφών...), και το Σημειωματάριο, για το οποίο μιλήσαμε στη σελίδα 24¹.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 4

Έλεγχος των γραπτών εργασιών των μαθητών

Ό μαθητής στο σχολείο και κατ' οίκον εκτελεί ένα πλήθος γραπτές εργασίες, είτε κατ' παραγγελία του διδασκάλου είτε γιατί το απαιτεί ή φύσις του μαθήματος. Οι συνηθέστερες γραπτές εργασίες του μαθητού είναι: Αντιγραφή κειμένου, γραφή όρθογραφίας, γραμματικές ασκήσεις, γραπτή λύσις αριθμητικών προβλημάτων, γραφή της σημασίας άγνώστων και δυσονήτων λέξεων και φράσεων του κειμένου, Έκθέσεις, σημειώσεις περιληπτικές της ύλης των διαφόρων μαθημάτων (Ίστορικών, φυσιογνωστικών κ.ο.κ), χαρτογραφία, σχέδιο κ.ο.κ. Όλες αυτές οι γραπτές εργασίες του μαθητού πρέπει άπαράίτητα και δίχως καμιά έξαιρεσι-νά έλέγχωνται από τον διδάσκαλο. Ό έλεγχος αυτός είναι μία ύποχρέωσις του διδασκάλου, ύποχρέωσις την όποία με καμιά πρόφασι δέν του επιτρέπεται νά παραλείψη ή και την κάμη επιπόλαια. Όφείλει νά έχη ως κανόνα άπαράβατο: «νά μην όρίζη νέα γραφική εργασία-αν δέν έπιθεώρησε όπωσδήποτε (είτε κατ' οίκον- είτε στο σχολείο) την προηγούμενη του μαθητού εργασία».

1. Στις μεσαίες και στις άνωτερες τάξεις μπορούν οι μαθηται νά έχουν κ' ένα κοινό τετράδιο προχείρων σημειώσεων σε κανονικό ή μικρό σχήμα, με άφρετά φύλλα.

Τα τετράδια σε όλες τις τάξεις και για κάθε χρ'ησι-θα είναι μόνο μονόρριγα, μ' ένα χάρακι σε κάθε σειρά. Τα δίρριγα και τα πολύρριγα άπορριπτέα και για την Α' άκόμα τάξι. Και για τις Αριθμητικές ασκήσεις στις κατώτερες τάξεις-ό μαθητής θα μεταχειρίζεται μονοχάρακα τετράδια και ποτέ τετράδια με τετραγωνίδια (βλ. σχετικά τον Όδηγόν μας της Όρθης Γραφής, σελ. 38. (Έκδ. Δ. Δημητράκου 1930, Αθήναι).

Οἱ μαθηταὶ πρέπει νὰ εἶναι ἀπόλυτα βέβαιοι, ὅτι τὰ γραπτὰ τους ἐλέγχονται δίχως ἐξαίρεσι καὶ μάλιστα, ὅτι ἐλέγχονται μὲ προσοχὴ κι ὄχι πρὸς τὸ θεαθῆναι ἀπλῶς, γιὰ τὰ μάτια καὶ γιὰ τὸν τύπο. Στὴν δευτέρη περίπτωσι· οἱ ἡθικὲς ζημιές πού προξενοῦνται στὴν παιδικὴ ψυχὴ εἶναι πολὺ ὀδυνηρὲς καὶ πολὺ βαθεῖες καὶ ἂς μὴν ἐκδηλώνωνται, ἔστω κι ἂν φαίνωνται οἱ μαθηταὶ ἀνακουφιζόμενοι, γιατί ξέφυγαν ἓναν ἔλεγχο... Ἀνακόπτεται τοῦ φιλότιμου μαθητοῦ - (καὶ εἶναι ὅλοι οἱ μαθηταὶ «κατ' ἀρχὴν καὶ κατὰ βάθος» φιλότιμοι) - ἡ ὁρεξίς γιὰ καινούργια ἐργασία ἢ γιὰ σωστὴ δουλειά, Ὁ καημένος! Τόσους κατέβαλε κόπους: νὰ φέρῃ σὲ πέρας τὴ γραπτὴ του ἐργασία καὶ γι' ἀνταμοιβὴ περιμένει μόνο μιὰ εὐμενῇ παρατήρησι τοῦ διδασκάλου του! Ἐνα καλὸ του λόγο μονάχα! Ἀλλοίμονο ἂν τὸν στερηθῇ... Κι ὅταν ἀκόμα δὲν ἔχῃ ἐπιτύχει ὀλότελα στὴν προσπάθειά του· ἡ ψυχούλα του προσδοκᾷ μιὰ στοργικὴ καθοδήγησι, ἀπὸ τὴν ὁποία νὰ μὴ λείπῃ ἡ ἀναγνώρισις τῶν κόπων του καὶ τῆς προθυμίας του νὰ συμμορφωθῇ στὴν παραγγελία τοῦ διδασκάλου του.

Συνέπεια τῶν ἀναμφισβητήτων αὐτῶν διαπιστώσεων εἶναι καὶ ἄλλος γιὰ τὸν διδάσκαλο κανόνας: «νὰ ὀρίζῃ στοὺς μαθητὰς του κάθε μερὰ τὴση γραφικὴ ἐργασία· ὅση θὰ μπορέσῃ νὰ ἐξελέγξῃ ἐγκαίρως». Δηλαδή τὸ ποσὸν τῆς ἐργασίας τῶν μαθητῶν νὰ εἶναι ἀνάλογο μὲ τὸν διαθέσιμο χρόνον τοῦ διδασκάλου των· γιὰ σοβαρὸ ἔλεγχο τῶν γραπτῶν ἐργασιῶν τους. Τονίζομε καὶ τὸ ἐξῆς, ὅτι ὁ διδάσκαλος σὲ καμιὰ περίπτωσι δὲν θ' ἀναθέσῃ τὸν ἔλεγχο αὐτὸ τῶν γραπτῶν τῶν μαθητῶν του σὲ συμμαθητὰς των. Γιατὶ τὸ σύστημα αὐτὸ (εἴτε ἡ ἀνάθεσις σὲ λίγους, ἄριστους ἔστω, τῆς τάξεως μαθητὰς· εἴτε ἡ δι' ἀνταλλαγῆς τῶν γραπτῶν διόρθωσις· ὅχι μόνον κανένα πρακτικὸ σκοπὸ δὲν ἐξυπηρετεῖ, ἀλλὰ τουναντίον γίνεται πρόξενος ἀπωλείας χρόνου, καὶ τὸ χειρότερο: δημιουργεῖ ἀντεγκλήσεις καὶ μίση μεταξὺ τῶν μαθητῶν. Ἰσως στὸν διδάσκαλο τοῦ μονοταξίου σχολείου, σ' ἐξαιρετικὲς περιπτώσεις, νὰ ἐπιτρέπεται ν' ἀναθέτῃ, σὲ μαθητὰς τῶν ἀνωτέρων τάξεων, τὸν ἔλεγχο γραπτῶν ἐργασιῶν τῶν κατωτέρων τάξεων. Ἀλλὰ καὶ τότε πάλιν ὀφείλει νὰ ρίψῃ μιὰ ματιά κι αὐτός, μπροστὰ στοὺς ἐνδιαφερόμενους μαθητὰς, στὰ γραπτὰ τους καὶ νὰ πῇ στὸν καθένα κανένα λόγο ἐπαινετικὸ ἢ ἐνθαρρυντικὸ καὶ ποτὲ προσβλητικὸ καὶ πολὺ περισσότερο· ἐμπαικτικὸ, ἔστω καὶ ὑπὸ τύπον ἀστεϊότητος». Ὁ μαθητὴς, κι ὁ πιὸ ἀνάισθητος (φαινομενικῶς)· προτιμᾷ

μιὰ ὁποιαδήποτε τιμωρία, ἔστω καὶ σωματική, παρὰ τραυματισμὸ τῆς φιλοτιμίας του, καὶ μάλιστα μπροστὰ στοὺς συμμαθητάς του.

Ὁ συνήθης τρόπος ἐλέγχου γραπτῶν ἐργασιῶν.

Ὁ διδάσκαλος θεωρεῖ καὶ ἐλέγχει τὰ γραπτὰ τῶν μαθητῶν σέρνοντας μιὰ κόκκινη εὐθεῖα γραμμὴ κάτω ἀπὸ τὶς λανθασμένες λέξεις ἢ συλλαβές· δίχως καὶ νὰ διορθώῃ τὰ λάθη. Ἡ εὐθεῖα αὕτη δὲν πρέπει νὰ εἶναι τυχαία· Βάρβαρη! Γιατὶ πρόκειται μόνο γιὰ διακριτικὴ ὑπόδειξι καὶ τίποτε παραπάνω. Ἄν τὰ λάθη εἶναι ὁμοία (π.χ. ἡ λέξις τοῖχος = τῆχος χρησιμοποιήθηκε πολλὰς φορὲς καὶ λανθασμένα), ἡ γραμμὴ ἢ κόκκινη θὰ ὑπάρχῃ μόνο στὴν πρώτη λέξι· στὶς ἐπόμενες σημειώνεται ἓνα συνηματικὸ σημεῖο· μικρό, ἔστω ἓνα σταυρουδάκι ἢ μιὰ κουκκίδα καὶ ὁ μαθητὴς φροντίζει καὶ κάμνει τὴ σχετικὴ διόρθωσι.

Ἔτσι δὲ γεννιέται τρόμος στὴν ψυχὴ τοῦ μαθητοῦ ἀπὸ τὸ μεγάλο πλῆθος τῶν λαθῶν του καὶ ἀπογοήτευσις, ποὺ θὰ γίνῃ ἐμπόδιο γιὰ μιὰ ἐξόρμησι καὶ προσπάθεια πρὸς ἐκμάθησι τῶν λανθασμένων. Λέγοντας αὐτά, ἔχομε ὑπόψῃ μας ὅτι οὔτε ὁ διδάσκαλος παρέλειψε τὴν «προπάρασκευή» γιὰ τὸ γραπτὸ ποὺ ὥρισε· οὔτε ὁ μαθητὴς ἀνήκει στὸν τύπο τῶν «ἀπὸ συστήματος ἀμελῶν» ἢ τῶν «πνευματικῶς ἀναπήρων». Ἄλλως τε, ὅπως σημειώνομε κι ἄλλοι, οἱ τέτοιοι μαθηταὶ εἶναι σπάνιοι, ὥστε νὰ μὴν ἡμποροῦν νὰ ἐπηρεάζουν τὴ γενικὴ πορεία μιᾶς τάξεως στὴ συστηματικὴ ἐργασία καὶ τὴν πρόοδο.

Ἀφοῦ ὁ διδάσκαλος σημειώσῃ μὲ κόκκινο τὰ λάθη ποὺ παρέτήρησε· μονογραφεῖ τὸ γραπτὸ στὴν κάτω δεξιὰ γωνιά του καὶ ποτὲ πάνω στὸ γραπτὸ. Τὸ γραπτὸ πρέπει νὰ εἶναι πάντοτε σεβαστὸ. Περιττεῦναι καὶ τὰ συνηματικὰ σημάδια, ποὺ συνηθίζονται στὰ σχολεῖα τῆς Μέσης. Αὐτὰ εἶναι ἄχρηστα στὸ Δημοτικὸ σχολεῖο. Προτιμότερο ὁ διδάσκαλος νὰ γράφῃ κάτω ἀπὸ τὸ γραπτὸ μὲ λέξεις τὶς παρατηρήσεις του, οἱ ὁποῖες πρέπει νὰ εἶναι ἐκφραστικὲς καὶ σύντομες καὶ ν' ἀφοροῦν ἀποκλειστικά: τὴν καθαριότητα, τὴν τάξι καὶ τὴν καλαισθησίαν. Ἐπίσης πρέπει νὰ λείπουν καὶ οἱ βαθμοί. Αὐτοὺς τοὺς σημειώνει ὁ διδάσκαλος στὸν κατάλογό του καὶ δὲν τοὺς ἀνακοινώνει στοὺς μαθητάς. Καὶ ἡ βαθμολογία αὕτη καλύτερα νὰ περιορισθῇ σὲ μιὰ φορὰ τὸν μῆνα. Ἄν ὁ διδάσκαλος ἐπιθυμῇ ν' ἀσκήσῃ ἄκρα δικαιοσύνη· συγκεντρώνει στὸ τέλος τοῦ μηνὸς τὰ τετράδια τῶν μαθητῶν

καὶ βάσει μιᾶς γενικῆς θεωρήσεώς των· βαθμολογεῖ τὸν καθένα γιὰ τὸν μῆνα ἐκείνον, κι αὐτὸ γιὰ νὰ ἐνημερώσῃ τοὺς γονεῖς γιὰ τὴν πρόοδο ἢ τὴν καθυστέρησι τῶν τέκνων τους στὴν ὁρογραφία καὶ τὴν καλαισθητικὴ μόρφωσι.

Οἱ ἐπιμεληταὶ παίρνουν τὴν κατάλληλῃ ὥρα τὰ θεωρημένα γραπτὰ ἀπὸ τὴν Ὑδρα καὶ τὰ παραδίδουν στοὺς μαθητὰς μετ' ἡσυχία καὶ σχετικὴ σπουδὴ καὶ μετ' ἐξοικονομεῖται πολὺτιμος χρόνος. Οἱ μαθηταὶ κρύβουν ἀμέσως τὰ τετράδιά τους κάτω ἀπὸ τὸ γραφεῖο τοῦ θρανίου (ἢ στοὺς σάκκους των· χωρὶς θόρυβο καὶ χρονοτριβὴ) γιὰτὶ πρόκειται ν' ἀρχίσῃ τὸ μάθημα τῆς Ἀναγνώσεως.... Κατ' οἶκον ὅμως ἦστο σχολεῖο (οἱ μαθηταὶ τῶν ὀλιγοτάξιων σχολείων, κατὰ τὴν ὥρα τῆς σιωπηλῆς ἀπασχολήσεως) διορθώνουν μόνοι τους τὰ λάθη των· συμβουλευόμενοι τὸ σχετικὸ κείμενο ἀπὸ τὸ Ἀναγνωστικὸ τους. (*Ἐχουν τὸ κείμενο· ἀριστερὰ καὶ ὑψηλότερα καὶ τὸ τετράδιο· δεξιὰ καὶ χαμηλότερα. Ἐπίσης τὸ μελανοδοχεῖο βρίσκεται δεξιὰ. Καλὸ νὰ γίνῃ χρῆσις αὐτομάτων γραφίδων (στυλὸ) καὶ ἐν ἀνάγκῃ τοῦ μολυβοκόνδουλου· ποὺ εἶναι ξυμμένο κ' ἔτοιμο πρὶν ἀρχίσῃ τὸ μάθημα. Στὰ ἐν χρήσει σημερινὰ θρανία, ἢ χρῆσις μελανοδοχείων γεννᾷ ἀταξίες καὶ στενοχώριες ἀπὸ τυχαῖες ζημιές, ποὺ θ' ἀποφεύγονταν ἂν ἀντὶ θρανίων· γινόνταν χρῆσις τραπεζίδων...).

Καὶ πῶς νὰ διορθώνουν τὰ λάθη;

*Ἄλλοι ἐπιτρέπουν νὰ διαγράψῃ ὁ μαθητὴς τίς ἐσφαλμένες λέξεις ἢ συλλαβὰς μετ' ἐνὶ εὐθείᾳ, πάνω ἀπὸ τὴν ὁποία νὰ τίς ξαναγράψῃ σωστὰ· διορθωμένες πιά. Στὴν περίπτωση ὅμως αὕτῃ ἢ οἱ χαρακιές τοῦ τετραδίου πρέπει νὰ εἶναι ἀραιές ἢ ν' ἀφήνεται κατὰ τὴ γραφὴ μιὰ σειρὰ κενή, στὴν ὁποία νὰ γράφονται τὰ διορθωμένα. Κι ἄλλοι ζητοῦν: ὕστερα ἀπὸ τὴ διαγραφὴ τῆς λανθασμένης λέξεως, ἢ καὶ χωρὶς νὰ γίνῃ ἡ διαγραφὴ αὐτῇ, νὰ γράφονται τὰ λανθασμένα· διορθωμένα πιά, κάτω ἀπὸ τὸ γραπτὸ σὲ στήλῃ καὶ ἐν συνεχείᾳ 4—5 φορές, ὥστε ν' ἀσκηθοῦν μάτι καὶ χέρι στὴ σωστὴ γραφὴ, καθὼς καὶ τὴν καλὴ γραφὴ, γιὰτὶ καὶ τὸ κακογραμμένο ἰσοδυναμεῖ μετ' ἰσχυρὸν λανθασμένο. *Ἄλλοι πάλιν φρονοῦν, ὅχι ἄδικα ἴσως, ὅτι σὲ ὠρισμένες περιπτώσεις δὲν ἀρκεῖ νὰ γραφῇ ἡ λανθασμένη λέξις μεμονωμένη· ἀλλὰ μέσα στὴ φράσι, στὴν ὁποία ἀνήκει. Π. χ. ἀντὶ ἡ τύχη (τὸ λανθασμένο) = οἱ τοῖχοι (τὸ σω-

στό), νά ἐπαναλαμβάνεται ἡ φράσις: «οἱ τοῖχοι τοῦ σπιτιοῦ ἦταν ἀσπρισμένοι». Καί ὅλ' αὐτά εἶναι, ἴσως, κατορθωτά στίς ἀνώτερες τάξεις· στίς κατώτερες ὁμῶς τάξεις πού γράφουν συνήθως μέ μολυβοκόνδυλο, ὡδηγοῦνται οἱ μαθηταί νά σβήνουν μέ γομμαλάστιχο τά λανθασμένα καί νά τά ξαναγράψουν μέ τήν ὀρθή τους γραφή· ἀπό τὸ κείμενο τοῦ μαθήματός (ἢ κι ἀπό τὸν πίνακα). Ἄν τὰ λάθη εἶναι πολλά· παραγγέλλονται νά ξαναγράψουν τὸ κείμενο, ἴσως καί περισσότερες ἀπὸ μιὰ φορά.

Πολλοὶ δὲν συμφωνοῦν μέ τὸ σβήσιμο τῶν ἐσφαλμένων μέ τὸ γομμαλάστιχο, γιατί ἡ χρῆσις γομμαλάστιχου γίνεται αἰτία γι' ἀταξίες στήν τάξι καί ἐξ ἄλλου προκαλεῖ δαπάνη ὄχι ἀσημαντή. Τὸ σχολεῖο δὲν πρέπει νά δημιουργῇ δαπάνες μὴ ἀπαραίτητες, πού ὅσο μικρὲς κι ἂν εἶναι· καταντοῦν πολὺ ἐνοχλητικὲς στίς ἄπορες οἰκογένειες κ' ἐκεῖνες πού ἔχουν πολλὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο. Περιορισμὸς λοιπὸν τετραδίων, μολυβίων, λαστίχων κ.ο.κ. στὸ ἐλάχιστο ὄριο· ἀλλὰ καί διαρκὲς παρακολούθησις γιὰ τὴ φύλαξι τους καί τὴν καλή τους χρῆσι. Ἐκεῖνοι πού θέλουν τὸ ἄμεσο σβήσιμο τοῦ λανθασμένου· στηρίζονται στήν ψυχολογικὴ ἀπαίτησι· νά μὴ προβάλλωνται στὰ μάτια τῶν παιδιῶν τὰ λάθη πολὺν καιρὸ, γιατί τότε αὐτὰ ἐντυπώνονται κατὰ περίεργον τρόπο· ζωηρότερα στὸ μυαλὸ τους καί ἡ ἀπαλειψὶς τῶν ἀπὸ τὴ μνήμη εἶναι δυσχερὲς ἐργασία τοῦ σχολικοῦ. Ὅσο λιγώτερο χρόνο βλέπει ὁ μαθητὴς τὸ λάθος· τόσο εὐκολώτερα ἐπισκιάζεται αὐτὸ κ' ἐξαφανίζεται ἀπὸ τὸ σχετικὸ κέντρο τοῦ ἐγκεφάλου. Γιὰ ὅλ' αὐτὰ τὰ ζητήματα· ἐκεῖνο πού ἔχει νά κάμῃ ὁ προνοητικὸς διδάσκαλος εἶναι ν' ἀκολουθῇ πιστὰ τὴ διδακτικὴ ἀρχή: «**προλάμβανε τὰ λάθη**» μέ κάθε μέσο πού ἔχει στὴ διάθεσί του καί πρό παντός μέ τὴν κατάλληλη **προπαρασκευὴ** ἐκείνου πού πρόκειται νά δώσῃ στοὺς μαθητὰς γιὰ γραφὴ (ἀντιγραφὴ κειμένου, ὀρθογραφίῃ, Ἐκθεσί, κ.ο.κ.)

Σκοπὸς ὅλων τῶν παραπάνω παρατηρήσεων καί συστάσεων εἶναι: α) μέ τὴν ἐπανάληψιν νά ἐμπεδωθῇ στὸ μυαλὸ τῶν μαθητῶν ἡ σωστὴ γραφὴ μιᾶς λέξεως ἢ μιᾶς προτάσεως, β) ὁ μαθητὴς νά προσέξῃ στὸ λάθος του μ' ἐνδιαφέρον καί νά τὸ ἐπανορθώσῃ μόνος του, γ) νά συνηθίσῃ νά μὴν κρύβῃ τὰ σφάλματά του· ἀλλὰ νά ἔχῃ τὸ θάρρος νά τ' ἀνακοινώσῃ καί στοὺς ἄλλους, μέ σκοπὸ νά ἐπιδιώξῃ τὴν ἐπανόρθωσί τους.

Ὁ μαθητὴς συνηθίζει νά μὴν κρύβῃ τὰ σφάλματά του· ὅταν

γνωρίζη ότι δέν θά τιμωρηθῇ ὅπωςδῆποτε γι' αὐτά· καί ὅτι, ἂν τ' ἀνακοινώσῃ, δέν θά ὑποστῇ τήν εἰρωνεία τοῦ διδασκάλου καί τῶν συμμαθητῶν του. Ὅταν ἀποκτήσῃ τήν καλή αὐτῇ συνήθεια· θά λείψῃ καί τὸ ζήτημα τῆς κρυφῆς ἀντιγραφῆς καί κλειψιάς κατὰ τῇ γραφῇ τῆς ὀρθογραφίας· κατὰ τοὺς γραπτοὺς διαγωνισμούς. Οἱ νεώτεροι διδακτικοί, τόση σημασία δίδουν στοῦ ζήτημα αὐτό, στοῦ νά μὴ βρεθῇ δηλαδή ὁ μαθητὴς στὴν ἀνάγκη νά ἔχῃ τὸ νοῦ του στὴν «ἀντιγραφὴ καί τὴν κλειψιά» ἀπὸ τοὺς διπλανούς· του ἢ ἀπὸ βιβλίο ἢ ἀπὸ «εἰδικά» σημειώματα..., ὥστε τοῦ ἐπιτρέπουν νά ἐρωτᾷ ἐλεύθερα τὸ διδάσκαλό του ἢ καί τὸ συμμαθητὴ του γιὰ κανένα ὀρθογραφικὸ λάθος, ποῦ τοῦ διαφεύγει τὴν ὥρα ποῦ γράφει διαγωνισμό ἢ Ἐκθεσί. Ἀλλὰ καί κατὰ τὴν ὥρα ἀκόμα τῆς «Ὁρθογραφίας» ἂν, ἐκτάκτως, προβάλλῃ ἓνα τέτοιο ἐρώτημα· δέν πρέπει ὁ διδάσκαλος νά φανῇ αὐστηρὸς καί ἄτεγκτος. Καλὸ εἶναι νά συνδράμῃ τὸν μαθητὴ ποῦ βρίσκεται σὲ ἀδημονία καί ψυχικὴ ταραχή, μὲ τὸν πόθο νά μὴν ὑστερήσῃ ἄλλων συμμαθητῶν του, ποῦ θά τύχῃ νά γράψουν δίχως λάθος τὸ ὀρθογραφικὸ κείμενο. Πόση εὐγνωμοσύνη θά νοιώσῃ τότε γιὰ τὸν καταδεκτικὸ καί καλοπροαίρετο διδάσκαλό του! Καί θά θυμᾶται πάντοτε τὴν περίπτωσι αὐτῇ· ὥστε ποτὲ πιά νά μὴν ὑποπέσῃ στοῦ ἴδιο ὀρθογραφικοῦ λάθους.

Ἐπίσης ἐπικρατεῖ τώρα ἡ ἀντίληψις, ὅτι οἱ μαθηταὶ τῶν ἀνωτέρων τάξεων μπόρουν καί πρέπει νά εἶναι ἐφωδιασμένοι μὲ Ὁρθογραφικὸ λεξικὸ τῆς τσέπης καί νά τὸ συμβουλευθῶνται σὲ κάθε περίστασι· κι ὅταν γράφουν διαγωνισμούς καί Ἐκθεσί, κι ὀρθογραφικὸ κείμενο ἀκόμα, ὅπως ἀκριβῶς κάνουν οἱ μεγάλοι ὅταν ἐργάζονται στοῦ γραφεῖο τους. Τόσο πολὺπλοκή εἶναι ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορικὴ Ὁρθογραφία καί τόσες ἀμφισβητήσεις ὑπάρχουν γιὰ πολλὰ στοιχεῖα τῆς· ὥστε σπάνιοι νά εἶναι ἐκεῖνοι ποῦ μποροῦν νά ὀρθογραφοῦν ἅπταιστα ὅλες τῆς Ἑλληνικῆς λέξεις μὲ βάση τὴν Γραμματικὴ τῆς Ἀττικῆς διαλέκτου καί τῆς νεώτερης καθαρεύουσας.

Πρέπει νά παύσῃ πιά νά τυραννῇ τοὺς Ἑλληνοπαιδας τὸ ὀρθογραφικὸ πρόβλημα τόσο πολὺ, καί μάλιστα στὴ μικρὴ τους ἡλικία. Ὅλος ὁ σκοπὸς τοῦ σχολείου δέν εἶναι ἡ ὀρθογραφία· εἶναι καί αὐτὴ ἓνα μόνιο τῆς ὅλης μορφώσεώς των. Μὲ αὐτὸ δὲ θέλομε νά μειώσωμε τὴν ἀξία τῆς Ὁρθογραφίας· οὔτε προτείνομε τὴν παντελὴ κατάργησί της. Τουναντίον μάλιστα. Τὴν ὀρθογράφησι ἐνὸς γραπτοῦ, ὅποιουδῆποτε γραπτοῦ, θεωροῦμε

άπαραίτητο στοιχείο της καλής μορφώσεως του Έλληνόπουλου, έφ' όσον ή μοίρα του τό ύποχρεώνει νά κάμνη χρῆσι της Ιστορικῆς Έλληνικῆς γραφῆς. Ασφαλῶς οί νεώτερες γενεές όλιγώτερο της σημερινῆς θά τυρανηθοῦν μέ τήν Ιστορικῆ αὐτῇ ὀρθογραφία, γιατί ὠρίμασε πιά ή αντίληψις, ὅτι ἐπιβάλλεται, αδιάφορο ἂν ή Δημοτική θά ἐπικρατήσῃ σ' ὅλην τήν Έκπαίδευσιν ή θά συνυπάρχῃ μέ τήν καθαρεύουσα, ή κατάργησις τουλάχιστο τῶν ἄχρηστων γιά τήν ἐποχή μας πνευμάτων καί τόνων καί μάλιστα της βαρείας καί της περισπωμένης. Ένας τόνος, ή ὀξειά, ἄριστα μπορεῖ νά ἐξυπηρετῇ τίς σημερινές ἀνάγκες τοῦ ὀρθοῦ τονισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν λέξεων. Μέ τήν κατάργησιν της περισπωμένης - οί περισσότεροι ὀρθογραφικοί κανόνες τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου θά ἐξαφανισθοῦν αὐτομάτως. Ὅποτε μαθηταί καί διδάσκαλοι θ' ἀπαλλαγοῦν πιά ἀπό ἀνιαροῦς καί δυσνόητους τονικούς κανόνες της ὀρθογραφίας. Έως τότε ὅμως ἀνάγκη ὁ διδάσκαλος σέ κάθε δύσκολη περίστασι τῶν μαθητῶν του γιά τήν ὀρθογράφησιν ἑνός κειμένου, νά τοῦς διευκολύνῃ μέ κάθε δυνατό τρόπο (Βλ. σχετικά στό Σημείωμα 5ο : «Τό ὀρθογραφικό πρόβλημα στό δημοτικό σχολεῖο»).

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 5

Τό ὀρθογραφικό πρόβλημα στό δημοτικό σχολεῖο.

Ἄν καί γιά τήν «ὀρθογραφία» θά μιλήσωμε ἐκτενέστερα στό Β' τεῦχος της σειρᾶς τῶν «Διδακτικῶν Ὁδηγίων» μας, ὅμως θεωροῦμε ἀναγκαῖο νά ἐκθέσωμε σύντομα κ' ἐδῶ τίς σχετικές γνώμες μας, γιατί καί ή «Ὀρθογραφία» εἶναι ἀναπόσπαστο μέρος της διδασκαλίας τοῦ γλωσσικοῦ μαθήματος - μαζί μέ τή Γραμματική, μέ κέντρο τήν ἀνάγνωσιν, τήν ἐπεξεργασία δηλαδή ἑνός ἀναγνωστικοῦ κειμένου. Ὅταν λέγωμε, ὅτι Γραμματική καί ὀρθογραφία συνδιδάσκονται μέ τήν ἀνάγνωσιν - ἔχομε ὑπόψιν μας, ὅτι δέν πρόκειται γιά τή συστηματική διδασκαλία τῶν δύο πρώτων - ἀλλ' ὅτι ἐπικουρικᾶ ἐξετάζονται τὰ μαθήματα αὐτά μέ βάσιν τό ἐξεταζόμενο κείμενο, πού χρησιμεύει ὡς πεδίο ἐφαρμογῆς τῶν μαθημένων ἥδη ἀπό τήν ὕλη της Γραμματικῆς. Εἰδικά γιά τήν Ὀρθογραφία φρονοῦν μερικοί, ὅτι πρέπει νά συνδέεται ή διδα-

σκαλία της με τη διδασκαλία της Γραμματικής¹. Αυτό πιθανόν ν' ἀληθεύη γιὰ τίς περιπτώσεις πού κάθε ὀρθογραφικός κανόνας ζητεῖται νὰ διδαχθῇ ὡς τέτοιος ξεχωριστὰ καὶ μάλιστα στῇ σειρά πού βρίσκεται στὸ Ἀναλυτικὸ Πρόγραμμα καὶ αὐτὸ - μόνον ὅταν πρόκειται γιὰ τίς δύο ἀνώτερες τάξεις. Στις τέσσαρες ὁμως κατώτερες - τὰ ζητήματα εἶναι πιὸ ἀπλά καὶ πιὸ ξεκαθαρισμένα. Καθ' ἡμᾶς, οὔτε καν αὐτοτελὲς μάθημα Γραμματικῆς πρέπει νὰ ὑπάρχη στις τάξεις αὐτές, ὅπως κι ἂν νοητὰ τὸ μάθημα αὐτό. Στις κατώτερες καὶ τίς μεσαῖες τάξεις (ἴσως καὶ στις ἀνώτερες σὲ πολλές περιπτώσεις), ἡ ὀρθογραφία μαθαίνεται κατὰ τὰ $\frac{2}{10}$ μηχανικὰ καὶ ὄχι βάσει γραμματικῶν κανόνων. Τὸ ἀντίθετο μάλιστα συμβαίνει: ἀπὸ τὰ παραδείγματα πού μποροῦν οἱ μαθηταὶ νὰ συγκεντρώσουν ὁμοίων γραμματικῶν φαινομένων, ἀπὸ μαθημένο κείμενο ἀναγνώσεως ἢ περιλήψεως, διαπιστώνουν καὶ διατυπώνουν οἱ ἴδιοι τὸν σχετικὸ ὀρθογραφικὸ κανόνα - ὡς κοινὸ γραμματικὸ φαινόμενο. Π. χ. «Ὅλες οἱ λέξεις

1. Γνώμη τοῦ συναδέλφου κ. Β. Οἰκονομίδου. — Γιατί α) εἶναι συγγενέστηρ ἡ ὀρθογραφία μετὰ τὸ μάθημα τῆς Γραμματικῆς. β) Μετὰ τὸν καλὸ καθορισμὸ τοῦ πρὸς ὀρθογράφει τμήματος - θὰ παρέχωνται κατ'ἀλληλα παραδείγματα γιὰ τὸ μάθημα τῆς Γραμματικῆς καὶ θὰ διευκολύνεται κι αὕτη. γ) Δὲν θὰ ἐκτελεῖται μάθημα τόσο χρήσιμο - με σπουδὴ καὶ βιασύνη, με δὴ ἐκτελεῖται συνδιδασκόμενο μετὰ τὴν ἀνάγνωσι, μετὰ τὸ φόβο μήπως λιγοστεύσῃ ὁ χρόνος τῆς διδασκαλίας τῆς τελευταίας. δ) Μετὰ τὴ συνδιδασκαλία τῆς ὀρθογραφίας μετὰ τῆς Γραμματικῆς - τὸ μὲν θὰ ἐμβαθύνωμε περισσότερο σὲ ὅσες λέξεις εἶναι ἀνάγκη - τὸ δὲ θὰ φωτίζεται περισσότερο καὶ τὸ μάθημα τῆς Γραμματικῆς πρὸς μεγαλύτερο ὄφελος τῶν μαθητῶν, καὶ ε) Ἡ συνδιδασκαλία αὕτη θ' ἀπαλλάσσει τὸν διδασκαλὸ ἀπὸ τὸν κόπο νὰ σημειώνῃ στὸ σημειωματάριό του κάθε τόσο τὰ κατὰ τὴν ὀρθογραφία σφάλματα τῶν μαθητῶν του - γιὰ νὰ τὰ ἐμφανίσῃ τὴν ὥρα τοῦ μαθήματος τῆς Γραμματικῆς, πράγμα πού κι ὅταν γίνεται - δὲν παρέχει καὶ μεγάλῃ ὠφέλειᾳ, γιατί τὰ παραδείγματα μετὰ καιρὸ χάνουν τὴ φωτεινότητά τῆς ἐπικαιρότητάς των. — Οἱ γνώμες αὐτές στὰ περισσότερὰ τους σημεῖα παίρνουν τὴν ἐξήγησί τους μετὰ ὅσα στὸ σύνολό τους ἐκθέτομε γιὰ τὴ διδασκαλία τῆς ὀρθογραφίας - προκειμένου μάλιστα γιὰ τίς 4 πρώτες τάξεις. Ἰδιαίτερο μάθημα Γραμματικῆς μόνο 1—2 φορές τὴν ἐβδομάδα μᾶς ἐπιτρέπει τὸ πρόγραμμα. Μέσα λοιπὸν στις δύο αὐτές ὥρες θὰ περιμένουν οἱ μαθηταὶ μαζί μετὰ τὴν τὴν ὅλη τῆς Γραμματικῆς νὰ μάθουν καὶ ν' ἀσκηθοῦν, σὲ ἱκανοποιητικὸ βαθμὸ, στὴν ὀρθογράφει σημαντικοῦ κάπως (γιὰ τὴν τάξιν τους) κειμένων: Δὲν τὸ πιστεύομε. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν φωτεινότητά τῶν παραδειγμάτων - ἀποκτεῖται στὴν ἱκανότητα τοῦ διδασκάλου νὰ τὰ παρουσιάσῃ πάντοτε ὡς τέτοια καὶ νὰ μὴ διστάσῃ καὶ καμιά φορὰ τὴν ἐβδομάδα νὰ διδάξῃ Γραμματικὴ κι Ὀρθογραφία μαζί - με βάσι ἕνα ἀριστα καθωρισμένο τμήμα ἀπὸ τὸ ἀναγνωστικὸ κείμενο. Ἐπιφυλασσόμεθα νὰ ἐξετάσωμε ἄλλοτε (στὸ Β' τεύχος) λεπτομερέστερα τὰ πολυμερῆ καὶ πολὺπλοκα αὐτὰ ζητήματα τῆς γραμματικῆς καὶ ὀρθογραφικῆς διδασκαλίας.

πού αρχίζουν από (υ) παίρνουν δασεία», άφοϋ πρωτότερα παρατήρησαν, ότι «κάθε λέξι πού άρχίζει από φωνήεν παίρνει πνεύμα» και ότι «τά πνεύματα είναι δύο : ψιλή και δασεία». *Η, άφοϋ παρατήρησαν, ότι «ή παραλήγουσα παίρνει περισπωμένη μόνο όταν αϋτή είναι μακρά συλλαβή και ή λήγουσα βραχεία» (μήλο· δώρο· φρούτο)· τούς παρουσιασθούν τά παραδείγματα (τά μήλα· τά δώρα· τά φρούτα, τó χώμα· τó βήμα· τó νήμα)· συμπεραίνουν ότι «τό (α) στό τέλος τών ουδετέρων λέξεων είναι βραχεία συλλαβή· άφοϋ στη μακρόχρονη παραλήγουσα ύπάρχει περισπωμένη». Σπάνια όμως ή σχεδόν ουδέποτε θά θυμηθί ό μαθητής τόν κανόνα αϋτόν όταν τοϋ τύχη νά τονίση τή λέξι «σχολεία». *Όπως μηχανικά πρέπει νά έχη μάθει τή σωστή γραφή τών συλλαβών (σχο· και λει)—έτσι θά μάθη και τόν τονισμό τής συλλαβής (λει) μέ περισπωμένη, στη λέξι «σχολεία» (παντοπωλεία, μαγειρεία, κουρεία, κλπ.).

*Επειδή λοιπόν ή όρθογραφική ικανότητα είναι άποτέλεσμα κυρίως μηχανικής άσκησης και όχι, τόσο «ένσυνειδητης έφαρμογής μαθημένων γραμματικών κανόνων», πρέπει νά δίδεται στους μαθητάς ή εύκαιρία νά έπαναλάβουν πολλές φορές τό ίδιο κείμενο και γραπτά και όπτικά και άκουστικά (νά βλέπουν, νά διαβάζουν, νά γράφουν). *Ετσι ικανοποιούνται και οι τρεις κύριοι τύποι τών μαθητών: οι όπτικοί, οι άκουστικοί και οι κιναισθητικοί. Και τό κείμενο αϋτό πρέπει νά είναι όσο μπορεί ανάλογο μέ τή δυναμικότητα τής κάθε τάξεως και τό χρόνο πού διαθέτει για τήν έργασία αϋτή. Τό μέγεθος τοϋ κειμένου αϋτοϋ κανονίζεται ακόμα και μέ τό διαθέσιμο χρόνο τοϋ διδασκάλου για έλεγχο τοϋ, όπως είδαμε στό ύπ' άριθ. 4 Σημείωμα (έλεγχος τών γραπτών έργασιών τών μαθητών).

*Η θέσις αϋτή τοϋ προβλήματος τής *Όρθογραφίας στό Δημοτικό σχολείο εξετάσθηκε έξονυχιστικά σέ πολλά Διδασκαλικά συνέδρια ύπό τή διεύθυνσί μας (στό *Ηράκλειο Κρήτης, στην Τρίπολι, στην *Αλεξανδρούπολι και τό Βόλο) και ως συμπέρασμα είχε καθιερωθί στα σχολεία τών οικείων εκπαιδευτικών περιφερειών τό έξής γενικό σύστημα γραφής *Όρθογραφίας στό Δημοτικό σχολείο :

Πρώτα γίνηκε δεκτή ή άρχή, ότι : τό κάθε κείμενο πού κρίνεται ως κατάλληλο για έκμάθησι τής όρθογραφίας τοϋ πρέπει

νά προπαρασκευάζεται στο σχολείο με κοινή συνεργασία Διδακτικού και Τάξεως. Προς τοῦτο :

α) 'Ορίζεται' τὸ σχετικὸ κείμενο (2—3 σειρές γιὰ τὶς μεσαίες καὶ 3—5 τὶς ἀνώτερες τάξεις).

β) 'Ο διδάσκαλος ἐφιστᾷ τὴν προσοχὴ τῶν μαθητῶν στὴν ὀρθὴ γραφὴ τῶν δυσκόλων στὴν ὀρθογράφῃ τους λέξεων καὶ, ἂν τυχόν ἔχουν μάθει οἱ μαθηταὶ τὸ σχετικὸ γραμματικὸ κανόνα, ζητεῖ νά τοῦ δικαιολογήσουν τὴν τέτοια γραφὴ ἢ τὸν τέτοιο τονισμό (τοῖχος) ἢ πνευματισμὸ (ὕψος) τῆς συλλαβῆς.

γ) Γίνεται προσφυγὴ καὶ στὰ φαινόμενα τῶν παραγῶγων καὶ τῶν συνθέτων λέξεων. Δὲν ἀρκεῖ λ. χ. νά λέμε: προσέξτε πῶς γράφεται ἡ λέξις: **συνηθίζει**— με ὕψιλον, ἦτα, γιῶτα καὶ ἔψιλον γιῶτα, ἀλλὰ: ἡ λέξις «**συνηθίζει**» εἶναι ῥῆμα σύνθετο: **συν** = πρόθεσις με ὕψιλον, **ζει** τὸ γ' πρόσωπο τοῦ ἐνεστώτα τῆς ὀριστικῆς (συνηθίζω, ζεις—ζει), ἡ συλλαβὴ **θί** = με γιῶτα, γιατί εἶναι ῥῆμα σὲ **ίζω** καὶ γίνεται ἀπὸ τὴ λέξι **ἥθος** (συνήθεια)· τὰ σὲ (εἶα) προπαροξύτονα θηλυκά γράφονται με (εἶ) = ὑπερηφάνεια, ἐπιμέλεια, συνήθεια κ. ο. κ.

δ) 'Αφοῦ ἐξετασθοῦν κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν ὅλες οἱ λέξεις τοῦ κειμένου· γίνεται ἡ ἐρώτησις: «πόσες καὶ ποιές λέξεις στὸ κείμενο αὐτὸ παίρνουν δασεῖα ἢ ψιλὴ, πόσες καὶ ποιές περισπωμένη (ἢ ὀξεῖα...), ποιές γράφονται με (υ), με (η) κ. ο. κ. 'Ερωτήσεις συγκεντρωτικὲς τῶν ὁμοίων ὀρθογραφικῶν φαινομένων. 'Ετσι ἐφιστᾶται ἡ προσοχὴ τῶν μαθητῶν στὴν ἰδιορρυθμίαν τῆς γραφῆς τῆς καθημέρας λέξεως. Καὶ

ε) Παραγγέλλονται οἱ μαθηταὶ νά μάθουν ἀπὸ μνήμης τὸ κείμενο αὐτό, καθὼς καὶ τὴν ὀρθογραφίαν του. 'Επειδὴ ὅμως εἴμεθα ὑποχρεωμένοι νά φειδώμεθα τοῦ χρόνου τοῦ μαθητοῦ κατ' οἶκον—ἀντὶ νά τοῦ ὀρίσωμε ἰδιαίτερο τμήμα γι' ἀντιγραφὴ κειμένου καὶ ἰδιαίτερο τμήμα γιὰ ὀρθογραφικὴ ἀσκήσι—συνδυάζομε τὶς δυὸ αὐτὲς ἐργασίες καὶ ζητοῦμε: τὸ τμήμα τῆς 'Ορθογραφίας νά γραφῇ κατ' οἶκον καὶ ὡς ἀντιγραφὴ κειμένου. 'Ετσι γίνεται πολλαπλὴ ἐπανάληψις τῆς γραφῆς τοῦ ἰδίου κειμένου κι ὁ Διδάσκαλος ἀπαλλάσσεται τοῦ κόπου νά διορθῶνῃ γραπτὰ δύο εἰδῶν κειμένων. Λέγομε πολλαπλὴ, γιατί οἱ 2—3 σειρές στὶς μεσαίες τάξεις (καὶ οἱ 3—5 στὶς ἀνώτερες) εἶναι εὐκόλο νά γραφοῦν ἐν συνεχείᾳ δύο·

1. Βλέπε στὸ τέλος τοῦ Σημειώματος καὶ στὴν § Ε'

τρεις φορές (στο τετράδιο αντιγραφής κειμένου), αφού, όπως σημειώνουμε κατωτέρω, η εργασία αυτή θα γίνεται όχι κάθε ημέρα, αλλά ημέρα παρ' ημέρα. 'Η πολλαπλή αυτή γραφή δεν παρουσιάζει καμιά δυσκολία στα όλιγοτάξια σχολεία, γιατί μπορεί να εκτελεστεί και στο σχολείο, στις ώρες της σιωπηλής απασχολήσεως των μαθητών. Και επειδή η γραφή πρέπει να είναι και κανονική - με το σύστημα αυτό επιτυγχάνουμε τρία τινά: α) άσκησι στην όρθή αντιγραφή (άσκησις παρατηρήσεως των λεπτομερειών) · β) άσκησι στην όρθογραφία (ως προηγούμενος, κι ακόμα: άσκησι στην άσυνείδητη μηχανική όρθή γραφή των συλλαβών) - και γ) άσκησι στην κανονική γραφή (γραφή καλή· καλλιγραφία), γιατί ο μαθητής (του δημοτικού προ πάντως σχολείου) πρέπει να γράφει όλα τα γραπτά του με τον ίδιο, όσο μπορεί, τύπο γραμμάτων σε μέγεθος και σε σχήμα, δηλαδή με γράμματα **στρογγυλά και όρθια**, **ούρες ίσιες και γραμμές ισόπαχες** (και μάλλον ψιλές). Άλλο ζήτημα αν με τον καιρό θα πάρη τη συνήθεια να γράφει άσύνδετα (μεμονωμένα) τα γράμματα της κάθε λέξεως ή μ' ένώσεις (όσο είναι δυνατόν) μεταξύ τους. Το ζήτημα αυτό εξετάζουμε στο ανέκδοτο ειδικό έργο μας «ή Γραφή στο Δημοτικό σχολείο».

Η όρθογραφική επεξεργασία του κειμένου δεν πρέπει να διαρκή περισσότερο από 5' λεπτά της ώρας (αν κι ο χρόνος αυτός εξαρτάται από τη διάρκεια του κυρίου μαθήματος· εκτός αν μπορή κ' εκτελείται σε ιδιαίτερη ώρα. Είναι ζήτημα προγράμματος εργασιών του κάθε σχολείου), και να γίνεται **τρεις φορές την έβδομάδα**: Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή, και ή κατά τον αυτόν τρόπο μαθημένη όρθογραφία να γράφεται στο σχολείο **τρεις** επίσης φορές την έβδομάδα: την Τρίτη (ή της Δευτέρας), την Πέμπτη (ή της Τετάρτης) το Σάββατο (ή της Παρασκευής).

Και πότε θα γράφεται στο σχολείο;

Στα πολυτάξια σχολεία - στην αρχή του μαθήματος της ανάγνωσας, στα όλιγοτάξια - στις ώρες των σιωπηλών απασχολήσεων των μαθητών.

Και πότε θα γίνει ή προπαρασκευή της όρθογραφίας του νέου κειμένου;

Στο τέλος της ώρας κατά την οποία διδάχθηκε ή ανάγνωσις και ωρίσθηκε το προς αντιγραφήν κείμενο, ή και σε καμιά άλλη κατάλληλη ώρα, της ίδιας όμως ημέρας. Με το σύστημα αυτό

ἀποφεύγομε τὴν ὑπαγόρευσι τοῦ κειμένου τῆς ὀρθογραφίας ἀπὸ τὸν Διδάσκαλο ἢ κι ἀπὸ μαθητῇ, ἢ καὶ τῇ γραφῇ τους στὸν πίνακα.

Ἡ ὑπαγόρευσις εἶναι ἀπώλεια χρόνου, δίχως καμιά σημαντικὴ ὠφέλεια. Κατὰ τὴ γραφῇ μάλιστα στὸν πίνακα· προκαλεῖται ἀνία στοὺς περισσοτέρους μαθητὰς (ἐκείνους μάλιστα ποὺ κάθονται στὰ πίσω θρανία), ποὺ καταλήγει συνηθέστατα σὲ θόρυβο καὶ λογιῆς μικροαταξίες. Τὸ κακὸ αὐτὸ φυσικὰ εἶναι περιορισμένο ὅταν ὑπαγορεύῃ ὁ ἴδιος ὁ διδάσκαλος καὶ οἱ μαθηταὶ γράφουν στὰ τετράδιά τους, ἀλλὰ πάλιν ἔτσι χάνεται, ἐκτὸς ἀπὸ χρόνο, καὶ μιὰ καλὴ εὐκαιρία: νὰ ἐθισθοῦν οἱ μαθηταὶ στὸ νὰ διατυπώνουν γραπτὰ καὶ μὲ συνέχεια, μὲ εἰρμὸ στὶς σκέψεις των, τὰ διαλογήματά τους ποὺ εἶναι μιὰ πνευματικὴ ἐργασία (αὐτενέργεια) πολὺ σημαντικὴ μέσα στὶς ποικίλες ἐπιδιώξεις τοῦ σχολείου, καὶ ἡ ὁποία ἀσκεῖ τοὺς μαθητὰς νὰ συντάσσουν καλὰς Ἐκθέσεις. Εἶναι, τὸ ξανατονίζομε, μιὰ ἀρίστη πρωτοβαθμίδα γιὰ τὶς Ἐκθέσεις ἢ ἀπὸ μνήμης γραφῇ τῆς ὀρθογραφίας, στὰ τετράδια καὶ «κατ' ἰδίαν». (Στὸ πρακτικὸ μέρος τοῦ παρόντος ἔργου θὰ βρῇ ὁ ἀναγνώστης καὶ ἄλλες σχετικὲς ὁδηγίες καὶ παραδείγματα ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματος.)

Ἔτσι ὅλα τ' ἀνωτέρω ἰσχύουν πάνω κάτω καὶ γιὰ τὴ γραφῇ τῶν μαθητῶν τῶν δυὸ κατωτέρων τάξεων τοῦ δημοτικοῦ. Ἐπὶ πλεόν, γιὰ τὴν πρώτη τάξι συνιστοῦμε τὴ χρῆσι πινακιδίων στοὺς τοίχους μὲ τὶς λέξεις καὶ τὶς φράσεις, τῶν ὁποίων διδάχθηκαν τὴ γραφῇ (καὶ ἀνάγνωσι). Ὁ διδάσκαλος συμπληρῶνει κάθε φορὰ τὰ πινακίδια αὐτὰ μὲ τὶς ἐκάστοτε διδασκόμενες καινούργιες λέξεις καὶ φράσεις· γράφοντάς τις μὲ γράμματα ὥραϊα καὶ κάπως μεγάλα καὶ χονδρά, ὥστε νὰ διακρίνονται κι ἀπὸ μακριά. Ἔτσι ἡ ὁπτικὴ εἰκόνα τῶν λέξεων ἐμπεδώνεται στερεὰ στὸ μυαλὸ τῶν παιδιῶν. Τὸ ἴδιο μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ γίνῃ καὶ γιὰ τὴ δεύτερη καὶ τὴν τρίτη ἀκόμα τάξι (γιατὶ ὅχι καὶ γιὰ τὶς λοιπές;)—ὅταν τὸ σχολεῖο διαθέτει μεγάλο μαυροπίνακα στὸν ἀντικρυνὸ τοῖχο, πίσω ἀπὸ τὴν ἔδρα τοῦ διδασκάλου. Ἐκεῖ γράφει ὁ διδάσκαλος: κανόνες, κύρια ὀνόματα, χρονολογίες, γνωμικὰ κ.ο.κ. ποὺ πρέπει νὰ τὰ διατηρῇ ὁ μαθητῆς γιὰ πάντα τὴ μνήμη του. Πόσον καιρὸ θὰ μένουν αὐτὰ γραμμένα ἐκεῖ στὸν πίνακα, μπρὸς στὰ μάτια τῶν μαθητῶν· θὰ τὸ κρίνῃ ὁ διδάσκαλος. Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ πίνακος αὐτοῦ γιὰ τὸν σκοπὸ ποὺ μιλήσαμε, ἔχει καὶ τὸ καλὸ· νὰ προλαβαίνει τὴν κακογραφία τῶν μαθητῶν

μέ τη βιασύνη τους : νά ξεσηκώνουν ὅπως - ὅπως στό σημειώμα-
τάριό τους (βλ. τὸ 6^ο Σημείωμα) ἢ τὸ εἰδικὸ γιὰ τὰ προφορικὰ
μαθήματα τετράδιο - ὅ,τι γράφηκε σάν : κανόνες, γνωμικὸ, περί-
ληψη κ.ο.κ. Ἀφοῦ αὐτὰ θὰ μείνουν ἕνα διάστημα στὸν πίνακα -
θὰ βροῦν οἱ μαθηταὶ τὸν κατάλληλο καιρὸ νά τ' ἀντιγράψουν
στό μεταξὺ, σωστά καὶ καλλιγραφικά, μέ τὴν ἡσυχία τους.

Πρὶν κλείσωμε τὸ Σημείωμά μας αὐτὸ - θεωροῦμε καλὸ, γιὰ
τὴν εὐρύτερη προοπτικὴ τοῦ ζητήματος τῆς ὀρθογραφίας, νά πα-
ραθέσωμε γνώμες σχετικὲς καὶ ἄλλων ποὺ ἀσχολήθηκαν μέ
αὐτό.

Α'. — Σύστημα Σχολείου Ἑργασίας.

Στὸ ἔργο «Ἀπὸ τὴν τάξη μου»¹ καὶ στό κεφάλαιο «Ὁρ-
θογραφία» ἐκτίθεται ὁ τρόπος διδασκαλίας τῆς ὀρθογραφίας
σὴν Γ' τάξη μέ 32 μαθητάς. Στὸ σχολεῖο λοιπὸν αὐτὸ οἱ
μαθηταὶ, ἀσχολούμενοι μέ τὴν ἐξέτασι τῆς ἐνότητας «Ξενοδο-
χεῖο» ἐτοιμάζουν ἕνα ἐστιατόριο σὴν τάξι τους καὶ ἕνα τι-
μοκατάλογο φαγητῶν, ποὺ θὰ τὰ σερβίρουν στοὺς πελάτες
(προσκαλεσμένους). Γιὰ νά συντάξουν ὁμῶς τὸν κατάλογο
αὐτό - ἔπρεπε νά ξεύρουν νά γράφουν σωστά (ὀρθογραφικά) τὰ
ὀνόματα τῶν φαγητῶν καὶ ἐπίσης νά συντάξουν διαφημίσεις καὶ
προσκλητήρια... Ἔτσι αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκη τῆς ὀρθῆς
καλῆς γραφῆς...

«—... Τώρα τὰ παιδιὰ μου μέ τις πέννες στὸ χέρι ζοῦν μέ
ῦφος ποὺ τάξει πολλά... πρό... τοὺς γράφω στὸν πίνακα τις
δύσκολες λέξεις, τοὺς δίνω ἕνα - δυὸ κανόνες καὶ δὲν ἀφήνω νά
παρασυρθῶ σὲ ἀτέλειωτες ἐτυμολογικὲς διασαφήσεις...

«—... Γιὰ μένα ἡ Ὁρθογραφία εἶναι ὑπόθεσις ματιοῦ καὶ
ἐπίμονης ἀσκήσεως. Ἄν ἡ ὀρθογραφία εἶχε νά κάμῃ πολὺ μέ
τὴν ἐτυμολογικὴ σκέψι - θὰ ἦταν ν' ἀπελπίζεται κανεὶς : Ἀμεί-
βω - ἀμοιβή, λοιποὶ, λείπει - ἔλιπε. Αὐτὲς τις πέντε λέξεις νά τις
μάθῃ τὸ παιδί, μέ τὴν ἐτυμολογία τους ! Ἐδῶ μᾶς βγάζει πέρα
μόνο ἡ ἀσκήσις : Γιατί κι ἀνάμεσα σὲ χίλιους μεγάλους - οἱ 999

1. Μετάφραση Γ. Ντεγιάννη, Ἔκδ. Δ. Δημητράκου 1931 (σελ. 19 - 26). Βλ.
σχετικὰ καὶ τὸ ἔργο τοῦ συναδέλφου κ. Δ. Μάγου «Οἱ διαφορὲς τοῦ Νέου
καὶ τοῦ Παλίου Σχολείου» Ἔκδ. Μ. Σαλιβέρου, 1935.

δὲν θὰ ἤξευραν νὰ μοῦ ἀπαντήσουν γιατί οἱ λέξεις αὐτές γράφονται ἔτσι καί ὄχι ἄλλιῶς...

«... Ἔτσι μῆκαμε, ὁλότελα τυχαῖα (γιά τὰ παιδιὰ) σέ μάθημα ὀρθογραφίας. Οἱ μαθηταὶ οὔτε τὸ κατάλαβαν πὼς πρόκειται γιά ὀρθογραφικές ὑποδείξεις· γιά τὸ μάθημα αὐτὸ μὲ τὸ κακὸ τὸ ὄνομα. Αὐτοὶ προσπαθοῦν νὰ γράφουν ἕναν Κατάλογο, νὰ δημιουργήσουν κάτι ἐνδιαφέρον, ἔχουν ἕνα σκοπὸ πού τοὺς ξανάβει χαρά. Καί ἡ χαρά εἶναι σ' ὅλους τοὺς κύκλους ὁ ἄριστος διδάσκαλος...

«... Ἀφοῦ εἶδαν τίς εἰκόνες τῶν λέξεων· τοὺς ἔβαλα νὰ φέρουν τὰ φαγιά καί τίς τιμές σέ φόρμα τιμοκατάλογου: φαγὶ κάτω ἀπὸ φαγί, τιμὴ κάτω ἀπὸ τιμή...

«Ὁ τιμοκατάλογος πού θὰ κάνη τὴν πιὸ καλὴ ἐντύπωση· θὰ ἐκτεθῇ στὸ ξενοδοχεῖο!»

Μὲ τί ζήλο γράφουν τώρα! Μὲ τί ἐκνευριστικὴ ἐπιμέλεια προσέχουν τώρα στὴν Ὀρθογραφία!...

«... Σήμερα μάθαμε νὰ γράφωμε μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ ἀπὸ ἀρκετὰ δύσκολες λέξεις... ἡ ἄσκησης σ' αὐτὲς τίς λέξεις ἔρχεται κατόπι... καί ἡ ἄσκησης γίνεται ἔτσι πού τὰ παιδιὰ δὲν τὴν νομίζουν ἀγγαραία... Ὡστόσο εἶναι ἀνάγκη νὰ προσθέσωμε ἀκόμα καί ξεχωριστὲς ἀσκήσεις γιά ἐμπέδωσι... Ἡ ὀρθογραφία σὰ (θλιβερό) κριτήριον τῆς μορφώσεως εἶναι τόσο σπουδαία, ὥστε ν' ἀπαιτῇ κάθε μέρα καιρὸ γιά ἐπίμονη ἄσκησι, ὁλότελα ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἄλλη διδασκαλία... Γιά τὴν Ἀριθμητικὴ μᾶς παρέχει ἡ ζωὴ εὐκαιρίες νὰ τίς μάθωμε· γιά τὴν Ὀρθογραφία: μὲ λῖς!

«... Δυὸ προτάσεις εἶναι ἀτράνταχτες: α) στὴν ὀρθογραφία συγκεντρώνονται ὅλες οἱ ἀνοησίες καί β) ἡ ὀρθογραφία εἶναι κριτήριον γιά τὴν μόρφωσι. Πὼς νὰ φέρωμε σὲ ἁρμονία τίς δυὸ αὐτὲς πραγματικότητες; Τὴν ὀρθογραφία πρέπει νὰ τὴ θεωροῦμε γιά κεφάλαιο ξεχωριστό...

«... Ὡστόσο... θὰ ἐξακολουθῇ ἡ ὀρθογραφία νὰ εἶναι ἕνα δύσκολο κεφάλαιο καί ἡ ριζικὴ της ἀπλοποίησι θ' ἀπαιτήσῃ σκληροὺς ἀγῶνες, γιατί χρόνια ἐδείξαμε ἀδιαφορία στὸ ζήτημα αὐτό. Ὅσο νὰ γίνουν ὅμως αὐτὰ — μοναδικὸ διέξοδο βρῶσκω στὰ 4 παραγγέλματα:

1) ἄσκησις, 2) ἄσκησις, 3) ἄσκησις καί 4) μακρυὰ ἀπὸ μᾶς ἡ ἀπελπισία!

Β'.—Κατὰ τὴ μέθοδο Ντεκρολύ¹.

«... τετράδια ὀπτικῶν ἀσκήσεων, ἢ τετράδιο Γραφῆς καθ' ὑπαγόρευσι, ἢ τετράδιο τῆς ὀρθογραφίας. Δηλαδή ἐδῶ ὑπαγορεύει ὁ διδάσκαλος ἕνα κομμάτι, σχετικό πάντα με τὸ σπουδαζόμενο κέντρο καὶ τὰ παιδιὰ τὸ γράφουν στὸ τετράδιό τους, μετὰ τὴ διαφορά, ὅτι ἐδῶ δὲν γίνεται μόνον ὀρθογραφία, ἀλλὰ καὶ γραμματική. Ὁ διδάσκαλος 1) γράφει τὸ κείμενο, 2) βάζει ἀρκετὰ παιδιὰ καὶ τὸ διαβάζουν, 3) κάνει γραμματικὲς παρατηρήσεις, 4) τὸ ξαναδιαβάζουν τὰ παιδιὰ ν ο ε ρ ᾶ τὸ κείμενο ἢ καὶ ψιθυριστά, 5) τὸ σκεπάζει ὁ διδάσκαλος καὶ ἀρχίζει νὰ τοὺς τὸ ὑπαγορεύῃ, 6) ἔπειτα, περνᾷ ἀπὸ τὸν καθένα, τοῦ ὑπογραμμίζει τὰ λάθη του, γράφει στὸ κάτω μέρος τοῦ γραπτοῦ πόσα λάθη ἔκαμε (π. χ 5, 6...) καὶ 7) ξεσκεπάζει τὸν πίνακα καὶ παραγγέλνει νὰ διορθώσουν τὰ τυχόν λάθη των μόνοι τους...

«—Ἡ διόρθωσις δὲν γίνεται πάνω στὴ λανθασμένη συλλαβή, ἀλλὰ κάτω ἀπὸ τὸ κείμενο ξαναγράφεται ὅλη ἡ λέξις πού ἦταν γραμμένη λανθασμένα. Τὰ παιδιὰ πού παρουσίασαν ἐπαναλήψεις στὰ ἴδια σφάλματα· τὰ βάζει καὶ ξαναγράφουν ὁλόκληρη τὴ λανθασμένη λέξι περισσότερες ἀπὸ μιὰ φορές...

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

Τὸ ἀνωτέρω σύστημα Ντεκρολύ, ὅπως τὸ ἐκθέτει ὁ κ. Γαβρεσέας, ἀπαιτεῖ ἰδιαίτερη ὥρα διδασκαλίας γιὰ τὴν ὀρθογραφία καὶ μπορεῖ νὰ ἐφαρμόζεται μόνο σὲ πλήρη πεντατάξια καὶ ἐξατάξια δημοτικὰ σχολεῖα. Στὶς πολυπληθεῖς πάλιν τάξεις εἶναι λίγο ἐπικίνδυνο νὰ περιέρχεται ὁ διδάσκαλος ἀνάμεσα στὰ θρανία καὶ ν' ἀπασχολεῖται μετὰ διορθώσεις γραπτῶν... Τί μεγάλη διοικητικὴ δεξιότητα καὶ ἐπιβολὴ πρέπει νὰ ἔχη γιὰ νὰ κρατῇ τοὺς ζωηροὺς σὲ ἡσυχία καὶ εὐταξία, ὅσο κρατεῖ ἡ ἐργασία αὐτή;

Γ'.— Β. Οἰκονομίδης, Ἐπιθεωρητὴς Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως.

«—Πρὶν ἢ ἀναθέσωμε στοὺς μαθητὰς τὴν ἐκμάθησι τῆς ὀρθογραφίας ἑνὸς τμήματος· πρέπει προηγουμένως νὰ τοὺς διδά-

1. Βλ. παιδαγωγὸ Π. Γαβρεσέα: «Σχολεῖο καὶ Νέα Παιδαγωγικὴ μέθοδος Decroly». Ἔκδ. Π. Δημητράκου 1933, Ἀθήναι. Σελ. 81-82.

ξωμε με ποιόν τρόπο γίνεται η εκμάθησις αυτή. Για την εργασία αυτή ο Διδάσκαλος διαθέτει μερικές ιδιαίτερες ώρες διδακτικές. Την ορθογραφική δεξιότητα των μαθητών αναπτύσσει ο διδάσκαλος αν εργασθῇ κατά τον εξής τρόπο:

1.—1. Ύστερα από τον καθορισμό του τμήματος προς εκμάθησις της ορθογραφίας του προτρέπει τους μαθητάς να παρατηρήσουν έξ αρχῆς με «βραδύν ρυθμόν» την κάθε λέξι, ψιθυρίζοντάς την ελαφρότατα. π.χ. Ὁ κυ-νη-γός α-φοῦ ξ-λα-βε-τὸ ὄ-πλον του α-νε-χώ-ρη-σε δι-ὰ τὴν ἐ-ξο-χήν. Ἡ ἐξέτασις αὐτὴ θὰ διαρκέσῃ λίγο ἢ πολὺ ἀναλόγως τῶν δυσκολιῶν ποὺ θὰ παρδυσιάσῃ τὸ τμήμα. Με αὐτὴ θὰ ἐπιδιώκωμε: α) τὸν ἀκριβῆ σχηματισμὸ ἐποπτικῆς εἰκόνας τῆς κάθε λέξεως καὶ β) τὴν ἀπομόνωσι τοῦ τμήματος.

2. Ἐπειτα, προτρέπει τοὺς μαθητάς ν' ἀντιγράψουν τὸ τμήμα (στὸ τετράδιο τῆς ἀντιγραφῆς κειμένου) με γράμματα εὐάναγναστα καὶ στρογγυλά. Ἔτσι οἱ ὀπτικὲς εἰκόνες τῶν λέξεων συνδέονται με τὴν γραφοκινητικὴ ἐνέργεια τῶν μαθητῶν καὶ ἡ ὀρθογραφία ἐμπεδοῦται περισσότερο.

3. Εὐθὺς ὡς οἱ μαθηταὶ ἐπιτελέσουν τὴν ὡς ἄνω ἐργασία δηλώνουν τοῦτο με ἀνάτασι τοῦ χεριοῦ καὶ ὁ διδάσκαλος προβαίνει στὸ δεῦτερο μέρος τῆς ἐργασίας.

II.—4. Ζητεῖ νὰ κλείσουν τ' ἀναγνωστικὰ τοὺς βιβλία οἱ μαθηταὶ καὶ νὰ γράψουν ἀπὸ μνήμης τὸ τμήμα στὸ τετράδιο τῆς ὀρθογραφίας των. Τὴν ὥρα ποὺ γίνεται ἡ ἐργασία αὐτὴ ὁ Διδάσκαλος περιέρχεται τὰ θρανία καὶ παρακολουθεῖ τὴν ὀρθὴ γραφὴν.

5. Ἐπειτα, παραγγέλλει ν' ἀνοίξουν τ' ἀναγνωστικὰ τοὺς καὶ νὰ ἐλέγξουν τὰ σφάλματά τοὺς, τὰ ὁποῖα ὑπογραμμίζουν οἱ ἴδιοι καὶ ἀντιγράφουν 3—4 φορὲς τίς λανθασμένους λέξεις. Κατόπιν ἐπαναλαμβάνουν τὴ γραφὴν, μέχρις ὅτου τὸ τμήμα γραφῇ ἀλάνθαστα.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

Καὶ γιὰ τὸν τρόπον αὐτὸ τῆς ἐκμάθησεως τῆς ὀρθογραφίας ἀνάγκη νὰ διατίθεται ἰδιαίτερη διδακτικὴ ὥρα κάθε φορὰ ποὺ μπορεῖ νὰ ἐξοικονομηθῇ μόνο σὲ πολυτάξιον σχολεῖον κι ὅχι πάλιν τόσο συχνά. Τί νὰ γίνῃ ὅμως στὰ ὀλιγοτάξια σχολεῖα καὶ μάλιστα τὰ μονοτάξια; Ὁ τρόπος ὅμως αὐτὸς παρουσιάζει

δυό αξιοπρόσεκτα σημεία: α) δὲν ἀπαιτεῖ προσπάθεια τοῦ μαθητοῦ κατ' οἶκον γιὰ τὴν ἐκμάθησι ὀρθογραφικοῦ κειμένου, ποῦ ἄλλοτε μπορεῖ νὰ εἶναι πλεονέχτημα καὶ ἄλλοτε μειονέχτημα καὶ β) ὑποχρεώνει τοὺς μαθητὰς σὲ νοερή, μὲ βραδὺν ρυθμόν, ἀνάγνωσι τοῦ κειμένου, μὲ σκοπὸ νὰ ἐντυπώσῃ στὸ νοῦ τοὺς τίς ὀρθογραφικὲς ἰδιορρυθμίες τῆς κάθε λέξεως. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ πρέπει νὰ καλλιεργεῖται καὶ σὲ κάθε ἄλλο σύστημα ἐκμαθήσεως ὀρθογραφίας. Ἡ νοερὴ καὶ συγκεντρωμένη πνευματικὴ προσπάθεια πάντα ἐνέχει τι τὸ βαθὺ καὶ τὸ μόνιμο...

Δ'. — Πειράματα ἐκμαθήσεως ὀρθογραφίας σὲ Δημοτικὸ σχολεῖο.

Ἐγιναν ἀπὸ τὸν δημοδιδάσκαλο καὶ φιλόλογο κ. Δ. Κουτρουβέλη κατὰ τὸ σχολικὸ ἔτος 1934—1935 στὸ 3/τ δημοτικὸ σχολεῖο Χιλιομοδίου (βλ. Ἑκπαίδ. Χρονικὰ Ἀθ. Μπροῦστα). Ὁ κ. Κουτρουβέλης ἐδοκίμασε τρεῖς τρόπους διδασκαλίας ὀρθογραφίας:

1. Μὲ τὴ μέθοδο τοῦ πίνακος. Δίχως κανένα θετικὸ κέρδος.
2. Μὲ τὴ μέθοδο τῆς καθ' ὑπαγόρευσι ὀρθογραφίας. Μὲ ἀποτελέσματα πενιχρά, καὶ
3. Μὲ τὴν ἐλεύθερὴ ἐκλογὴ κι ἀπομνημόνευσι ὀρθογραφικοῦ κειμένου (τὴν ὁποία καὶ παραθέτομε κατωτέρω) :

«Ἡ ὀρθογραφία ἀκολουθεῖ ἐδῶ τὴ σχολικὴ ζωὴ καὶ ἔχει ὑπόψιν τῆς τὴν ἀτομικότητα καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μαθητοῦ. Γίνεται πάνω σὲ κείμενο πεζὸ ἢ ἔμμετρο, ποῦ ἐκλέγεται ἐλεύθερα ἀπὸ τὸν κάθε μαθητὴ, ἀλλὰ πάντοτε στὸ ἴδιο μέγεθος (π. χ. 4 σειρὲς ἢ 4 στίχοι κ.ο.κ.). Οἱ μαθηταί, ἀφοῦ ἀναγνώσουν κατ' οἶκον ὁλόκληρο τὸ διδαγμένο στὸ σχολεῖο κείμενο (πεζογράφημα ἢ ποίημα), διαλέγουν τὴν περικοπὴ ποῦ τοὺς ἔκαμε περισσότερη ἐντύπωσι. [Μὲ τὸν καιρὸ ἐπεκτείνουν τὴν ἐκλογὴ τοὺς καὶ σὲ Ἱστορικὸ ἢ Φυσιογνωστικὸ κείμενο, ἂν ἡ γλῶσσα τοῦ βοηθητικοῦ βιβλίου εἶναι σύμφωνη μὲ τὴ γλωσσικὴ μορφή τοῦ ἀναγνωστικοῦ τῆς τάξεως.] Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἐκλογὴ ἀντιγράφουν τὴν περικοπὴ καὶ τὴν ἀπομνημονεύουν. Τὴν ἐπομένη ἢ καὶ ἄλλη μέρα, κατὰ τὴν ὀρισμένη ὥρα, γράφουν τὴν περικοπὴ αὐτὴ στὰ εἰδικὰ γιὰ τὴν Ὀρθογραφία τετράδια. τὰ ὁποία εἶναι φυλαγμένα στὸ σχολεῖο γιὰ λόγους προνοίας. Ἐπειτα, ἀνοίγουν τὰ βιβλία καὶ διορθώνει ὁ καθένας τὰ λάθη του - ἂν ἔχη. Τὰ γραπτὰ αὐτὰ παραδίνονται σὲ ὁμάδα μαθητῶν, ποῦ ἐναλ-

λάσσονται κάθε φορά και αυτοί καταγράφουν τὰ σφάλματα όλων τῶν τετραδίων κατὰ κατηγορία : φθογγολογικά, συλλαβισμού, τονισμού. Σημειώνονται ξεχωριστά τὰ κοινότερα σφάλματα τῆς συλλογῆς καὶ βάσει αὐτῶν διοργανώνονται ὀρθογραφικά παίγνια κι ὀρθογραφικὲς ἐργασίες». Ἡ μέθοδος αὐτῇ, κατὰ τὸν πειραματιστὴ, ἔχει ἀποδώσει τὰ καλύτερα ἀποτελέσματα, ὕστερα ἀπὸ συνεχὴ ἐφαρμογὴ τριῶν μηνῶν.

ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ

Ὁμολογουμένως ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς ἐκμάθησews τῆς ὀρθογραφίας παρουσιάζει πολλὰ πλεονεχτήματα. Ἐχει ὁμῶς καὶ τρωτὰ σημεῖα : 1. Παραλείπεται ὁ ἔλεγχος τοῦ διδασκάλου (βλ. Σημείωμα 4^ο «Ἐλεγχος γραπτῶν ἐργασιῶν»). 2. Μὲ τὴν ἐκλογὴ κατ' ἰδίαν ἀπὸ κάθε μαθητὴ ἰδιαίτερου τεμαχίου· δὲν τελεῖται ἡ (τόσο ἀναγκαῖα καθ' ἡμᾶς) προπαρασκευὴ τοῦ πρὸς ὀρθογράφῃσι τμήματος, μὲ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ διδασκάλου, ποῦ μόνος αὐτὸς εἶναι σὲ θέσιν νὰ καθοδηγήσῃ τοὺς μαθητὰς στὰ ἐπίκαιρα κ' ἐπίμαχα ὀρθογραφικὰ σημεῖα. Τὸ παιδί συνολικὰ βλέπει τὰ πράγματα, ἔτσι καὶ τὶς λέξεις. (Παράβαλε τὸ ζήτημα αὐτὸ μὲ τὶς βασικὰς ἀρχὰς τῆς ὁλικῆς μεθόδου Ντεκρολύ). Δὲν ἔχει ἀκόμα τὴν ἱκανότητα νὰ παρατηρῇ τὶς λεπτομέρειες καὶ τὰ κατὰ μέρος φαινόμενα. Πρέπει ν' ἀσκηθῇ καὶ νὰ καθοδηγηθῇ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀπὸ τὸν διδάσκαλό του. Καὶ ἴσα-ἴσα ὁ κόμπος τῆς ὀρθογραφικῆς μαθήσεως σταματᾷ σ' αὐτὴ τὴ λεπτομέρεια : «Ἀν παραλειφθῇ ἡ προπαρασκευὴ· ἀπομένει μόνο ἡ μηχανικὴ ἄσκησις γιὰ τὴν ἐκμάθησιν τῆς ὀρθογραφίας ἑνὸς κειμένου. Βέβαια μὲ τὴ συχνὴ ἀντιγραφή· βλέπουν τὰ παιδιά πολλές φορές τὴν ἴδια λέξι καὶ τὴν ἴδια συλλαβὴ καὶ ὑπάρχουν ἀρκετὲς πιθανότητες, ὅτι θὰ ἴδουν καὶ τὴ σωστὴ τους γραφὴ. Πάντως ὁμῶς αὐτὸ δὲν εἶναι καὶ τεκμήριο ἀλάνθαστο καὶ σίγουρο, ὅτι πράγματι θὰ μποροῦν πάντοτε ν' ἀντιληφθοῦν τὴν ὀρθὴ γραφὴ τῆς κάθε συλλαβῆς. Δὲν εἶναι σωστὸ ν' ἀφήνῳνται τὰ ζητήματα αὐτὰ στὴ τύχη καὶ τὴν πιθανότητα...

Ὁ τρόπος αὐτός, τῆς ἐλεύθερης ἐκλογῆς τοῦ ὀρθογραφικοῦ κειμένου, ἰδιαίτερου ἀπὸ κάθε μαθητὴ· μπορεῖ νὰ ἐφαρμοσθῇ, ἴσως, μὲ καλὰ ἀποτελέσματα, καὶ ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρό, ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τῶν ἀνωτέρων τάξεων, ὅταν πιά αὐτοὶ θὰ ἔχουν ἀποκτήσει ἀρκετὴ ὀρθογραφικὴ δεξιότητα καὶ σημαντικὲς γραμματικὲς γνώσεις. Ἄλλως τε, ἂν οἱ μαθηταὶ αὐτοὶ διδάχθησαν καλῶς τὸ γλωσσικὸ μάθημα στὶς προηγούμενες τάξεις· θὰ εἶναι σὲ θέσιν

πιά νά ὀρθογραφοῦν κατὰ τὰ 9/10 κάθε κείμενο πού θά τοὺς δοθῇ, εἴτε στή Δημοτική· εἴτε στήν καθαρεύουσα. Τὰ τυχόν σφάλματα τοὺς θ' ἀναφέρονται στίς ρίζες σπάνιων λέξεων καί ρηματικῶν τύπων.

Ε'.— Ἐκλογή τοῦ πρὸς ἀντιγραφὴν καὶ ὀρθογράφειν κειμένου. (Γνώμη τοῦ μετεκπ. δημοδιδασκάλου Ν. Δημητροκάλλη).

Παρακινούμε τοὺς μαθητὰς ν' ἀντιγράψουν ἀπὸ τὸ κείμενό τους· στὸ τετράδιο, τὸ κομμάτι πού τοὺς ἄρεσε περισσότερο, ἀφοῦ πρῶτα τὸ μελετήσουν καλὰ, καί σ' εὐκαιρία συζητήσεων· ζητοῦμε τὸν λόγο τῆς προτίμησews. Παρουσιάζει ἐνδιαφέρον τὸ γεγονός, ὅτι σπανιώτατα συμπίπτουν τὰ πρὸς ἀντιγραφὴν τεμάχια καὶ ἀκόμη ὅτι ἡ τέτοια ἢ τέτοια προτίμησις τοῦ κάθε μαθητοῦ· προδίδει τὴν ψυχικὴν του ἰδιοσυστασίαν. Ἄλλος προτιμᾷ μιὰ εἰκόνα, ἄλλος μιὰ συναισθηματικὴν κατάστασιν κι ἄλλος μερικὰς ἐσωτερικὰς σκέψεις. Στὴν ἐφαρμογὴ τοῦ τρόπου αὐτοῦ μᾶς παρακίνησαν οἱ ἐξῆς σκέψεις :

1. Διάνγνωσις κατὰ ἓνα τρόπο τῆς ἀτομικότητος τοῦ μαθητοῦ.
2. Ἐμμεσὸς ἐξαναγκασμὸς τοῦ μαθητοῦ σὲ βαθύτερη μελέτη τοῦ Ἀναγνωστικοῦ κειμένου, γιὰ τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ ἄξιου γι' ἀντιγραφὴν τεμαχίου. Εἶναι ἀληθές, ὅτι παρουσιάσθηκε ὁ κίνδυνος τῆς μηχανικῆς ἐκλογῆς. Ὅταν ὅμως σ' ἐρώτησέ μας : « Γιατί ἐπρότιμῃς τοῦτο τὸ τεμάχιο ; » δὲν μπόρεσε ὁ μαθητὴς νὰ δικαιολογήσῃ τὴν ἐκλογὴν του· ἐνῶ ἄλλοι παρουσίασαν καλύτερα τεμάχια· ὁ κίνδυνος τῆς μηχανικῆς ἐκλογῆς παρεχώρησε τὴν θέσιν του σὲ μιὰ εὐχάριστη ἄμιλλα.
3. Ἐθισμὸς στὴν εὐρεσιν τοῦ « οὐσιώδους » ἢ τοῦλάχιστον τοῦ « σημαντικοῦ ».

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν καθαρῶς « ὀρθογραφικὴν ἄσκησιν »· καλύτερος τρόπος εἶναι : νὰ ὀρισθῇ τὸ αὐτὸ τεμάχιο γιὰ ὅλους τοὺς μαθητὰς.

ΣΤ'.— Στὸ Γενικὸ Συνέδριον τῶν διδασκάλων Μαντινείας καὶ Κυνουρίας, πού συγκροτήθηκε στὴν Τρίπολιν ἀπὸ 27 - 30 Δεκεμβρίου 1928 (βλ. Ἀποσπάσματα πρακτικῶν Διδασκαλικοῦ Συνεδρίου Τριπόλεως, Ἀθῆναι 1929)· εἶχαμε ὀρίσει καὶ συζητήσῃ καὶ τὸ θέμα : « Τὰ αἶτια τῆς παρ' ἡμῖν ἀνορθογραφίας. Τρόποι καταπολεμήσεως αὐτῆς ». Στὴ συγκεφαλαίωσί μας τῶν σχετικῶν συζητήσεων διετυπώσαμε τὰ ἐξῆς : α) Προλάμβανε τὰ

λάθη....., β) Μὴν ἀφήνης κανένα γραπτὸ ἀνεξέλεγκτο..... γ) Δίνε τόση γραφικὴ ἐργασία ὥστε μπορεῖς νὰ ἐξελέγῃς καλὰ... Κι ὡς αἷτια τῆς ἀνορθογραφίας ἀναφέραμε: 1.) Τὴν μὴ συστηματικὴ διδασκαλίαν τῆς ὀρθογραφίας. 2.) Τὴν ξερὴ·δίχως ἐφαρμογές, διδασκαλίαν ὀρθογραφικῶν κανόνων. 3.) Τὴ δίχως προπαρασκευὴ ἀντιγραφὴ κειμένου. 4.) Τὴν πληθώρα γραφικῆς ἐργασίας. 5.) Τὴν βεβιασμένη γραφή. 6.) Τὴν μὴ τακτικὴ καὶ ἐπισταμένη ἐξέλεγει τῶν γραπτῶν ἐργασιῶν τοῦ μαθητοῦ, καὶ 7.) Τὴν μὴ συστηματικὴ ἄσκησιν στὴν ὀρθογραφία.

Σημ. Βλ. καὶ τὸ εἰδικὸ ἔργο τοῦ δημοδιδασκάλου Ν. Ἀμπατζόγλου: «Τὸ ὀρθογραφικὸ μας πρόβλημα», Ἀθῆναι 1927.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 6

Πῶς ξεσηκώνει σωστὰ ὁ μαθητὴς ἓνα κείμενο ἢ ἓνα γραπτό.

Τὸ ζήτημα τοῦ ξεσηκώματος, τῆς ἀντιγραφῆς, πρέπει ν' ἀπασχολῇ σοβαρὰ τὸν διδάσκαλο, γιατί ἓνας σπουδαῖος λόγος τῆς κακογραφίας καὶ τῆς ἀνορθογραφίας στὰ σχολεῖα εἶναι καὶ τὸ βιαστικὸ ξεσήκωμα ἑνὸς γραπτοῦ, εἴτε ἀπὸ τὸν πίνακα· εἴτε ἀπὸ τὸ βιβλίον· εἴτε κι ἀπὸ ἄλλο γραπτό. Ὁ διδάσκαλος γράφει κάτι στὸν πίνακα (περίληψιν, παράδειγμα, ἐρμηνεῖα νέας λέξεως, χρονολογία, νέον ἐπιστημονικὸ ὄρο κ.ο.κ.)· παρατείνει τὴ διδασκαλίαν τοῦ ὥς τὴν ὥραν ποὺ θὰ χτυπήσῃ τὸ κουδούνι γιὰ διάλειμμα, οἱ μαθηταὶ εἶναι ἀναγκασμένοι νὰ βγοῦν ἔξω καὶ νὰ ἐτοιμασθοῦν γιὰ τὸ μάθημα τῆς ἐπομένης ὥρας (ὁ λόγος μας γιὰ τὰ τωρινὰ σχολεῖα μὲ τὰ ὠριαῖα μαθήματα διαφορετικῆς ὕλης)· ὅσα γράφηκαν στὸν πίνακα θὰ σβησθοῦν σὲ λίγο... τί πρέπει λοιπὸν νὰ κάμουν; τ' ἀντιγράφουν βιαστικά ὅπως· ὅπως, μισὰ κ' ἐσφαλμένα συνήθως κ' ἔπειτα ἀγωνίζεται (!) τὸ σχολεῖο νὰ τοὺς ὀδηγήσῃ στὸν ἴσιον δρόμον: νὰ γράφουν καλὰ καὶ σωστὰ...

Τὰ παιδιὰ πρέπει ν' ἀσκοῦνται στὴν ἀντιγραφὴ· στὸ ὅσωτ' ὁ ξεσήκωμα ἀπὸ τὴν Α' τάξιν ἀκόμα, καὶ ἡ ἄσκησις αὐτὴ νὰ γίνεται μὲ ὑπομονὴ καὶ ἐπιμονή, συστηματικά. Στὸν ἀντιγράφοντα μαθητὴ πρέπει νὰ ὑπενθυμίζωμε συχνά, ὅτι:

α'. Δὲν πρέπει νὰ βιάζεται. Ἄν δὲν διαθέτῃ ἐπαρκῆ χρόνον· νὰ μὴν ἀντιγράψῃ.

β'. Νά μὴν ἀντιγράφη γράμμα πρὸς γράμμα (στὶς κατώτερες τάξεις), συλλαβὴ πρὸς συλλαβὴ (στὶς μεσαῖες τάξεις) καὶ λέξι πρὸς λέξι (στὶς ἀνώτερες τάξεις). [Ἀναφέρομε τοὺς πιὸ συνηθισμένους τρόπους ἀντιγραφῆς στὰ παραμελημένα σχολεῖα]

γ'. Ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἀντιγραφῆς εἶναι : Στὴν Α' τάξι, στὴν ἀρχή, τὸ ξεσήκωμα (ἢ ἡ γραφή) μιᾶς ὁλόκληρης λέξεως ὡς ἑνὸς συνόλου καὶ πιὸ πέρα : μαζὶ μὲ τὸ ἄρθρο τῆς (ἂν ἔχη) καὶ μὲ τὸ συνοδευτικὸ μόριο (: ὁ καλὸς, ἂν δῶ, θὰ γράψω...). Στὴ Β' τάξι, μιᾶς προτάσεως σύντομης (: ὅταν θὰ ἔχω καιρὸ / θὰ ἔρθω/ νὰ σὰς δῶ). Ἔτσι καὶ στὴν Γ' καὶ Δ' τάξι : θ' ἀντιγραφῇ ὁλόκληρη ἢ πρότασις, χωρὶς ὁ μαθητὴς νὰ σηκῶν τὸ κεφάλι του, διακόπτοντας τὴ γραφὴ στὰ μισά, γιὰ νὰ συμβουλευθῇ τὸ κείμενο ποὺ ξεσηκώνει. Καὶ στὶς δυὸ ἀνώτερες τάξεις : ὁλόκληρη ἢ περίοδος ἀπὸ τελεία σὲ τελεία, ὅταν φυσικὰ δὲν εἶναι μακροσκελής.

Γιὰ νὰ ἐπιτευχθοῦν ὅλ' αὐτὰ ἀπαιτεῖται ἄσκησις. Ὁ μαθητὴς θὰ ὑποχρεώνεται νὰ παρατηρῇ ἓνα ὅλον ὄχι μόνον ὡς τέτοιο - ἀλλὰ καὶ σὲ ὅλες του τίς λεπτομέρειες (ἀριθμὸς γραμμάτων, εἶδος, τόνος, πνεῦμα) κι ὄχι μόνον νὰ ξεχωρίζῃ ὅλ' αὐτὰ τὰ στοιχεῖα - ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ θυμᾶται ὡς ὅτου τὰ διατυπώσῃ πάνω στὸ χαρτί (ἢ στὸν πίνακα). Ὁ διδάσκαλος ἄσκει περισσότερο τὰ παιδιὰ ποὺ δὲν ἀνήκουν στὸν ὀπτικὸ τύπο. (Π.χ. στὴν Α' τάξι : ἀπὸ ποιο γράμμα ἀρχίζει ἡ λέξι - σὲ ποιο γράμμα τελειώνει, πόσα γράμματα ἔχει, ποῦ ὁ τόνος, ποῦ τὸ πνεῦμα κ.ο.κ.).

Στὴν ὀρθὴ ἀντιγραφὴ συντελεῖ καὶ ἡ ὀρθὴ ὑπαγόρευσις, ὅταν παραστῇ ἀνάγκη νὰ γράψουν οἱ μαθηταὶ κάτι μὲ ὑπαγόρευσι. Ἐκεῖνος ποὺ ὑπαγορεύει ὀφείλει νὰ ἐκφωνῇ ὁλόκληρη τὴ λέξι (στὴν Α' τάξι), ὁλόκληρη τὴ πρότασι (στὶς μεσαῖες τάξεις), ὅλη σχεδὸν τὴν περίοδο (στὶς ἀνώτερες τάξεις) ἢ σὲ δυὸ τμήματα μὲ σαφῇ ξεχωριστὴ ἔννοια τὸ καθένα : ἀργά, καθαρά, ζωηρά - νὰ μὴν ἐπιτρέπη ἐρωτήσεις, νὰ μὴν ἐπιτρέπη ν' ἀρχίζουν τὴ γραφὴ, πρὶν τελειώσῃ τὴ φράσι του, νὰ δώσῃ ὅμως καὶ τὸν ἀπαιτούμενο καιρὸ γιὰ τὴ γραφὴ τῆς λέξεως ἢ τῆς προτάσεως καὶ νὰ μὴν ἐπαναλάβῃ τὴν ἴδια λέξι ἢ πρότασι, εἰμὴ σὲ σπάνιες περιπτώσεις. Οἱ μαθηταὶ ἀναγκασμένοι νὰ γράψουν σωστά, χωρὶς νὰ παραλείψουν τίποτε, θὰ ἐντείνουν τὴν προσοχή τους καὶ τὴν ἀκοή (μάλιστα οἱ τοῦ ὀπτικοῦ τύπου), γιὰ ν' ἀντιληφθοῦν καὶ νὰ συγκρατήσουν τὰ ὅσα ὑπαγορεύονται. Ἀπὸ τὰ παραπάνω φαίνεται

καθαρά ὅτι ἡ ὑπαγόρευσις δὲν εἶναι ἐργασία εὐκολὴ καὶ τοῦ τυχόντος, καὶ πολὺ περισσότερον μαθητῶν ποὺ δὲν ἔχουν τὴ σχε-
τικὴ εὐχέρεια στὸ τεχνικὸ τῆς σχολικῆς αὐτῆς ἐργασίας.

Τέλος, γιὰ νὰ ἐπιτυχῇται κάθε φορὰ ὀρθή ἢ ἀντιγραφὴ· ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ ἔχη σχηματίσει τὴν πεποίθησιν, ὅτι καὶ τὸ γραπτὸ τοῦ αὐτοῦ θὰ περάσῃ (ἀμέσως ἢ κάποτε) ἀπὸ τὸ μάτι τοῦ διδασκάλου τοῦ καὶ θὰ κριθῇ ὅπως καὶ τὰ λοιπὰ γρα-
πτὰ του.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 7

Τὸ σήκωμα τῶν χειρῶν (καὶ ἡ ἐρώτησις).

Εἴμεθα κατὰ τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Ἀπὸ πολλὰς παρατηρή-
σεις στὶς ἐπιθεωρήσεις μας· ἐμορφώσαμε τὴ γνώμη, ὅτι ἡ ὕψω-
σις τῶν χειρῶν καὶ μάλιστα γι' ἀπαντήσεις· πρέπει ὁλοτελεσθῆναι
ἀπαγορευθῆναι ἢ νὰ περιορισθῇ στὸ ἐλάχιστον. Σήκωμα χειρὸς θὰ
ἐπιτρέπεται μόνον ὅταν ὁ μαθητὴς ἔχει νὰ ἐρωτήσῃ ἢ νὰ ζητήσῃ
κάτι ἀπὸ τὸν διδάσκαλό του. Αὐτὸ συμβαίνει ὄχι συχνά, ἀλλὰ
καὶ τότε θὰ σηκῶνῃ τὸ χερί του· ὁ μαθητὴς λίγο καὶ μὲ τρόπο
σεμνόν. Ἐκεῖνο ποὺ παρατηρεῖ κανεὶς σὲ μερικὰ σχολεῖα: νὰ
ἐρωτᾷ ὁ διδάσκαλος· νὰ ἐκτινάζουν οἱ μαθηταὶ τὰ χέρια τους
στὸν ἀέρα μὲ φωνές (κύριε, κύριε! Δάσκαλε· Δάσκαλε!) καὶ με-
ρικοί, οἱ ζωηρότεροι, νὰ σηκώνωνται καὶ ὀρθοὶ στὰ θρανία· νὰ
στριφογυρίζῃ ὁ διδάσκαλος τὰ μάτια του ἐπὶ ἀρκετὰ λεπτὰ
ἀναποφάσιστα ἀπὸ τὸν ἕνα μαθητὴ στὸν ἄλλο, ἐνδοιάζοντας
ποῖόν νὰ προτιμήσῃ... ὅλ' αὐτὰ θεωροῦμε ἀψυχολόγητα καμώ-
ματα, πρόξενα ἀταξιῶν, ἀπώλεια πολὺτιμου χρόνου. Κι ἄς νο-
μίζουν μερικοί, ὅτι ἡ ἀναταραχὴ αὕτη εἶναι τάχα σημάδι ζωῆς...
Καὶ τυχαίνει, ὥς γνωστόν, τίς περισσότερες φορές νὰ ὑψώνουν
τὸ χερί ἀκριβῶς ἐκεῖνόν ποὺ δὲν γνωρίζουν τὸ πρᾶγμα, οἱ ἐπι-
πόλαιοι, οἱ θρασεῖς. Οἱ ἐμβριθεῖς μαθηταὶ τούναντίον μένουν δι-
στακτικοὶ καὶ συνεσταλμένοι. Οἱ δειλοὶ θορυβοῦνται καὶ τὰ χά-
νουν. Τὸ σωστότερον λοιπὸν εἶναι: ὁ διδάσκαλος ν' ἀποτείνῃ
τὴν ἐρώτησίν του (σαφῆ καὶ σύντομη) σ' ὅλην τὴν τάξιν καί, ἀφοῦ
μεσολαβήσῃ ἕνας χρόνος ἀνάλογος μὲ τὸ βαθμὸ τῆς δυσκολίας
τῆς ἀπαντήσεως, γιὰ νὰ σκεφθοῦν οἱ μαθηταὶ καὶ νὰ ἐτοιμάσουν
τὴν ἀπάντησιν — ὁ διδάσκαλος ν' ἀποταθῇ ὀνομαστικῶς σὲ ὠρισμένο

μαθητή, χωρίς οι λοιποί να ύψώσουν τα χέρια τους ή να πεταχθούν έξω από τα θρανία.

Ο διδάσκαλος εθίζει τους μαθητές του να τὸν προσβλέπουν σιὰ μάτια - οσάκις τὸς ἀποτείνει καμιά ἐρώτησι καὶ οσάκις ὁμιλεῖ σ' ὅλη τὴν τάξι. Σ' αὐτὸ ἄς εἶναι πολὺ ἀπαιτητικὸς. Νὰ μὴν ἐπιτρέπη σὲ κανένα μαθητὴ νὰ βλέπῃ ἄλλοι - τὴν ὥρα ποὺ τοὺς ἀποτείνει τὸ λόγο. Ἐὰν ἀντιληφθῇ κανέναν ἀπρόσεκτο ἢ ἀφηρημένο - αὐτὸν κατὰ προτίμησι παραγγέλλει μ' ἔντονη (ὅχι φυσικὰ κι ἄγρια) φωνή - νὰ δώσῃ τὴν ἀπάντησι ἢ νὰ συνεχίσῃ ἐκεῖνο ποὺ θὰ ἔλεγε ἴσως ὁ διδάσκαλος ἢ ἄλλος μαθητὴς διηγούμενος ἢ ἀναγινώσκων. Γιά τοὺς λοιποὺς - ἀπὸ τῆ λάμψι τῶν ματιῶν τοὺς καὶ τὴν ἔκφρασι τοῦ προσώπου τῶν - μαντεύει καὶ παίρνει ἀπόφασι δίχως χρονοτριβή, κι ὁρίζει τὸν μαθητὴ ποὺ πρέπει ν' ἀπαντήσῃ. Καὶ εἶναι ἀνάγκη καμιά φορὰ νὰ ὁρίσῃ γι' ἀπάντησι ὅχι τόσο τοὺς ἱκανοὺς, τοὺς καλοὺς - ὅσο τοὺς καθυστερημένους (ὅχι ὅμως γιὰ νὰ τοὺς ἐκθέσῃ στὴν τάξι, ἀλλὰ γιὰ νὰ τοὺς ἐνθαρρύνῃ) καὶ τοὺς ἀτάκτους, τοὺς συστηματικὰ ἀπρόσεκτους, γιὰ νὰ τοὺς ἐπαναφέρῃ σὲ προσοχή, σὲ τάξι. Μὲ πόση ὅμως τέχνη καὶ ἐπιδεξιότητα πρέπει νὰ γίνωνται ὅλ' αὐτά; Τὰ πάντα μὲ ρυθμὸ καὶ γοργὰ - μὰ καὶ δίχως νὰ θυσιασθῇ ἡ παιδρότητα καὶ ἡ οἰκειότητα μεταξὺ διδασκάλου καὶ μαθητῶν καὶ μεταξὺ τῶν μαθητῶν. Ἡ ματιὰ τοῦ διδασκάλου: ἡ κυβερνήτρια τῶν πάντων. Τὸ βλέμμα τοῦ ἀγρυπνο - ὅσο καὶ στοργικὸ. Θυμωμένο καμιά φορὰ - ἀλλὰ γιὰ μιὰ στιγμὴ φευγαλέα. Ὁ μαθητὴς θὰ νοιώσῃ τὸ νυγμὸ τῆς αἰχμῆς τοῦ φωτεινοῦ τόξου τῆς ματιᾶς τοῦ διδασκάλου τοῦ ἀλλὰ δίχως ν' ἀπομείνῃ στὴν ψυχὴ τοῦ τὸ φαρμάκι τῆς ἀνανακτῆσεως καὶ τοῦ μίσους... Γιατί, φίλε διδάσκαλε, κατὰ κανόνα δὲν εἶναι ὁ μαθητὴς ὁ ὑπεύθυνος γιὰ κάποια στιγμιαία ἀταξία τοῦ, γιὰ τὴν προσωρινὴν ἀφηρημάδα τοῦ. Ἄν ἀντιληφθῇ πολλὰ τέτοια κρούσματα, εἶναι ὥρα νὰ διακόψῃς τὸ μάθημα μὲ μιὰ εὐλογη πρόφασιν - ὅχι ἐπιτίμησιν τῶν μαθητῶν. Ἄν μὲ ἀλλαγὴ ἀπασχολήσεως ἐπιτύχῃς τὸ ξεκούρασμα τῶν διανοητικὰ καὶ ψυχικὰ κουρασμένων μαθητῶν σου - ἔχει καλῶς: Ἄλλως, ἄφησε τὰ παιδιά σὲ διάλειμμα: νὰ τρέξουν στὴν αὐλὴ, νὰ κινηθῇ τὸ αἷμα τοὺς, νὰ ἐπέλθῃ ἔτσι ἀποτοξίνωσις νεύρων καὶ κυττάρων... Δίχως τὸ φρεσκάρισμα αὐτὸ - ἄδικα βασανίζεις καὶ βασανίζεσαι, ἐξακολουθώντας τὸ μάθημα.

Ἡ ἐρώτησις λοιπὸν τοῦ διδασκάλου, ἡ ἀπάντησις τῶν μαθητῶν - μὲ τὸ συνδετικὸ τρόπο τοῦ σηκώματος τῶν χε-

ριών είναι από τα σημαντικώτερα και λεπτότερα διδακτικά μέσα, που απαιτούν εκ μέρους του διδασκάλου τέχνη και ικανότητα όχι την τυχαία: τέχνη που αποκτάται μ' επίμονη και προσεχτική άσκηση.

Τὸ συμπέρασμά μας :

Ν' απαγορεύεται στους μαθητὰς νὰ σηκώνουν τὰ χέρια τους σὲ κάθε ἀφορμή. Μόνο σὲ ἑκτακτες περιστάσεις, ὅταν ὁ μαθητὴς θέλῃ κάτι νὰ ρωτήσῃ τὸν διδάσκαλό του· σηκώνει διακριτικὰ τὸ χέρι του τὸ δεξιὸ τὸ δείκτη του, ἔχοντας ἀκουμπισμένο τὸν ἄγκωνα στὸ θρανίον, κι ἀναμένει, χωρὶς νευρικότητα, νὰ τοῦ ἐπιτραπῇ νὰ μιλήσῃ.

ΣΗΜ. Ὑπερὶ τὸ «σὴκῶμα τῶν χειρῶν» ἔχει ἀμεση σχέση μὲ τὴν «ἐρώτησι» παραθέτομε μερικὲς σχετικὲς γνώμες γιὰ τὴ θέσι καὶ τὴν σημασίαν τῆς ἐρωτήσεως στὸ «Σχολεῖο Ὑργασίας».

— «Ἀκόμα καὶ σήμερα μπορεῖ νὰ ὑπάρχουν ἄνθρωποι, ποὺ νομίζουν, ὅτι διδασκαλία εἶναι ἡ ἐρώτησις καὶ ἡ ἀπόκρισις. Ὡς ἐρώτησις ὅμως τοῦ διδασκάλου εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ προβληματικώτερα φαινόμενα τοῦ διδακτικοῦ ἔργου· κι ὁ μοντέρνος δάσκαλος εἶναι πολὺ φειδωλὸς στὴν ἐφαρμογὴ τῆς.

»Τὸ «Σχολεῖο Ὑργασίας» ἔχει τὴ δική του γνώμη γιὰ τὴν ἀξία τῶν ἐρωτήσεων. Εἶναι τῆς ἰδέας, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ρωτᾷ ἐκεῖνος ποὺ τὰ ξεύρει ὅλα, ἀλλ' ἐκεῖνος ποὺ δὲν ξεύρει τίποτε καὶ ἐπιθυμεῖ κάτι νὰ μάθῃ. Γι' αὐτὸ σήμερα μιὰ παιδικὴ ἐρώτησις ἀξίζει περισσότερον ἀπὸ δέκα δασκαλικὲς ἐρωτήσεις.

»Οἱ καλύτερες διδακτικὲς ὥρες δὲν εἶναι ἐκεῖνες ποὺ ρωτᾷ ὁ διδάσκαλος ποὺ τὰ ξεύρει ὅλα· ἀλλὰ τὸ παιδί, ποὺ ἔχει διψᾷ νὰ μάθῃ. Τὸ «Σχολεῖο Ὑργασίας» ἐφαρμόζει κάθε μέθοδο ποὺ ἀνοίγει τὸ στόμα τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ προκαλεῖ νὰ ρωτᾷ... Ὡς παιδαγωγικὴ χρειάσθηκε πολὺν καιρὸ, γιὰ νὰ κάμῃ ὥριμη τὴν ἀναγνώρισιν, ὅτι δὲν ρωτᾷ ἐκεῖνος ποὺ γνωρίζει· ἀλλὰ ἐκεῖνος ποὺ ἔχει περιέργεια νὰ μάθῃ...» (Βλ. Μετάφρ. Δ. Ζήση «ἡ Τέχνη τοῦ διδάσκειν», ἔκδ. Δ. Δημητράκου.)

«Ὡς ἐλευθερία τῶν μαθητῶν εἰς τὸ ἐρωτᾶν ἐπιτρέπει εἰς τὸν διδάσκαλον νὰ διαγνώσῃ τὸν θησαυρὸν τῶν γνώσεων ἐκάστου ἐξ αὐτῶν. Κατὰ τὰς γενομένας ἐρεῦνας, ἡ ἐξέλιξις

της παιδικής έρωτήσεως βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν ἱκανότητα τοῦ παρατηρεῖν παρ' αὐτοῖς καὶ τὰ εἶδη τῶν έρωτήσεων αὐτῶν ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ στάδια τοῦ παρατηρεῖν. Οὐ μόνον δὲ πρὸς διάγνωσιν τῶν γνώσεων τῶν παίδων ὑποβοηθοῦσιν αἱ έρωτήσεις αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ ἐπιτρέπουν εἰς τὸν διδάσκαλον νὰ ρίψῃ βλέμμα βαθύτερον εἰς τὴν ψυχικὴν τῶν έρωτώντων κατάστασιν καὶ ἀνακαλύψῃ πλείστας ἰδιορρυθμίας αὐτῶν. Τέλος, διὰ τῆς συχνῆς χρήσεως τῶν έλευθέρων έρωτήσεων τῶν παίδων ἀσκοῦνται οὗτοι σκοπιμώτατα εἰς τὸ ὀρθῶς καὶ κομπῶς διαλέγεσθαι...» (Βλ. Ν. Έξαρχοπούλου «Εἰσαγωγή εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν, σελ. 457. Έκδ. Γ'. Δ. Δημητράκου).

Σημ. Οἱ ὁδηγίες μας «γιά τὸ σήκωμα τῶν χερῶν» ἴσως φανοῦν καθυστερημένες - γιὰ ὅσους θὰ ἔχουν διαβάσει τὸ έργο «Βέβαια φταίει τὸ σχολεῖο». Ἀλλ' ὄχι! Πολὺ ἀπέχομε ἀκόμα ἑμεῖς νὰ ἔχωμε «Σχολεῖα Νέα», πού νὰ μποροῦν νὰ λειτουργοῦν μὲ τὸν τρόπο τοῦ «Σχολεῖου Έργασίας». Ἴσως νὰ ὑπάρχουν σποραδικές σχετικές προσπάθειες - ἑμεῖς ὅμως ἔχομε ὑπόψιν μας τὴν πλειοψηφία τῶν σημερινῶν σχολείων καὶ τῶν διδασκάλων μας. Καὶ οἱ ὁδηγίες μας αὐτές εἶναι ἀπαραίτητες ἀκόμα - πρὸς πρόληψιν ὀχλαγωγίας καὶ ἀπρεπῶν σκηνῶν.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 8

Τὰ βιβλία τους οἱ μαθηταὶ βγάζουν καὶ κρύβουν μὲ τάξι καὶ ρυθμό.

Ὅταν στὴν ἀρχὴ τοῦ μαθήματος, ἢ σὲ ἄλλη κατάλληλη στιγμή, πρόκειται νὰ βγάλουν οἱ μαθηταὶ τ' Ἀναγνωστικά τους (καὶ τὰ ἔχουν εἴτε μέσα στοὺς σάκκους των - εἴτε κάτω ἀπὸ τὸ Γραφεῖο τοῦ θρανίου), δὲν τὰ παρουσιάζουν ὅπως καὶ ὅποτε τὸ θέλει ὁ καθένας, ἀλλὰ περιμένουν ν' ἀκούσουν τὸ σχετικὸ παράγγελμα τοῦ διδασκάλου τους. Μὲ τὸ «τὰ βιβλία σας, ἔνα!» κατεβάζουν τὰ χέρια τους κάτω ἀπὸ τὸ Γραφεῖο κ' ἐτοιμάζει ὁ καθένας τὸ βιβλίο του. Μὲ τὸ «δύο» τὰ παρουσιάζουν σηκωμένα ψηλὰ μὲ τὰ δύο χέρια, τὴ ράχη τοῦ βιβλίου στ' ἀριστερὰ καὶ τοὺς ἀγκῶνες ἀκουμπισμένους στὸ Γραφεῖο. Μὲ τὸ «τρία» τὰ τοποθετοῦν ἀθόρυβα πάνω στὸ Γραφεῖο καὶ περιμένουν τὸ καινούργιο παράγγελμα «ἀνοίξτε τὰ βιβλία σας στὴ σελίδα...» Ὅλη ἡ διαδικασία αὕτη ὀφείλει νὰ γίνεται μὲ σχετικὴ ταχύτητα - ἀλλὰ καὶ μὲ ρυθμὸ καὶ πρὸ παντός ἀθόρυβα. Ἐπιχειρεῖται

ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ· ἐπίμονη ἄσκησις γι' αὐτὸ καὶ μάλιστα στὶς δυὸ κατώτερες τάξεις, ἀλλὰ καὶ στὶς μεσαῖες· ὅταν τύχηνῶχουν πληθὺς μαθητῶν. Μόλις οἱ μαθηταὶ πάρουν τὴν εὐχέρεια καὶ τὴ συνήθεια τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν· ἀρκεῖ τὸ παράγγελμα: «Βγάλτε καὶ ἀνοίξτε τὰ βιβλία σας», ποῦ πρέπει νὰ ἐκτελεσθῇ γοργὰ καὶ ἀθόρυβα καὶ μὲ ρυθμὸ, **ταυτόχρονα** δηλαδή ἀπ' ὅλους σχεδὸν τοὺς μαθητὰς τῆς τάξεως. Γιὰ ν' ἀποφύγωμε καὶ τὸ «ξεφύλλισμα»· ἀξιοσύστατο εἶναι οἱ μαθηταὶ τῶν κατωτέρων, ἀλλὰ καὶ τῶν μεσαίων τάξεων, νὰ ἔχουν καὶ νὰ διατηροῦν ἓνα καθαρὸ φύλλο χαρτί (μᾶλλον χρωματιστὸ) ἀνάμεσα στὴ σελίδα ποῦ ἔχει ὀρίσθῃ γιὰ «μάθημα».

Μὲ τὸν ἴδιο ρυθμικὸ τρόπο βγάζουν τὰ παιδάκια καὶ τὰ τετράδια (καὶ τὰ ἀβάκια τους, ἂν καὶ τὰ τελευταῖα ἔπρεπε νὰ ἔχουν ἀποσκορακισθῇ πιά ἀπὸ τὰ σχολεῖα). Ὁ ρυθμὸς εἶναι τάξις, ἐπίσης εὐκολία καὶ κέρδος χρόνου.

Ἄς μὴ μᾶς ἀντιτείνουν στὸ σημεῖο αὐτὸ ὅτ' διδάσκαλοι τοῦ Νέου Σχολείου, προβάλλοντας ζητήματα ἐλευθερίας καὶ αὐθορμίας, ... Πρῶτα τὰ 95% ἀκόμα τῶν σχολείων μας ἐργάζονται μὲ τὰ παλαιὰ συστήματα· ἔστω καὶ ἂν ἓνας σημαντικὸς ἀριθμὸς τῶν **προσπαθεῖ** νὰ προσανατολισθῇ πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ Νέου Σχολείου. Εἶναι ἀκόμα σχολεῖα γνώσεων μόνον τὰ περισσότερα, τὰ θρανία «κατὰ παραγωγή», διδασκαλία ὁμαδική, ἀπὸ καθέδρας καὶ κατὰ διδακτικὰς ὥρες· βάσει τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματος τοῦ 1913 ποῦ ἰσχύει ἀκόμα! Στὰ σχολεῖα αὐτὰ καὶ μάλιστα τὰ ὀλιγοτάξια, ἀπὸ τὰ πιὸ δύσκολα καὶ κουραστικά προβλήματα ποῦ ἀντιμετωπίζει κάθε στιγμὴ ὁ διδάσκαλος εἶναι: «Πῶς νὰ κρατῇ σὲ τάξι καὶ ἡσυχία» τοὺς μαθητὰς του. Βέβαια ἡ προσωπικότητά του συντελεῖ πολὺ στὸ νὰ κάνουν ἡσυχία τὰ παιδιὰ, ἀπὸ ἀγάπη καὶ σεβασμὸ στὸ πρόσωπό του, ὅταν μάλιστα γνωρίζῃ τὴν τέχνη νὰ τ' ἀπασχολῇ «ἐπωφελῶς» μ' **ἐνδιαφέρουσα** ἐργασία. Ἀλλ' ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σπᾶνιο αὐτὸ διδασκαλικὸ προσόν· ποῖο ἄλλο μέσον ἀποτελεσματικὸ ὑπάρχει γιὰ νὰ κρατιοῦνται, τ' αἰκίνητα αὐτὰ καὶ ζωντὰ παιδάκια, σὲ σχετικὴ ἡσυχία, ποῦ ἡ φύσις των καὶ ὄχι «κακὴ καὶ πονηρευμένη διάθεσι» (ὄχι! γιὰ ὄνομα τοῦ Θεοῦ!)—τὰ ὥθει σὲ κάθε λογῆς κίνησι; Μονάχα ἡ **ἐκουσία ὑποταγὴ** σὲ **λογικoὺς σχολικοὺς νόμους**: σὲ παραγγέλματα ποῦ δίνονται μὲ στοργὴ καὶ καλωσύνη· καὶ ὄχι μὲ βία καὶ μὲ βλοσυρότητα. Μόνο ἔτσι. Γιατὶ δὲν πιστεύω νὰ ὑπάρχῃ πιά οὔτε ἓνας, ποῦ νὰ φρονῇ, ὅτι ἡ ἡσυχία καὶ ἡ τάξις ἐπιβάλλεται μὲ τὸ ξύλο!

Κ. Κ. Μιχαηλίδου, Διδακτικὴς Ὁδηγίες

Ὁ λεπτολόγος ὁμῶς στὸ ζήτημα αὐτὸ διδάσκαλος·μπορεῖ ν' ἀσκήσῃ τὰ παιδιὰ του στὴν τάξι καὶ τὸ σεβασμὸ τῆς ἡσυχίας τῶν ἄλλων· μελετώντας μὲ ποιὸ τρόπο ἀντιμετωπίζουν τὸ πρόβλημα αὐτὸ τὰ «Σχολεῖα Μοντεσσόρι», τὰ ὁποῖα ἐπιτυχαίνουν νὰ ἐθίσουν παιδάκια καὶ προσχολικῆς ἡλικίας στὴν ἀθόρυβη καὶ μὲ τάξι ἐκτέλεσι τόσων ἀτομικῶν καὶ ὁμαδικῶν σχολικῶν ἐργασιῶν... (Βλ. καὶ τὸ ἔργο: «Βέβαια φταίει τὸ σχολεῖο»). Ὡς συμπεέρασμα τῶν ἀνωτέρω ἔχετε ὑπόψιν σας κ. διδάσκαλοι, ὅτι τὸ παιδί συγκρατεῖ μόνο ὅ,τι τὸ ἐνδιαφέρει, μόνο ἐκεῖνο ποὺ τοῦ κίνησε ζωηρὰ τὴν προσοχή του. Τίποτε ἄλλο!

ΣΗΜΕΙΩΜΑ Θ

Πῶς ἀνοίγουν οἱ μαθηταὶ τὰ βιβλία τους.

Ὁδηγεῖτε τοὺς μαθητὰς σας μὲ τί τρόπο ν' ἀνοίγουν τὰ βιβλία τοὺς σὲ ὠρισμένη σελίδα. Μὴ σᾶς φαίνεται ἀστεία ἡ σύστασίς μας. Προσέξτε νὰ δῆτε: Οἱ μαθηταὶ κατὰ κανόνα στρέφουν τὰ φύλλα μὲ θόρυβο, διπλώνοντας τὴ δεξιὰ γωνία καί, γιὰ εὐκολία τους, σαλιώνοντας τὰ δάχτυλά τους. Ἔτσι ὁμῶς λερώνουν τὰ φύλλα, ἀφήνουν πάνω σ' αὐτὰ δακτυλιᾶς τῆς ἀκαθαρσίας καὶ πλῆθος τὰ μικρόβια, πολλές φορές νοσογόνα - γιὰ νὰ τὰ μεταφέρουν ἀργότερα πάλι στὸ στόμα τους... Κι ἂν τὸ βιβλίο εἶναι ξένο; Νά, λοιπόν, ποιὸς τρομερὸς κίνδυνος ἀπειλεῖ τὴν υγεία τῶν μικρῶν παιδιῶν - ἐπειδὴ αὐτὰ δὲν ξεύρουν πῶς νὰ στρέφουν τὰ φύλλα τῶν βιβλίων τους, καθὼς καὶ τῶν τετραδίων τους.

Διδάξτε λοιπὸν τοὺς μαθητὰς σας κι ἀσκήσετέ τους ἀπὸ τὴν Α' τάξι ἀκόμα καὶ πάντοτε· νὰ στρέφουν τὰ φύλλα ἀπὸ τὴν πάνω μόνο δεξιὰ γωνία, ἀνασηκώνοντάς τα ἐλαφρὰ μὲ τὸ μεσαῖο δάχτυλο καὶ δίχως νὰ τσακίζουν τὴν ἄκρη αὐτῆ τοῦ φύλλου. Καὶ ποτὲ νὰ μὴ σαλιώνουν τὰ δάχτυλά τους (διαρκῆς ὑπενθύμισις).

Οἱ μαθηταὶ, τοὐλάχιστον τῶν δύο κατωτέρων τάξεων, πρέπει νὰ ἔχουν μέσα στὸ Ἀναγνωστικὸ τους ἓνα καθαρὸ φύλλο χαρτί (προτιμότερο σκοῦρο καὶ γυαλιστερό), ποὺ νὰ παρέντιθεται στὴ σελίδα ποὺ διαβάζεται, ὥστε ὅταν διαταχθοῦν ν' ἀνοίξουν τὸ μάθημά τους νὰ μὴ στρέφουν τὰ φύλλα βεβιασμένα καὶ μὲ θόρυβο. Δημιουργεῖται τότε ἀταξία καὶ χάνεται πολὺτιμος χρόνος.

Ἐπίσης πρέπει νά συνηθίζουν οἱ μαθηταὶ νά ἔχουν βιβλία καὶ τετράδια κατὰ τὴν ἀνάγνωσι καὶ τὴ γραφή· στὸ πάνω μέρος τοῦ Γραφείου, ὕψηλά, γιὰ νά μὴν ἀκουμποῦν τὰ συνήθως λερωμένα καὶ κατὰ τὸ θέρος πάντοτε ἰδρωμένα χέρια τους, στὰ καθαρά φύλλα. Τὸ μάθημα τῆς ἀναγνώσεως καλὸν νά παρακολουθοῦν μὲ κατάλληλο δείκτη, λεπτὸ ξύλινο δίχως πολὺ σουβλερὴ μύτη. Ν' ἀποφεύγωνται τὸ ξυσμένο μολύβι ἢ ὁ κονδυλοφόρος μὲ τὴν πέννα.

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 10

Ὁ συνεχὴς λόγος.

Στὸ παλαιότερο σχολεῖο, τὴν κυριαρχοῦσα μορφή τῆς διδασκαλίας ἀποτελοῦσε ὁ συνεχὴς λόγος τοῦ διδασκάλου. Ὁ διδάσκαλος πρόσφερε ἑτοιμὰς τὶς νέες γνώσεις· διηγούμενος, περιγράφοντας, ἀναγινώσκοντας. Κι ὁ μαθητὴς χρησιμοποιοῦσε τὸ συνεχὴ λόγον γιὰ ν' ἀποδώσῃ τὰ διδασχθέντα. Δηλαδὴ αὐτενεργοῦσε ὁ διδάσκαλος καὶ οἱ μαθηταὶ τηροῦσαν παθητικὴ κατὰστασι! . . . Φυσικὰ ἢ λανθασμένη αὐτὴ χρῆσις τοῦ συνεχοῦς λόγου εἶχε κ' ἓνα καλόν, κάποτε. Συνήθιζε τοὺς μαθητάς, στὴν ὀρθὴ διήγησι καὶ τὴν κομπή· ὁμιλία· ὁσάκις τύχαινε νά ἔχουν διδάσκαλο μὲ τὸ χάρισμα αὐτό.

Στὸ Νέο Σχολεῖο, διδάσκαλος καὶ μαθητὴς ἄλλαξαν θέσι. Τὸ Νέο Σχολεῖο ἐπιδιώκει ν' αὐτενεργῇ «ἐν παντί» ὁ μαθητὴς καὶ ὁ διδάσκαλος νά παρακολουθῇ τὶς προσπάθειάς τοῦ μαθητοῦ: ν' ἀποκτήσῃ γνώσεις παρατηρώντας, ἐρευνώντας, πειραματιζόμενος, καὶ συζητώντας. Ἀλλὰ καὶ στὸ Νέο Σχολεῖο ἐπιβάλλεται νά καλλιεργῇ τοὺς μαθητάς στὴν τέχνη τοῦ ὁμιλεῖν· γιὰτὶ ἀνάγκη ν' ἀνακοινῶνουν οἱ μαθηταὶ τὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν τους· τῶν προσπαθειῶν τους καὶ στὴν τάξι καὶ στοὺς γονεῖς των. Πρὸς τοῦτο:

1. Ἡ συνεχὴς ὁμιλία τοῦ διδασκάλου, ποὺ ἐδέσποζε ὥς τὰ τώρα στὴ διδασκαλία, ἀνάγκη νά περιορισθῇ σὲ ὠρισμένα ὅρια. Φυσικὰ ὁ διδάσκαλος σὲ εἰδικὲς περιπτώσεις θὰ κάμνῃ χρῆσι τοῦ συνεχοῦς λόγου, γιὰ νά μεταδώσῃ νέες γνώσεις καὶ νά ὑποβάλῃ συναισθήματα στὶς ψυχὰς τῶν παιδιῶν· ὅταν τοῦ λείψῃ

άλλο προσφορώτερο μέσο, πρὸ παντὸς στὴ γλωσσικὴ διδασκαλία καὶ τὰ θρησκευτικοῖστορικά μαθήματα. Πάντως θὰ εἶναι πολὺ φειδωλὸς στὴ χρῆσι τῆς μορφῆς αὐτῆς τῆς διδασκαλίας.

2. Θὰ ἀφεθῇ λοιπὸν εὐρύτατος χώρος στὴ συνεχή ὁμιλία τοῦ μαθητοῦ. Ἀλλὰ ποιὰ εἶναι ἡ ὀρθὴ χρῆσις τοῦ συνεχοῦς λόγου ἀπὸ τοὺς μαθητὰς;

Δὲν εἶναι ἐκεῖνη, κατὰ τὴν ὁποία διηγοῦνται ἡ περιγράφουν ὕλη διδαγμένη. Γιατὶ ὁ μαθητὴς ὁμιλεῖ γιὰ γνωστὰ στὸν διδάσκαλό του πράγματα, καὶ οἱ ἀκροώμενοι μαθηταὶ εἶναι κάτοχοι τοῦ θέματος· ὥστε ἡ διήγησις δὲν τοὺς προκαλεῖ καὶ πολὺ ἐνδιαφέρον. Ἀλλ' οὔτε καὶ στὸν διηγούμενο παράγονται συναισθήματα κ' ἐσωτερικὲς ὥθήσεις· ὥστε νὰ προσέχη νὰ προσδῇν στὸ λόγο του «**ἀτομικὸ ἀποτύπωμα**». Ἡ μόνη του προσπάθεια ἀπομένει ν' ἀποδείξῃ, ὅτι κατέχει τὸ μάθημα. Ἔτσι ὅμως ὁ λόγος του ἀπεβαίνει μηχανικὸς καὶ πολλάκις ἀνίαρὸς.

Μολαταῦτα δὲν μποροῦμε ν' ἀποκλείσωμε τὸν «συνεχὴ λόγο» στὴν ἀπόδοσι μαθημένων (ἐλεγχος προηγουμένου μαθήματος) καὶ τοῦ κειμένου πού ἐπεξεργάσθηκε ὁ μαθητὴς (ἡ τάξις, ἡ ὁμάδα, ὁ ἴδιος), γιατί δὲν ὑπάρχει κι ἄλλος τρόπος. Ἀλλως τε ἡ «ἐν συνεχεῖ λόγῳ» ἀπόδοσις τοῦ «ὑπὸ ἐξέτασιν· ὑπὸ μάθῃσιν» κειμένου, ἀνάγεται στίς «ἐλεύθερες ἀνακοινώσεις» τῶν παιδιῶν. Νὰ μὴ γίνῃ μόνον κατάχρησις τοῦ τρόπου αὐτοῦ· ὅταν μάλιστα δὲν λαβαίνονται μέτρα γιὰ τὴν καλὴ ὁμιλία.

3. Σημαντικὴ μορφωτικὴ ἀξία ἔχουν οἱ ἐλεύθερες ἀνακοινώσεις γιὰ καινοῦργια πράγματα. Ἡ ὁμιλία τότε εἶναι φυσικὴ, γεννιέται προσδοκία στοὺς ἀκροωμένους, ὁ διηγούμενος φιλοτιμεῖται νὰ κρατᾷ ἀμείωτο τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀκροατῶν του, διαρκὴς εἶναι ἡ προσπάθειά του νὰ προσδώσῃ **καλλιτεχνικὴ παράστασι** στὸ λόγο του. Ἡ προσπάθεια αὕτη εἶναι κατὰ ληλότατο μέσο γιὰ τὴν προαγωγὴ τῆς γλωσσικῆς ἱκανότητος τῶν μαθητῶν. Γι' αὐτό, κι ἀπὸ τίς κατώτερες ἀκόμα τάξεις πρέπει νὰ παρέχωνται συχνὲς εὐκαιρίες στοὺς μαθητὰς πρὸς ἐλεύθερες ἀνακοινώσεις γιὰ τὰ γεγονότα τῆς ἐμπειρίας των. Σ' ὅλες τίς τάξεις καλὸν νὰ καθιερώνεται ἡ **πρώτη ὥρα τῆς πρώτης ἡμέρας** μετὰ γιορτῇ· σὲ ἀνακοινώσεις τῶν σπουδαιότερων συμβάντων τῆς ζωῆς των κατὰ τίς ἡμέρας τῆς ἀργίας ἀπὸ σχολικὴ ἐργασία.

Οἱ ἐλεύθερες ἀνακοινώσεις συνοδεύονται συνήθως καὶ ἀπὸ

κριτική. Οί άκροαταί έκδηλώνουν τις έντυπώσεις των. Σ' ένέργεια τότε πάλιν ή τέχνη τοῦ διδασκάλου: νά διευθύνη καλῶς τή συζήτησι. . . (Βλ. καί Ν. Έξαρχοπούλου, «Εισαγωγή εἰς τήν Παιδαγωγικήν», σελ. 450. Έκδ. 3η). (Έπίσης Σημείωμα 11').

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 11

Ἡ τέχνη τοῦ διευθύνειν μιᾶ συζήτησι

Στό Νέο Σχολεῖο ἐξέχουσα θέσι ἔχει ὁ διάλογος, ἡ συζήτηση, μεταξύ διδασκάλου καί τῆς τάξεως, καθῶς καί ἰδίως, μεταξύ τῶν συμμαθητῶν, μέ συμπαραστάτη τὸν διδάσκαλο. Οἱ ἀπορίες ποῦ προβάλλονται ἀπὸ τοὺς κατ' ἰδίαν (ἢ καθ' ὁμάδα) ἐργασθέντας ἢ ἐργαζομένους μαθητάς ἢ οἱ ἐρωτήσεις ποῦ ἀπευθύνονται σ' αὐτοὺς - ξεδιαλύνονται σὲ κοινὴ συζήτησι. Ἡ συζητήσις ὅμως αὐτὴ γίνεται μεταξύ μικρῶν παιδιῶν, ποῦ δὲν κατέχουν ἀκόμα σὲ ἐπαρκῆ βαθμὸ τὸ συναίσθημα τῆς εὐθύνῃς ἀπέναντι τῶν ἄλλων, παιδιῶν ποῦ δὲν νοιώθουν βαθεῖα τις ὑποχρεώσεις τῶν γιὰ εὐπρέπεια, ἀνεκτικότητα καί σεβασμὸ στὶς γνώμες ἐκείνων ποῦ μαζί τους συζητοῦν γιὰ τὴ λύσι ὀρισμένης ἀπορίας, τὴν κριτικὴ ὀρισμένου θέματος, τὴν εὔρεσι μιᾶς ἀλήθειας. Φαντάζονται καί πιστεύουν ὡς σωστότερη, τις περισσότερες φορές, τὴ δική τους γνώμη - τὴν ἀποψὶ τους σὲ κάθε ζήτημα. Εἶναι μειονέκτημα τῆς ἡλικίας τῶν - τῆς κοινωνικῆς ἀπειρίας τῶν ἀκόμα. Γι' αὐτό, εἶναι ἀνάγκη καί γιὰ λόγους διδακτικούς καί γιὰ λόγους ἀγωγῆς - νά διευθύνεται ἡ συζητήσις αὐτὴ ἀπὸ τὸν διδάσκαλο.

Μεγάλῃ ὅμως καί δύσκολῃ τέχνῃ: τὸ διευθύνειν συζήτησι πολλῶν ἀτόμων καί μάλιστα μικρῆς ἡλικίας. Ὅσο μικρότερα τὰ παιδιά - τόσο δυσκολώτερα ὑποτάσσονται σὲ περιορισμοὺς, σὲ νόμους καί ὑποχρεώσεις. Μόνο δικαιώματα συνήθως προβάλλουν. Ὅφειλει λοιπὸν ὁ διδάσκαλος, ἐπιμονα καί ἐσκεμμένα ν' ἀσκήται στὴν τέχνη αὐτὴ: τῆς διευθύνσεως τῆς συζητήσεως πολλῶν ἀτόμων. Ἡ ἔλλειψις ἐπιδεξιότητος στὸ διευθύνειν μιᾶ συζήτησι στὴν τάξι - ἔδωκε ἀφορμὴ νά κακολογηθῇ τὸ σύστημα διδασκαλίας σύμφωνα μέ τις ἀπαιτήσεις τοῦ «Σχολείου Ἑργασίας» (ὅπως ἄλλοτε καί τὸ σύστημα τῶν Μαθητικῶν κοινοτήτων). Στὴν τάξι τοῦ ἄνευ ζωῆς καί ἐπιβολῆς διδασκάλου - ἡ συζήτησις κατέληγε, κατὰ κανόνα, σὲ ὀχλαγωγία! Καί τοῦ ὑπερ-

βολικά αύστηροῦ: σὲ συνεδρίασι δικαστηρίου! Εὐτυχῶς ὅμως, μὲ τὸν καιρό, οἱ φωτισμένοι διδάσκαλοι, μὲ τὸ νὰ ἐγκύψουν στὴ μελέτη τῆς Ψυχολογίας τοῦ Παιδιοῦ, τοῦ ζητήματος τῶν Ἀτομικῶν διαφορῶν καὶ τῆς Ἀτομικῆς Ψυχολογίας· ἀφοῦ ἐμβόθυναν στὸ πνεῦμα τοῦ «Σχολείου Ἐργασίας», ἐνοιῶσαν, ὅτι: ὁ ρόλος τοῦ διδασκάλου στὸ «Νέο Σχολεῖο» εἶναι πολὺ διάφορος ἐκείνου τοῦ «Παλαιοῦ Σχολείου» (ὡς π.χ. τοῦ Ἑρβαρτιανοῦ, τοῦ σχολείου Γνώσεων μόνο), ὅτι οὔτε οἱ μαθηταὶ μποροῦν μόνοι τοὺς ν' ἀποκτήσουν γνώσεις καὶ νὰ ἐπιτελέσουν «ἐλευθέρη πνευματικὴ ἐργασία»· οὔτε σωστὸ εἶναι νὰ τοὺς παρέχωνται οἱ γνώσεις ἑτοιμες, σὰν νὰ ἦσαν οἱ μαθηταὶ αὐτόματα, ποὺ ἔχουν τὴν εὐχέρεια νὰ εἰσδέχωνται κάθε τι ποὺ τοὺς προσφέρεται, ἀνδρείκελα δίχως δική τους ὄντοτητα καὶ προσωπικότητα. Γι' αὐτὸ μ' εὐχαρίστησι βλέπει κανεὶς, ὅτι τοὺς τελευταίους καιροὺς πολλοὶ διδάσκαλοι ἄρχισαν· μὲ ἱκανοποιητικὴ ἐπιτυχία νὰ διδάσκουν σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχές τοῦ Σχολείου Ἐργασίας. Ἐμεῖς στὸ πρακτικὸ μέρος τῶν «Ὁδηγιῶν» μας αὐτῶν· νύξεις μόνο δίνουμε γιὰ τὴν ἐργασία ποὺ μπορεῖ νὰ γίνεταί στὸ 3^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας. Τὸ κάμνομε χάριν τῶν παλαιότερων διδασκάλων, ἀλλὰ κ' ἐκείνων ἀπὸ τοὺς νεωτέρους ποὺ δὲν ἀπόκτησαν ἀκόμα ἐπαρκῆ διδακτικὴ πείρα. (Βλ. «Χαρακτηρισμοὶ καὶ κρίσεις» στὴ 1^η φάσι ἐπεξεργασίας κειμένου κατὰ τὸ 3^ο στάδιο διδασκαλίας, σελ. 93].

[Ὁ ρόλος καὶ ἡ θέσις τοῦ διδασκάλου στὴ «συζητοῦσα τάξι»]

Στὸ παλαιὸ Σχολεῖο, κατὰ κανόνα, ὁ διδάσκαλος πάντοτε μιλοῦσε καὶ ρωτοῦσε καὶ οἱ μαθηταὶ ἄκουαν κ' ἔδιναν ἀποκρίσεις. Στὸ Νέο Σχολεῖο· τὸ κέντρο τῆς σχολικῆς ἐργασίας ἀποτελεῖ ὁ μαθητής, τὰ διαφέροντά του, οἱ ἀνάγκες του. Ἡ διδακτικὴ ἐργασία στηρίζεται στὴν ἀρχή: τῆς αὐτενέργειας τοῦ μαθητῆ καὶ τῆς συνεργασίας του μὲ τοὺς συμμαθητάς του. Ἔτσι ὁ διδάσκαλος παίρνει θέσι **συνεργάτη** τῶν μαθητῶν. **Σιωπᾶ**· ὅταν βλέπη, ὅτι ἡ συζήτησις μεταξὺ τῶν μαθητῶν χωρεῖ κανονικά. **Ἀπαντᾶ**· ὅταν τοῦ προβληθοῦν ἐρωτήσεις ἀπὸ μέρος τῶν μαθητῶν. **Ἐπεμβαίνει** κάποτε κι αὐτόκλητος· μὲ σύντομες ἐρωτήσεις του, κατάλληλες νὰ κατευθύνουν τὸν παραστατικὸ θησαυρὸ τῶν μαθητῶν σὲ ἴσιο δρόμο· ὁσάκις βλέπει, ὅτι ἐκτρέπεται ἡ συζήτησις ἀπὸ τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸ ἢ κινδυνεύει νὰ ἐξαντληθῇ· πρὶν νὰ ἀχθῇ στὸ ἐπιδιωκόμενον τέρμα, ἐξ αἰτίας τῆς ἀνικανότητος ἢ ἀνεπαρκειᾶς τῶν συζητούντων μαθητῶν.

Ὁ διδάσκαλος λοιπὸν στὸ Νέο Σχολεῖο εἶναι ὁ ἀθέατος ρυθμιστὴς τῆς σχολικῆς ἐργασίας, τὴν ὁποία ἀγρυπνός πάντοτε παρακολουθεῖ, δίχως νὰ γίνῃ αἰσθητὸ στὰ παιδιὰ, ὅτι ἀσκεῖται κά. ποια πίεσις στὴν ἐλεύθερη πνευματικὴ τους ἐνέργεια. Ὅσάκις ὁ διδάσκαλος νομίσῃ, ὅτι ἐπιβάλλεται νὰ ἐπέμβῃ φροντίζει νὰ ἀπευθύνῃ περιεκτικὰς ἐρωτήσεις, ποὺ ἐπιτρέπουν στὸν μαθητὴ ν' ἀποκριθῇ σὲ συνεχῆ λόγῳ. Ὁφείλει ὁ διδάσκαλος νὰ ἐξηλεπτῇ ψυχολογικὴ διαίσθησι· ὥστε «ἡ συζητοῦσα τάξις» νὰ ἐνδιατρίβῃ σὲ κάθε πρᾶγμα τόσο μόνο· ὅσο εἶναι ἱκανὴ νὰ παρακολουθῇ, ν' ἀντιλαμβάνεται, καὶ νὰ κατανοῇ. Ἐπίσης πρέπει ὁ διδάσκαλος τοῦ Νέου Σχολείου νὰ ἔχῃ ἄρτιο ἐπιστημονικὸ καταρτισμό, γνώσεις πολυμερεῖς καὶ θετικές, γιὰτὶ κατὰ τὴν καινούργια διδασκαλία σὲ κάθε στιγμὴ καὶ πολλὰς φορὲς ἀπροσδόκητα ἀνακύπτουν θέματα πρὸς συζήτησι καὶ προβάλλονται ἀπορίες ποὺ πρέπει νὰ λυθοῦν ἀμέσως· κι ὁ διδάσκαλος ὀφείλει νὰ εἶναι πρόχειρος καὶ ἔτοιμος γιὰ διαφώτισι καὶ λύσι κάθε ἀπορίας.

Καὶ πάνω σ' αὐτὰ· ὀφείλει νὰ εἶναι ὠπλισμένος καὶ μὲ ὑπομονὴ καὶ μὲ ἱκανότητα αὐτοκυριαρχίας· ὥστε οὔτε νὰ ἐπεμβαίνει ἄκαιρα· οὔτε νὰ ἐκτρέπεται σὲ νευρικότητες καὶ θυμούς... τότε κατάστρεψε σύρριζα τὸ ἔργο τῆς συνεργαζόμενης τάξεως. Ἐνῶ μὲ μιὰ εὐστροφὴ καὶ στοργικὴ ἐπέμβασι· θὰ μπορούσε νὰ περισώσῃ τὴν κατάστασι καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴ συζήτησι στὸν ἴσιον δρόμον· τὸ δρόμον τῆς δημιουργικῆς ἀναζητήσεως καὶ τῆς θετικῆς πνευματικῆς δημιουργίας.

Τί μεγάλο, ἀλήθεια, προτέρημα νὰ μπορῇ κανεὶς νὰ διευθύνῃ εὐστοχα μιὰ κοινὴ συζήτησι· συζήτησι μεγάλων, μὰ πρὸ παντὸς μικρῶν παιδιῶν; (Βλ. σχετικὰ καὶ Ν. Ἐξαρχοπούλου, «Εἰσαγωγὴν εἰς τὴν Παιδαγωγικὴν», σελ. 461, ἔκδ. Γ').

Φίλοι Διδάσκαλοι,

Ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα προληπτικὰ μέτρα γιὰ κάθε πιθανὴ περίπτωσι ἀτάξιας ἢ ἀνησυχίας στὴν τάξι· θέσατε διαρκῶς σ' ἐνέργεια τὰ **μάτια** σας. Τὸ ἀγρυπνὸ μάτι καὶ τὸ ἀεικίνητο βλέμμα κυβερνοῦν καὶ ἐπιβάλλονται. Ἀλλοίμονο στὸν διδάσκαλον ποὺ δὲν ἔχει τέτοια μάτια! Τὰ ζωηρὰ καὶ θεληματικὰ μάτια συγκρατοῦν τὸν ἀτίθασσον, γαληνεύουν τὸν νευρικό, σαγηνεύουν τὸν δύστροπον, καθησυχάζουν τὸν πολυπράγμονα. ἐπιβάλλονται σὲ πολυθρόνῃ τάξι. Τὸ ἐπιβλητικὸ κ' ἐρευνητικὸ βλέμμα τιμωρεῖ σκληρότερα, πληγώνει βαθύτερα, ἐπιβραβεύει πληρέστερα, ἱκανοποιεῖ καλύτερα, μπαίνει στὰ κατάβαθα τῆς ψυχῆς τοῦ μαθητοῦ

«ἐνορᾷ τὰ ἐν αὐτῇ ποικίλα αἰσθήματα» τοῦ μικροῦ, ἀνακαλύπτει τίς ἐνδόμυχες σκέψεις του καὶ τὰ κρύφια διανοήματά του. . . Ἀλλοίμονο στὸν διδάσκαλο ποὺ δὲν ἔχει **μάτι!** ἐνῶ ἔπρεπε νὰ ἔχη δεκατέσσαρα, κατὰ τὸ σοφὸ παιδαγωγὸ καὶ αἰμύνηστο διευθυντὴ μας Χ. Παπαμάρκου, **μάτια μπρὸς·μάτια πίσω, μάτια ἀριστερά·μάτια δεξιὰ**, ὥστε νὰ βλέπῃ τοὺς μαθητὰς κι ὅταν γράφῃ στὸν πίνακα κι ὅταν ἔχῃ γυρισμένα τὰ νῶτα του στὴν τάξι. Διδάσκαλος ποὺ δὲν ἔχει **μάτια εἶναι παίγνιο τῶν μαθητῶν του**. Τοῦ ἔχουν πάρει τὰ «μικρὰ διαβολάκια» τὸν ἀέρα καὶ εἶναι καιρὸς νὰ ἐγκαταλείψῃ τὸ σχολεῖο καὶ νὰ πάρῃ κι αὐτὸς ἄλλοι τὸν ἀέρα του. . .

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 12

Δραματοποιήσις ἑνὸς ἀναγνωστικοῦ κειμένου.

Ἡ δραματοποιήσις ἑνὸς κεφαλαίου Ἀναγνωστικοῦ (διηγήματος, μύθου) καὶ μάλιστα τῶν ἀνωτέρων τάξεων·δὲν εἶναι ὑπὸθεσις ἀπλὴ καὶ τυχαία, οὔτε πρέπει νὰ εἶναι ἐπιχειρήσις τῆς στιγμῆς. Γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀπαιτεῖται πολὺχρονη κ' ἐμπειριστατωμένη προεργασία καὶ προπόνησις ἀπὸ τίς κατώτερες τάξεις. Ἡ δραματοποιήσις, ἄριστος τρόπος γιὰ τὴν βαθεῖα κατανόησι καὶ τὴν ἐμπέδωσι τῶν νοημάτων ἑνὸς κειμένου, κατάλληλου φυσικὰ γιὰ ἓνα τέτοιο διδακτικὸ μέσον·πρέπει νὰ ἐπιχειρῇται μόνον κ' ἐφόσον συντρέχουν σοβαροὶ λόγοι γιὰ τὴν ἐπιτυχία τῆς. Ἀλλοῶς, καταλήγει σὲ γελοιοποίησι καὶ ἀντὶ ὠφέλει·α·ζημία ἀποκομίζομε ἀπὸ τὴν ἐφάρμογόν τῆς.

Ἐλάχιστα κεφάλαια τῶν Ἀναγνωστικῶν, ποὺ εἶναι σὲ χρῆσι, ἐπιδέχονται δραματοποιήσι. Ἡ ἡθοποιία στὴν ἀπαγγελία εἶναι ἡ βάσις τοῦ συστήματος. Ὅλιγοι μαθηταὶ ἔχουν τὸ ταλέντο τῆς καλῆς ἡθοποιίας καὶ τῆς καθαρῆς ἀπαγγελίας. Κι ὅπου ὑπάρχει τὸ προσὸν αὐτὸ·ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ καλλιέργεια. Συστηματικὴ λοιπὸν ἀσκήσις τῶν μαθητῶν στὴν ὀρθὴ ἀπαγγελία, τὴν κατ' ἡθος ἀνάγνωσι. Πόσοι ὅμως διδάσκαλοι εἶναι ἱκανοὶ γιὰ μιὰ τέτοια, ὅσο ἀπαραίτητη·τόσο καὶ δύσκολη, δουλειά; Διδάχθηκαν ποτὲ τὴν τέχνη αὐτή, ἔστω καὶ ἄκρες·μέρες, στὸ Διδασκαλεῖο ἢ τὴν Παιδαγωγικὴ Ἀκαδημί; Ἡ, οἱ ἴδιοι ἐπιχείρησαν ποτὲ ν' ἀσκηθοῦν στὴν τέχνη αὐτή·ὥστε ν' ἀποκτήσουν τὸ προ-

σόν της καλής ἀπαγγελίας ἢ ἀναγνώσεως: (Αὐτό, ὡς γνωστόν, εὐκολα καί πρόχειρα ἐλέγχεται ἀπὸ τὸν τρόπο, ποῦ κάνουν ἀνάγνωσι ἢ ἀπαγγέλλουν ποίημα οἱ μαθηταὶ των).

Καθαρότητα στὴν ἀπαγγελία, φυσικότητα στὶς ἐναλλαγές τῆς φωνῆς καὶ τῶν κινήσεων τοῦ σώματος, πρὸ παντὸς ματιῶν καὶ χειρῶν, ἀνάλογα μὲ τὶς ψυχικὲς καταστάσεις τῶν προσώπων τοῦ διηγήματος· ἐξωτερίκευσις τῶν σκέψεων τῶν προσώπων αὐτῶν καὶ ἡ ἀπόδοσις των μὲ τὴν πιστότερη, κατὰ τὸ δυνατόν, ἀκρίβεια· ἡ ἱκανότητα ἐξ ἄλλου τοῦ διδασκάλου νὰ προλαβαίνει κάθε διάθεσι ἀνόντων μαθητῶν γιὰ ἐπικρίσεις καὶ εἰρωνεῖς ἐκείνων ποῦ ἐπιχειροῦν τὴ δραματοποίησι κ.ἄ.δ.· εἶναι οἱ κυριώτερες προϋποθέσεις ν' ἀποφασίσῃ νὰ καταπιασθῇ ὁ διδάσκαλος μιὰ δραματοποίησι μ' ἐλπίδα ἐπιτυχίας τοῦ ἐπιδιωκόμενου διδακτικοῦ σκοποῦ: τῆς βαθύτερης κατανοήσεως ἐνὸς κειμένου.

Ὁφείλομε, ἀπὸ τίς κατώτερες ἀκόμα τάξεις, νὰ γυμνάζωμε στὴν ἡθοποιὰ τοὺς μαθητάς μας· ἂν θέλωμε, ὅπως μᾶς ἐπιβάλλεται νὰ τὸ κάμωμε, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ διδακτικὴ ἐπιδίωξι, νὰ παρασκευάζωμε κι ἀνθρώπους ἱκανοὺς σ' εὐχάριστη συνδιάλεξι κι ὁμιλία σὲ μιὰ συναναστροφή ἢ σὲ μιὰ συγκέντρωσι, ἢ γιὰ νὰ ὑποστηρίζουν ἀποτελεσματικὰ μιὰ ἀτομικὴ τους (ἢ καὶ κοινὴ) ὑπόθεσι. Τὸ χάρισμα αὐτὸ εἶναι ἓνα θαυμάσιο μέσον ἐπιτυχίας στὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς γενικὰ καὶ ἀνάδειξι στὴν κοινωνία. (Βλ. Ὁμήρου τὸ «ρητῆρα λόγων· πρηκτῆρα ἔργων». Οἱ παλαιοὶ δημαγωγοί, οἱ περίφημοι ρήτορες, οἱ ξακουστοὶ δικηγόροι, κοιννοβουλευτικοὶ ἀρχηγοί... Περικλῆς ὁ Ὀλύμπιος, Δημοσθένης ὁ ῥήτωρ, Χρυσόστομος ὁ ἱερός, Κολοκοτρώνης ὁ Γέρος τοῦ Μωριά κ. ἄ. ἢ γέται λαῶν· χάρις στὸ λέγειν τους καὶ τὴ ρητορικὴ τοὺς δεινότητα, φυσικὴ ἢ καλλιεργημένη).

Ἄς μὴν ξεχνοῦμε ἑκόμα, ὅτι ὅσο δραματικώτερο εἶναι ἓνα ἀναγνωστικὸ κείμενο· τόσο καὶ πιὸ εὐκολὴ εἶναι ἡ δραματικὴ του ἀναπαράστασις· ἀλλὰ καὶ τόσο πιὸ μεγάλος ὁ κίνδυνος τῆς γελοιοποιήσεως. Ἐπειτα, δὲν εἶναι δυνατόν, ὅ,τι μπορεῖ νὰ ἐπιτευχθῇ στὴν Ἀθῆνα π.χ. καὶ σ' ἄλλα μεγάλα κέντρα· νὰ ἐπιχειρηθῇ καὶ στὰ μικρὰ χωριά, ὅπου λείπουν τὰ σκηνικά κι ἄλλα τεχνικὰ μέσα (μουσικὴ, φῶτα κ.ο.κ.), τὰ ὁποῖα τόσο συντελοῦν στὴ γένεσι τῆς συγκινήσεως καὶ ὑποβοηθοῦν στὴν πληρέστερη ἀναπαράστασι τῶν γεγονότων, στὴν ζωντάνεια δηλαδὴ τῆς δραματοποιουμένης ὑποθέσεως.

Ἐφόσον ὅμως δὲν ὑπάρχουν οἱ ὡς ἄνω προϋποθέσεις μιᾶς ἐπιτυχημένης δραματοποιήσεως ἀπὸ σκηνῆς (σχολικῆς ἐννοεῖται)· μπορεί νὰ ἐφαρμοσθῇ ἕνας τρόπος πρόχειρος καὶ εὐκόλος, ὁ *διάλογος*, πού εἶναι προσπάθεια εἰσαγωγῆς, σὰν νὰ ποῦμε, στὴν τέχνη τῆς ἡθοποιίας καὶ τῆς δραματοποιήσεως. Ἀρχὴ ἐφαρμογῆς του γίνεται ἀπὸ διδαγμένο κείμενο. Διαλέγεται κεφάλαιο κατάλληλο, δηλαδὴ μὲ δραματικὴ ὅπωςδήποτε ὑπόθεσι καὶ πλοκὴ (ὄχι ἀπλὴ περιγραφή ἢ διήγημα σὲ τρίτο πρόσωπο)· μὲ διάλογο, ἐρωτήσεις· ἀπαντήσεις, θαυμαστικά, ἀπορίες κ. ο. κ. Ὅρίζονται μαθηταὶ πού θὰ διαβάσουν τ' ἀφηγηματικὰ μέρη καὶ μαθηταὶ πού θ' ἀναλάβουν τοὺς διαλόγους κλπ. Στὴν ἀρχὴ θὰ προτιμοῦνται μαθηταὶ πού ἡ φωνὴ τους συμβιβάζεται μὲ τὸ περιεχόμενο τῶν διαλόγων. Ὁ πρῶτος μαθητὴς διαβάζει τὸ ἀφηγηματικὸ μέρος καὶ μόλις φθάσῃ στὸ διάλογο σταματᾷ καὶ συνεχίζουν οἱ ἄλλοι μαθηταὶ ἐκ περιτροπῆς [ἀναλόγως τῶν προσώπων πού παίρνουν μέρος στὸ διάλογο (ἐρώτησις· ἀπόκρισις)]. Ἐπειτα, ἐξακολουθεῖ ὁ πρῶτος μαθητὴς τὴν ἀφήγησι κ' ἐναλλάσσεται πάλι μὲ τοὺς ἄλλους. Ἐὰν ὁ διδάσκαλος ἀντιληφθῇ, ὅτι ὑπάρχει κίνδυνος ἀποτυχίας (γελοιοποιήσεως)· ὁ ἴδιος διαβάζει τὴν ἀφήγησι καὶ οἱ μαθηταὶ ἀναλαμβάνουν τοὺς διαλόγους ἢ κάμνει καὶ τὸ ἀντίστροφο, πού εἶναι καὶ προτιμότερο στὴν ἀρχή. Ἐτσι ζωντανεῖται ὁ διάλογος· μαζί κι ὅλο τὸ κείμενο. Τὸν τρόπο αὐτὸν μπορεί νὰ ἐφαρμόσῃ ὁ διδάσκαλος καὶ στὸ νέο μάθημα· ἂν πεισθῇ, ὅτι δὲν ὑπάρχει κίνδυνος ἀποτυχίας ἢ τοῦλάχιστο μειώσεως τῆς καλῆς ἐντυπώσεως (συγκινήσεως), πού ἀναμένεται ἀπὸ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματος¹.

Τόση σημασία ἀποδίδεται γιὰ τὴ βαθύτερη κατανόησι ἐνὸς κειμένου μὲ τὴν δραματοποίησίν του ὥστε, ἐκτὸς ἀπὸ διηγήματα (πεζὰ καὶ ποιήματα), νὰ δίδουν στὰ παιδιὰ πρὸς δραματοποίησι καὶ *παραμῦθια*. Σχετικὰ μπορεί νὰ δῇ ὁ διδάσκαλος στίς σελ. 461-483 τοῦ ἔργου «Ἡ σύγχρονος Διδακτική», μετάφρ. Καλλιᾶφα (ἔκδ. Β', 1933), ὅπου δραματοποιεῖται ἀπὸ μεγάλες μαθήτριες τὸ παραμῦθι: «Οἱ 12 μῆνες». Ἐπίσης καὶ στίς σελ. 134-155 τοῦ ἔργου «Ἀπὸ τὴν Τάξι μου», μετάφρ. Γ. Ντεγιάννη. Στίς σελ. 38-41 τοῦ βιβλίου «Ἡ Τέχνη τοῦ διδάσκειν», μετάφρ. Δ. Ζή-

1. Τὸν τρόπο αὐτὸν μᾶς τὸν ἀνεκοίνωσε ὁ μετεκπαιδ. δημοδιδάσκαλος κ. Μ. Δημητροκάλλης, ὁ ὁποῖος καὶ τὸν ἔχει ἐφαρμόσει στὸ σχολεῖο του μὲ ἐπιτυχία. Οἱ τυχόν ἀμφιβάλλοντες δὲν ἔχουν παρὰ νὰ πειραματισθοῦν κι αὐτοί.

ση, μιὰ υπέρροχη διδασκαλία ἀπὸ τὴν Καινὴ Διαθήκη δραματοποιημένη (τὸ δίδλετο τῆς χήρας). Εἶναι ἓνα ὠραῖο παράδειγμα· γιὰ νὰ δειχθῇ ἡ σχέσις μεταξύ διδακτικῆς καὶ δραματικῆς τέχνης.

Σχετικὴ μὲ τὴ **δραματοποίησι** Ἀναγνωστικοῦ κειμένου ἡ γεγονότων κι ἀπὸ τὰ λοιπὰ (θρησκευτικοῖστορικὰ) μαθήματα εἶναι καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ Νέου Σχολείου νὰ ὠθῇ τοὺς μαθητὰς στὴν ὁργάνωσι **Σχολικῶν ἑορτῶν**. [Βλ. σχετικὰ στίς σελ. 15·47 τοῦ Β' τεύχους τῆς «Διδακτικῆς» τοῦ κ. Ν. Καραχρίστου: Πῶς στὸ Δημοτικὸ σχολεῖο μπορεῖ νὰ ὁργανώνωνται σχολικὲς γιορτὲς ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῶν Χριστουγέννων καὶ τῆς Πρωτοχρονιάς, τῆς Ἀπόκριω, τῆς 25ης Μαρτίου καὶ τοῦ Πάσχα. Ἐπίσης, ἔχετε ὑπόψιν σας καὶ τὸ βιβλίο τοῦ διδ. Ἐπ. Καφετζῆ: «Αἱ ἑορταὶ εἰς τὸ Νέον Σχολεῖον», ἔκδ. Δ. Δημητράκου 1939, κ. ἄ. ὅ.].

Σχετικὴ ἐπίσης μὲ τὴ δραματοποίησι ἀναγνωστικῶν κειμένων εἶναι καὶ ἡ εἰσαγωγή τοῦ «**Κουκλοθεάτρου**» στὰ σχολεῖα. (Βλ. τὸ ὡς ἄνω ἔργον τοῦ κ. Καλλιᾶφα). Γιὰ τὴν ὁργάνωσι σοβαροῦ **Σχολικοῦ θεάτρου** πολύτιμες πληροφορίες περιέχει ἡ «Ὑλὴ καὶ Διδακτικὴ τῶν μαθημάτων τοῦ Δημοτικοῦ σχολείου» Π. Δημητράκου—Χ. Σκαλισιάνου, στὸν 1^ο τόμο τῆς 5' τάξεως (σελ. 851·900), καθὼς καὶ ἄλλα σχετικὰ ἔργα).

Οί Διδακτικές μας Όδηγίες καί μάλιστα τὰ Σημειώματα τοῦ Β' Μέρους, νομίζομε ὅτι θά εἶναι χρήσιμες καί στοὺς μορφωμένους γονεῖς τῶν μαθητῶν μας.

Τὴν πρόοδο τῶν μαθητῶν, τὴν ὀρθὴ τοῦτων ἀγωγή, ἐξαρτοῦμε, ὡς γνωστόν, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλους παράγοντες, κι ἀπὸ τῆ «**συνεπὴ καὶ εἰλικρινῆ συνεργασία σχολείου καὶ οἰκογενείας**». Ἡ νέα μάλιστα παιδαγωγικὴ· ἐξαιρετικὴ δίδει σημασίαν στὴ συνεργασία αὐτῇ, γιατί πιστεύει, ὅτι μόνον τότε θά εἶναι τὸ σχολεῖο σὲ θέσιν νὰ γνωρίζῃ ὅλες τὶς ἰδιορρυθμίες τῆς ζωῆς τοῦ παιδιοῦ καί, μὲ τὶς θετικὰς πληροφορίες ποὺ θάχῃ γιὰ τὴν ἐξωσχολικὴν τούτου βίωσιν, θά μπορεῖ νὰ ρυθμίσῃ σωστὰ τὴν κόπῃ του παιδευτικῇ καὶ διδακτικῇ προσπάθειαν, ἀποφεύγοντας μονομερεῖς καὶ μονόπλευρες ἐνέργειες.

Τὸ ἴδιο ὅμως δικαίωμα πρέπει ν' ἀναγνωρισθῇ καὶ στὴν Οἰκογένειαν. Ὅπως ἐμεῖς πρέπει νὰ πληροφοροῦμεθα πῶς διαγίγει τὸ παιδί στὸ δρόμο καὶ στὸ σπίτι, ἔτσι καὶ ἡ οἰκογένειά του θά πρέπει νὰ γνωρίζῃ, ἔστω καὶ σὲ γενικὰς γραμμές, πῶς ἐργάζεται τὸ σχολεῖο, ὅπου ἐμπιστεύθηκε τὸ βλαστάρι τῆς, τί ἐπιδιώκει τοῦτο μὲ τὰ συστήματα ποὺ ἐφαρμόζει, ποιὰς ἀπαιτήσεις ἔχει ἀπὸ τὸ παιδί καὶ μάλιστα σχετικὰ μὲ τὴν «**κατ' οἶκον**» ἀπασχόλησιν τούτου, κ. ἄ. ὅ.

Ξεύρνοντας ὅλ' αὐτὰ ἡ οἰκογένεια· πρὸ πρόθυμα καὶ πρὸ συνειδητὰ θὰ συντρέχῃ τὸ σχολεῖο στὴν καθόλου προσπάθειά του. Ἔτσι : θὰ προλαβαίνει τὶς ἀδικαιολόγητες ἀπουσίες τοῦ παιδιοῦ, δὲν θὰ τὸ ἀπασχολῇ ὑπερβολικὰ σὲ δουλειὰς τοῦ σπιτιοῦ ἢ καὶ σὲ μαθήματα ἰδιαίτερα, ἐκτὸς μάλιστα τοῦ σχολικοῦ κύκλου, θὰ περιορίζῃ σὲ λογικὰ χρονικὰ ὅρια τὰ παιγνίδια του· ὥστε αὐτὸ νὰ μὴν ἐξαντληται ἢ ἐμποδίζεται στὴν ἑγκαιρὴ καὶ νηφάλια διεκπεραίωσιν τῆς κατ' οἶκον σχολικῆς του ἐργασίας. Ἀκόμη θὰ βοηθῇ τὸ παιδί τῆς σὲ κρίσιμες στιγμὲς του· ὅταν αὐτὸ θὰ δυσκολεύεται νὰ βρῇ ἀπάντησιν σὲ καμιά του ἀπορία, νὰ ἐπεξεργασθῇ ἱκανοποιητικὰ ἔνα κείμενον, νὰ λύσῃ κανένα δυσνόητον πρόβλημα, νὰ ἀναζητήσῃ καὶ νὰ συλλέξῃ πληροφορίες γιὰ κάποιο ἱστορικὸ ἢ φυσικὸ θέμα ποὺ ἐπεξεργάζεται κ.ο.κ.

Οἱ «μορφωμένοι γονεῖς», μελετώντας τὶς Όδηγίες μας αὐτὰς· θὰ ξεύρουν ὅχι μόνον πότε καὶ πῶς νὰ ἐπεμβαίνουν ἀλλὰ κι ὡς ποιοὶ σημεῖο τοὺς ἐπιτρέπεται ἢ τέτοια ἐπέμβασιν στὴν αὐτομικὴν προσπάθειαν τοῦ παιδιοῦ τοὺς κατ' οἶκον. Κι ἀκόμα : δὲν θὰ μεψιμοιροῦν δι' ὠρισμένας ἀπαιτήσεις τοῦ σχολείου, οὔτε θὰ κατακρίνουν τοὺς διδασκάλους γιὰ τὰ μέτρα ποὺ ἐφαρμόζουν στὸ σχολεῖο γιὰ τὴν μόρφωσιν τῶν παιδιῶν τους.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	Σελίς γ'— η'
--------------------	-----------------

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Α'. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1— 6
------------------------	------

Β'. ΠΟΡΕΙΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ :

Τὸ 1 ^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας	6— 13
Τὸ 2 ^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας	13— 22
Τὸ 3 ^ο στάδιο τῆς διδασκαλίας	22— 27

*Ανακεφαλαίωσις	27— 31
---------------------------	--------

Γ'. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ κατὰ τὸ 1^ο Σχέδιο :

(Ἡ 1η ἡμέρα διδασκαλίας) — (Κείμενο καθαρεύουσας)	34— 48
---	--------

Δ'. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ κατὰ τὸ 2^ο Σχέδιο :

(Ἡ 2η ἡμέρα διδασκαλίας) — (Κείμενο καθαρεύουσας)	48— 57
(Ἡ 3η ἡμέρα διδασκαλίας), (Τὸ 3 ^ο στάδιο διδασκαλίας)	57— 81

Ε'. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ κατὰ τὸ 3 Σχέδιο :

(Κείμενο δημοτικῆς)

(Τὸ 1 ^ο καὶ 2 ^ο στάδιο διδασκαλίας)	81— 93
(Τὸ 3 ^ο στάδιο διδασκαλίας)	93— 98

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Σημειώματα : διδακτικά, μεθοδολογικά, παιδονομικά

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 1

Πῶς θὰ καθοδηγοῦμε τοὺς μαθητὰς νὰ ἐκτελέ-
σουν μιὰ ὁποιαδήποτε σχολικὴ ἐργασία . . . 100—111

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 2

Ἡ σιωπηλὴ ἀνάγνωσις 111—116

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 3

Τὰ τετράδια τῶν μαθητῶν τοῦ δημοτ. σχολείου 116—120

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 4

Ἐλεγχος τῶν γραπτῶν ἐργασιῶν τῶν μαθητῶν 120—126

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 5

Τὸ ὀρθογραφικὸ πρόβλημα στὸ δημοτ. σχολεῖο 126—139

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 6

Πῶς ξεσηκώνει σωστὰ ὁ μαθητὴς ἓνα κείμενο
ἢ ἓνα γραπτὸ 139—141

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 7

Τὸ δῆκωμα τῶν χεριῶν καὶ ἡ ἐρώτησις 141—144

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 8

Τὰ βιβλία τοὺς οἱ μαθηταὶ βγάζουν καὶ κρύβουν
μὲ τάξι καὶ ρυθμὸ 144—146

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 9

Πῶς ἀνοίγουν οἱ μαθηταὶ τὰ βιβλία τοὺς 146—147

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 10

Ὁ συνεχὴς λόγος 147—149

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 11

Ἡ τέχνη τοῦ διευθύνειν μιὰ συζήτησι 149—152

ΣΗΜΕΙΩΜΑ 12

Δραματοποιήσις ἐνὸς ἀναγνωστικοῦ κειμένου 152—155

ΚΟΣΜΑ Κ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΟΥ

ΕΡΓΑ (έξαντλημένα)

1. *Μηνιαῖον Δελτίον* διδασκ. περιφ. Γόρτυνος (Κρήτης), ἀριθ. τ. 1, 2, 3 (1923).
2. *Πρακτικά* 4 τοπικῶν διδασκαλ. συνεδρίων περιφ. Γόρτυνος (Κρήτης), Ἑράκλειον, 1923.
3. *Σκοπός, διοργάνωσις καὶ λειτουργία τῆς Ἑπαγγελματικῆς Σχολῆς* θηλέων Τεγέας. (Ἑλλή διδασκτέων μαθημάτων) εἰς περιοδικόν «Τεγεατικός Ἀστήρ», Ἀθῆναι 1926, τ. Α', Β', Γ'.
4. *Ἀποσπάσματα Πρακτικῶν διδασκ. συνεδρίου Τριπόλεως* 1928. Εἰσηγήσεις τοῦ περὶ Λεκτικῶν Ἀσκήσεων, Κακογραφίας, Ἀνορθογραφίας, διδασκ. Ἀναγνώσεως.
5. *Πορίσματα* διδασκ. συνεδρίου Ἀλεξανδρουπόλεως 1932. (Συγκεντρώσεις γονέων. Σχολικαὶ ἐορταί. Νυκτερινὰ καὶ Κυριακὰ σχολεῖα).
6. *Ὁδηγία* πρὸς διδασκάλους τῆς ἐκπαιδ. περιφ. Μαγνησίας 1932.
7. *Βιβλίον Ἀτομικότητος Μαθητοῦ*. Σύστημα ἐγκριθέν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 151, τῆς 27/5/27, πράξεως τοῦ Ἐκπαιδ. Συμβουλίου. Συνιστᾶται πρὸς τοὺς λειτουργοὺς Μέσης καὶ Δημ. Ἐκπαιδεύσεως. Ὁ τρόπος τῆς τηρήσεώς τοῦ ἐκτίθεται σὺν ἔργον τοῦ ἰδίου.
8. *Πρακτικὸς Ὁδηγὸς Δημοδιδασκάλου*. Σελ. 250. Ἀθῆναι 1928. Συνιστᾶται παρὰ τοῦ Ὑπουργείου.
9. *Ὁδηγὸς Ὁρεθῆς Γραφῆς*. Σελ. 55. Μελέτη περὶ Γραφῆς μετὰ ὑποδείγμάτων. Συνιστᾶται παρὰ τοῦ Γνωμοδ. Συμβουλίου. Ἐκδ. Δ. Δημητράκου, 1930.
10. *Ὁδηγὸς Σχολικῶν Ἐφορειῶν* ν. 5019 Σελ. 340. Βόλος 1932 - 33.
11. *Ὁ Νέος Πρακτικὸς Ὁδηγὸς Δημοδιδασκάλου*. Ἐκδ. Ἰ. Κολλάρου καὶ Σία. Τεῦχ. Α' 1936, σελ. 400. Τεῦχ. Β' 1937, σελ. 534.
12. *Ἀλφαβητάριον* λιθογραφημένον, ἐκδοθέν ἐν Σιῴρῃ κατὰ τὸ 1912 - 13, καθ' ὃ σύστημα ἐγράφησαν πολὺ βραδύτερον τὰ Ἀλφαβητάρια τοῦ ἐλευθ. Κράτους.
13. *Ἀναγνωστικὸν Β' τάξεως* «ὁ Μικρὸς Θάλλης». Ἐκδ. Παπασιλῶτου - Θεοζωρίδου, Σμύρνη 1921 (μετὰ γλωσσικὰς ἀσκήσεις κατὰ σύστημα Γαλλικόν), σελ. 120.

14. 'Αναγνωστικὸν Γ' τάξεως ἐν συνερῷ. Προδρόμου, φιλολ. «ὁ Μικρὸς Θάλλης». Ἐκδ. Στυλιανοπούλου, 1914.
15. Ἀλφαριθμητικὸν «ὁ Καλὸς Μαθητὴς» Α' καὶ Β' τεύχος. Ἐκδ. Παπαολιώτου - Θεοδοζίδου, Σμύρνη 1922 (μὲ ὀρθογραφικὰ ὑποδείγματα ὀρθῆς γραφῆς).
16. Ἀναγνωστικὸν Β' τάξεως «ὁ Καλὸς Μαθητὴς» (μὲ γλωσσικὰς ἀσκήσεις). Ἐκδ. Ἰδίων, Σμύρνη 1922. Ἀμφότερα ἐκυκλοφόρησαν ἐγκεικλιμένα παρὰ τοῦ Ὑπουργείου κατὰ τὸ ἔτος 1922 - 23.
17. Πρακτικὸς Ὁδηγὸς Νηπιαγωγῶν, συγγραφὴν διὰ τὰς Νηπιαγούς τῶν Ξενοφώνων Κοινοτήτων. Ἐξεδόθη τὸ 1912 ἐν Σμύρνῃ παρὰ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Φιλαδελφείας.
18. Ἄρθρα τοῦ εἰς διάφορα περιοδικὰ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀθηνῶν.

Υ Π Ο Σ
Α Ρ Τ Ι Α
Ι Β Λ Ι Α

Σ Π Υ Ρ Ο Σ Β Α Λ Σ Α Μ Ι Δ Η Σ

Β. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ 16

ΤΗΛΕΦ. 42-762

